

IN C. IVLII

CAESARIS DICTA-

TORIS VIRI DISERTISSIMI, ET

Auli Hirtij, seu Oppij, Commentaria

de bello Gallico, Ciuili Pompeia-

no, Alexandrino, Africano,

& Hispaniensi, Annota-

tiones Io. Rhellica

ni Tigurini:

In quibus multa contextus loca mendosissima,

partim quidem uariorum exemplarium

collatione sedula, partim uerò

coniecturis nequaquam fri-

uolis emendantur.

Vnà cum rerum & uerborum locupletissimo

I N D I C E.

B A S I L E A E

M. D. XLIII.

Sũ Ioh. Georgij à Werdensstein, 1577.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

IO. RHELLICANVS

LAVRENTIO AGRICOLAE

Vitodurensi, & Leonardo Hospi-
niano Stammenio amicis

S. D.

V V M ante duodecim annos
Optimi amici, & fratres, Ber-
nae honestissimo stipendio con-
ductus, publicū bonarum litera-
rum professorē agerem, & in-
ter alia disertissimos Cæsaris cō-
mentarios studiosis prælegerem, pauculas quasdam
annotatiunculas tantummodo in discipulorū meorum
usum effudi potius quàm scripsi: easdē amici quidam
non plebei Ioan. V uirtius Brugensis, & Nicolaus Ar-
topæus Balingius, nūc Curiensis, tunc uerò Dunensis
iuuentutis moderator, ut doctissimi, ita & pientissimi
uiri ut describerēt utendas accepere. Tandem Leonar-
de noster & tu ijsdem nō tantum diu usus es: uerum-
etiam alijs eas cōmunicans, & tuo & aliorū nomine
multis à me contendisti, ut uulgarem. Ego autem tenui-
tatis ingenij mei, & (ut Satyricus inquit) quàm mihi

EPISTOLA

curta domi supellex sit, probè conscius, non tam difficilem, quàm periculosam ædendi prouintiam diu, multumq; ut scis, detrectavi. Tacitè nanq; mecum reputabam, nihil ab hirtio, inculto, ac incircumspecto ingenio meo scribi posse, quod tam culto, & oculato seculo nostro, aliqua saltem ex parte responderet. Et ut maxime aliquid literis, memoria, & luce dignum à me prodiret: rursus morosulos, malignos, & rigidos seculi nostri censores, Criticos, Aristarchos, imò Zoilos etiam quosdam metuebam, quibus nihil placet, nisi quod ipsi faciunt. Quando autem de die in diem acrius instares, ac idem improbius à me pro antiqua nostra amicitia flagitares: demum flagitantis improbitate uictus manus dedi, ac eas adnotationibus in Cæsarem eliminandis ac locupletandis adieci, quid enim quis, rei præsertim honestæ, amico tam ueteri, charo, sincero, constanti, ac erudito negauerit? Has igitur magno quidem sudore, & succiuisis tantum horis elaboratas, & utcunq; absolutas, nemini iustius dedicandas censui quàm uobis: idq; multis nominibus. Vt enim taceam quod Leonardo impulsore, istæ elucubratae sunt, & non ita pridem Christianis poëtis ab eodem donatus, arctissima etiam cum utroq; amicitia mihi iam olim intercessit. Siquidem cum altero, hoc est Laurentio Cracouiæ in Sarmatis, sub eruditissimo uiro D. Rudolpho Agricola iunior

N V N C V P A T O R I A

la iuniore Vuasserburgensi, Poëta & oratore clarissimo, Præceptore cōmuni, politioribus literis, & studijs Geographicis sub Annum domini M. D. XVII. operam dedimus. Cum altero circiter Vigessimū secundū supra millesimū quingentesimū, Vuitenbergæ in Saxo-
nibus à D D. Martino Luthero, & Philippo Melāchthone præceptoribus nostris doctissimis, fidis, semperq; ob id nobis reuerendis, simul cum Græcis literis, artibus differēdi, ac dicēdi, sacrosanctæ quoq; Theologiæ rudimenta pro nostra uirili hausimus. Et quanquam ista necessitudo iuuenilibus annis cōtracta, non tamen (quod plerunq; fieri solet) nobis uiris iam factis soluta est. Quinimo cū in Cœnobio Steinensi sub annū natalis Domini M. D. XXV. ductu Tigurini Senatus sacras literas profiterer, cū utroq; simul non infeliciter renouata est. Tum enim mutuis beneficijs, colloquijs et conuiuijs literatis, alij alios iuuabant, & oblectabant. In quarū rerum perpetuam memoriam, & animi mei erga uos gratitudinē, hasce lucubrationes, uobis nominatim dedico: rogoq; ut à maleuolorum & uutiligatorum sannis, & ronchis eas tueamini. Non enim defuturos sat scio, qui clamitent: Quis hic nouus & semidoctus scriptor, qui primus in Cæsaris cōmentaria enarrationes scribere ausus: quod hætenus ob negotij per-

E P I S T O L A

plexitatem in tanto eruditorū uirorū prouentu nemo aggressus est? Quos hoc unum rogatos uelim, ut scribentem non prius condemnent, quā scripta legerint eaq; diligenter, & absq; affectu perpenderint. Hoc enim si fecerint, dispeream si non æquiores de me sententiam tulerint. Tametsi nanq; non omnia ad amissim & perpendiculum quadrent, sed rudem ac indigestam alicubi rerū ac uerborū seriem, & lapsus quā plurimos depræhenderint: tamen dicent in magnis & uoluisse sat est. Et ut maximè tanquā malus, et imperitus gubernator tantū pelagus primus tētauerit, & nauim aliquoties in scopulum impegerit: tamen quia alijs minore cū periculo nauigaturis uiam mōstrauit non est uituperādus. Neq; enim turpe fuerit multos in eundem autore cōmentari: dummodo unusquisq; sua candidè alijs impertiat, & argumētis non cōuitijs, ac contumelijs cum antecessore pugnet. Id quod à doctissimis simul, & laudatissimis Grammaticis Acrone, & Porphyryone in Horatium: Seruio, Donato, Landino, & Mācinello in Virgilij opera factitatū uidemus. Quod utinā docti ac synceri uiri, quisq; in sua regione (quæ à Cæsare describitur) illustranda conarētur: in spē erigerer fore, ut multi loci in eo obscurissimi perquā lucidi redderentur. Quod & propediē futurū spero. Etenim audio apud D. Henrichū Glareanū poētā Heluetiū ac

mirum

N V N C V P A T O R I A.

*uirū de meliorib. literis optime meritū cōmentationes
 in eundē Cæsarē iam aliquot annos delitescere. Quas
 si hisce meis quamlibet incōditis, ut publicentur extor-
 sero, an nō satis magnū studiosi hinc emolumentū ca-
 piēt? Sin uerō alicui magis placet couitiatorē quā di-
 sputatorē meā agere, per me quidē ei licet. Nec enim
 Christo duce & auspice, criminatorem recriminabor:
 sed hoc unum ei nunc occino, ut ipse aut meliora edat,
 aut si nō potest, aliena suggillare desinat. Sufficit nāq;
 mihi cum mea, tum uestra conscientia, quod non inanis
 gloriæ studio, sed uestro impulsu, & iuuentutis iuan-
 dæ gratia in legēdis historijs hunc laborē susceperim.
 At n.e ego ineptas sum, qui patrociniū uestrum aduer-
 sus momulos istos imploro, ac perinde causam meā uo-
 bis agendā propono, quasi indocti ac stupidi causidici
 & rabulæ sitis, & uos nō multo meliora argumen-
 ta ad tuendā non tam meam quā uestrā lucubratio-
 nem inueneritis, idq; procul dubio uobis curæ erit. Si
 quis nanq; me temeritatis, ac inscitiae in commentando
 accusauerit: nō tam ego quā uos, in uitio eritis: quip-
 pe qui me reuuentē ad edendū cōpuleritis, ē contra si
 quid cōmodi ad studiosos adolescentes (quibus potissi-
 mum isthæc elucubrauius) inde manauerit, qui ex eis
 grati sunt, uobis quoq; gratias habebunt, & agent:
 quippe quarum impulsu hæc qualiacunq; recognita,*

EPISTOLA

aucta, & publicata sunt, unde ipsi profecerunt. Quo
circa non est quod multis uobiscum hac de re agam
quin potius rogē, ut animi mei erga uos beneuolentiā
& gratitudinem potius, quā tenue hoc, & charta-
ceum quidem munusculum respiciatis: & Rbellicanū
uestri studiosissimum & amantissimum (ut
hactenus fecistis) pari studio & beneuo-
lētia foveatis, redamētisq;. Vale=

te feliciter, Tiguro, Pridie

Nonas Aprileis

Anno M.D.

XL.

AVTORVM QVI IN HISCE IO.

Rhellicani Annotationib. ci-
tantur nomenclatura.

Aegidius Tschudi

Agathius

Alexander Curtianus

And. Alciatus

Ammianus

Angelus Polit.

Antoninus

Beatus Rhenanus

Beda

Beroaldus

Budeus

Cælius lect. antiq.

Conradus Celtis

Cornelius Tacitus

Q. Curtius

Donatus Acciolus

Eratostenes

Eusebius

Eutropius

Flavius Vopiscus

L. Florus

A. Gellius

Glareanus

Hermolaus Barbarus

Herodianus

Holhardus

Hubertus Leodius

Ioachimus Vadianus

Iornandis

Iulius Capitolinus

Lucanus

Lucianus

Ludouicus Pius

Liuius

Laurentius Phrysius

Marcellinus

Marlianus

P. Orosius

Ouidius

Priscianus

Procopius

Ptolemæus

NOMINA AVTORVM

Pyrcheimerus	Sabellicus
Io. Pollio Bilueldanus	Sisenna
Polybius	Strabo
Quintilianus	Tripartita historia
Raimundus Marlianus	Varro
Regino Abbas Prunien.	Vegetius
Rudolphus Agricola	Volateranus
	Vuitichindis

RERVM ET VER-

BORVM IN ANNOTATIONIBVS

hisce sequentibus memorabilium dili-
gentissimus Index.

A

A bbatia Discern-	adiocere telum	95 b
tis 113 a	adruementum	221 b &
abbatis cella 66 a	pag.	292 a
abduabis fluius 80 a	aduatici	97 b
aborigenes 15 a	adunantium	63 b
acceptum ferre 282 a	adytum	262 b
achilles contra Memno-	ager 150 a	(46 b
nem 326 b	aglisoniensis praefectura	
achillis patria 253 b	egrotus	150 a
acronius lacus 78 b	emus mons	232 a
acta Cotti 116 b	equinoctium autumnale	
	121 a	erarium

I N D E X

erarium Romæ	190 b	alexandria potitur Cæ-	
etuatij	112 b	sar	182 b
africus uentus	240 a	alexandrini ingeniosissi-	
agar	310 a	mi	269 a
agendicum	153 b	alexia 16 a	163 b
ager	24 b	pag.	244 a
agros quidam tempore		allobroges	24 b
belli incenderūt	26 b	alpes	72 b
agger	94 a	alodienses	92 a
agrippinenses	110 b	alsatiæ nobilitas cum re-	
aha	43 b	liquis ciuitatibus con-	
ἄσπις	221 a	tra Tigurinos	45 b
alarij	85 b	alsatij	86 b
alauda	72 b	alsetum	163 b
alba Colonia	191 b	atlas	140 a
albici	200 b	altorff	50 b
albienses	200 a	altstetten	36 b
albis	153 a	ambactus	72 b &
albion	116 b	pag.	143 a
albesia scuta	299 b	ambarri	34 b
alcis figura	147 b	ambiani	90 b
aldenburg	98 a	ambianenses	ibidem
alduasdufius	80 a	ambibarij	166 b
alemanni	74 b	ambiliates	101 b
alerci	162 a	ambilates	102 a
			ambiorix

I N D E X

ambiorigis oratio	132 a	anticato	83 a
ambinarati	111 b	antiochenses	261 a
ambratia	241 b.	antipater Iudæorum po-	
ambrones	18 a	tentissimus	275 a
ambruareti	161 a & 166 a	antoninus philos.	74 b
pag.		antuates	67 b. & 100 a
ambulatoriæ turres		apenninus	140 a
pag.	120 a	apollonia	236 a
amphilochicum	246 b	apollonius præceptor	
amhipolis	260 b	Cæsaris	2 a
ana	201 b	aponiana insula	291 b
anartes	146 a	apparatio	217 b
anasus flumen	87 b	apparitores	302 b
andelfingensis præfectu-		apsum flumen	252 b
ra	46 b	aprouins	153 b
anglicanus fluuius	129 b	aquitania Gal.	14 b
anglister	50 b	aranitium	146 b
angster	50 b	aranisci	146 b
anglosaxones	119 a	arar	34 b
annaria lex	230 b	arberga	35 b
annona	205 b	arbores conferere	94 b
annotinus	124 b	pag.	164 b
antepilani	203 b	arburgum	36 a
antesignani	203 b	ardua sylua	140 b
		arduenta	

I N D E X

arduenna sylua	148 a	ascolde	149
pag.	123 a	asciburgium	140 b
arelate	217 a	asculum Picenum	191 b
arelatum	201 b	asia	277 b
aremicci	163 a	asparagum	243 a 252 b
aremorica	135 a	assis	220 a
argaudia	48 b	asta 27 a & astenses	
Argentinenses	86 b	pag.	ibidem
aries	155 b	astigitanus	220 a
ariminum oppidum	189 b	atacinorū colonia	152 b
ariobarzanes	188 a	ategua	324 a
ariorica	64 a	atrebates	90 b
Cum Ariouisto ubi pu-		atribatij	90 b
gnatum	85 a	atuacum	133 b
aritia oppid.	190 b	aturi fluminis ostia	
armatura leuis	96 a	pag.	107 b
armigne	153 a	auaricum	154 a
armorica	135 a	auaritia multi ducti re-	
arogea	64 b	giones suas mutarunt	
arouia	36 a	pag.	77 b
arræ	90 b	auaritia & crudelitas	
arretium	190 b	Scipionis	241 a
artonici	153 a	andes	98 b
arula	35 b	in autoribus enarrandis	
aruuugia	36 a	ordo	1 a
		uentice n	

I N D E X

auenticensis ager	65 b	B	
pag.	66 b		
auenticum	25 a 65 b	B	Accis lethale ue-
auergue	77 b	pag.	nenum inesse
auerni	83 a 163 a		148 b
auerto & auertor	238 b	bacenis	139 b
Augusta Rauracorum		ad bacillum recipere	
pag.	26 b	pag.	57 b
augster	50 b	baetri	118 a
augstabona	139 a	badensis præfectura	
auignon	153 a	pag.	46 b
aulerci	98 b 161 a	bætij	51 b
auliorci	162 a	baleares insulæ	297 a
aurea Cherrhonesus		baleares funditores	93 a
pag.	270 a	balista	120 a
aurelia	151 b	barcenis	140 a
aurelia mater Cæsaris		bardi	141 b
pag.	1 b	bardani	232 a
D. Aurelianus Imp.		barri	34 b
pag.	74 b	bascon	208 b.
aurinia	85 b	Basilea	66 a
ausci	107 b	basiliensis ager	26 b
auscitani	107 b	basilica	280 b
autum	25 b	bataui	112 a
axona flumen	92 b	batziij	51 b
		bauari	87 b
			bayetur

I N D E X

bayetur	91 a	beneficiarij	211 a
Beati Rhenani laus		berlinum	79 b
pag.	1 b	berna	66 a
beauuois	90 b	bernardi mons minor	
becus	72 b	pag.	32 b
belgæ	22 a	berones	281 b
belgæ quam regionem in		Bertoldus dux à Zerina-	
uaferint	75 b	gen	53 b
belgi	123 b	besanson	80 a
belgica	14 b	belosa fluuius	286 b
bellicenses	33 b	beſſi	232 a
bellocasses	91 a	bethica	321 b
bellocassij	91 a	bethuria	326 a
et bellocassium	Ibidem	biblis 243 a et byblon	
bellouaci	90 b	pag.	Ibidem
beluacenses	Ibidem	bibracte oppidum	60 b
bellum	9 a	bibracte Litauicum	
bellum facere	108 a	pag.	161 a
belli ciuilis initium		betis flumen	284 a
pag.	181 a	bibrax	92 b
belli ciuilis causa		breluenses	66 a
pag.	176 a et b	bigera castrum	107 b
bellica porta	227 b	bigerriones	107 b
Benedictus Vinslerus		bigerrenses	107 b
pag.	308 b	bilappij	126
		bisantz	

I N D E X

bisantz	80	brandenburgum	79 b
bisontes	147 b	brannonij	161 a 166 a
bituitus Auernorum rex		brannonices	161 a 166 a
pag.	82 b	bresse	162 b
bituricenses	34 b	brientiensis lacus	35 b
bituriges	152 a	briguicus	27 a
blicus	275 b	brigantinum nauigij ge-	
boeotij philosophi laus		nus	279 a
pag.	325 b	britannia	70 a
bogud rex	285 b	In Britannia mulieres nu-	
bogudiana Mauritania		das in sacris incedere	
pag.	298 b	pag.	128 b
bohémica sylua	140 b	britanniae circuitus	128 b
boij	27 b	britannii auxilia à Saxo-	
bonae pino	35 b	nibus petunt	116 b
bos Indicus	147 a	britannicae naues	206 b
borbonius dux	77 b	britones	70 a
borbonienses	34 b	Βρόσκειν	71 b
bosleduc	97 b 134 a	brugæ	36 a
bosleducenses	97 b	brundusium	194 a
brabantini	111 b	brundusiorum perfidia	
barbantini	134 a	pag	197 b
brachata	14 a	bubali	147 b
brachia metaphorice		buchornum	78 b
pag.	176 a	bulachium	276 a
		bur uo/	

I N D E X

bur uocabulū unde	72 a	caesar parum diligenter	
burgundiones	19 b	commētaria sua scri-	
burgundia Cisiurana		psit	186 b
pag.	64 a	caesar seipsum interfice-	
burgundiae comitatus		re uoluit	183 b
pag.	25 b	caesaris nomen unde	8 a
burgundiae partes duae		caesaris uita	1 b
pag.	34 b	caesaris eloquentia	9 b
burgundiacae terrae uber-		caesaris statura et infor-	
tas	78 a	tunium	2 a
butrotum	234 b	caesaris astus	88 b
byrena	35 b	caesaris fortitudo in bello	

C

C Abilonni	168 a	caesaris uitia	5 a et
cabulinum	158 b	mors	7 b
cadetes	166	caesaris dictum de militi-	
cadurci	163 a 166 a	bus territis	328 a
caeræsi	92 a	caesaris dictum de Pom-	
caesarea	285 b	peio	181 a
caesariensis Mauritania		caesaris locus	107 a
pag.	298 b	caesares unde dicti	8 b
caesar sobrius ad euerten-		calaris	318 a
dam rempublicam ac-		calabrum littus	238 a
cessit	4 a	calaguritani	208 b

B

calcei

I N D E X

calceilanati	312 b	caors	166 a
caledonia	125 a	cæcum	300 b
cales	91 a	coenobium S. Mauritiij	
caleti	91 a	pag.	100 a
camaldunum oppidum		capreoli	317 b
pag.	126 b	caput porcinum	150 a
cambray	130 b	caralitani	197 a
cameracum	130 b	caralis	197 a
camerinum	191 b	carmæ	196 b
cancelli	294 a	carnici	87 b.
canchi	113 b.	carnutes 98 b 131 b 135 b	
candauiā	234 a	pag.	151 b
pag.	253 b	carnutum	131 b
cannenusatum	113 b	Carolus Crassus	42 b
canere classicum	159 a	carolus Burgundiæ dux	
canetellum	157 a	ab Heluetijs occisus	
canonici ad prædicandū		pag.	35 a
uerbum dei adstricti		caron	244 b
olim	53 b	caruāca	87 b
canopicum ostium	268 a	Caspar Megander	55 b
canopus	274 b	L. Cassius Ro. Consul.	
cantabri	107 a	pag.	56 b
canthone	36 b	L. Cassius Cons. à Tigur-	
cantium	125 b	inis occisus	37 b
		castella	

I N D E X

castella	31 a 93 a	rum	39 b
casticus	25 b	cellensis lacus	144 b
castletenses	91 a	celtæ	17 b
castra quina	233 a	celtica Gal.	14 b
castra contrahere	158 b	cemmeni	89 b
catapulta	300 b	cemmenij montes	196 a
catilacus	40 b	cenabum	151 b
cato repulsam æquo ani-		cenomanni	89 b
mo tulit	186 b	centrones	134 a
catonis dictum de sua tai		et centron	ibidem
citurnitate	198 a	pag.	32 b
catonis crudelitas in seip		centuria	61 a
sum	316 b	centurio primarius	
cattus	156 a	pag.	204 b
catti	109 b	cerceti	241 b
caturiges	32 b	cercinna insula	293 b
catuaci	91 b	cetrati	202 b.
cauarinus	135 b	chama Curtis	49 b
cauillonum	168 a	chamani	110 a
caurus	124 a	charades	78 b
causæ	93 b	charam	244 b
cautus et cautum		charties	98 b
pag.	138 a	chersonesus Cimbrica	
cella uinaria Ethnico-		pag.	79 a
		B 2	cherrho

I N D E X

cherrhonesi quatuor		clupea	292 a
pag.	270 a	clypeæ	221 a
cherusci	92 a	coactu	132 b
cheruscorum sedes	141 a	cobolentz	114 b
chiallon	158 b	cohleariorum conspira-	
χιλίαρχος	80 b	tio	30 a
chnououiniensis præfe-		cohortes aliarij	210 a
ctura	46 b	collegij insignis descri-	
chorficæ	247 a	ptio	53 b
chyburgensis præfectu-		colonienses	110 c
ra	46 b	colonarium	240 b 241 a
cicero à quo eloquentiæ		columnaria tributa	
primordia hausit	2 a	pag.	240 b
cinga	205 b	comata Gallia	14 a
cisalpina Gallia	13 b	comes	58 a
citra	36 a	comites de Flusso	107 b
ciuitas quid	23 b	conmeatus uocabulum	
ciuitas Caesaris	4 a	pag.	312 a
clam	350 a	commentarius & com-	
clepsydre	128 b	mentarium	8 c
cleues	91 a	committendus	239 a
clitellaria iumenta	212 a	committere prælium	
clusa	28 b	pag.	87 c
clupe	221 a	composita an geminan-	
		da	

I N D E X

da	171 b	coralli	232 b
conclamari	252 b	corauaide	166 b
condrotz	149 a 138 b	corcesi	92 a
condrusi	92 a 149 a	corcyra	234 b
condrusones	111 a	corduba	220 b 321 b
confluens	114 b	cordubensis	220 a
coniycere se in fugam		corfinium	191 b
pag.	96 b	cornelia Cinnae cōsulis fi	
Conradus Pellicanus		lia	1 b
pag.	55 b	Cor. Taciti locus	111 b
conradi Celtis locus resti		corneliana castra	222 a
tuitur	145 a	corui	51 b
considius Longus	301 a	corus	124 a
consopitenses	166 a	coffutia	1 b
constabulum	45 a	cothon	308 b
constans Cōstantij filius		cracouie nox et dies ho	
pag.	117 a	ram solidam superāt	
constantius Ro. Imp.		nostrates	126 a
pag.	74 b	crimen intentare	321 b
consultores temerarij ta=		croaci	78 b
xantur	135 a	cuneus	150 a
copia	302 b 293 b	cuniculorum agēdorum	
copias pro diuitys sumi		autor	106 a
pag.	78 a	Curier	58 b
		B 3	Currier

I N D E X

currier	58 b	defetiscor	170 a
curiosolites	98 b	Deiotarius rex Arme-	
et	166 a	niae	231 b
cyreni	232 b	delta locus	275 b
cyrenaica	ibidem	denarius	206 a
cymbrica Cherrhonesus		denarij octo ualent aure-	
pag.	270 a	um rhenensem	206 a
D		depositaria possessio	
D Ackenses duces		detensus	256 a (219 b)
pag.	144 b	detergere remos	208 b
die uon Deck	144 b	detius praefectus	44 a
dalmatae	233 a et	dextrae famulae	210 b
Dal-		diablintres	101 b 102 a
matia	ibidem	dieros nauigij genus	
dare fidem	25 b	pag.	279 b
dare signum	209 b	dies longissima	127 a
dasburgum	115 b	dilemma	274 b
decumani fluctus	300 b	dinocrates architectus	
decumanorum colonia		pag.	268 a
pag.	152 b	discessionem fieri	179 b
decuria	60 b	disne	92 b
decurio	61 a	doaci	91 b
decuriones	190 b	dog	72 b
decurrit	95 b	doggenburgij	27 b
defectus	170 b	domitum	

I N D E X

domitium uenenum hau
 sisse 193 a
 dorienses 15 a
 dornachensium castra
 qualia 259 a
 drachma 206 a
 drasidæ 15 a
 drauranches 102 a
 druidæ 141 b
 ducenarius 204 b
 dun 72 b
 dunum oppidū 35 b 72 b
 dura 49 a
 durdorff 49 a
 duregum 43 b
 durgeus ager 66 b
 durich 49 a
 duumuiiri 193 b
 dumnorix 25 b 60 b
 dij Germanorum 85 b
 dynastæ 287 b.
 dyrrhachus ex Neptuno
 natus 194 b
 dyrrhachium 194 a

E

E broduensis lacus
 pag. 65 a
 eburonum rex 131 b
 eburones 92 a
 edures 87 a
 eglifonia 47 a
 Ey 31 b
 Eidgnoschafft 23 b
 elargiti 280 b
 elauer 157 b
 elcebum 86 b
 elis 262 b
 elisacensis pagus 64 b
 eloquentiæ uis in Catone
 pag. 197 b
 elui 153 a
 engistus dux 117 a
 Ens 87 b
 epibates 270 a
 epibatæ 296 b
 epidamnus urbs 194 a
 epidamnus rex 194 b
 epidaurus 279 a

B

4

επλ

I N D E X

ἐπιβατεύω	270 a	exemplū pro exemplari	
epodorix	158 a	pag.	264 a
equestres	67 b	exerceor	173 b
Erasmi Roterod. patria		exisini	98 b
pag.	112 b	exploratoria nauigia	
Erasmi Roterod. Vinum		pag.	120 b
pag.	78 a	exuperantius	44 a
eremitana in Heluetijs		F	
sylua opaca	145 b	F Acere bellum	108 a
ergastulus	237 b.	falx	104 a
eridanus 17 b	131 a	James insignis Gebennæ	
eritius	249 b	pag.	30 a
erudare	267 b	fascēs apud aliquem esse	
esquiliæ	196 b	pag.	167 a
Es oppidum	131 a	fauces portus	238 b
esse	71 b	felix sub quo Cesare	
essedum	72 b	passus	44 a
essui	130 b	ferentani	227 b
Et oppidum	131 a	ferrifodina	74 b
etesia uenti	263 a	fidem suam interponere	
eunoë Bogudis regis		pag.	285 a
Mauritaniæ uxor 7 a		fiduciarium regnum	
eunosti portus	265 b	pag.	274 a
euocati	192 a	fiduciaria possessio	219 b
		flagitare	

I N D E X

flagitare pro flagitabat		furier	58 b
pag.	59 b	G	
flagitor	213 b	G Abali	152 b 163 a
flandria	21 b 91 a	G gabillone	35 a
fleuus	114 a	gabreta	140 a
flussates	107 b	gades	220 a
flustates	107 b	gaditanus	220 a
flymß	113 a	gaditani	219 b
franci	110 a	gadol	71 b
Franciscus Negelinus		gaienses	67 b
pag.	28 b	galatia	288 b
friburgũ in Nuichthoni		Galatæ	15 a
bis	66 a	galio nauigij genus	
frislabones	113 b	pag.	279 a
frouuensfeldia	94 b	galba	71 a
frugalitas Neruiorum		gallie descriptio	13 a
pag.	19 a	gallie longitudo & lati-	
frugalitatis commoda		tudo	14 b
pag.	94 b	gallus	18 a
frumenta in subterrane-		galli	15 b 102 b
os specus condere		galli Rhenenses	102 a
pag.	309 b	galli mollißimi	105 b
fugam petere	96 b	galli linguæ Græcæ stu-	
fuscinus lacus	191 b	diosi	68 b
		B	In Gal

I N D E X

In Galliam, loquendi mo-	Georgius Sophocardius
dus 131 b	Scotus 129 b
gallorum consuetudo cū	gergobia 152 a 153 a
rumorē aliquem per-	gergouia 2 b 152 a
cipiunt 158 b	In Germania multa fera-
gallorum origo 15 a	rum genera 147 b
gallorum idioma 69 b	germani 16 a
gallis omnibus olim an-	germani frugiferam ter-
eadem lingua 71 a	ram quæsiuerūt 67 b
gallogracia 288 b	germanorum deformia
ganzam 72 b	iumenta 163 a
garites 107 b	germanorum superstitio
garoceli 32 b	pag. 85 b
garumna 102 b	germanis magnitudo
gebenna 29 b 153 a	corporum 80 b
genabum 131 b	germanis mos promiscuē
pag. 151 b	in fluminibus perlui
genff & beneu 29 b	pag. 110 b
geneuenses per Bernates	gerseorum rex 117 a
obsidione liberantur	gerestum 251 b
pag. 30 a	gheler 91 a
geneuensium lingua	gladijs longis uti Helue-
pag. 76 b	tios 105 b
gelrhenses 102 a 114 b	glandes 167 a
	glarona

I N D E X

glarona 66 a
 glastum 128 b
 glessum 72 b
 gordunni 134 a
 goricensis Comitatus
 pag. 87 b
 gothi Vriam occuparūt
 pag. 75 b
 gothini 73 b
 guadachiber 322 b
 Guilhelmius Peterfonius
 Anglus 117 b
 guinnen 22 b
 guardia 82 a
 De gradu deiycere 282 a
 grauenonia 74 a
 græca cherrhonesus
 pag. 270 a
 græci, qui Iudæis 16 b
 grub 113 a
 grudij 134 a
 gruninga 47 a
 gruningensis præfectura
 pag. 46 b.

grummus 324 a
 gryphilacus 46 b. 47 a
 gryphensis lacus 40 b
 gryphilacensis præfectura
 ra H 46 b

H Arpagones 167 a
 uff dem hartz
 pag. 140 b

harudes an sint Constan
 tenses 78 b

hastatus primus 204 b

hastati 204 b

hedui 82 b

hedui Burgundiae ducatū
 inhabitarunt 25 b

hedui fratres à Romanis
 appellati 60 b

heduorum libertas 60 a

heduorum ditio ampla
 pag. 161 a

Heinrichus Bullingerus
 pag. 55 b

helinus 114 a

heluetica ciuitas 23 b

heluetia

I N D E X

heluetia ciuitas in qua=	hippotoxotæ	232 a	296 b
tuor pagos diuifa	hirtij mentio	36 a	169 a
heluetij olim Quadi dicti	hispalis		220 a
pag.	hispalensis conuentus	91 a	
heluetij an olim linguæ	pag.	326 a	220 a
Græcæ studiosi	historiæ usus	68 b	10 a
heluetij ad concordiam	hochrug		110 a
admonentur	hollandi	79 a	112 b
heluetiorum fines usq; ad	holsatia		79 a
Geneuam	Homn	27 a	149 a
heluetiorum luxus ex Ita	hominum genera tria		
lia & Gallia	pag.	94 b	141 b
hercynia	horologia arenaria	140 a	
hercynia sylua	pag.	27 b	128 a
hercyniæ syluæ initium	hortatus		321 b
pag.	Hubertus Leodius	147 a	22 a
Herculis Aegyptij tem=	Huldreichus Zuinglius		
plum	pag.	220 a	54 b
hermannus Comes Neue	hunni		21 a
narius	hunni Vriam occuparūt	115 b	
hertum	pag.	73 a	75 b
hesi	hasliensis tractus	109 b	35 b
hibridæ	hyems pro tempestate	296 b	
hippo	pag.	260 b 317 b	233 b
	byempsa-		

I N D E X

hyempsalis rex 306 a

hypæ 208 b

I

I Berniæ latitudo 125 b

I lantz 113 a

ilerda 208 b 236 a

ilerdæ descriptio 202 a

imagines sex lapideæ in

quodam Cænobio

pag. 142 a

imperatoris nomen

pag. 222 a

imperatoris fortitudo

multum prodest 81 a

imperatoris boni offitiū

pag. 252 b

indicus bos 147 a

indicere bellum 316 a

indutionarius 135 b

induciarum pactū 114 a

insectatus 311 a

insensus 258 a

infestare 258 a

infestus 258 a

instar 273 a

instructorium 217 b

intercedere pro impedire

pag. 185 b

Interlacense oppidū 35 b

interponere pro interpo

nebat 124 a

ioachimi Vadiani laus

pag. 25 b

ioannes Theophilus

pag. 142 a

ioannes Burchairus An-

glus 69 b

ioannes Butlerus Anglus

pag. 69 b

ioannes Aeschherus 47 a

ioscedum 162 a

ioscedum 162 a

issa 280 a

isthmus 246 b

italica Hispaniæ oppidū

pag. 281 a

italiæ noua regio 131 a

Itiobriges 152 a

itius

I N D E X

itius portus 119 b

iuba Mauritanie rex

pag. 183 a

iubati 147 b

in Iudicijs ueterum mos

pag. 254 b

Sub iugum mittere

pag. 57 b

iulia filia Cæsaris 1 b

iuliacenses 91 a

iulius à Iulio 8 a

iumenta farcinaria

pag. 212 a

iura mons 24 b

iurassus 24 b

iurassi rupes 48 b

iurten 24 b

iusiurandum dare 25 b

iuerdunensis lacus 65 a

iusticia Cæsaris 3 a

K

K Almuntz 74 b

Kam 74 b

Konigstein 110 a

L

L A Sene 34 b.

labienus legatus

Cæsaris 36 b

lacobrutinum promonto

rium 201 b

laminitanus ager 201 b

langies 63 a

langobardia 14 a

langones 63 b

lapsana 244 b

lapsus 218 b

larissa 253 b

larissæus Achilles

pag. 253 b

larma 58 b

latobrici 27 a

latobrig 27 a

latobrogij 17 a

latouici 27 a

lausanenses 27 a

lausanensis lacus

pag. 25 a

lausoys 163 b

leber-

I N D E X

leberberg	24 b	lexobij	101 b
lecki castrum	308	lexouij	123 b
lectorienſes	107 b	liberæ pro uincia præfe-	
ledouix fluuius	80 a	tura	46 b.
legio	30 b	libra	220 a
leidrachus	53 a	liburnæ	233 a
lemanus lacus	24 a	lictores	302 b
lemone	173 a	lictores duodecim	263 a
lemouices	173 a	liege	92 a
leo iud	55 b	ligeris flumen	101 a
leodiensis ſylua	123 a	liesieux	102 a
leopontij	27 b	lieutenier	58 b
lepontij	66 a	ligrarius Afranianus	
pag.	113 a	pag.	309 a
leptis	282 b	lignorum fabri multi	
lerman	58 b	apud Burgundiones	
leuaci	134 a	pag.	20 b
leuchtiger Vuald	122 a	lilybæum	291 a
leuca	72 b	limagus fluuius	40 b
leuci	63 a 81 b	lingones	63 a
leuga	72 b	lingula	103 a
leuis non ſemper in ma-		locarnenſes	47 a
lam partem	187 b	locum tenens	58 b
lex annaria	230 b	lodiensēs	92 a
		loire	

I N D E X

loire	101 b	M	
loria	140 b	M	Acon 168 a
lotoringia	21 b		madiuallenses
lotharingi	26 b		pag 47 a
louanum	98 a		magistratus Tigurinus
lucani patria	220 b		pag. 44 b
lucerna	66 a		magistratibus Heduoꝝ
lucernani	46 a		finibus exire fas non
lucigaunenses	46 b		est 59 b
ludouicus rex orientalis			magius praefectus fa-
Franciae	49 a		bruū Pompeij 16 a
luganenses	46 b		magus 71 b
lugdunensis Gal.	14 b		malaca 286 b
lignitia uallis	113 a		μαλακία 101 b
lunati calcei	312 b		malatia 104 b
lupi	167 a		malleoli 271 a
lusitania	201 b		mandare se fugae 96 b
lustrare	174 b		mandibuli 163 b
lutetia	138 b		mandubij 163 b
lutiner	58 b		mane 303 a
luxus malorum agmen			manipulus 61 a 96 b
secum fert	94 b.		manipulares 97 a
λυειν	71 b		mantinea 243 a
			manubalistae 18 a
			manufata

I N D E X

manufata	243 b.	materia	164 b c
marchia	79 b	materis	62 b
marcomana uallis	74 b	materiari	267 a
marcomanni	28 a	matifcones	35 a 168 a
mardi	94 b	matrona fluuius	19 b
maræotis	264 b	pag.	102 b
mare mediterraneum in-		mauritania duplex	
terclusum	101 b	pag.	298 b
mare interclusum	122 b	maurusij	293 b
maria in plenilunio se		F. Maximus Allobrogi-	
purgare	103 a	cus	29 a
maria lacus	264 b	mazara	62 a
marga	71 a	medicus uenenum sopori	
marliani lapsus	87 a	ferum Domitio dat	
marrucini	227 b	pag.	193 a
marfi	227 b	mediterraneum mare	
martenacum	100 b	pag.	122 b
martialis Imperator in-		mediomatrices	139 a
terficitur	118 a	pag.	86 b
martiana	140 a	meldi	123 a
massiliae situs graphice		mellon	162 a
describitur	214 b	melodunum	162 a
massiliae oppugnatio		μηλος	71 b
pag.	208 b	menapij	91 a 101 b
		C	mendrisini

I N D E X.

mendrisini	47 a	agricolas	151 b
menradus insignis eremi ta	145 b	miser cordia præpostera quantum obsit	305 b
mercatores raro olim in Heluetia	19 a	misni	141 a
merker	86 a	missilia bina	62 b
merher	86 a	de Mithridatis ingressu in Aegyptum	275 a
mersburgium	78 b	mityleneorum fides erga Pompeium	261 a
messana	260 b	monasteria duo Tiguri pag.	51 b
meje	208 b	moneta Tigurina	48 a
metallum oppid.	281 b	montar	34 b
metina	206 b	montes alti	72 b
metiosedum	162 a	moravi	86 a
midda	71 b	morini	99 b 101 b
miggis	71 b	pag.	119 b
mill. usani	66 a	morjatij	113 b
miles obsequens Cæsari pag.	8 a	mosa flumen	111 b
militaris rei diligentia pag.	105 a	mosella	26 b
militiam quo anno dese- rere licebat olim		pag.	139 b.
pag.	282 a	munda ciuitas	183 b
milo conduxit seruos &		pag.	329 a
		mundense prælium	328 a
		muralia	

I N D E X

muralia pila	134 a	narbo	28 b
muralis fax	194 a	natison fluvius	32 a
muretanus ager	66 b	naues ex salignis uimini-	
muretum	66 b	bus	207 b
murus	325 a	naues eijcere	239 b
murus solidus	134 a	nauculae Babylonicae	
musculus	217 b	pag.	207 b
musculi	167 b	naues Britannicae	206 b
Myconius praeceptor		naugia speculatoria	
Rhellicani	66 a	pag.	120 b
μύλη	71 b	naufragiū Caesaris	182 a
myoparo	279 a	neapolis	292 a
Myssitanus regulus	308 b	nechaonis regis Aegypti	
N		miles delitijs corrup-	
N Abatei	267 a	tus	265 a
namurra	149 b	nemetes	87 a 90 a
nannetes	101 b	nemetocenna	174 b
naniuates	100 a	nemosum	77 b
nantes	102 a	neruij	90 b
nantuates	100 a	neruij Ternacenses	90 b
nantuatum pagus	27 a	neruiorum frugalitas et	
napium	245 a	fortitudo	91 a
narbonensis prouincia		neruiorum descriptio	
pag.	14 a	pag.	94 b
		C 2	neruijs

I N D E X

neruijs quadringentos		nudæ mulieres Britenni-	
patritij ordinis fuisse		cæ in sacris	128 b
pag.	97 b	nuichtlandia	75 b
nicolaus ad Pueros	31 a	nuichthones occupasse	
nidonia	75 b	Bernensem & Fribur-	
nigra sylua	146 a	genssem tractum	75 b
ntiobriges	152 b	numidæ	293 b
niuernenses	34 b	numismata uaria symbo-	
noion	93 b 153 b	la habere	51 a
noreia	28 a	numus	220 a
noma	126 b	nuntius in masculino ge-	
norba	285 b	nere	206 a
norici	28 a 87 b	narbazanis dictum ad	
norica regio lata	192 b	Darium	219 b
nortmannia	21 b	nutantium	125 b
nouiluniū Germanos ex-		nymphæum promonto-	
pectasse antequam		rium	240 a
præliarentur	85 a		
nouiodunum	93 b	O	
nouiodunum expugna-		Brincum	139 b
tur	131 b	occidentalis syl-	
nox in quatuor uigilias		ua	140 b
diuisa	36 b	oceano totam terrā cir-	
noctes longissimæ	127 a	cundari	122 b
		ocelum oppidum	32 b
		octodurus	

I N D E X

octodurus 100 b.
 octogesa 236 a
 offenderunt pro impege-
 runt 232 b
 olibar 281 b
 olla receptaculum nauium
 pag. 308 b
 olympius 241 b
 oppidi sectio uniuersa
 quid 98 b
 oppido 304 a
 C. Oppius 3 b
 orbucula 283 a
 orchades 125 b
 orchomenum 147 a
 orcynia 140 a
 orgetorix 22 b
 oricum 232 b
 orleans 151 b
 orosius Augustini syn-
 chrones 20 b
 oscelum oppidum 33 a
 oscenses 208 b
 osi 73 b

osifini 101 b
 ossa 241 b
 ossini 98 b
 ostiaria tributa 240 b
 Othonis sylua 14 a
 othrijs Lapidarum sedes
 pag. 241 b
 otium negotio bellico op-
 ponitur 187 b
 onager 120 a
 ouiae prouincia 275 b
 Ouidij patria 192 a

P

P Aconia 291 b
 padus 131 a
 pamani 92 a
 palaeopharsalus 232 b
 paludati 188 a
 panis mirabili modo con-
 fectus 245 b
 parazonium 95 b
 in parente impius phar-
 naces 277 a
 pharhisij 139 a
 C 3 parisij

I N D E X

parisiij	89 b 139 a	filius	182 b 277
partonius portus	269 b	pharus	265 b
pecunias expensas ferri		Philippus Melanchthon	
pag.	282 a	Rhellicani præcep-	
pehiti	119 a	tor	287 a
peligni	227 b.	phrysiij	113 b.
pelios	241 b.	platea	196 b
pelles	304 a	pleumosij	134 a
pelusium	261 b	Plinius in descriptione	
pentiremis	279 b	Alcis discrepat à Cæ	
pergamus	262 b	sare	147 a
pergamum	240 b	plumbatæ	96 a
periclis dictum	26 b	plumbum album & ni-	
persicum pomum	71 b	grum	124 b
petoritum	72 b	Plutarch. à Cæsare di-	
petra locus	246 b	screpat	97 b
M. Petreius Varro	183 a	plutarchus à Cæsare dis-	
pscephicensis lacus	40 b	sentit	93 a
phalanx	61 b	plutarchi locus	109 b
phalanges	218 a	plutei	156 b
phalangy	218 a	picardia	21 b
phalius Corinth.	194 b	picardiæ partem qui po-	
pharitæ	272 b	puli inhabitent	90 b
pharnaces Mithridatis		picearia sylua	140 b
		picentes	

I N D E X

picentes	190 b	pag.	181 b
pietavienses	103 a	pompeij insolens animus	
picti	116 b.	pag.	187 a
pictones	103 a	pondo	220 a
pierus	241 b	pontificum officium	
pira muralia	134 a	pag.	254 a
pila præpilata	311 b	pontis descriptio	115 b
pindus	241 b	possessio fiduciaria	
pirusæ	122 b.	pag.	219 b
pirusæ	122 b	publicola uoluit publicā	
pirustæ	122 b	pecuniam in domum	
L. Pisonis mors	57 a	suam conferri	191 a
poitiers	103 a	L. Publij exilium uolun-	
pompeiana castra qua-		tarium	57 b
lia	259 a	pugnandi signum apud	
pompeij uox de Cæsarea		Romanos	95 a
nis militibus	245 b	præcipito & præcipitor	
pompeij uictoria aduer-		pag.	238 b
sus Cæsarem	181 a	prædones	262 a
pompeij filius occiditur		præfecturæ agri Tiguri-	
pag.	183 b	ni	46 b
pompeij pes luxatus		prælium	9 a
pag.	331 a	prælium committere	
pompeij exercitus fuga		pag.	87 a
		C 4	præsta/

I N D E X

prestare 235 b
 prætecta 284 a & præ
 textati Ibidem
 prætoria cohors 82 a
 prætores 300 a
 prætorum dignitas &
 officia 236 b
 primipilus 204 b
 & 96 b.
 primipili offitium ibid.
 promontorium 103 a
 princeps de Nauso 115 a
 princeps cohortis 249 a
 processus 311 b & pro-
 cedor Ibidem
 proconsules 301 b
 proficisci ad Romam
 pag. 209 b
 proprætore 300 a
 prote 208 b
 prunum 71 b
 psalterium uerbatim di-
 scere 143 a
 ptolemais 262 b

πῦρερ 71 b.
 pyrenæi montes 107 a
 & pagina 22 b

Q

Q Vadi 74 a
 quadi olim Hel
 uetij dicti 11 a
 quadrigarum falcatarū
 forma 289 a
 quina castra 233 a
 quincunx ordo 164 b

R

R Abbius & Cora
 uus 51 a
 rains 90 a
 rætzuns 113 a
 rationum due partes
 pag. 282 a
 rauraci 26 b 139 a
 Re præpositio 164 a
 recedentia 219 b.
 receptui canere 195 a
 redones 166 b
 Regisperga 47 a
 regispra

I N D E X

regispergensis præfectu-
ra 46 b

Regula sub quo Cæsare
passa 44 a

reipublicæ perturbato-
res olim exusti 26 a

republicam qui euer-
tant 321 a

S Remigij ampulla ubi
pag. 90 a

remulcare 221 b

renes 166 b

rhedones 98 b.

rheniuallensis præfectu-
ra 46 b

rhellica uilla 46 b

Rhellicani patria 46 b.

Rhellicanum Cracouiæ
operum literis dedisse

pag. 247 b

rheni 90 b

rheni duo fontes 112 b

rhenum labi per multas
regiones 113 b

A Rhenano autor dissen-
tit 37 b

rhenenses 90 a

rhenenses Galli 102 a

rheti 87 b

Rhinfeldia 26 b

rhinualdenses 112 b

rhodanus 30 b

rhodanus unde dictus
pag. 29 b

rhodanus à Græcis dici-
tur Eridanus 16 b

rhodus 261 a

rhutem 152 b

ripensia uina 66 b

roan 162 a

robur 103 b

rodes 83 b

rodulphus comes ab
Habspurg 45 b

rodolphus Agricola iu-
nior 147 b

rodolphi Agricolæ laus
pag. 23 b

C 5 rogatio

I N D E X

rogationes	99 a	sabinus interficitur	
romandi	149 a	pag.	133 b
rostra	237 a	sabin flumen Galli uocāt	
rotuilenſes	27 b	sambre	94 b
rotunmillani	66 a	sabis	149 b
rubicon fluuius	88 b	sabura	228 b
rudetum	267 b	sacramento rogare	
rudus uetus & nouum		pag.	137 b
pag.	267 b	ad ſacramenti redemptio	
rumore uano Pompeius		nem uocare	282 a
deceptus	188 a	sacrilegium Caſaris	
runtzual	22 b	pag.	200 a
rura fluuius	115 b	sacrilegij poena	59 a
ruſa fons	35 b	sage multæ apud germa	
ruſpina oppid.	293 a	nos olim	85 b
ruteni	83 b 163 a	saguntini 324 a & ſa	
rutenenſes	83 b	guntina fames Ibid.	
S		ſanitgonge	32 a
S Abaudi	25 a	Salduba	286 b
ſabaudi unde dicti		ſalinæ nobiliſſimæ in Bur	
pag.	29 b	gundionibus	20 b
ſabaudorū perfidia	28 b	ſalinarum ſtagnum	
ſabellici locus reſtituitur		pag.	312 b
pag.	153 a	ſalona	278 b
		ſalona	

I N D E X

salonæ	232 b	scheffhusia	66 a
falsum flumen	324 a	schlesnicensis regio	
falyes	200 a	pag.	79 b
samarobriga	130 a	schiltuuacht	120 b
samarobrina	130 a	scipio Pompeij socer	
sambarei	130 b.	pag.	185 a 254 a
sambre	94 b	scipio prohibetur à spoli	
samnites	227 b	atione Ephesinae Dia	
sanconna	35 a	næ templi	262 a
sanctones	103 a	sclauonia	98 b
sangalenses	27 b 66 a	sclauonica gens	87 b
sangarus Israhelitarum		scorpiones	120 a
Iudex	43 b	scoti	116 b 119 a
santones	31 b 103 a	scutati	96 a 202 b
pag.	153 a	scutula	242 b
saon	332 a	scutulæ	218 b
saonenses	327 b	schuitzerland	23 b
sardinia insula	293 a	sebusiani	33 a
sarus amnis	277 b	sectio oppidi uniuersa	
saferna	299 b	pag.	98 a
saxones	141 a	securibus subijci	167 a
scaphæ	120 a	seditio Tigurinae urbis	
scapula dux	329 a	pag.	44 b
schanserî	113 a	seditiosi exurendi	26 a
		in seditio	

I N D E X

In seditiosos animadu-		pag.	102 b
sio	150 b	sequani	19 b. 86 b
sedunum	100 b	sequani sibi ipsis malum	
seduni	87 a	accerserunt	79 a
Seduni Vallesij superio-		Seruius grammaticus	1 a
res	100 b	sesuini	98 b
sedunenses	87 a	sestertius	171 a & sester
segadunum	107 b	tia	Ibidem
segni	138 b 144 a	si pro an	31 a 212 a
segonia	284 b	pag.	227 b
segusiaci	162 b	sicambri	114 b 149 b
segusiani	161 a 162 b	sicamborum sedes	110 a
sedusij	87 a	sicoris	205 b
selestadium	86 b	sidoaci	91 b
semana	140 a	signacum	149 a
semar	34 b	signorum bellicorum ua	
semispathæ	203 b	ria genera	95 b
sen	90 a	sila fluuiolus	41 a
senecæ patria	220 b	Silij poëtæ patria	220 b
sonones	89 b 135 b	simultas inter Cæsarem	
in sententiam præstare		& Pompeium	
pag.	157 a	pag.	176 b
seon	100 b	simul simul	114 b
Sequana	19 b 89 b	simul pro postquam	
			197 a

I N D E X

pag.	197 a	statiua castra facere	
sittius	298 a	pag.	242 b
sitten	100 b	statores	302 b
soborra Iuba praefectus		statumen	207 a
pag.	298 a	et statuminare	ibid.
soissons	90 b	steigerwald	140 b
sol ubi 40 dies non occi-		steinia	47 a
dat	127 b	stili cæci	165 b
solaturris	36 a	pag.	300 b
solodorum	66 a	stimuli	165 b
soldurij	72 b	stipendium flagitari	
sors	241 a	pag.	213 b
Sostrates Gnidius		stoechades	208 b
pag.	265 b	straobnis locus emenda-	
spartani dictum de Impe-		tus	38 b
ratore	81 a	sturij	113 b.
spathe	203 b	styria	87 b.
speculatoria nauigia		subcocta	243 b.
pag.	120 b	subsyluania	66 a
spiculum	61 b	subsyluani	46 a
spießhartz	140 b	subterranei specus	309 b
spinetum	71 b	subura	196 b
spirenses	87 a	suessones	90 b
stationes	120 b	pag.	130 b
		sueuus	

I N D E X

sueuus rex	43 b	supplicantium ritus	
sueui à Cæsare uicti		pag.	218 b
pag.	12 a	Suptarus Hunnorū rex	
sueui, qui Heluetijs		pag.	21 a
pag.	16 b	sycambri	115 b.
sueui Vbiorum hostes		sygenberger	115 b
pag.	88 a	sypetes	109 a
sueuorum centum pagi		T	
pag.	12 a & 79 b	Tabula fluiuius	
sueuorum non unam esse		pag.	94 b
gentem	110 a	tabula nouæ	230 b
suitensium nomen unde		talabi	152 a
pag.	75 a	tancheri	109 a
suiteri	46 a	tangrastel	117 b
suitia	23 b	tarbeli	152 a
pag.	66 a	tarbelli	107 b
fulchi	318 a	tarentasia	32 b
fulchos	197 a	tarienses	107 b
fulmo	192 a	tarsates	107 a
fungaui	19 b.	tarusates	207 a
superare	143 b	tasgetius rex	135 b
supercilium metaphori-		tauetscheri	113 a
ce	306 b	taurica Cherrhonesus	
supplicationes	99 a	pag.	270 a
			taurus

I N D E X

taurus	140 a	thamesis	129 b
taxus	148 b	tharsus	288 a
tectosages	144 a.	theatrum	302 b
teillus fluuius	65 a	thebæ	147 a
telum adijcere	95 b	thenis	129
tempestatis descriptio		theodorus episcopus Cō-	
pag.	204 b	stantiensis	53 a
templa spoliauit Cæsar		theodorus Bibliander	
pag.	5 b	pag.	55 b
tenceridæ	109 b	in thessalia triginta qua-	
tenchateri	109 a	tuor montes esse	
tenchteri	109 a	pag.	241 b
tengeri	110 a	thoncastell	117 b
tenteridæ	109 b	M. Therinus	1 b.
terentij locus	82 b	thurgæana præfectura	
tergesta Carnicorum pa-		pag.	46 b
gus	172 b	thuregum	40 a
tergesto	172 b	thuregum à thuro fluuiio	
terruana	91 a	pag.	49 a
testudo	215 b	thuregium oppidū	37 a
teutomalius rex saluiorū		thuregum Curtem ap-	
pag.	83 b	pellari	42 a
teutonus	79 b	Thuricus rex Arelatēsis	
teutonum domicilia	79 b	pag.	43 a
		thuricum	

I N D E X

thuricum	40 a	pag	55 a
thuringica sylva	140 b	tigurum	40 a
thuringi	141 a	tugurdorph	39 b
thyle	126 b	tugurdorff	49 a
thylenses	126 a	tigurich	40 a 49 a
tigurum seu thuregum		tilia mira arte consita	
pag.	66 a	pag.	41 b
tigurinus pagus	36 b	timagenes	15 a
pag.	40 a	titurius	133 a
tigurinus lacus	40 b	togata Gallia	14 a
tigurini	18 a	tolesani	153 a
tigurinis Cimbris adhæ-		tolesates	153 a
sisse	38 b	tormentorum species	
tigurini libertate donati		pag.	119 b
pag.	44 b	traducere	36 a
tigurinus exercitus	47	tragula	62 b
tigurini agri fertilitas		tragulam iniicere	ibid.
pag.	40 b	tralles	262 b
tigurinae urbis fundatio		trans	113 a
pag.	43 b	trebates	43 b
tigurini Heluetico foeder		treueri	139 a
ri quibus de causis se		treuirorum moenia à quo	
iunxerint	45 b	fundata	43 b
tigurinae Ecclesiae schola		triberi	122 b
			Triboces

I N D E X

triboces	86 a 113 b.	turicina arx	52 a
tribochi	86 b	turinum oppidum	237 b
triboni	86 b	turma	61 a
tribuci	113 b	turoncs	98 b
tribunus militum	80 b	turris ambulatoria	
tribuni militum insigne		pag.	106 b
pag.	95 b	tursæ	107 a
tricusij	139 a	tusis	113 a
triccasij	89 b	tuticanus Gallus	250 b
triecasij	98 b	Augæ V	71 b
triremis	279 b	V Accenses	311 b
tritium	281 b	Vadiani laus	
tschudus taxatur	64 a	pag.	278 a
et b		uadimonium	280 b.
à tschudi tabula autor		uadimonio obstricti	
uariat	27 b	pag.	280 b
tuba signum dare	95 b	uahalen	111 b
tugium	66 a	ualerius Leo	4 a
tugini	38 b	uallesiani 27 a	66 a
tulingi	26 b.	uallesij inferiores	100 b
tungri	133 b	uallesij in aliquo Heluetio	
tunica rubra vexilli uice		rum pago non recen-	
pag.	95 b	sentur	27 b
turduli	326 b	uallus	248 a
		D uangion	

I N D E X

uangiones	87 a 90 a	ueneti	89 b
uaragri	100 a	uenetorum potentia	
uarra	281 b	pag.	102 b
uarranorum gens	191 b	de uentis Gellius	124 a
ueruca	149 b	ueragri	100 a
uas	71 b	ueragrorum uicus	101 a
uates	141 b	uergiliarum ortus	303 b
uatuca	149 b	uergobretum	157 a
uberlinga	78 b	uergobretus	59 b
ubij	88 a	uernandois	91 b
ucubenses	326 a & uce-	uerocasses	91 b
bis	ibidem	ueromandui	91 b
uectigalia apud Hunga-		uerriculum	134 b
ros	98 a	uersaon	332 a
uectones	201 b	uersaonenses	327 a &
uedastus præsul sanctiss.		Versaon	ibid.
pag.	90 a	uerson	332 a
uellanij	166 a	uerutrum	134 b
uellaunodunum	153 b	uexillatio	86 a
uelleda numinis loco ha-		uexillum	257 b
bita	85 b	uessones	130 b
uelites	84 b	uessones	90 b
uēdere sub corona	104 b	uesontio	80 a
uenetus lacus	145 a	uestini	227 b
		uaron	

I N D E X

uiaron	154 a	uolci	152 b	et uolci
uiatores	302 b	ca		Ibidem
uibo	260 b	uolocasses		91 b
ante uictoriam laudes ca		uolaterrani locus	130 a	
nere stultum	251 a	uortigernus regulus An		
uienna	153 a	glorum	116 b	
uindalium	83 b	urba oppidum	64 a	
uindonissa	36 a	urba ubi sita	65 a	
uindonissa à quibus de-		urbienus	64 a	
structa	39 b	urbigenus pagus	56 b	
uineæ	93 b	pag.	63 b	
uinum	71 b	urbigenensis pagus	27 a	
uinum Erasmicum	78 a	urbinus	64 a	
uini parcissimus Cæsar		urdorphreuius	39 b	
pag.	4 a	urdorphum	39 b	
uiliburgum	25 a	uri	147 b	
ulla noua	153 b.	uri gallica uox	148 a	
uiriatus	308 b	uria	86 a	
uitudurum	47 a	urienses	46 a	
ulma Curtius	42 a	urienses à quibus originē		
uocates	107 a	trahant	38 a	
uocontij	200 a	urbs in uicos diuiditur		
uogesus mons	26 b	pag.	196 a	
uolcæ	163 a	urbem sacrare	251	
		D 2	urfa	

I N D E X

ursa fons	35 b	uzita	306 a
urfaon	332	Z	
usipes	109 b	Z Aliensis	87 a
usipetes	109 a	Z zela oppidum	
usipij	109 a	pag.	299 a
uuali	16 b 70 b	zimma	71 b
uualis	111 b	Zurich	40 a 49 a
uualhen & uuelgen	22 a	zyrichina regio	49 b
uueli	98 b	zurichinorum oppidum	
uesteruuald	140 a	pag.	40 a
uighardus	52 a	zurichinorum ditio	39 a
uiffenburgenses	87 a		
uulturnus	240 a		
uormatienses	87 a		

F I N I S

E R R A T A.

Pagina 10. uersu 12. lege nutabunda. 13. uersu ult.
expunge uoculam Cisalpina, 96 lege Socrotes pro
Euseb.

IOANNIS RHELLICA-
NI TIGVRINI, IN CAE-
SARIS COMMENTA-
ria Praefatio.

VANDOQV IDEM in
omnibus rebus & dicendis & fa-
ciendis ordine rectè seruato nihil
melius, & luculentius est: ne ab
illo aberremus: uisum est eum ordi-
nem in hisce commentarijs enar-
randis seruare, quem Seruius in-
ter Latinos grammaticos celeberrimus praescribit: nem-
pe ut primum authoris uita, deinde operis titulus, tertio
scripti qualitas, quarto authoris intentio, quinto librorum
numerus (cui nos historiae fructum addemus) sexto author
ipse explicetur. Quod ad uitam Iulij Caesaris attinet, pau-
cula quaedam ex ijs praelibabimus, & congeremus, quae Plu-
tarchus, Suetonius Tranquillus, Eutropius, & Appianus
Alexandrinus de illo memoriae prodiderunt: potissimum
tamen Tranquilli uestigijs inherentes. Is itaque scribit, Iu-
lium Caesarem decimum sextum annum agentem amisisse
patrem, quem tamen non nominat: matrem autem ei Au-
reliam fuisse nomine. Et quum Flamē Dialis designatus
esset, dimissa Cossutia, Corneliā Cinnæ IIII. Consulis
filiam duxisse: ex qua Iuliam sustulerit filiam, quae postea
Pompeio Magno nupsit. Dum autem in Asia primum sub
Marco Thermo praetore militaret, ab eoq; in Bithyniam
missus

missus esset: non nisi cum pudicitiae suae infamia à Nicome de rediisse fertur. In Rhodo usus est praeceptore Apollonio Molonis filio, clarissimo dicendi magistro: unde & Cicero diuinæ suae eloquentiae primordia (Plutarcho testante) hausit. Fuisse traditur excelsa statura, colore candido, teretibus membris, ore paulo pleniore, nigris, uegetisque oculis, ualitudine prospera: nisi quod tempore extremo, repente animo linqui, atque etiam per somnium exterreri solebat. Comitibus ali quoque morbo bis inter gerendas res correptus est. Quod maximum fortunæ applausum habuerit, uel inde constat, quod ter, nec amplius aduersum casum expertus est: uidelicet in Britannia, classe uel tempestatis ferme absumpta, & in Gallijs ad Gergouiam legione fusa, & in Germanorum finibus, Titurio, & Arunculeio legatis per insidias obtruncatis. De bello ciuili, quod aduersus Pompeium, & alios gessit, ubi ad tres libros ab ipso Iulio conscriptos uentum fuerit, differemus. Nunc uero quorum ductu, & ope Gallijs praefectus sit, & quid in illis gesserit, prosequemur. Et generi sui Pompeij, & Soceri L. Pisonis auxilio primum Cisalpinæ, deinde etiam Comatae Galliae proconsulatum adeptus est. Gessit autem nouen annis (quibus in imperio fuit) hæc ferre. Omnem Galliam (quæ à Saltu Pyrenæo, alpibusque, & monte Gebenna, fluminibus Rheno, & Rhodano continetur, patetque circuitu ad bis, & trities centum millia passuum) præter socias & bene meritas ciuitates, in prouintiæ formam redegit, eiisque in singulos annos stipendij nomen imposuit. Quantum ad mores eius speciatim considerandos pertinet, adeo mirabilem se in uitijs, & uirtutibus exhibuit, ut (quemadmodum Titus Liuius de Hannibale refert) haud immerito

P R A E F A T I O.

im merito ex utrisq; monstrum quoddam conflatum uideri
 queat. In obeundis enim expeditionibus dubiū cautior ne,
 an audatior fuerit. Exercitiū neq; per insidiosa itinera du-
 xit unquā, nisi perspeculatus locorū situs. Neq; enim in
 Britannia eum transuexit, nisi ante per se, portus, nauiga-
 tionē, & accessum ad insulam explorasset. Ad hæc obsessi-
 one castrorum apud Germanos nuntiata, per stationes ho-
 stium, Gallico habitu ad suos penetravit. Iustitiam usq;
 adeo in puniendis sceleribus coluit, ut libertum amantissi-
 mum, ob cōstupratam equitis Rho. uxorem (quamuis nul-
 lo conquerente) capitali pœna affecerit. Præterea tam li-
 beralis fuisse traditur, ut pistorem alium quā sibi panem
 conuiuijs subiicientem cōpeditus uinxerit. Deniq; amicos
 tanta semper facilitate, indulgentiaq; tractauit, ut Caio
 Oppio comitāti se per syluestre iter, correptoq; subita uale-
 tudine, quū ex itinere ui tempestatis, cuiuspiā pauperis tu-
 guriū intrare cōpulsus esset, ibiq; unicū cubiculum unius
 uix capax reperisset, diceret: Ex honorifico quidem loco
 decedendum est potentibus, ex oportuno autem ijs, qui ad-
 uersa laborant ualetudine, simulq; ibi requiescere iussit
 Oppium: ipse uero unā cum cæteris in priore tugurijs parte
 apud fores recubuit. Quanta uero fortitudine in bello
 polluerit, Suetonius ita testatur. Quo sæpius uicisset, hoc
 minus experiendos casus opinans: nihilq; se tantum uictori-
 æ acquisiturum, quantum calamitas aufere posset. Nul-
 lum unquā hostem fudit, quem non castris quoq; exue-
 rit: ita nullum spatiū perterritis dabat. Vnde apparet eum
 ita fuisse strenuum, ut tamen in temeritatis uitium non
 caderet. Quod ad uictus temperantiā attinet, idem Tran-

P R A E F A T I O.

quillus affirmat, eum uini parcissimum fuisse : id quod ne inimici quidem eius negare potuerunt . Cato nanq; de eo dicere solitus est , solum Cæsarem sobrium ad remp. euer- tendam accessisse. Nam circa uictum eum adeò indifferen- tem. C. Oppius docet, ut Mediolani apud Valerium Leon- nem cænans , conditum oleum pro uiridi appositum , cæs- teris aspernantibus , solus largius commanducauerit : ne hospitem aut negligentiae, aut rusticitatis arguere uideretur. Id quod maximæ ciuilitatis, ac modestiæ fuisse, nemo (ut opinor) negauerit. Quàm misericordem, lenem ac cle- mentem se erga inimicos etiam prebuerit , præter Cicero- nem in oratione pro Marcello, Tranquillus in hæc uerba testatur. Simultates contra nullos tam graues excepit un- quàm ut non occasione oblata, libens deponeret. Sed & in ulciscendo natura lenissimus fuit. Piratas enim à quibus captus fuerat , quum in deditionem redegisset (quoniam suffixurum se cruci antea iurauerat) iugulari prius iussit, deinde suffigi. Moderationem uero clementiamq; , tum in administratione, tum in uictoria belli ciuilis admirabilem exhibuit. Denuntiante enim Pompeio, pro hostibus se ha- biturum, qui reip. defuissent, ipse medios, & neutrius par- tis, suorum sibi numero futuros pronunciauit. In acie phar- salica proclamauit, ut ciuibus parceretur : deincepsq; ne- mini non suorum , quem uellet unum partis aduersæ ser- uare concessit: nec ulli periisse , nisi in prælio reperiuntur, exceptis dūtaxat Afranio, Fausto, & L. Cæsare iuvene: ac ne hos quidem uoluntate ipsius interemptos putāt. Deniq; tempore extremo etiam quibus nōdum ignouerat , cunctis in Italiam reditū permisit, magistratusq; & imperia cape- re:

P R A E F A T I O.

re: quin & statuas L. Syllæ, atq; Pompeij à plebe dissectas reposuit. Ac si qua posthac aut cogitarètur grauius aduersus se, aut dicerentur, inhibere maluit, quàm uindicare. Tantùm de heroicis planè Cæsaris uirtutibus. Restat ut alteram monstri partem, nempe insignia uitia, & facinora detestanda absoluamus. Primum ergo calliditate, uersutia & uasfricie usus est ad tyrannidē cum parandam, tum stabilendam. Eò namq; omnia eius consilia spectabant, ut suæ cupiditati, non reip. prospiceret. Idem de eius audacia & truculentia sentiendum est. Adeò enim prodigus animæ suæ, & alieni sanguinis effundendi appetens extitit, ut (Eutropio testante) eius ductu, undecies centum nonaginta, & duo millia hostium cæsa sint. Nam quantum belis ciuilibus fuderit, noluit annotare. Signis collatis quinquagies dimicauit. Deinde quando à plebe passim beneficus habebatur: prodigus, & iniquus largitor potius erat. Nam (ut Appianus testatur) ærarium publicum depeculatus est ut ea pecunia populi fauorem per sumptuosas epulas, & spectacula uenaretur. In summa tātæ iniustitiæ uir fuit (uti Tranquillus refert) ut abstinentiam neq; in imperijs, neq; in magistratibus præstiterit. Vt enim quidam monumentis suis testati sunt, in Hispania à proconsule, & à socijs pecunias accepit, emendicatas in auxilium æris alieni, & Lusitanorum quædam oppida (quanquam nec imperata detractarent, & aduenienti portas patefacerent diripuit hostiliter. In Gallijs fana templaq; deūm donis referta expilauit, urbes diruit sæpius ob prædam, quàm ob delictum, unde factum ut auro abundaret, ternisq; millibus numūm in libras promercare, per Italiam, pro-

P R A E F A T I O.

uinciasq; diuenderet. In primo consulatu tria millia pondi auri furatus è Capitolio, tantundem inaurati æris reposuit. Societates, ac regna prætio dedit, ut qui uni Ptolemæo propè sex millia talentorum suo, Pompeijq; nomine abstulerit: postea uero euidentissimis rapinis, sacrilegijs, & onera bellorum Ciuiliū, triumphorum, ac munerum sustinuit impendia. Atq; ita contra ueræ liberalitatis conditionem alijs rapuit, quod alijs largiretur. Adeò deinde ambitiosus fuit, ut omne ius, fasq; imperio posthaberet. Id quod ipsemet haud obscure præ se tulit, quando illos Euripidis Versus in Phœnissis semper in ore habuit:

ἔπειτα γὰρ ἀδικεῖν χρὴ, τυραννίδῳ περὶ
Κάμισον ἀδικεῖν, τ' ἄλλ' δ' ὠσεβῆν χρεῖον.

Quos Cicero sic Latinos fecit:

Nam si uiolandum est ius, imperij gratia

Violandum est: alijs rebus pietatem colas.

Huc etiam facit, quod quum in Hispaniam proficisceretur, ac in alpibus quoddam oppidulū præterueheretur, interrogatusq; à comitibus esset, num isthic quoq; putaret aliquas principatus ambitiones uigere, dignitatumq; certamina, respōdit: Mallem equidē inter ipsos primus, quàm inter Romanos secundus esse. Pronum, & sumptuosum in libidines fuisse, constans opinio est: plurimasq; & illustres fœminas corrupisse. Sed ante alias dilexit M. Bruti matrem. Ac ne prouintialibus quidem matrimonijs abstinuisse, uel hoc disticho apparet iactato æque à militibus per Gallicum triumphum:

Urbani seruate uxores, mœchum caluum adducimus,
Auro in Gallia stuprum emisti: hic sumpsisti mutuum.

Dilex

Dilexit & reginas, Eunoen Bogudis regis Mauritioniae uxorem, & maxime Cleopatram Aegypti reginam, cū qua luxuriosissimam uitam egit. Deniq; ne cui omnino dubiū sit, & impudicitiae eum, & adulteriorū flagrasse infamia: Curio pater, quadam eum oratione omnium mulierum uirum, & omnium uirorum mulierem appellat. Ex his (ut opinor) intelligi potest, quā monstrosam uitam duxerit. Super est, ut & de eius nece pauca subnectamus. Quū ergo dominandi libido eum usq; adeo dementasset, ut non solum malis artibus remp. opprimeret: uerum etiam contumeliosis dictis eam incesset, dictitans, nil nisi meram appellationem esse sine corpore, ac specie: Item Syllam nescisse literas, qui dictaturam deposuerit: debere homines iam consideratius secum loqui, ac pro legibus habere quae dicat: factum est, ut plusquam sexaginta in eius necem conspirauerint C. Cassio, Marcoq; & Detio Bruto principibus conspirationis. Qui naeta occasione, in curia eum officij specie circumsteterunt: illicoq; Cimber Tullius, qui primas partes susceperat, quasi aliquid rogaturus propius accessit, renuentiq;, & gestu in aliud tempus differenti, ab utroq; humero togam apprehendit: deinde clamantem ista quidē uis est, alter Casca aduersum uulnerat paulū infra iugulū: Caesar Cascae brachiū graphio traiecit, conatusq; prosilire alio uulnere tardatus est. Vt aut animaduertit, undiq; se strictis pugionib; peti, toga caput obuoluit, simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxit: quo honestius caderet, etiam inferiore corporis parte uelata. Atq; ita uiginti tribus plagis confossus expirauit ætatis suae anno 56. Hæc de uita authoris. Titulus sic habet: C. Iulij Caesaris

P R A E F A T I O.

uinciasq; diuenderet. In primo consulatu tria millia pondi auri furatus è Capitolio, tantundem inaurati æris reposuit. Societates, ac regna prætio dedit, ut qui uni Ptolemæo propè sex millia talentorum suo, Pompeijq; nomine abstulerit: postea uero euidentissimis rapinis, sacrilegijs, & onera bellorum Ciuiliū, triumphorum, ac munerum sustinuit impendia. Atq; ita contra ueræ liberalitatis conditionem alijs rapuit, quod alijs largiretur. Adeò deinde ambitiosus fuit, ut omne ius, fasq; imperio posthaberet. Id quod ipsemet haud obscure præ se tulit, quando illos Euripidis Versus in Phœnissis semper in ore habuit:

ἔπειτα γὰρ ἀδίκην χρὴ, τυραννίδα & περὶ
Κάμισον ἀδίκην, τ' ἄλλ' δ' ὠσεβῆν χρεῖον.

Quos Cicero sic Latinos fecit:

Nam si uiolandum est ius, imperij gratia

Violandum est: alijs rebus pietatem colas.

Huc etiam facit, quod quum in Hispaniam proficisceretur, ac in alpibus quoddam oppidulū præterueheretur, in-
terrogatusq; à comitibus esset, num isthic quoq; putaret aliquas principatus ambitiones uigere, dignitatumq; certamina, respōdit: Mallem equidē inter ipsos primus, quàm inter Romanos secundus esse. Pronum, & sumptuosum in libidines fuisse, constans opinio est: plurimasq; & illustres fœminas corrupisse. Sed ante alias dilexit M. Bruti matrem. Ac ne prouintialibus quidem matrimonijs abstinuisse, uel hoc disticho apparet iactato æque à militibus per Gallicum triumphum:

Urbani seruate uxores, mœchum caluum adducimus,
Auro in Gallia stuprum emisti: hic sumpsisti mutuum.

Dilex

Dilexit & reginas, Eunoen Bogudis regis Mauritione uxorem, & maxime Cleopatram Aegypti reginam, cū qua luxuriosissimam uitam egit. Denique ne cui omnino dubium sit, & impudicitiae eum, & adulteriorum flagrasse infamia: Curio pater, quadam eum oratione omnium mulierum uirum, & omnium uirorum mulierem appellat. Ex his (ut opinor) intelligi potest, quā monstrosam uitam duxerit. Super est, ut & de eius nece pauca subnectamus. Quē ergo dominandi libido eum usque adeo dementasset, ut non solum malis artibus remp. opprimeret: uerum etiam contumeliosis dictis eam incesset, dictitans, nil nisi meram appellationem esse sine corpore, ac specie: Item Syllam nescisse literas, qui dictaturam deposuerit: debere homines iam consideratius secum loqui, ac pro legibus habere quae dicat: factum est, ut plusquam sexaginta in eius necem conspirauerint C. Cassio, Marcoque & Detio Bruto principibus conspirationis. Qui nata occasione, in curia eum officij specie circumsteterunt: illicoque Cimber Tullius, qui primas partes susceperat, quasi aliquid rogaturus propius accessit, reuerti, & gestu in aliud tempus differenti, ab utroque humero togam apprehendit: deinde clamantem ista quidē uis est, alter Casca aduersum uulnerat paulū infra iugulū: Caesar Cascae brachiū graphio traiecit, conatusque prosilire alio uulnere tardatus est. Ut autē animaduertit, undique se strictis pugionibus peti, toga caput obuoluit, simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxit: quo honestius caderet, etiam inferiore corporis parte uelata. Atque ita uiginti tribus plagis confossus expirauit aetatis suae anno 56. Haec de uita authoris. Titulus sic habet: C. Iulij Caesaris

P R A E F A T I O.

Comentaria de bello Gallico, & Ciuili. Caius prænomen Iulius cognomē ab Iulo Aeneæ filio, sic enim canit Virg. lib. 1. Aeneidos sub Iouis persona ad Venerem:

*Nascetur pulchra Troianus origine Cæsar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris
Iulius, à magno demissum nomen Iulo.*

Quod multo adhuc clarius & maiori cū fide Velleius Paterculus, quippe historicus, hisce declarat uerbis: Hic nobilissima Iuliorū genitus familia, & quod inter omnis antiquissimos cōstabat, ab Anchise, ac Venere deducens genus. Cæsar agnomē ab euentu, qui alius ab alio authore traditur. Aelius namq; Spartianus in Aelij Veri imperatoris uita quadruplicē agnominis causam adducit, quippe Cæsarem uel ab elephanto (qui lingua Maurorū cæsa dicitur) in prælio cæso, eū, qui primus sic appellatus est, doctissimi uiri, & eruditissimi putant dictum, uel quia mortua matre uentre cæso sit natus, in qua sententia Seruius quoq; super primū lib. Aeneidos Vergilianæ, & Plinius lib. 7. naturalis historiæ cap. 9. est. Vel quod cū magnis crinibus sit uero parentis effusus. Cui opinioni Sextus Pompeius Festus subscribens, ait, Cæsarem à Cæsarie dictum, quia scilicet cum Cæsarie natus sit. Vel quod oculis cæsis, & ultra humanum morem uiguerit. Porro ut hoc ceu auctarij uice annectam, postea Cæsares dicti sunt, quasi quidam principū filij uiri, & designati Augustæ maiestatis hæredes, quos nunc Romanorum reges uulgus nostrate appellat. Commentarius, uel Commentarium Latine dici potest, quod (definitore Prisciano) plurimum studio, uel doctrina, mente habitorū in unum collectio est. Perotus eam uocem

à com

à cōminiscor, id est recolo deductam existimat, eamq; hoc definit modo: Commentarius est liber, in quo rerum solummodo capita posita sunt, ita ut uideamur in illis ad exequendam historiam, alijs subiecisse materiam. Bellum dicitur totum tempus in quo belligeramur: praelium uero ipse confligendi actus. Quibus Galliae partibus bellum illatum, & contra quos ciuilia arma mouerit; partim ab initio lib. 1. de bello Gallico, partim ex Eutropij argumento quod utriq; bello praefigemus, clarescet. Quod ad scripti qualitatem pertinet, Caesar in his libris historiam scribit: cuius stylus inter prosam, & ligatam orationem medium quiddam tenet. Quantum uero Caesar noster in dicendi arte polluerit, uel unico Quintiliani testimonio patet. Is enim libro decimo oratoriarum institutionū sic de eo scriptum reliquit: C. uero Caesar, si foro tantum uacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur: tanta in eo uis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellauit, appareat. Exornat tamen haec omnia mira sermonis (cuius propriè studiosus fuit) elegantia. Authoris scopus fuit, res in Gallia ac ciuili bello à se gestas memoriae prodere: num alius ansam caperet eas succinctè traditas, copiosius dilatandi. De librorum numero Suetonius sic scribit: Reliquit & rerum suarum commentarios Gallici, Ciuilisq; belli Pompeiani. Nam Alexandrini, Africiq;, & Hispaniensis incertus author est. Alij enim Oppium putant, alij Hirtium: qui etiam Gallici belli nouissimum, imperfectumq; numerum compleuerit. Reliquit & de analogia libros duos, & Anticatones totidem. Ac praeterea poema, quod inscribitur Iter. Item alia ludicra

a s scripta

scripta, quibus in adolescentia lusit. Cæterum hoc fructus petendum est non tantum ex Cæsaris, sed omnium aliorum historijs, ut bene & dicere inde, ac facere discamus. Quorum prius probatione non indiget: posterius autem à Liviò in præfatione lib. 1. ab Urbe condita ad hunc asseritur modum: Hoc illud est, præcipuè in cognitione rerum salubre, ac frugiferum: omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri: unde tibi, tuæq; reipub. quod imitare capias: unde fœdum inceptu, fœdum exitu quod vitas. Hæc ille. A quibus nō dissentanea Agathius in præfatione historiæ suæ ita memoriæ prodidit. Historia haud secus ac domina, nec minit abunda quidē, nec adulatrix iubet plerunq;, & planè constituit, quibusnam sit inhærendum, quæue sint fugienda: & perinde necessitatem persuadendo immiscet in animos se, dum insinuat, uirtutemq; collocat, ubi plurimum allicibili utitur oratione, uel exemplorum uarietate, ueluti condimentis quæ narrantur excolit: ea dicendo confirmans, in quibus homines rectiore consilio usi, uel æquitate probatiores sint redditi, uel fortè pro cuiusquam sententia, siue fortuna duce, & hac aduersante falsi, quandoq; à recto, decoroq; aberrauerint. Ad authoris explanationem operæ pretiū mihi uidetur, totius belli Gallici argumentum ex sexto Eutropij libro huc transscribere: ut eius studiosi principium, medium, & finem ob oculos habeant, & rei capita quasi in tabula delineata contemplantur, & rectius inde omnia colorum genera, & ornamenta intelligant. Sic igitur Eutropius in iam citato libro ait.

BELLI

Argumentum.

ANNO Urbis conditæ sexcentesimo, nonagesimo octauo C. Iulius Cæsar, qui postea imperauit cum Bibulo, Consul est factus, decreta est ei Gallia Trāsalpina, Cisalpina, & Comata: postea senatus addidit & Illyricum cum legionibus denis. Primò uisit Heluetios, qui nunc Quadi appellantur. Deinde uincendo bella grauiissima, usq; ad Oceanum Britannicum processit. Expugnaui nanq; in ea Heluetios, Tulingos, Latobriges, Rauracos, & Boios: ex quibus centum, quadraginta septem millia perempta sunt, cætera effugerūt. Deinde Ariouistum regem, cui auxiliabantur Arrudes, Marcomanni, Tribochi, Vangiones, Nemetes, Sedusi, & Sueui, fugere eos compulit, duasq; uxores eius, totidemq; filias cœpit: omnemq; exercitum per quinquaginta millia passuum insatiabiliter cecidit. Post hoc gentem Belgarū, cui adhæserant bello Vangi, cum sexaginta millibus armatorum: Sueffones cum quinquaginta millibus: Nerui, præterea, quorum adeò indomita feritas erat, ut nunquam ad se mercatores accedere sinerent: hi nihilo minus quinquaginta millia armatorum habentes. Atrebates etiam, & Ambiani, Menapij, Caleti, Velocasses, Veromandui, Atuatici, Conduenses, Eburones, Cæresi, Pemani, qui uno nomine Germani uocantur: quorum omnium cū ijs, quos suprā diximus, ducenta, septuaginta duo millia fuisse referuntur. Hi quū repentiē sylvīs erumpentes exercitum Cæsaris perterritum in fugam uertissent, tandem hortatu Cæsaris, exercitus restitit, eosq; usq; ad internitionem penē deleuit. Dehinc Titurius, & Sabinus legatus Cæsaris

Cæsaris Aulercos, Eburones, Lexouiosq; incredibili cæ-
 de deleuit. P. Crassus alter legatus, ex Aquitanis, & Can-
 tabris triginta octo millia interfecit. Cæsar rursus Germa-
 nos, qui Rhenum transierant, & totas Gallias sibi subijce-
 re parabant, bello adortus, usq; ad internitionem cecidit:
 quorum feruntur quadringenta, quadraginta millia fuisse.
 Deinde facto ponte, Rhenum transgressus, Sueuos ma-
 ximam & ferocissimam gentem superauit: quorū esse cen-
 tum pagos multi prodidēre: totamq; Germaniam pertera-
 ruit: mox in Galliam se recepit: Domuit autem annis no-
 uem ferē omnē Galliam, quæ inter alpeis, & flumen Rho-
 danum, Rhenum, & Oceanum est: & circuitu patet ad bis
 tricies centena millia passuum. Britannis mox etiam bel-
 lum intulit, quibus ante eum nec nomen quidem Rhoma-
 num cognitum erat: eos quoq; uictos, obsidibus acceptis, sti-
 pendarios fecit. Galliae autem tributi nomine annum im-
 perauit HS quadringenties: Germanosq; trans Rhenū
 aggressus, maximis prælijs uicit.

ARGVMENTVM LIB. I. DE
 BELLO GALLICO.

Duo bella à se confecta hoc libro complectitur, unum
 aduersus Heluetios; alterum contra Ariouistum Germa-
 norum regem.

AN.

IN C. IVLII CÆSARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM I.

Io. Rhellicani Annotationes.

DALLIA EST OMNIS DI
uisa in parteis treis.) Quum bel
lum à se cum Gallis gestum de
scripturus esset Cæsar, haud abs
re fuit, quod Galliam primum o
mnium unà cum partibus ipsius
descripsit: iuxta illud Ciceronis in
officijs: Omnis institutio, quæ à ratione suscipitur, à defini
tione proficisci debet, ut intelligatur id, de quo agitur. Por
rò quemadmodum illic Cicero secundum Dialecticorum
traditionem, Officium, quod multiplex erat, prius diuidit,
postea definit: Sic hoc loci Cæsar primò Galliam in treis
parteis secat, deinde unamquamq; suis finibus describit.
Quia uerò Iulius hic in diuidendis Gallijs à probatissim
is Cosmographis, & Geographis Ptolemæo, Augusto
Cæsare, Plinio, Strabone, ac Mela dissentit, dum illi o
mnes Galliam transalpinam quadruplicem, hic autem tri
plicem facit: operæ pretium esse uidetur, plenam diuisionē
substituere, ac in ea ostendere, quod Cæsari cum alijs non
disconueniat. Deinde de Galliæ totius ambitu, Gallorum
origine, & nominis etymologia. Gallia igitur prima sua di
uisione in Cisalpinam & Transalpinam diuiditur. Illa sic
appellata est, quod Romanis cis alpeis sita; Cisalpina quæ
nunc

nunc Langobardia à nouis incolis Langobardis appellatur. Eadem & Togata dicta, quod licet à Boijs Gallica gente originem duceret, tamen Romanorum uicinia, ac commertio ita paulatim instituta est: ut ceu illorum nobiles, ita & horum in pace toga uterentur. De cuius limitibus, ac populis legitur Plinium lib. 3. Natu. histo. cap. 14. Hæc autē iisdem Romanis ideo sic dicta, quod ipsis trans alpes posita esset. Quæ rursus in duas secatur parteis, in Brachatam, & Comatam. Quarum una à brachis id est breuibus tunicis, quæ uix nates contegerent, appellata est. Atq; hæc eadem Narbonensis prouincia Romanorum dicitur, quod ea deuicta, Coloniam in metropolim Narbonem iisdem deduxerant. Quam equidem Iulius hoc loci haud quaquàm propter rerum Gallicarum uel imperitiã, uel oscitantiam quandam in partiendo omisit: sed quod Romanis notior esset, quàm reliquæ partes tres, quas nondum penitus domuerant. Itaq; contentus fuit in commentarijs scribendis (ubi studendum est breuitati) Galliam in eas partiri parteis, cū quibus ipsi in belligerando res fuit. Altera communi nomine Comata dicitur, quod comis & cæsarie promissa uteretur: quæ non tantū iuxta Cæsaris, sed etiam aliorū sententiam in tres parteis diuiditur, Belgicam, Aquitanicam, & Celticam: nisi quod alij pro Celtica Lugdunensem ponunt, quod itidem cū Cæsare nihil pugnat. Celtica nanq; Lugdunensis nimirum à metropoli Lugduno uocatur, quæ in ea regione sita est. Galliae totius (cuius saltē Gæsar hic meminit) ambitus iuxta Agrippæ descriptionem longitudine CCCCXX milliū passuum, Latitudine uetò CCCXIII patet. De Gallorū primor-
dijis

dijs & nominis argumēto Ammianus Marcellinus in hæc uerba scribit: Ambigentes super prima origine Gallorum scriptores ueteres, noticiā reliquere negocij semiplenā: sed postea Timagenes & diligentia græcus & lingua, quæ diu sunt ignorata collegit ex multiplicibus libris: cuius fidem secuti, obscuritate dimota, eadem distinctè docebimus, & apertè. Aborigenes quidam in his regionibus uisos esse firmarunt, Celtas nomine regis amabilis, & matris eius uocabulo Galatas dictos: ita enim Gallos sermo Græcus appellat. Alij Dorienses antiquiorē secutos Hercule Oceani locos inhabitasse confines. Drasidæ memorant reuera fuisse populi partē indigenam. Sed alios quoq; ab insulis extimis confluxisse ex tractibus transrhenanis crebritate bellorū, & alluione feruidi maris sedibus suis expulsos. Aiunt quidam paucos post excidiū Troiæ, & fugitantes Græcos ubiq; dispersos loca hæc occupasse tunc uacua. Regionū autem incolæ id magis omnibus adseuerant, quod etiam nos legimus in monumentis eorū incisum, Amphitryonis filium Herculem ad Geryonis, & Taurisci sæuorum tyrannorum pernitiem festinasse: quorum alter Hispanias, alter Gallias infestabat, superatisq; ambobus, coisse cum generosis fœminis, suscepisseq; liberos plures, & eas parteis, quibus imperitabant suis nominibus appellasse. Hactenus Marcellinus. Cæterum quia Cæsar in Galliarum diuisione subiungit, tertiam qui ipsorū lingua Celtæ, nostra Galli appellantur: unde Galli nomē sortiti sint, copiosius edocendum puto, Et quoniā Volaterranus de hoc haud indigna lectu tradit, eius uerba primū huc transcribere placitū est, ac postea examinare. Gallos, inquit, omneis, et Germanos uno uocabulo

uocabulo ueteres Græci Celtas, Romani Gallos appellabant. Nam & Germaniam Comatam Galliam dicebant. Postquàm uerò Rhenum transiêre, inq; Gallorum finibus constitêre, ab unita quodam modo affinitate, Latini Germanos uocauere. Gallos deinde Græci Galatas ab Herculis filio. Hercules enim (ut scribit Diodorus lib. 2.) deuictò Geryone, in Galliam ueniens, Alexiam condidit ciuitatē: ac è uirginis cuiusdam eius loci indigenæ complexu, Galaten genuit, qui regnum obtinens, incolis nomen dedit. Isidorus quoq; ἁλᾶκτῆς γάλακτος & dicit appellari, quod Gallorum corpora, ob immensa frigora lactis modo albescant. Quod sanè non discrepat à uersu Vergiliano:

Virgatis lucent sagulis tum lactea colla.

Hæc ille, quæ quamuis clariora sint ijs, quæ Ammianus tradit, tamen quæri adhuc, & dubitari posset, qua ratione Græci alioquin, proprietatis in dicendo studiosissimi duos tam diuersos populos una eademq; nomenclatura insigniuerint: ideoq; meum qualecunq; iudicium interponere non uerebor, ita tamen, ut certiora alijs afferentibus libens cessurus sim. Quemadmodum ergo ex sacris noui testamenti literis deprehendimus, Iudæis in more fuisse, præter se omnes populos uocare Græcos, (ut quando Paulus Rom. 1. inquit: Euangelium potentia Dei est ad salutem omni credenti Iudæo simul & Græco. Et Heluetiorum uulgus omnes Germanos ab Heluetica ciuitate, seu fœdere alienos Sueuos appellat: & è contra quotquot alius linguæ sunt, Vualos, hoc est uel Italos, uel Gallos nuncupat, etiamsi Scoti, Angli, Hyberni fuerint: Hungaricè, Sarmaticè, Bohemicè, Vuindicè, Hamoxobiticè, aut Scythicè loquantur:

quantur: quorum tamen sermo *ἡς δὲ παλαιῶν* ab Italo-
 rum & Gallorum idiotismo abest: & quamuis Græci minima
 gentium pars essent, & Rheni accolæ, Franci, Mysij, Siles-
 ij, Saxones, & alij Germaniæ populi sint præter Sueuos,
 idq; dubio procul partim ob Hebraicæ linguæ idiotismū,
 quo partem sæpe *συνεκδοχικῶς* pro toto accipiunt, partim
 uerò quod ad uulgus nostrate pertinet, ob rerum ac ter-
 rarum imperitiā factum est: ita & Græcis quantumli-
 bet alioquin disertis accidit. Quū enim authore Polybio
 lib. 3. extremas orbis parteis incognitas haberent, adeoq;
 nec Gallias, nec Germaniam peragrassent: nomine Celta
 per rumorem duntaxat cognito utrunq; populum trans al-
 peis sibi incognitum appellabant. Siquidem Strabo lib. 4.
 refert, Narbonensis prouinciæ populos Celtas primitus de-
 nominatos: à quibus uniuersos Gallos postea à Græcis ho-
 minibus Celtas appellatos existimat: idq; partim ob eorum
 claritatem, partim quod id nominis à Massiliensibus homi-
 nibus Græcis, & doctis uicinioribus mutuati uideantur.
 Hinc quoq; factū crediderim, ut Rhodanus à Græcis etiā
 Eridanus uocaretur, sicut Oppianus lib. 3. *Ἐριδανὸν* o-
 stendit. Imò uerò (præter Volaterrani auctoritatem) non
 parua coniectura adducor, & priscos Romanos eadē, quā
 Græci causa mōtos, ut Germanos etiam Gallos uocarent.
 Seruū nanq; publicū ad Mariū in carcere Minturnano
 clausum ut occideret eum, missum cū Plinius, tum Florus
 Gallū fuisse scribunt: quē Velleius Paterculus, & Valeri-
 us Max. Germanū, ac in Cimbrico bello captū ferunt à Ma-
 rio: ideoq; à seruo dominū statim agnitū, & impunè dimis-
 sum. Quando igitur Celta & Germanum, & Gallū Græ-

cis significat: uerò non dissimile est, etiam uocem Gallus ueteribus Romanis ita usurpatam. Quin potius ex s. Eutropij de Cimbrico bello, & s. Orosij libro certum est ita se rem habere. Quum enim ex hoc constet Tigurinos, et Ambrones Gallorum gentes in Italiam cum Cimbris, ac Teutonibus minimè profectos, & tamen uterque Gallorum nomine Cimbros, ac Teutones notet, quando de illorum in Italia strage loquitur: nemo (ut opinor) negauerit, quin uox Gallus utranque gentem quamuis diuersam, promiscuè significauerit. Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt.) Strabo ab initio libri 4. huic Caesaris sententiæ hoc modo subscribit. Aquitanos non modò lingua, sed etià corporibus immutatos, Hispanis magis quam Gallis similes esse quidam authores sunt. Reliquos uerò Gallica sanè facie præditos: uerum eadem non usque quaque lingua omneis, sed plerisque paululum uariata uti. Rerum quoque publicarum moderationes, & uiuendi formulas etià paulisper immutatas esse. Hæc ille. Cæterum qua lingua ueteres Galli usi sint, infra in hoc eodem libro per occasionem differemus. Quibus autem institutis, & legibus iidem polluerint infra Cæsar ipse li. 6. De bel. Gal. ad longum tractat. Ammianus item in prædicto lib. 15. & Strabo lib. 4. Quocirca hic multa inferere non est opus. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen.) Hactenus Galliam diuisit in treis partibus, nunc unamquamque partem iuxta limites suos describit. Antequam uerò illud ordine, & ad plenum faciat, Belgas, & Heluetios per digressiunculam à bellica fortitudine commendat: & eiusdem causas assignat treis, primum quod illi à cultissima Romanorum prouincia Narbonensi longissimè absint; deinde quod
merca-

mercatores haud crebrò ipsos inuisant. Quade re Caesar ipse infra statim à principio libri secundi De bello Gallico copiosius agit, ubi Neruiorum frugalitatis, ac fortitudinis mentionem facit. Postremò quòd illi Germanis ad inferiorem Rheni partem, hi uerò ad superiorem finitimi sint: quibus cum continentia gerant bella. Porro quando hic dicit Gallos non omneis Gallici nominis in genere, sed Celtas innuit: quos modo dixerat ipsorum Gallorum lingua Celtas uocari, Romanorum autem Gallos. Quade causa & Heluetij quoque reliquos Gallos.) Et hic Gallos Celtas intellige. Quum enim modo primas fortitudinis parteis Belgis inter omnes Gallos dederit: necesse est, ut Heluetij non nisi in sua, hoc est Celtica regione alios fortitudine antecellant. Alioquin Iulius sibi non constaret, quando ait: Belgas omnium Gallorum in belligerando praestantissimos esse. Porro eadem de causa dicit Heluetios reliquis Celtis antecellere, qua antea Belgas omnibus Gallis: quippe quòd sicuti hi ad inferiorem Rheni partem, ita illi ad superiorem, cum Germanis subinde confligant. Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est.) Redit unde digressus erat, nempe ad Celtarum fines describendos, quos antea perstrinxerat. A finibus Belgarum.) suple quos Matrona, & Sequana fluij constitunt. De quibus omnibus picturam tertiae Tabulae Ptolemaicae consulito. A Sequana autem fluuio Sequani populi dicti sunt: in quorum montanis locis Burgundiones, & in campestribus Sungani hodie habitant, ut D. Beatus Rhennanus homo doctissimus, & acerrimo in pensitandis antiquitatibus iudicio praeditus una cum alijs eruditis sentit.

b 2 Cæterum

Cæterum quando Burgundiones Gallias inuaserint, quantagens eorum fuerit, & unde nomen sortita. Paulus Orosius lib. 7. cap. 32. & breuiter, & luculenter in hæc indicat uerba: Burgundionum quoque nouorum hostium nouum nomen Valentinianus oppressit, qui plusquā 80. millia ut ferunt armatorū, ripæ Rheni fluminis insederūt. Hos quondam subacta inferiore Germania à Druso, & Tiberio ad optiuis filiis Cæsaris, per castra dispositos aiunt in magnā coaluisse gentem: atque etiam ita nomen ex opere præsumpsisse, quia crebra per limitem habitacula constituta, burgos uulgò uocant: eorumque esse præualidā, & perniciosam manum, Galliæ hodieque testes sunt, in quibus præsumpta possessione consistunt: quāuis prouidentia Dei omnes Christiani modò facti, catholica fide, nostrisque clericis, quibus obedirent, receptis, blandè, mansuetè, innocenterque uiuant, non quasi cum subiectis Gallis, sed uerè cū fratribus Christianis. Hæc Orosius Aurelij Augustini σύγγρον. Ammianus uerò Marcellinus lib. 28. Burgundios bellicosos, & turbæ immensæ uiribus affluentes uocat: ideoque metuentos finitimus uniuersis. Et paulò post, eosdem sobolem Ro. esse scribit, atque cum Alemannis de finibus, & Salinis sæpe iurgasse. Hactenus & ille. Porro salinæ nobilissimæ etiam nū in Burgundionibus restant, unde toti quoque Nuichthorum terræ affatim salis suppeditatur. Cæterū si quis nosse cupit, quando & quibus præditi moribus Burgundiones Christianismum receperint: id ex 12. lib. histo. ecclesiasticæ quam Tripartitam uocant, cap. 4. discere potest, ubi sic ait: Quædam insula ultra Rhenū fluuium est Burgundionū, Isti uitam quietā agunt, ac penè omnes fabri lignorū sunt,
ex qua

ex qua mercede pascuntur. Quorū regionē Hunni crebra inuasiōe uastabant, & plurimos occidebant. At illi licet anxietate constricti, ad nullum tamen se hominem contulerunt: sed alicui deo se committere cogitabant. Tum audientes quod Romanorum Deus fortiter adiuuat ipsum timentes, omnes communi consilio ad credulitatem Christi confugiunt: uenientesq; in unam ciuitatem Galliarum, rogabant ut ab episcopo Christianorū baptisma mererentur. At ille eos septem diebus faciens ieiunare, ac imbuens fide baptizatos octauo die abire iussit. Qui sumpta fiducia contra tyrannos, alacriter festinabant, & spe sua frustrati non sunt. Nam quum rex Hunnorum nomine Suptarus per noctem fuisset ciborum nimia uoracitate corruptus, Burgundiones gentem inimicam sine Duce reperientes, & paucitate plurimis resistentes, facta congressione uicerunt. Nā quum essent istorum tria millia, circiter decem millia peremerūt: & ex illo tota gens feruentissimè in Christianismo permansit. Haecenus illa. Porro si quis *ἡγεμονία* requirit, hoc sub Theodosio, & Valentiniano imperatoribus iunioribus gestum est: qui sub annum Dominicum 420. imperauerunt. Belgæ ab extremis Galliæ finibus &c.) Secundam partitionis suæ partem adgreditur, quæ per se quidē satis plana est si (ut antea commonui) Ptolemæi tabulam in consiliū adhibeas. Cæterum haud iniucundum fortasse studiosis fuerit scire, quinam populi nostro seculo hanc Galliæ portionem teneant. Quapropter illud huc ex Volaterrano transcribere non piget. Sequitur, inquit, Belgica, in qua prouincia sunt, huiuscemodi nominibus hodie uocatæ Picardia, Flandria, Lotoringia, Nortmannia. Cæterū si

quis nominis huius rationem requirit, ex hisce Huberti Leodij uerbis fortasse inueniet. Opinatus sum semper Belgas uocabulum esse Germanicum, ideo quia Germani Gallos, & Italos *Vuælhēn*, & nonnulli *Vuælgēn* appellant. &c. Quæ sanè *ετυμολογία* mihi eam ob causam non displicet, quòd in confesso sit, hunc Galliæ tractum magna ex parte à Germanis occupatum. Quo fit ut & ego uerissimile putem, aut ipsos sibi, aut alios transrhenanos hoc nominis indidisse, quòd Gallorum, hoc est, *Vualorum* terram incolerent. Atq; hanc coniecturam tenebo, quatenus ex bonis authoribus edoctus fuero, huic Galliarum regioni hoc fuisse uocabulum, antequàm Germani in eam migrauerunt. Aquitania à Garumna flumine &c.) Tertia, & ultima susceptæ diuisionis pars, quam Galli hodie (*Iucundo homine eruditissimo, & antiquitatis studiosissimo teste*) *Guiennen* uocant. Pyrenæi autem montes, qui Gallias ab Hispanijs hic disternunt, à Germanorū peregrinatoribus, qui *Compostellam* inuisunt, *der Runtzeual* dicuntur. Apud Heluetios longè nobilissimus, & ditissimus fuit *Orgetorix* &c.) Quæ hætenus dixit exordij loco posita sunt, nunc ad narrationem accedit: quam ut magis perspicuam reddat, primum Heluetici belli occasionē ac ueluti semina quædam recenset: Deinde Helueticæ ciuitatis terminos, & quantum spacij eiusdem ambitus contineat. Postremò ubi cum Heluetijs conflixerit & quo pacto eos superauerit. Atq; hæc prima huius lib. (ut in Argumento diximus) pars est. Cæterum *Orgetorigis* potentia, ac opes hinc æstimari possunt, quòd *Cæsar* ipse paulò inferius familiam eius circiter hominum millia decem fuisse
ait

ait, præter clienteis, ac ære alieno obstrictos. Vnde discimus tantam unius hominis potentiam, ac diuitias liberæ ciuitati nunquam, aut saltem rarenter bene cedere. Quem admodum enim Orgetorix ille potentissimus, ac locupletissimus homo numerosa familia, clientela, ac perditissimorum quorumque caterua stipatus, primum nobilitati, deinde toti ciuitati duobus argumentis persuasit, ut finibus suis exirent, Primum quod inter Celtas omnium fortissimi, deinde quod pro hominum multitudine, & uirtute nimium angustos haberent fines, & publicum quidem decus, ac commodum prætendens suæ ambitioni, & lucro seruiebat: ita plerique ignobiles nobiles, ac impotenter potentes, etiamnunc factitant. Discendum est & hoc, quod Cæsar Latinæ linguæ studiosissimus ciuitatem Heluetiorum hic, & alibi Heduarum, Neruiorum &c. profædere, seu ut barbari quidam loquuntur, liga accipit. Proinde Heluetiorum confederationem propriè, signatè, ac Latinè locuturus Helueticam ciuitatem uocauerit, Germanicè die Eidgenossenschaft, seu ut exteri Germani in more habent, das Schuizerland, à parte totum denominantes. Suitia enim non nisi unus, & exiguus Heluetiorum pagus est. Siquidem ciuitas Rodolpho Agricola Phrysiò homine omnium consensu eruditissimo definitore, est multitudo hominum collecta ad statum rerum suarum tuendum per se sufficientem: quæ consensu sit legum uitæque coniuncta. Et secundum Auli Gellij sententiam lib. 18. cap. 7. noctium Atticarum, quatuor significat, locum, oppidum, ius omnium, ac hominum multitudinem. Vna ex parte flumine Rheno latissimo &c.) Nunc per eam occasionem quã paulò

antè attigimus, Heluetiorum fines à tribus mundi plagis describit. Rheno nanq; latissimo, & altissimo fluuio uersus Solem orientè Heluetij à Germanis disterminantur. Versus occasum Iura monte, uersus meridiem lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui prouinciam Romanorū Narbonensem ab Heluetijs seiungit. Qua de re uide D. Glareani doctissimi Heluetij descriptionem: & D. Aegidij Tschudi Heluetiorū in prouincia Badena olim proconsulis, eruditissimi uiri tabulam. Cæterum tria adhuc elucidanda sunt, primò agrū hic non pro aruo, sed territorio, seu ditione accipi, quemadmodum Varro de lingua Latina agrū Romanum, peregrinū, Campanum &c. uocat. Sic eleganter dicitur Latine, totus Tigurinorū, seu Bernatū ager in armis est, die gantz Landschaft ist im harnist. Deinde Iuram, seu Iurassum (ut Strabo uocat) iuxta Iucundi Veronensis sententiam Gallicè S. Claude, ab Allobrogibus autem, siue Sabaudis accolis semiRomana lingua utentibus, & qui nunc ditionis Bernatium sunt, Iurten ab ea parte appellari, quæ syluosissimus, & hætenus sub ducis Caroli imperio mercatoribus parum tutus, appellari nunc. Ab Heluetijs autem recentioribus ab hepatis cocti similitudine Leberberg idem mons uocatur: eo quòd hepatis elixati colorem saxa (quorū magna in eo copia est) referant. Non enim eorū sententiæ astipulor, qui Germanicū *ἑρπυον* à castris deriuant, quasi dicas castrorum mons Legerberg: eo quòd uestigia & inscriptiones quædā testentur, Iuliū Cæsare isthic castra metatū esse. Ea nanq; ratione multi montes id nominis affecuti essent. Dubio enim procul in multis ille castra sua per Gallias fixit. Huc accedit quòd Germa

nis

nis (unde maiores nostri trans Rhenum ortū habent) in more est, peregrinam uocem aut nonnihil decurtare, & ad Germanismi formam detorquere: aut prorsus nouam nomenclaturam à rei circumstantijs fingere: Etenim sic ab Alemannis Auenticum appellare nescientibus factum uidemus, ut illud à turrium frequentia Viliburgum uocitarent. Qua de re inferius fusius disseremus. Postremo Leamanus lacus posterioribus sæculis à Lausanno oppido adiacente Lausannensis nuncupatur. Et à Senatu, populoq; Ro. amicus appellatus erat, &c.) Liuius lib. 1. de bello Macedonico refert, neminem solitum esse regem, sociū, & amicū à senatu, populoq; Ro. appellari: nisi quis optime de rep. Romana meritus esset. Inter se fidem, & ius iurandum dant.) Elegantiæ hic obseruandæ sunt, Dare fidē, pro fide interposita polliceri, & Dare iusiurandum, id est, iuramento se obstringere. Et regno occupato per treis potentissimos populos.) suple Sequanicū, Heduum, & Helueticū, ita ut Casticus Sequanorū, Dumnorix Heduarum, ac Orgetorix Heluetiorum regnum obtineret. Cæterum (ut plerisq; Gallicarum rerū peritis placet) Sequani olim eum tractum incoluerūt, qui nunc Burgundiæ Comitatus nuncupatur: Hedui uero Burgundiæ ducatū inhabitabāt qui à longe celeberrima, ac opulētissima urbe Augustoduno etiam nū à Gallis Autū uocatur, ut D. Ioachimus Vadianus immortale Heluetiorū decus in suis super Melam scholijs annotauit, & Iucundus quoq; admonet. Ea res, ut est Heluetijs per inditiū enuntiata.) quo uidelicet pacto Orgetorix regnum in sua ciuitate affectaret. Vbi duo notanda sunt, unum quā obseruantes iustitiæ, æquitatis, &

b s quā

quā acres libertatis suæ uindices fuerint ueteres illi Hel-
 uetij. Alterū quā periculosum sit, reip. liberæ, unū aliquē
 ex ciuibus tā longē latetq; potentē fieri. Nisi enim Orgeto-
 rix in uinculis mortuus esset, ciuile inter Heluetios bellū
 unius potentis, ac prædiuitis hominis causa conflātū esset.
 Ut igni cremaretur.) Hunc morē exurendi reip. perturba-
 tores, ac seditiosos antiquissimū esse sacræ quoq; literæ te-
 statur. Ieremiæ namq; 29. & Dan. 3. legimus treis pseudo-
 prophetarū coryphæos, & turbulentos homines cōcrema-
 tos & Danielē cū socijs duobus in fornacē ardentē cōiectū
 quod publicū regis Nabuchodonosoris edictū neglexerat.
 Vbi iam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt.) Qui
 primus hoc consiliū in Heluetiorū cōuentu dedit, ut omnia
 præter cōmeatum ad iter necessarium domi incenderent,
 haud dubie aut ipse Thucydidis historiā legit, aut rumore
 eam cognouit: uidelicet Atheniēses in bello cum Pelopone-
 siacis gesto, ex Periclis hominis & eloquētis, & manu stre-
 nui suasu terrā suam cum suburbanis pro derelictis habu-
 isse. Propterea quod non uillæ, & agri, qui amittuntur: sed
 corpora deploranda sint. Non enim ait Pericles, possessiones
 uiros, sed uiri possessiones nanciscuntur. Persuadent
 Rauracis, & Tulingis, & Latobricis finitimis.) Basiliensē
 agrū à Rauracis quondā in habitatū esse, argumēto est
 Augusta Rauracorū: cuius ruinæ circiter mille passus su-
 pra Basileā, quā Rhinsfeldiam itur, etiam nū apparent. Tu-
 lingos Raimundus Marlianus rectē Lotharingos interpre-
 tari uidetur. Hi namq; Heluetijs uersus Aquilonem inter
 Vogesum montē, & Mosellā fluium uicini sunt, ut Cæsar
 de Tulingis narrat. Cæterū an eiusdē Marliani, & Vola-

terrani

terrani coniectura de Latobricis, seu Latobrogij Paulus Orosius habet, uel ut alia legūt exēplaria, Latouicis, aliqd ponderis habeat, non facile pronunciauerim. Dubiū enim adhuc apud me est, an Lausannēses (quorū sedes à Lato-
bricis illi olim inhabitatas ferūt) Cæsaris tēporibus Helue-
tij nō fuerint, & uel in Vrbigenensi, uel Nantuatū pago re-
censiti non sint: an Heluetiorū finitimi, & auxiliares. Sed
quum Cæsar infra Heluetiorū fines usq; ad Geneuæ pontē
pertinuisset, & supra, mōte Iura eos occasum uersus termi-
nari affirmet, magis adducor, ut credā Lausanenses tunc
Heluetios fuisse, & per Latobricos Vallesianos intelligē-
dos. Apud hos . n. adhuc uicus est Brig Germanico more
pro Latobrig mutilatū uocabulū. Huc accedit, quod Val-
lesij ne nostro quidē sæculo in aliquo Heluetiorū pago recē-
seantur: sed quēadmodū Rotuileses, Sangalēses, Doggen-
burgij et Leopontij Helueticis pagis, fœdere iuncti sunt.
Atq; hæc mea coniectura est, q̄ ita seruabo, & tenebo, dum
certiorē didicero. Quod si quis interim legere uult diuer-
am sententiā cū de Tulingis, tū Latobricis, Heluetiorum
tabulā Tschudi Proconsulis opera depictā uideat, & dili-
genti trutina utriusq; nostrū sensum expendat, ac dein utri
uolet subscribat. Boiosq; qui trans Rhenum incoluerant.)
Trans Rhenū Boios ideo incoluisse dicit, quod in hoc eodē
li. ait, eos tandē in Heduorū finibus cōsedisse. Cæterū Stra-
boli. 7. asserit, Herciniā syluā prius ab eis inhabitatā, quæ
eandē ob causam nostro adhuc æuo Boiohemica uocatur.
Qua de re doctiss. uir B. Rhenanus sic scriptum reliquit.
Boios illos priscos, qui in Italiam olim ex Gallia tran-
scenderant cum alijs quibusdam nationibus, iam uictores,
Consule

consule Marcello oppresso, Fur ius alter Consul ad unum
ferè occidit. Iterum à Scipione manus alia Boiorum de-
letur. Eam uero Boiorum partem, quæ in Hercinio ne-
more cōfederat(unde adhuc loco Boiohemi nomen) incly-
tus ille Marcomannorum populus eiecit: qui trans Danu-
bium pulsus, quum Noreiam frustra oppugnassent, errore
uago tandem ad Heluetios delati sunt, excidium Gallia-
rum meditantes. Hæc ille. Porro Plinius lib. 3. cap. 19. No-
reiam Tauriscorū (quos Volaterranus li. 7. Geographiæ
Noricos interpretatur) oppidum esse commemorat. Stra-
bo autem lib. 5. non longe ab Aquileia ponit: ubi & Cn.
Carbonem collatis signis aduersus Cimbros, re infecta di-
scessisse refert. Vnum per Sequanos angustum, & diffici-
le &c.) Has angustias, & Galli, & Germani Clusam nūc
uocant, in qua perquam munitum propugnaculum in præ-
ruptis, & altis Rhodano imminentibus saxis positum
Bernates solo æquauerunt, Anno Domini 1536. quan-
do Sabaudorum perfidia, & iurisiurandi religione quod
Geneuensibus ciuibus suis dederant, coacti sunt imperato-
re & auspice prudentissimo simul ac fortissimo uiro D.
Francisco Negelino expeditionem in Allobroges facere.
In qua quicquid cis Rhodanū est, & paulò ultra Clusam
in suam ditionem, fauente ipsis diuina clementia, redege-
runt: idq; mense Ianuario cœptū, & in Februarij exitu fi-
nitum est. Alterū per prouintiam nostram &c.) Supra di-
xit Cæsar, Heluetios tertia sui parte lacu Lemano, & flu-
mine Rhodano contineri: qui Narbonensem Romanorū
prouinciam ab eis diuidat. Ex quo loco, & tertia Europæ
apud Ptolemæum pictura cognoscitur, facilius, ac expedi-
tius

ius Heluetijs iter in Gallias fuisse per prouintiam. Quā
nuper populo Romano pacati erant.) M. C. in Oratione
de prouintijs consularibus refert, ante Iulij Cæsaris bellū
cum Gallis gestum, semitam tantum Galliae à Romanis
obtentam: C. enim Pontinum fortissimum uirum, ortum
repente bellum Allobrogum, atq; scelerata coniuratione
excitatum praelijs fregisse, eosq; domuisse, qui lace ssierant,
& ea uictoria contentū, rep. metu liberata, quieuisse. Am-
mianus autem Marcellinus Fabium Maximum à deuicta
& prorsus domita Allobrogum gente, Allobrogicum co-
gnominatū asseuerat. Quorum posterius Cæsar haud du-
biè hic innuit, quando ait, Allobroges paulò ante à Roma-
nis pacatos esse. Porro ueterum Allobrogum sedeis nunc
Sabaudi tenent, quos Volaterranus lib. 3. Geographiae à
Sabatijs uadis, & populis, Ptolemæo, cæterisq; inter al-
peis positis, dictos esse autumat. Isq; nonnullis locis uado
transitur &c.) Strabo lib. 4. accipit, inquit, Rhodanus &
Ararim, & Dubim: inde usq; ad Sequanā fluuiū uadatur.
Dictus est autem Rhodanus à Rhodo oppido Rhodiorum
colonia, assertore Plinio lib. 3. cap. 4. Extremum oppidum
Allobrogum est, proximumq; Heluetiorum finibus Gene-
ua.) Hanc urbem pleriq; docti in Gallijs, & Germania,
Gebennas nimirum à Gebennicis montibus illi tamen nō
uicinis (nescio qua authoritate freti) uocant: quum tamen
in promptu sit Cæsaris nomenclatura, quæ & Gallicam,
& Germanicam syncopam, & crasum Geneu, & Genff
pulchrè refert. Quæ sanè non solum antiquitate, & empo-
rio clarissimo (quod inde Lugdunum translatus est) de-
cantata iam olim fuit: uerum etiam recens propter grauiss-
simam

nam obsessionem, & sui liberationem celebrior facta est.

Quum enim Geneuenses Cochleariorum (nobilium Allobrogum conspiratio erat, qui argentea Cochlearia in pileis gestabant) manu undique obsidione cincti essent, ac tanta fame laborarent, ut lactentes infantes pro lacte sanguinem ex matrum & nutricum uberibus sugerent: iusto exercitu per praedictos Bernates ciues suos obsidione liberati, ac in libertatem ita vindicati sunt, quicquid iuris in Geneuenses aut Episcopus, aut Dux habuit, eis remissum sit per vindices. Adhuc iurisdictionis pomeria dilatata sunt adeo, ut quum antea nihil iuris extra moenia haberent, nunc aliquousque imperent. Pro qua vindicatione Bernates nihil aliud postulaverunt, quam ut militibus stipendia numerarent, & ne cui aut Principi, nationi, aut urbi se coniungant praeter ipsorum uoluntatem. Quod beneficium (si modo sapit, & pia est) Geneua perpetuo agnoscat: & uicissim de suis benefactoribus, ac vindicibus bene mereri studebit. Is dies.) scilicet dictus, id est, constitutus erat ad quintum Calendas Aprilis, hoc est 28. Martij. Erat omnino in Gallia ulteriore Legio una.) Legio à legendo, id est eligendo nomen habet, continetque (Vegetio lib. 2. cap. 6. testante) pedum sex millia centum: equites septingentos, & 30. Ad idus Aprileis reuerterentur.) id est ad 13. diem Aprilis. Qui in flumen Rhodanum influit &c.) Quo pacto lacus Lemanus se ad Geneuam in Rhodanum effundat, uide nouam Galliae tabulam apud Ptolemaeum. Ceterum de ortu & exitu Rhodani Pomponius Mela ita sentit lib. 2. Non longe ab Istri, Rhenique fontibus Rhodanus surgit, deinde lacu Lemano acceptus, tenet impetum: & quum se per
mediam

medium lacum egerit, tantus egreditur, quantus uenit. Hæc ille. Quàm longè aut à Danubij, & Rheni fontibus Rhodanus oriatur: certiora lege in Vadiani nostri super Melam scholijs, & apud Proconsulem Tschudum in Rhetiae descriptione. Murum in altitudinem pedum sexdecim.) Huius muri ruinas, & uestigia quædã etiam nũ extare ij asserunt, qui istius tractus loca perspexerũt. Id quod mihi fide dignissimus D. Nicolaus ad Pueros Bernas, ac uir non tantum eruditione, uerum etiam pietate syncera clarissimus, Bernæ recensuit. Castella communit.) Vegetius lib. 3. cap. 8. Castella diminutuum à castris esse dicit: intra quæ in angarijs aliquãti pedites, equitesq; degeneres, tutum iter commeatibus præstarent. Si perumpere possent.) Si pro an, Græca dicendi forma. Græci nanq; Ei pro cõditionali, dubitandi, & interrogandi particula usurpant. Relinquebatur una per Sequanos uia.) Supra Cæsar ait, non nisi duo itinera fuisse, quibus domo in reliquas Gallias Heluetij exire possent: unum per prouintiam Romanam, alterum angustum, & difficile inter Iuram, & Rhodanum fluuium. Quum ergo per planius, Cæsaris molestatione impediti ire non possent, supererat, ut (si modo institutum iter absoluerè uellent) per angustias illis eundum esset. Iter in Santonum fines facere, qui non longe.) Sanctones, inquit Volaterranus nomen suum seruant, quorũ urbem Mediolanum Strabo, & Ptolomæus ponũt. Hæc ille. At si quis 3. Europæ tabulã rimetur, uidebit Santones longiusculo spatio à Tolosatibus distare. Horũ enim Colonia in extremis prouintiae finibus: illorum uero regio fermè ab initio Aquitaniæ Galliæ est ad Oceanum porro

porro Santones uernacula nunc Gallorum lingua Saint
 gonge nūcupantur, si Lucundo credimus. Ei munitioni.)
 id est, muro, quem aduersus Heluetiorum impetum duxe-
 rat. Quæ circum Aquileiam hyemabant &c.) Strabo li.
 5. ait, Aquileiam ad sinum Hadriaticum sitam, à Roma-
 nis conditam, & incumbētib; barbaris impositam esse.
 Ad eamq; flumine onerarijs nauibus nauigari per Natis-
 sonem fluuium plus stadijs 60 &c. Liuius uero li. 10. belli
 Macedonici refert Coloniam Latinam eo anno Aquile-
 iam quo Manlius Prætor secunda aliquot prælia cū Lu-
 sitanis in ulteriore Hispania fecit, in Gallorum agro de-
 ductam esse. Vide sextam Europe tabulam apud Clau.
 Ptolemæum. Et qua proximum erat iter per alpeis &c.)
 Quum ex Aquileia tres legiones ex Hybernīs eduxisset,
 & inde in Galliam ulterioremquā proximū erat iter, con-
 tenderet Cæsar: Graiæ alpes superandæ erant, quæ nunc
 minor Bernhardi mons uocantur. Hæc enim uia recta ad
 Centrones ducit, quorum ciuitas in Sabaudia posita, nunc
 Tarentasia uocatur. Vbi eidem Cæsari non tantum cum
 Centronibus, uerum etiam cum Garocelis, & Caturigibus
 hominibus feris in alpibus dimicandum erat. Porro de iti-
 neribus ex Italia in ulteriorem Galliam legito Strabonē
 sub ipsum finem li. 4. Ab Ocelo, quod est citerioris prouin-
 tiæ extremum (sic enim distinguendus est contextus) in fi-
 nes Vocontiorū ulterioris prouintiae, &c.) Ab Ocelo, in-
 quit Cæsar postremo Galliae citerioris, hoc est Togatæ op-
 pido septem dierum spatio se in fines Vocontiorū perue-
 nisse, qui in Narbonensi Romanorum prouintia siti sunt.
 Cui rei m. 3. & 6. Ptolemæi Tabulā adiungas, & locorū
 situm

situm consideres: isthæc omnia tibi obscura manebunt, & uti Cæcus de coloribus disputabis. Multum etiam te ad hunc locum planius intelligendum iuuerint cum Marliani, tum Proconsulis nostri de Ocelo, siue Oscolo cōmentationes. Ab Allobrogibus in Sebusianos exercitum ducit. Hi sunt extra prouintiam trans Rhodanū primi.) Quandoquidem Allobroges Ro. cis Rhodanū habitant, & Rhodanus (testante Cæsare) Heluetiorum fines à Ro. prouintia diuidit, & idē hic ait se ab Allobrogibus in Sebusianos exercitum duxisse, qui extra Narbonensem prouintiam trans Rhodanum primi populi sint, relinquitur eum post tergum relicta prouintia se in Celticam contulisse Galliam. Qui autem sint Sebusiani, & ubi nam siti, præter Cæsarem hoc in loco, & Marlianum, nullū nec ex priscis, nec ex neotericis Geographis deprehendere potui, qui negotiū explicaret. Quum ergo huius adnotatio ad præsentis loci claritatem multum faciat, eius uerba huc transcribenda esse duxi. Sebusiani, inquit, populi sunt inter Celtas extra Galliam prouintiam Romanorum trans Rhodanum (ita enim legendum est, non Rhenum, ut isthic apud Marlianum, & in multis commentariorum Cæsaris exemplaribus corruptè legitur, Neq̃ enim Cæsar Rhenum Galliae limitem tum transgressus est) primi: Allobrogibus, Sequanisq̃, ac Heduis (quorum erant clientes) finitimi, inter Lausannensem, & Lugdunensem diocæsim siti: quos Bellenses esse coniectura est. Ciuitas est episcopalis in prouintia Bisutina, duci Sabaudia subdita, siue eius antistiti. Heluetij iam per angustias, & fines Sequanorum &c.) Redit ad Heluetios, docens quonam pacto per Clusam in Sequanos

quanos penetrauerint, quandoquidem per Cæsareanos milites eis per expeditius iter in prouintiam Romanorum proficisci non permittebatur. Quod autem Heduarum potius quàm Sequanorum agros deuastauerūt, hinc factum haud dubie est: quòd his, nō illis fidem, & obsides dederāt, se absq̃ ullo maleficio eorum fines pertransituros esse.

Ambarri quoq̃ necessarij, & consanguinei Heduarū.) Nec de his populis quicquàm uel apud priscos, uel recentes authores inuenio, nisi apud unum Marlianum, & Iucundum. Nam Lau. Phrysius eadem ijsdem uerbis in Ptolemæi iudicem transcripsit. Ille ergo de eis ita scriptum reliquit. Ambarri inquit, Celtas necessarij, & consanguinei erant Heduarum, quos quidam opinantur esse Borbonienses. Nonnulli autem quod fuerint Niuernenses Heduis finitimi: siue pro parte Bituricenses, allusione uocabuli, quo ætas nostra utitur, Ambarros nanq̃ dicimus ciuitatū cliētes, seu adhærētes. Oppidū aut̃ Ambarrorū pagus semurius, siue mons Barri dicitur. Iucundo authore Ambarri populi sunt, qui Gallicè nunc Semar, & Montaruocantur. Plumem est Arar, quod per fines Heduarum.) De Araris origine, exitu, nominis mutatione, ac flexu nemo rectius scripsisse mihi uidetur, q̃ Marlianus, Rhenanus, & Marcelinus. Proinde priorum uerba huc ita substituere placet ut postremi sententia non omittatur. Arar (inquit ille) Celtica fluuius est, nunc La Sone uocatur. Oritur in Diocœsi Tullensi finibusq̃ Burgundiæ, & Lotharingiæ, non longè à monte Vosgo, ex quo & Mosa flumen profluit. Intersecat tum eam Burgundiæ partem, quæ imperatoria: tum eam, quæ Regia dicitur. Illi Comēs (ut hodie loquuntur)

buiō

huic dux à Francorum rege institutus præerat: qui tamen mortuo Carolo Philippi, ab Heluetijs occiso, ad supremum ius regium adscriptus est, ut nullus adhuc Burgundiae dux sit, sed comes tantum. Interfecit Gabillonem, ac Matisconem civitates tunc Heduarum oppida: prolapsus Lugdunum urbem, Rhodanum influit. Haecenus ille. Hic uero li. i. rerum Germanicarum ita differit: Magnam Lotharingiae partem Germania prima olim complectebatur. Ut minus mirandum sit, quod Ammianus fontem Araris Germaniae primae tribuit: sic lib. i. s. scribens, ubi de Rhodano loquitur: Et emensus, inquit, spatium flexuoso Ararim (quem Sanconnam appellant) inter Germaniam primam fluentem suum et nomen asciscit. Oritur autem Araris proxime Vosaginas alpeis in Colimitio Sequanorum et Germaniae primae. Proinde et Maro de hac Germania prima locutus uideri potest in Carmine Bucolico, quem inquit: Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim Haec illi. Unde satis constat, Arulam ditionis Bernatis fluvium non eundem esse cum Arare. Ille enim non in Burgundiae, ac Lotharingiae confinio, sed in Heluetiorum finibus ortum habet. Oritur namque ex summis alpibus ad uillam, cui Germanice Bonae pino nomen est, non procul à Rhodani, et Rusae, siue (ut Tschudo placet) Ursae fontibus. Deinde Hasliensem praeterlabitur tractum, donec in Brientiensem illabitur lacum. Unde se rursus effundens Caenobium, et oppidulum Interlacense alluit, et paulo inferius Dunensem ingreditur lacum: quem paulo supra Dunum oppidum deferens, Bernam petit, eamque fibulae in modum amplectens, mira flexuositate sursum aliquousque infra eam labitur, donec Arbergam attingat. Vbi maiore cum impetu deorsum fertur, praeterfluens Byrenam,

Solaturrim, Aruuangiam, Arburgum, Arouiam, Brugas
 & Vindonissam: sub quibus Rusa, & Limago auctus prope
 Confluentiam Helueticam Rheno miscetur. Qua de re
 Proconsulis tabulam consulito. Vbi per exploratores cer-
 tior factus est, treis iam copiarum parteis Heluetios id flu-
 men trans duxisse.) Ex his, & sequentibus Cæsareanis
 uerbis (ubi ait Heluetiam ciuitatem in quatuor diuisam
 fuisse pagos) manifestum fit, Heluetios copias suas pro pa-
 gorū numero diuisisse: & aliū pagū post alium copias suas
 Ararim traduxisse. Quod uerbi cū Germanico *uberfuren*
pulchrè quadrat: quū alioqui Latini dicant transportare
exercitum, & absolute trans mittere, & trañcere, *uberfarn*
 Quartam uero partē citra flumen Ararim reliquā esse.)
 Citra. i. cis fluuiū Ararim suple uersus Clusam, & Iuras-
 sum montem. Notandū etiā quod Romani noctem in qua-
 tuor uigilias diuiserunt, ita ut duæ ante: alteræ uero duæ
 post intempestā noctem haberentur, Vbi nos in duas dum-
 taxat uigilias noctē diuidere solemus. Quando igitur Cæ-
 sar ait se tertia uigilia cum tribus legionibus è castris pro-
 fectū, ante solis exortū id accidisse innuit. Porro ipse Cæ-
 sar Tigurinos (teste Plutarcho) non concidit: sed legatus
 eius Labienus. At quod ipsius ductu factum est, rectè sibi
 uendicat Cæsar. Is pagus appellabatur Tigurinus.) Pa-
 gū Cæsar id appellare uidetur, quod Itolorū, & Gallorū
 uulgus uoce parum Latina Canthonem uocāt, quoties de
 Heluetiorū pagis mentionem faciunt: metaphora nimirū
 à canthis. i. ferreis rotarum extremitatibus, seu oris sum-
 pta. Vnde autem pagus in hoc significatu, quo Cæsar hic
 utitur, dicatur: post Sextum Pompeium Festum D. Glare-
 anus

anus Heluetiæ nostræ ciuitatis ornamentum perpetuum
hisce uersibus planum facit:

Et Græci πῦλον, pagum fortasse Latini

Totius fluuij sulcos dixere propinquos:

Et uillas iuxta positas, uicosq̃, casasq̃.

Non etenim credo pro uico dicere pagum,

Scripta monent aliud, testisq̃ adducitur hostis.

Hæc ille. Cæterum quia pleriq̃ Gallicarum antiquitatū
expositores Tigurinum pagum eum tractum esse putant
in Heluetijs, quem Thuregium oppidum complectitur cū
suo agro, & unus Rhenanus aliam Tigurinorum ueterū
sedem statuit. Principio huius argumēta pensitabimus, ac
deinde ne parum gratus alumnus censeriqueam, in patriæ
nostræ laudem ea subnectemus, quæ ad illius celebritatem
facere uidentur, nempe originem, progressum, & præsen-
tis reip. statum. Vt ergo pace tanti uiri, ac mihi ob eruditio-
nem, ac pietatē omnibus modis suspiciendi, dicam quæ sen-
tio, argumenta eius (quæ mihi saltē uidere licuit) inualida
esse uidentur. Nam quod primum existimat ueterū Tigu-
rinorum sedes ibi fuisse, ubi nunc Vrienses habitant, & pa-
gum etiam nū ob id Vri mutilata uoce quasi Tiguri nomi-
nari: duplici ratione refelli potest, Vna quod ij, qui etymo-
logiam uocū quarumlibet uenantur, plerumq̃ & fallunt,
& falluntur, præsertim in longo usu antiquatis uocabulis,
& rerum, ac hominum mutationibus. Altera, quod Vrias
ni pagi situs ipse testatur, tam populosam nationem isthic
nunquam habitasse, qualem Tigurinorū fuisse ex rei cir-
cūstantijs apparet. Quum enim Cæsar paulò post scribat
patrū suorum memoria L. Cassium cōsulem à Tigurinīs
occisum,

occisum, & eius exercitū sub iugū missum esse: non cōtem-
nendam hominū manū fuisse oportet, quippe quæ tam insi-
gnē consulari exercitui calamitatem inferret. Quæ sanē
multitudo in tantis angustiis (quantas Vrianorū esse me-
morant) locū habitandi idoneū non habuisset. Vt taceam
interim, quod uero simile est, tūc temporis meram isthic so-
litudinē fuisse: aut saltem perpaucos pastores, imò uiarum
trans alpeis ducentium grassatores ea loca inhabitasse.
Ad quam coniecturam stabiliendam Heluetiorū annales
faciunt: qui tradunt Vrienseis ab Hunis originē trahere,
qui illic confederint, quando Gothi, Huni, & Vandali in
Italiam irruerunt: atq; inibi terram incultam, & syluo-
sam colere cœpisse. Huc etiam facit quod cum Cæsar infra
Heluetios deuictos domū à se remissos propter agri bonita-
tem: tum Strabo lib. 7. eosdem in Campestribus non mon-
tanis locis habitasse narrat. Proinde quādo Vriana regio
& montuosa, & præter boum pasua, nec frumentū, nec
uinum ferat: uix adducar, ut credā adeò illustrē Heluetio-
rum pagū in tam sterili tractu egisse. Deinde nec hoc satis
firmū argumentū est eam ob causam Tigurinos in Vrien-
sum tractu habitasse, quod sedibus suis pulsi nouas quære-
rēt, dum se Cimbris coniungerent. Etenim Strabo li. 7. Ti-
gurinos, & Tuginos (sic. n. legendū æstimo) à Cimbris tan-
tū in belli societate sollicitatos esse scribit. Nec ipse tātūmo-
do uerumetiā Eutropius, & Orosius tradūt Tigurinos, &
Ambrones cis alpeis à Ro. ad internationē occisos. Vnde
duo colliguntur, unū quod uero simile sit, ultrò quosdam ex
Tigurinis se Cimbris sollicitantibus cōiunxisse, nec sedibus
suis pulsos: eò quod Strabo ait Cimbrose inter Eluetios
præcipue

præcipue ad Tigurinos, & Tuginos contulisse. Alterum quod nec postea novas sedes inquisuerint, quum ad unum omnes interierant, qui se Cimbris coniunxerant. Sed diceres nunc, plus ne ergo aliorum sententia tibi arridet, quæ opinantur, ueterum Tigurinorû sedeis ibi fuisse, ubi nunc Zurichinorum ditio est, & qui pagus etiamnum primas inter Heluetios tenet? maxime. Nam siue quis nominis ἑτυμολογία, loci, & tractus totius situm, & uetera urbis monumenta respiciat: nec nobis probabilia argumenta desunt. Principio enim duæ maioris oppidi partes à pago denominantur: nempe superior, & inferior pagus, Germanice uffdorff, inn nider dorff. Quod si autem Tigurinarum rerum peritus quispiam contenderit, oppidum recentius uideri, quàm ut Iulij Cæsaris sæculo fuerit: illius sententiam non admodum improbauero. Est enim pagus paulò infra Thuregum, cui præfco oppido Germanice Altstetten nomē: sub quo ad sinistram in montana eundo circiter dimidiū miare alius Pagus est nomine Vrdorph: cuius argumentū propius ad Latinā denominationē Tigurinus pagus accedit, quasi dicas, Tigurdorph, uoce ab initio truncata. Si cum ergo placet, aliā Tigurini pagi sedē fuisse, q̄ ubi nūc Tigururbs est: in iā dictis locis citius fuisse crediderim q̄ apud Vrios. Non enim longe à Thermis Heluetiorū, Vrdorphus distat: ubi ueterum Heluetiorum municipium (Rhenano authore) fuit. Adhæc præter alia uetustatis inditia prægrandis castri ruinæ illic uisuntur unā cum fornice, quam uulgus nostrate uinariam Ethnicorum cellam (Germanice den heidē Keller) nominat. Vnde uerisimile est Alemanos ut Vindonissam, sic & illas structuras demolitos esse:

& Tigurinum pagum uel ex Gallicæ, uel Latinæ linguæ
 etymo in Germanicam linguam deflexum esse à nouis in-
 colis perinde ut Vindonissæ, & Augustæ Rauracorū eue-
 nit. Vtut autem coniecturæ istæ se habeant, dubium mihi
 non est: quin Tigurinus pagus in eo tractu fuerit, ubi nunc
 Zurichinorum ager est, & oppidum. Etenim Germano-
 rum nomenclatura à Latino uocabulo non multum ablu-
 dit. Siue enim Latinè Thuregum, siue Thuricum, siue Ti-
 gurinus appelletur pagus: certe uox Zurich illas nomen-
 claturas aliqua ex parte refert, quasi dicas Thurich, uel
 Tigurich. Nam quod Glareanus noster oppidum Tigurū
 uocat, terminatione analogica urbium, & metri causa po-
 tius quàm authoritate scriptoris alicuius Latini fecisse ui-
 detur. Vero enim simile, cum oppidum, tum populū eadem
 appellatione appellatos: quemadmodū & Parisi, & Me-
 diomatrices, ita ut si quid in oppido factum, Tigurinis ge-
 stū diceretur, sicuti Parisijs, & Mediomatricibus. Deinde
 si quis Zurichinæ ditionis situm, commoditatem, & amœ-
 nitatē consideret: hanc sedem priscis Tigurinis non indis-
 gnā fuisse affirmauerit. Præterq̃ enim quod frugū, pascu-
 orū, frumentorum, uini, & fructuū suauissimorū ferax est:
 quatuor piscosissimos lacus habet, Tigurinū, Gryphensem
 Psephicensem, & Catilacū. Zurichinus aut ut omniū ma-
 ximus, ita & cōmodissimus est: propter merces, quæ ex In-
 subribus, Suiteris, Vrijs & Glareanis importantur, & ui-
 cissim ex Tigurinis exportantur. Ad quam cōmoditatem
 Limagus fluuius (quē lacus in oppidi faucibus effundit, &
 qui eandem interfecat mediam) plurimū facit. Hinc enim
 fit, ut frumenta, uina, & aliæ merces rectā nauibus impo-
 ni que-

ni queant. Eiusdem præterea lacus, ac fluuij beneficio ciues Tigurini commodissimè & materiantur, & lignantur. Ad quam rem non parum facit etiam Sila fluuiolus qui ex mōtanis ortus sub ipso Tiguro minore se in Limagum effundens: materiæ ac lignorum omnis generis copiam sub uer & autumnum ex niuib. montium liquefactis inundans, ciuib. ijsdem aduectat. Quorum utrunq; ni fieret, Tigurini magna utriusq; rei penuria laborarent. Ne dicam interim quòd Limagus fluuius limpidissimus in urbe duobus pontibus stratus, & prægrandibus duabus rotis ad aquandum instructus: præter aquæ usum uarium et pisces lacuinis meliores, oculos mirè pascit, & deambulacra commodissima suppeditat. Nec is solum, uerum etiã area innumeris tilijs consita, & in ædito minoris oppidi loco sita omnis generis ludorum materiam præbet. Isthic enim disco, cursu, lucta, & arcu certatur: & chorea in nuptialibus solennitatibus ducitur. Eadem amœnitas utroque Tiguro & maiore, & minore exeuntibus occurrit. Ante illud enim fossa præalta & benè longa est: in qua cerui pascentes lusitant. In latere autem eius deambulandi locus est amœnissimus: siue arbores in eo uarias, siue è regione uimeta, & syluosos spectes colles. Ante hoc autem fossa non feris cicuratis, sed aquis, & piscibus plena, ac itidè locus ad deambulandũ & pascendum oculos idoneus est. Isthic enim carpiones & alios pisces lusitanteis: ex opposito prata uirentia, ac in suprema parte lacum Tigurinum uideas. Ad hæc aliæ duæ tiliæ extra idem oppidum in iaculatoria Bombardariorum area consitæ, miræq; arte inflexæ, ac instructæ sunt: ut in æstate aliquot in mensis super

eas discumbere, & adeò tutè conuiuari liceat, ut flexuosi
 rami in cacumine colligati uel Sirij aestum arcere queant.
 Postremò ne quis rem solis coniecturalibus argumentis a-
 gi putet: age Chronicorum Tigurinae urbis testimonia ad-
 ducamus. Ludouicus itaq; cognomine Pius in dotatione
 coenobij Abbatissani in minore Tiguro, Thuregum Cur-
 tem (sic enim scribæ tunc temporis corruptè cortem, uillam
 seu castellum, ut ex alijs similibus diplomatis apparet, uo-
 cabant) suam, & pagum Zurichum unà cum omnibus ad-
 iacentibus, & ad illum pertinentibus in ducatu Allemana-
 nico situm, uocat. Quod factum est à Christi natiuitate
 circiter annum 800. & 14. Rursus in alio instrumento con-
 firmationis donatiui, monasterium Abbatissanum dicitur
 à Carolo in pago Zurichgauense constructum: quod datū
 est 4. Calendas Martias, Anno incarnationis Dominicæ
 D CCCLXXXIII. indiçtione prima: anno autem im-
 perij pijsissimi imperatoris Caroli tertio. Actū uerò hoc est
 ad Vlmam Curtem imperialem in Dei nomine feliciter,
 Amen. Porro Carolum illum cognomento Crassum di-
 ctum fuisse ex temporum supputatione colligere licet. Is
 nanq; anno Domini D CCCLXXVII. regnare cœpit.
 Et quanquàm hæc testimonia apud pium, æquum, & can-
 didum lectore satis roboris habitura non diffidam, ut cre-
 dat pagum Tigurinum ibi olim fuisse, ubi nunc Zurich-
 na urbs, & ditio est: tamen maioris firmamenti, ac euiden-
 tiæ causa non pigebit nos plura addere.

DE FVNDATIONE VR-
 bis Tigurinae.

PLAERI

PLAERIQUE Tigurinorum omnes annales
(qui etiam fide digni apud eos habentur) perhibent
Iulij Cæsaris temporibus, prisca Chronica à quo-
dam equite aurato reperta esse: in quibus urbis Thuregij
uetustas, & prima fundatio contineretur: uidelicet quòd
eius fundamenta Abrahamæ seculo iacta sint, trigesimo an-
no postquam à Trebeto Treuirorum mœnia fundari cœ-
pta sint. Tunc inquam minoris Tiguri fundamenta iacta
eo loci, ubi nunc S. Petri parochia est usq; ad Limagum,
quo etiam nunc pertingit: uocatumq; esse Thuricū à Thu-
rico fundatore, qui rex Arelatensis erat. Maioris autem
Tiguri primordia cœpisse Sangaro Israhelitarum Iudi-
ce, ante CHRISTVM natum 1374. anno: eaq; fun-
damenta per Sueuicum quendam regem nomine Sueuū
iacta esse. Quorum regum uterq; limites suos ad fluuium
Aha (sic enim Limagus ex Lint, & Aha compositum no-
men, ex lacu inter utrunq; oppidum profluens uocatur) po-
suisse fertur: atq; dein inter utrunq; conuenisse, ut ex dua-
bus una fieret ciuitas, ideoq; Duregum, quasi ciuitas duo-
rum regum nuncuparetur. Alij ferunt urbis Tigurinæ
foundationem sub Iulio Cæsare Dictatore factam: quod
tamen uerissimile non uidetur. Nisi fortè eam maioris Ti-
guri partem aliquis à Cæsare adiectam esse putet: quæ iā
noua ciuitas appellatur.

DE PRISCA TIGVRINAE

Vrbis Republica &

Magistratu.

QVO

QVO NAM primitus usi sint magistratu, nesci-
 tur. Vbi uerò Romani fermè omnibus nationibus
 imperitabant, iudicem, siue præfectum Detium
 eo loci in castro quodam constituerunt: ubi nunc area illa
 amœnissima in minore Tiguro uisitur. Qui sanè sub Dio-
 cletiano, & Maximiano Felicem, Regulam, ac Exuperan-
 tium ob Christianam religionem capitis affecit supplicio.
 Quod factum est post Christi natiuitatem intra ducente-
 simum, octogesimum quintum, & trecentesimum annum.
 Romani itaq; undecim annis post Christum natum urbi
 Tigurinæ per præfectum dominati sunt: ac dein eandem
 ob egregia sua facta libertate donauerunt, imperijq; sociam
 fecerunt, ita ut posthac ciues Tigurini aliquem ex sese eli-
 gerent procuratorem, qui rerum capitalium causis præses-
 set. Vnde etiamnum imperio præfecti & nomen, & digni-
 tas apud eos manet. Reliquis reipub. muneribus XII. uiri
 præerant: quorum alteri sex ex ordine equestri, alteri ex no-
 bili, & antiqua familia creabantur. Quorum posteri-
 quum non in commune reipub. sed quisq; sibi priuatim con-
 suleret: non sine magno & urbis, & suo detrimento, parti-
 bus, & factionibus studere cœperunt. In qua discordia præ-
 grandes, ac munitæ illæ turres hinc inde per urbem strus-
 ctæ feruntur. Quanquàm aliij putent eas ante urbem con-
 ditam esse structas, quum uidelicet hic locus paulatim in-
 habitari cœpisset. Sunt & aliij, qui existimant illas à nego-
 ciatoribus esse structas, quando Itali merces suas per lacum
 Tigurinum huc portabant. Porro quum XII. illi ui-
 ri optimates nullum finem tyrannidis & fastus sui face-
 rent, tota ciuitatis multitudo contra eos conspirauit: eosq;
 rationem

rationem facti, & infecti, accepti, ac expensi reddere compulerunt. Quod quia illi (ut bonos viros decebat) facere nequibant: unusquisque pro delicti modo in exilium relegatus est. Nec inde (propter insidias, quas urbi cædibus, rapinis, & latrocinijis struxerant) unquam in urbem recepti sunt. Quo factum est, ut tota reipub. facies immutata sit. Quia enim ἀριστοκρατία ciuibus Tigurinis male cesserat, eam in δημοκρατίαν commutare placuit: quæ & hac nostra tempestate conseruatur. Totam namque ciuitatem in duodecim curias, seu tribus distinguebant, ac in communi symposium, siue sodalitatem, quod constabulum uocant: ita ut singulæ Tribus binos Tribunos plebis, unum senatorem, & duos denos in maiorem senatum eligerent. Reliqui uero ex constabulo, & libera electione crearentur: ut in maiori senatu ducenti essent, qui numerus diacosiorum adhuc manet. Atque hæc reipub. mutatio facta est post CHRISTI Natalem, Anno 1336.

QVIBVS DE CAVSIS Tigurini se Heluetico fœderi iunxerint.

TIGVRINI etiam non nisi certis, & maximis de causis Helueticæ ciuitati adiuncti sunt. Quum enim Rodulphum Comitem ab Habsburg ob insidias planè latronicas in uinculis aliquot annos haberent: tota Alsatiæ nobilitas unà cum Basiliensibus, Argentoratensibus, Friburgensibus Brisgoicis, Brisacensibus, Selestadiensibus, & Colmariensibus fautoribus, & auxiliariis

bus copijs bellum eis indixit, multisq; incommodis affecit. Quod ubi Tigurinus pagus Carolo eius nominis quarto saepenumero essent conquesti, eiusq; opem frustra implorassent: sibi alijs modis consulere necessario coacti sunt. Cum enim uiderent urbem suam titulotenus Romani imperij sociam esse, nec quicquam auxilij ab imperatore sperandū, alios sibi, & magis fidos socios Vrienses, Suiteros, Subsylvanos, ac Lucernanos, quærere uisum est. Qui (quoniam ipsis quoq; multum negocij præter meritum nobilitas facessabat, & Austriæ duci imprimis parum grati erant) gratanter eos in suum gregem receperunt: ac Heluetico fœderi ita inaugurauerunt, ut Tigurinus pagus inter alios omnes primus esset & adhuc sit. Quod factum est post Domini incarnationem Anno 1351. Hactenus de primordijs, ac Reipub. statu in urbe. Consequens nunc est, ut & de præfecturis in agro Tigurino, & extra, item de terræ ambitu oppidorum, ac hominum frequentia dicam. Præter aliquot reipub. uicanæ administrationes, quorum administratores in urbe nihilominus resident, circiter septem in agro Præsides habent: utpote Chyburgensem, Gruningensem (sub quo & dulcissima patria mea Rhellica uilla ad caput Gryphilacus continetur, mille passus Germanicos ab urbe distans) Gryphilacensem, Aeglisouiensem, Andelfingenensem, Regispergensensem, & Chnonouiensem. Communes cum alijs Heluetijs præfecturas has continent Tigurini, Thurgæanam, Badensem, Rheniuallensem, & Liberram provinciã. Quæ sanè nobis cis alpeis sitæ sunt. Trans alpeis uerò in Gallia Togata simul cū alijs fœderatis per nices præsidem mittunt Luganensibus, seu Lucigaunen-

sibus

sibus, Locarnensibus, Madiuallensibus, ac Mendrisinis quibus (dum hæc scriberem) D. Ioannes Aescherus à Tigurinis præfectus erat. Terra, ac ditio eorundem æquè lata propemodum ac longa est. Secundum longitudinis namque & latitudinis dimensionem, plus minus quinque Helvetica, hoc est bene longa milliaria patet: & in orbem ita posita est, ut si quando exercitus conscribendus sit, uno die omnes conscripti milites in metropolim conuenire queant, quod Tigurum est. Præter quod duo municipia Vitodurum, Steiniam trans Rhenum, ac quinque oppida minora Eglisouiam, Bulachium, Regispergam, Gryphilacum, ac Gruningam complectitur. Porro in militum delectu habendo cum decem hominum millibus suis finibus exire possunt: & nihilominus domi iustam militum manum relinquere, quæ hostium irruptionem ac uim ab iisdem finibus propulsare par sit. Atque hæc amplitudo Tigurini agri hodie est. Cæterum urbem, ac eius ditionem olim ampliorem fuisse partim inditijs minimè uulgaribus, partim literis demonstrari potest liquido. Illius namque pomeria latiora fuisse, mœniorum ruinæ, quæ ab inferiori urbis parte usque ad castellum quoddam Limago conterminum (quod circiter duos bombardici lapidis iactus, ab eadem nunc distat) & fossæ oppidanæ uestigia arguunt. Quanta uerò huius latitudo fuerit, tabulæ Germanicæ cœnobij Abbatissani in minore Tiguro in hæc declarant uerba: si quis forsitan fidem meam in interpretando requirat.

DIS IST EIN COPI, VVIE VERR

die muntz Vnsers Gotzhus zum Frouuens
munster gan sol.

ES ist zeuwissen, das unser muntz zu Zurich gan sol
in allem Zurichgeuu uff, durch Glarus, fur VVallistat
uff, untz an den grunen hag. Auch sol sy gan durch all
uualdstet uff, untz an den Gothart. Aber durch als Aers
geuu, untz an die uuaggenden studen. Aber nidsich ab,
untz an den Hauuenstein, und durch als Thurgeuu untz
an die Murggen, da zuuischen sol kein eigen muntz sin
den allein Zofingen in der ringmur, und auch nit furbas.

Quod Latine ita reddidi:

IN HOC EXEMPLARI CON-

tinetur, quousq; monasterij nostri Abba-
tissani moneta accipienda sit.

NOTVM sit monetam nostram Thuregianam in to-
to agro Zurichgauensi, per Glaronam, ultra Vualstadi-
um, usq; ad sepem uirescentem accipi debere. Adhæc per
omneis syluestreis uicos, usq; ad Gothardi montem. Per
totam quoq; Argaudiam, usq; ad uirgultum nutans. Deor-
sum dein usq; ad excisam Iurassi rupem. Per totam deniq;
Thurgaudiam, usq; ad Murgam fluuium: interea loci nula
la propria moneta esto, nisi intra Zofingæ mœnia, nec etiã
ultra. Hactenus Tabulæ. Vnde (ut hoc ceu auctarij loco
subdamus) certius iam constare potest id, quod suprâ ad-
struximus, Tigurinum pagum in Zyrichino tractu iam o-
lim fuisse: præsertim quum tam augusta eius ditio, etiam
deletis præscis illis Heluetijs Gallis, sub Francorum regia-
bus

bus fuerit. Neque uero huic sententiae nostrae quicquam obstat, quod incomparabilis uir D. Beatus Rhenanus Thurengum à Thuro fluuio denominatum, ac ex diplomate basilicae Tigurinae probat, idem à rege Ludouico orientalis Frantiae, pago Durgauensi ascriptum. Non enim negauerim fieri potuisse, ut Allemanni maiores nostri pagum Tigurinum à Dura fluuio (penes quem confederunt) Durich aut Durdorff, quasi Tigurich, aut Tigurdorff appellaerint: & posterius ex simpla litera D, duplam Z fecerint, hoc est pro Durich, Zurich pronunciauerint. Interim tamen ratio mea sibi adhuc pulchre constat, quod Tigurinus pagus ibi olim fuerit ubi nunc Zyrichina regio est. Ex superioribus namque Ludouici Pij, & Caroli Crassi instrumentis (quorum alterum antiquissimum, alterum recentissimum) ac ex eo quod Rhenanus (uti ego manuque scriptum uidi) adducit, apparet: Tigurinum pagum ab Allemannis nunc pagum Zyrichgauum, nunc Durgauum appellatum. Idque ex eo nimirum prouenit, quod Tigurinus pagus sub Francorum regibus, & Abbatissae monarchia Durgauum quoque complecteretur. Siquidem modò allegatum diploma Germanicum docet, monetam Duregiensem per totam Durgauum usque ad Murgam fluuiolum acceptam: qui Frouuensfeldiam praeterlabens Duram illabitur. Huc accedit quod in alio eiusdem monasterij Abbatissani diplomate Ludouici regis (qui Caroli nepos ex filio Ludouico fuit) Chama etiam Curtis ipsius in ducatu Allemannico, in pago Durgauensi sita appellatur: id quod factum est anno 26. regni Ludouici serenissimi regis in Frantia orientali, indictione 6. in uilla Franchod
d nofurt,

nofurt, in palatio regio. Haftenus diploma. Vnde patet. Duregum tunc temporis Durgauiae angulum, seu extremitatem non fuisse: sed multo longius protentam, nimirum usque ad Argauiam. Etenim illud plusquam ad duos lapides à Chama distat; qui haud in elegans, nec ignobilis etiamnum uicus trans Tuginum lacum è regione Tugini (qui iam unus ex 13. Heluetiorum pagis recensetur) situs est. Tantum de coronide ista. Porro ne quis miretur, quo pacto limites agri Tigurini antiquitus usque ad S. Gothardi montem pertigerint, & cur Abbatisa monetam Duregieensem suam uocet: sciat Vriensium uicum primarium nomine Altorff, monasterio Abbatissano mancipatum fuisse, & intra plus minus ducetos annos magnis impensis manumissum. Deinde quod Abbatisa numisma sui imaginem gestans percusserit: unde & ex rei argumento Angster κατὰ συκοπὴν, quasi Anglister uocatur. Germani enim faciem antlit, seu anglit uocitant. Quo fit, ut etiamnum numulus duobus obolis ualens, ubique ferme in Heluetijs Angster uocetur: quem alij Teutones pfennig nuncupant. Atque ita sanè cum Tiguri, tum Bernae, adde etiam Salodorum, dicitur: etiamsi illud monarchia Abbatissana abrogata, non amplius Abbatissae faciem, sed urbis scutum numis suis imprimat: & haec nullos prorsus cudant, sed duos obolos Angsterum nominent. Non tamen ignoro esse quosdam non à facie, sed ab Augusta Rauracorum appellari: eo quod Heluetiorum uulgus Augster pronuntient, non Angster. At illorum ratio duplici argumento dilui potest. Vno, quod illud pleraque alia uitiose enuntiet: ideoque illius enuntiationem non esse oraculum Delphicum. Altero quod Al

lem annis

lemanni, qui numero Augustæ Rauracorum, ac in eius circuitu habitant, numum non Angsterum, sed Rabbium. seu Coruum uocitant. Vnde nec uero simile est numum nostratem ab Augusta potius, q̄ facie Abbatissana nomen sortitum propter rusticanam quorundam pronuntiationem. Nam urbani non Augster, sed Angster & pronuntiant, & scribunt. E contra etymologia nostra non uulgè nostratis pronuntiatione, sed cum ueterum, tum recentiorum (qui monetam cudunt) ratione fulta est. Siquidem Athenienses à noctuæ & bouis simulachro, & Romani à bigis sua numismata noctuas, boues, & bigatos. Bernates ab ursi, Friburgenses Brisgoici à corui symbolo numos suos ursos, & coruos dictitant. Quos deinde nō solum aliij Heluctij, uerum etiam exteræ nationes imitatæ, in eiusdē ualoris numismate percutiendo bætios, seu corrupte Batgrios, & Coruos nuncupant: tametsi haud pari signo signata sint numismata. Qui sanè mos, & hæc nostra declarationuncula (nisi φιλανθρία amabilis insaniæ me totū dementauit) superiores tabulas magis & ratas, & dilucidas fecerint. Sed tēpus iam est, ut à digressionē longiuscula ad institutum nostrum redeamus. Tantum de externa rep. & iurisdictione: par est iam ut & de interna, seu ecclesiastica aliquid dicamus.

DE DVOBVS MONASTERIIS

Tigurinæ Urbis.

DE ætate, ac fundatione Abbatia, seu minoris monasterij in minore Tiguro præter tabulas duorū
d 2 principia

principum ex regia prosapia ortorum nihil fide dignum habetur, quæ sic habent:

Ego Vuighardus, & frater meus Rupertus omnia bona, quæ nobis paterna hæreditate obuenerāt, reliquimus. Frater autem meus suam partem istis conditionibus regi tradidit ut in arce Turicino (ita enim minus Tigurum, quod ante maius structū est, tunc temporis uocabatur) templum ædificaret: atq; in eo pietatis officia in perpetuum institueret. Quum uero Carolus Magnus post Christum natum 801. Imperator Romanorum electus, & à papa Leone tertio coronatus, ac confirmatus esset, quodam tempore Tigurum uenit: ubi in maiori monasterio septemdecim presbyteros reperit, quos hac lege confirmauit, ut ex decimis quidem, ac uillis parochiæ annexis, uictitarent: atq; uicissim ut non tantum ipsi, uerumetiam eorū posterī Deo seruirent, omnibusq; ad parochiam istam pertinentibus siue in montibus, siue uallibus habitatibus religionis Christianæ officia (sicuti moris est) perpetuo præstarēt. Actum Thuregi, 9 anno, Cæsareatus Caroli: Anno autem Domini 811.

DE MAIORI MONASTERIO, ET
 Canonorum collegio seorsim cum co-
 piosius, tum clarius.

IN uetustis maioris monasterij literis antiquius nihil inuenitur, quàm quod ante collegij institutionem ac instaurationem à Carolo factam, ibidem ingens parochia fuerit; cuius ministri ex decimis uixerint. Posteaquā
 enim

enim Carolus eò peruenit, XVII. presbyteros inibi reperit: inter quos senior Leidrachus, & secundus ab eo, Decanus uocabatur. Idem deinceps Carolus Theodori episcopi Constantiensis opera, præposituram isthic instituit, & uiginti quatur uiros ordinauit, qui in posterum sub canonicorum regula uiuerent: populisq; in montibus, & ualibus habitantibus, ibidem Catholicæ fidei, ac Christianitatis ministerium omni tempore quærere, ac habere iussit: atq; Deo, sanctisq; martiribus Felici ac Regulæ seruiendo permanere. Quam ob causam multis redditibus collegiū donabat: qui in eiusdem collegij instrumentis annotati sunt. Adhæc eiusmodi ordinem inter 24 illos uiros instituebat, ut octo seniores, octo diaconi, & octo subdiaconi, essent, quiq; ad pietatis munia obeunda educarēt. Atq; hi omnes literis, orationi, laudibus diuinis, & gratiarum actionibus intenti erant: aliosq; docebant, & Christum prædicabant. Idq; uel hinc probari potest, quod Bertoldi Ducis à Zeringen(qui se imperialis arcis apud Tigurinos comitem profitebatur) temporibus, omnes Canonici ad prædicandum Dei uerbū obstricti erant. Quandoquidem ciues Tigurini eidem supplicauerunt aliquando, ut Canonicis ediceret, quo unus ex eis parochum ageret. Quod & impetrauerūt. In huius nanq; rei testimonium prædicti Ducis Bertoldi instrumentum etiamnum in Canonicorū collegio extat. Præterea dum prima sæpe iam dicti maioris monasterij fundamenta iacerentur, Carolus Magnus sua manu primum saxum in fundamēto posuisse fertur. Quod si ita est, ab anno 1539 nunc curren- te, anni septingenti, uiginti septem à iactis monasterij istius fundamentis elapsi

d sunt

sunt. Hæc de prisco ecclesiæ Tigurinæ ritu, & statu non equidem contemnendo. Verum enim uero sicuti à prauissimâ nostra natura cōparatum est, ut bona instituta in mala conuertamus: ita & in hoc factum est. Posteriores namq; Canonici nomine, & re ipsa irregulares, Canoni suo pristino uale dicentes: nouū socordiæ, ac luxui suo magis idoneum commenti sunt. Nam pro literarū studio, puris precibus, & cōcionibus ad populum habendis, in templo psalmos demurmurare, missare & boare cœperunt, & postea aleæ, uenationi, aucupio, comeestionibus, ac scortis dediti fuerunt. Quæ intemperies, ac pestis quum non tantum hic uerumetiam alibi aliquot centum annos in Christi ecclesiâ grassata esset: Dominus Deus tandem ob electos suos, uices nostras miseratus, uerum ecclesiæ ministerium in fucati locum restituit. Quod hic sanè anno à Christo nato 1519. restaurari cœptum est. Huldricus namq; Zuinglius nunquam moriturum gentis suæ decus, primus huius urbis in restauratione Euangelij antistes, & totius Heluetiæ ciuitatis propheta à Domino Deo missus, Euangelium Matthæi eodem anno ordine, & non truncatim (ut ante hac mos fuit) pro suggesto enarrare cœpit. Quo circiter quadriennium fideliter, ac Christianè enarrato factum est tandem, ut senatus, populiq; Tigurini decreto, Dei, & Diuorum statuae, ac imagines unâ cum missa, papisticis abominationibus, ac cerimonijs omnibus è medio sublatae sint: & literarum studia, contiones, cenæ Dominicæ usus germanus, & apostolicus, in earū locum successerint. Quæ omnia eo prorsus modo se habent, quo Zuinglius instituit: ac in epistola quadam adnotationibus

in Ge

In Genesim præfixa descripsit: alijsq; æditis libris, ecclesiæ huius cōditio, ritus, ac ceremoniæ depinguntur. Nisi quod interim pluribus sacerdotibus, & monachis uita functis, plures etiam pueri, & adolescentes in literarum studio fouentur. Nam quum & ecclesiæ, & reip. præsides considerarent, sibi præter diaconos plus quàm centum parochis opus esse in sua ditione: (ueluti circumspectos, & Christianos patriæ parenteis decet) curant ut iuuenes senioribus, & uiui in bonis literis, ac pietate exercitati mortuis, in Euangelij ministerio subrogari queant. In quẽ usum præterito anno 1538. præter multos stipendiarios collegij maioris in minore quoq; monasterio, & nobiliũ quondã Nonnarium collegio circiter octodecim alere cœperunt. Quibus me pædagogum præfecerunt, ut & bonas literas, & pietatem eos pro uirili mea doceam, ac magna uigilantia obseruem. Reliqua uero cœnobia, ut Dominicanorum, Franciscanorum, & Augustinensium in ptochodochia, infirmorum, & aliorum pauperũ usus conuersa sunt. Neq; uero est, quod inter res ecclesiasticas, ecclesiæ præsides hic multis cōmemorem, quando pleriq; omnes orbi notiores sint, quam ut eorũ eruditio, ac dexteritas à me prædicetur. Quis enim quæso eruditorum est in toto Christianorũ orbe, qui tres Tigurinae ecclesiæ parochos D. Heinrichũ Bullingerum (qui Zuinglianae curæ successit) Leonem, & Megandrum Dominos, ac patronos meos ex omnigenis scriptis suis ignoret? Cuinam uenerandus ille pater, Conradus Pellicanus, ac Theodorus Bibliander præceptores mei in literis arcanis obseruãdi, lucubrationibus suis in lucem editis ignoti fuerint nemini. Proinde quemad-

modum Sallustio de Carthagine, ita & mihi de illis silens
dum potius quàm pauca dicenda sunt. Sed heus tu dice-
ret aliquis, adeò ne institui tui oblitus es Rhelicone, ut an-
notationes professus, historiam aut encomiũ scribere inci-
pias, & ἀπὸ τοῦ ἰόντος tractes? bona uerba quæso. Non enim
aut in patriam meã amor, aut styli ardor me ita transuer-
sum rapuit: quin propositi mei pulchrè meminerim. Quũ
nanq̃ in quæstionem uentum sit, ubi nam Tigurinus pa-
gus (cuius Cæsar meminit) in Heluetijs situs fuerit, ac
ego Zurichinum tractum fuisse contendam: pluribus id
coniecturis, argumentis, & circumstantijs rei indicandũ
fuit. Proinde candidus, ac æquus lector ueniam mihi da-
bit, si annotandi limites egressus, cõmentaria scribere cœ-
pi. Siquidem (ni fallor) iam ex nominis argumento, ueterũ
annalibus, loci situ, ac ditionis latitudine cõstat: hunc eun-
dem Zurichinorum tractum Iulij Cæsaris tempestate pa-
gum Tigurinum appellatum esse. Hoc igitur quum pro
nostra uirili epichirematis quàm plurimis ostenderimus:
par est iam, ut post prælõgam digressionem ad institutum
reuertamur. Sic ergo sequitur in Cæsare: Nam omnis
ciuitas Heluetia in quatuor pagos diuisa est.) De ueterũ,
ac recentiorum pagis infra commodior differendi locus
dabitur, ubi ad pagi Urbigenus mentionem Cæsar uenit.

Hic pagus unus quum domo exisset, patrum nostrorum
memoria L. Cassium consulem interfecit.) L. Florus lib.
65. epitomes Liuianæ historiæ refert, L. Cassium Ro. con-
sulem à Tigurino pago (qui tum ab Heluetiorum ciuitate
forte fortuna secesserat) in Allobrogum finibus cum exer-
citu cæsum esse. Atq̃ milites, qui ex ea clade superfuerant,
obsidis

obsidibus datis, dimidia rerum omnium parte, ut incolumes dimitterententur, cum hostibus pactos esse. Hæc ille. Cæterum Paulus Orosius lib. 5. cap. 17. historiam paulò aliter commemorat, ubi ita scriptum reliquit. Iugurthini belli temporibus L. Cassius consul in Gallia Tigurinos usque ad Oceanum persecutus, rursusque ab iisdem insidijs circumuetus, occisus est. L. quoque Piso uir consularis, Legatus Cassij consulis interfectus. C. Publius alter Legatus ne residua exercitus portio, quæ in castra confugerat deberetur: obsides, & dimidiam partem rerum omnium Tigurinis turpissimo fœdere dedit: qui Romam reuersus à Cælio Tribuno plebis die dicta, eo quod Tigurinis obsides dederat in exilium profugit. Hactenus & Orosij uerba recensuimus. Porro quid sit sub iugum mittere, cum Sextus Pompeius Festus hisce uerbis declarat: Iugum, sub quo uicti transibant, hoc modo fiebat, fixis duabus hastis super eas ligabatur tertia, sub ijs uictos discinctos transire cogeant: tunc ex 9. Liuij lib. ab urbe condita statim ab initio discere licet. Isthic namque describit quo nam pacto Romani à Samnitibus ad furcas Candinas singulis cum uestimentis, ac inermes sub iugum missi sint. Hanc ignominiae notationem nostri sæculi homines Germani aliter & instituunt, & uocant. Non enim sub iugum mittunt, sed singulos uictos, singulis uestimentis inermes, & candido baculo in manus tradito dimittunt: ideoque uocant an den stab uffnemen, hoc est ad bacillum recipere. Postremo cum in eadem pericopa inquit, quæ pars ciuitatis Heluetiæ insignem calamitatem populo Romano intulerat, ea princeps pœnas persoluit: duo notanda sunt. Vnum, quod partem Heluetiæ ciui-

tie ciuitatis id uocat, quod paulò ante pagū Tigurinū appellauerat. Vnde colligimus Heluetiorum pagos res-
tius partes, quàm Canthones uocari. Alterum, partis or-
rationis enallagen in uoce princeps, esse: q. d. præcipue
pœnas persoluit, uel (ut uulgo loquuntur) principaliter.
Quod eius soceri L. Pisonis auum, L. Pisonem lega: ū.)
Suetonius in Iulio tradit, L. Pisonis (qui ei in consulatu
successurus erat) filiam à Cæsare sub idem tempus in uxo-
rem ductam esse, & Iuliam Cn. Pompeio collocatam: re-
pudiato priore sponso Seruilio Cepione, cuius uel præci-
pua opera paulò antè Bibulum impugnauerat. Cæterum
imperatoris, aut ducis alicuius legatus is apud priscos Ro-
manos erat, qui Ammiani Marcellini temporibus Comes
dicebatur: & nostra ætate ab Italis, Gallis, & Germanis
locū tenens, lieutenant, & corruptè lutiner uocatur. Plæ-
rāq; enim militaria nomina apud nos Italica, & Gallica
sunt, ut est lerman, quasi larma, hoc est classicum, seu ad ar-
ma: & furier corrupte pro currier, aut Curier à currendo
haud dubie, seu curando: quod scilicet is, qui isthoc officio
fungitur, exercitum præcurrat, & singulis legionibus, ac
cohortibus de hospitio, & uictu prospiciat. Quod He-
duos, quod Ambarros, quod Allobroges uexa.) De his
paulo superius egit Cæsar, & nos inibi ea, quæ potuimus
super iisdem annotauimus. Consueſſe enim Deos im-
mortales.) Sic & Homericus Agamemnon ἰλιάδ' &
δ. Menelaum fratrem suum à Pandaro contra fœdus iacu-
lo ictum consolatur, dicens:

ἀπὲρ γὰρ τίς καὶ ἀντίκ' ὀλυμπιος ἐν κ' ἐτίλισιρ,
ἦ κτε καὶ ὄψι τελευτᾷ: σὺρ τε μέγαλ' ἀπ' ἰτίσασα

Σὺν σφῆσιν κεφαλῇσι, γυναιξί τε, καὶ τέκνῳ
 Quos uersus nos utcumq; ita Latinos fecimus:
 Longanimis quamuis sit Iupiter, attamen istos
 Postea multabit magno cum fœnore Troas:
 Vt simul & uetuli, iuuenes periuria soluant.

In quam sententiam & Valerius Maximus lib. .1. cap. 2. scribit, quando ait: Dionysium patrem truculentissimum Syracusanorum tyrannum sacrilegij sui poenas demum in filio suo dedisse: propterea quod is regno exactus, Corinthi præ egestate ludum aperire coactus sit. Lento enim inquit, gradu ad uindictam sui diuina procedit ira: tarditatemq; supplij grauitate compensat. Alieno loco.) Id est, iniquo. Quo prælio sublatis.) hoc est, elati, ac insolentiores facti sunt Heluetij.

Cæsar Heduos frumentum flagitare.) scilicet, cepit, ut Priscianus exponit: uel flagitare pro flagitabat. Id quod Latini historici à Græcis mutuati sunt. Sicuti & illam superiorem flagitare Heduos frumentum, pro ab Heduis. Græci namq; dicunt, αἰτοῦμαι σὺ βιβλίον, id est, postulo te librum pro abs te.

In his Diuitiaco, & Lisco, qui summo magistratu præerāt.) Diuitiaco: & Lisco suple cōuocatis. Porro autem de summo Heduorū magistratu, quem Vergobretum uocabant, ipse Cæsar infra lib. 7. de bello Gallico hæc addit: primum quod duos ex una familia creare non liceret. Deinde quod iisdem magistratibus, Heduorum finibus exire fas non esset. Gallorum quàm Romanorum imperia præferre. Quædam exemplaria perferre legunt, quæ si sequaris, se malle, subaudiendum est. Sin

Sin uero præferre legas, sensus est, factiosos illos Heduos Gallorū imperia Ro. imperijs anteferre: hoc est malle illis quàm his parere. Heduis libertatem sint erepturi.) Quæ Heduorum libertas, ac prærogatiua præ alijs Gal-
 lis fuerit, cum ex sequentibus huius libri dictis (ubi Cæsar in Oratione ad Ariouistū, eos à senatu Romano fratres, & consanguineos appellatos dicit) tum ex undecimo histori-
 arum libro Cornelij Taciti patet, ubi sic ait: Primi Hedu-
 duī senatorū in urbe ius adepti sunt, datum id fœderi an-
 tiquo, & quia soli Gallorum, fraternitatis nomen cum po-
 pulo Romano usurpant. Quibus M. Cicero lib. 1. ad Atti-
 cū in epistola, quæ incipit, Non modo, &c. hisce uerbis as-
 sentitur: Nam Hedui fratres nostri pugnant. Cupidū
 nouarum rerum, &c.) Hic locus planè Rhetoricus est.
 Quemadmodum enim rhetores docent inuentionem ad
 coniecturalem cōstitutionem accōmodare, ut primum an-
 te acta hominis uita cōsideretur, deinde spes commodorū,
 possibilitas aut impossibilitas: ita Cæsar hoc loco rem con-
 siderat, quum Dumnorix regni affectati, ac proditiōis
 reus describitur. De quo uide 2. lib. Ci. ad Herennium sta-
 tim ab initio. Largiter, id est, multum posse. Quisq; in
 exercitu L. Syllæ, & postea.) De his omnibus uideto Ap-
 pianum lib. 1. bellorum ciuiliū, & in Parthico. Deniq;
 Plutarchum in Sylla, & Crasso. Considius equo admiss-
 so. i. concitato. Quod à Bibracte oppido Heduorum.)
 Volaterranus li. 3. Geographiæ ait, Bibracte oppidū prope
 ciuitatem Heduesem ad exiguum uicum redactū esse.
 Ea res per fugitiuos L. Aemylj decurio.) Decuria
 (Aulo Gellio lib. 18. ca. 7. attestante) tria denotat locum,
 ius.

ius, & homines. Vnde Decurio denominatum deriuatur. De quo Vegetius lib. 2. de re militari, cap. 14. sic scribit. Quemadmodum, inquit, centuria, & manipulus peditum uocatur: ita inter equites turma. Et habet una turma equites 32, & qui huic præest decurio appellatur.

Phalange facta.) Q. Curtius lib. 3. de Alexandri Magni gestis, phalangem, inquit, Macedones uocant peditum stabile agmen: ita ut uir uiro, & armis arma conferta sint. Vegetius uero lib. 2. de re militari cap. 2. non tantum Macedones, uerumetiam Græcos, & Dardanos phalangibus usos esse testatur: & in una phalange octo armatorum milia censa esse. Quo autem pacto Germanorum istorum phalanx instituta fuerit ex 6 Orosij libro patet, ubi in hæc uerba scribit: Pugna maxime grauis ex phalange Germanorum fuit, quam coacto in unum agmine, scutisq; supra capita contextis, ad irrumpendam Romanorū aciem tuti undiq; præstruxerant. Sed postquam aliqui Ro. militum agilitate, audaciaq; insignes supra obductam saliēre testudinem, scutisq; singillatim, uelut squamis reuulsis de super nudos depræhensorū, detectorumq; humeros perfoderunt, territi hostes nouo mortis periculo, terribilem dissoluēre compagem. Scutis uno ictu pilorum transfixis, &c.) Idem Vegetius eodem in lib. ca. 15. Bina, inquit, sunt missilia, unum maius ferro triangulo, untiarum nouem, hastili pedum quinque, & semis: quod pilum uocabant, nunc spiculum dicitur. Prima, ac secunda acies.) Supra meminit Cæsar se triplicem aciem in colle instruxisse. Quod pro uallo carros, id est carris, ac rotis ualli uice utteretur: Germanice sy machtend ein Vuagenburg. Cum ab hora septima

septima diei.) Sabellicus à tertia diei hora legit. Quam
lectionem si sequimur, apparet pugnam istam nouem solis
das horas durasse. Nam Cæsar ipse subiūgit in multā usq̃
noctem ad impedimenta pugnatum esse. Etenim solaria
apud antiquos (testāte Cælio Lect. an. li. 7. ca. 9. (in horas
tam diei, quam noctis temporales, seu naturales, non æqui
noctiales, seu horologicas diuisa erant: ita ut singuli dies,
noctesq̃ horis continerentur duodecim. Mazaras, ac
tragulas subiiciebant.) Quid Mazara sit me ignorare fa
teor, quia nusquam apud ullum Grammaticum ea uox ex
plicatur, nec apud Vegetium, aut alios bellicæ rei descrip
tores inuenitur. Nisi fortè pro mazaras materes, seu ma
teras legendum est. Siquidē materis authore Sisenna lon
gius telum est quam lancea. Gallia (inquit) materibus, sœ
ui lanceis configunt. Idem alij materibus, aut lanceis me
diam perturbant aciem. Hæc ille. Vnde, ac ex rei circum
stantijs, genus teli fuisse apparet. Statim enim subiungit
Cæsar tragulas. Quæ uox Festo expositore teli genus est,
sic dicta, quod scuto infixæ trahatur. Nonius autem Mar
cellus tragulam hastam esse dicit, ac suam sententiā Sabe
llicij authoritate fulcit: qui in historiarum lib. 3. sic ait. A
uidissimis, atq̃ promptis ducibus, ut Metellus ictu tragula
le sauciaretur. Postremo & Varronis testimonio in Me
leagris comprobatur, ubi sic inquit: Aut ille ceruū, qui uola
bile currens, sparo secutus, tragulaue traicit. Hæc illi.
Vnde nimirum paroemia nata est, tragulam inijcere, pro
eo quod est dolum struere, ein lotterfallen machen.

Ex eo prælio circiter hominum millia centum trigina
ta superfuerunt.) Eutropius lib 6. tradit Heluetijs, ac eos

rum socijs cētum 47 millia in praelio isto interempta esse. Strabo autem circiter quadringenta millia interiisse, & octo millia hominum euasisse. Plutarchus uero centū hominum millia praelio superfuisse ait: quos Cæsar desertis ipsorum sedibus restituerit. In fines Lingonū die quarto peruenerunt.) Strabo lib. 4. supra Heluetios, inquit, & Séquanos, Hedui, & Lingones in occasum uergentes habitant. Marlianus ait, Lingones inter Celtas populi finitimi sunt Heduis, Sequanis, ac Tullēsibus, qui dicebātur Leuci. Nomen adhuc retinent, ciuitas est episcopalis in prouintia Lugdunensi, & Francorum regno sita, & Langies nunc ab indigenis uocatur. Cuius sententiæ Iucundus accedit, nisi quod Langres mendose dubio procul pro Langies scriptum est in eius elencho. Volaterranus lib. 3. Geographiæ Langones antiquitus uocatos esse affirmat, unica litera immutata: ac eorundem oppidum Adunantū num esse. Quos omnes à uero non aberrare, tertia Europa pictura apud Ptolomeum comprobat. Qui Verbiagenus appellatur.) Ex superiori Cæsaris descriptione satis cōstat, quatuor priscae Heluetiæ ciuitatis pagos fuisse, quorum duos tantum ipse per occasionem recenset, Tigurinum, ac Verbigenum, siue Urbigenum, ut quædam exemplaria legunt. De prioris tractu quid sentiamus ad longū diximus: par est ut & de posteriore quippiam dicamus. Tschudus proconsul noster, Verbigenum pagum in Argouiano tractu fuisse putat: mirum ni Glareani præceptoris, & affinis sui uestigijs insistens. Is nanq; quartū Heluetiorum pagum ad Arulam situm fuisse opinatur. Rhegenus autem lib. 3. rerum Germanicarum de eo sic scripsit

tum reliquit. Dubium est apud eruditos quisnam iste *Verbigenus* pagus, aut ubi fuerit. Dicam coniecturam meam. Suspicor scribendum *Vrbienus*, ad uernaculam fortassis ueterum *Heluetiorū* linguam: alioquin mallet *Vrbinus*. Est autem *Vrba* antiquissimum oppidum *Heluetiorum*, in illa, ceu posterior ætas uocare cœpit, *cisiurana Burgundia*: non minus uetustatis præseferens ruinis ædificiorum, quàm ipsum *Auenticum*. Agnoscit hodie ciuitatem *Bernensem*, ac *Friburgensem*. Inter *Lausinum lacum*, hoc est *Lemanum*, & *Arioricam* Antonino ponitur. Hæc illi. Quæ si diligenti expēdamus trutina, huius, quā illius sententia uero similior, ac probabilior (cum uenia procōsulis conterranei mei dictum uolo) est. Illius nanq̃ opinio nulla alia ratione nititur, q̃ quod pagi à fluminibus eos perlabentibus nomina sortiti sint. Nisi forte putet uocabulum Germanicū *Aergouu* (quod tamen ab *Arula*, & terra de nominatum est, quasi dicas *Arogæa*) aliquid cognationis cum *Verbigeno* habere. At huius sententia duabus haud elumbibus coniecturis fulta est: primum quod uox *Vrbigenus* cum *Vrba* (sic enim Antoninus in itinerario suo, & *Regino Abbas Prumiensis* eam uocāt) magnā affinitatē habet. Deinde quod non tantum *Rhenanus*, uerumetiam *Holhardus Vrbae* natus, atq; inibi cōcionatorem sacrum agens retulit, dum *Bernæ* hosce Cæsaris commentarios publice enarrarem: præter alia antiqua rudera, & numismata, turrim miræ uetustatis isthic esse. Huc etiā facit diploma quoddam epistolare *Lotharij* gloriossimi regis, in quo *Alsatia Elisacēsis* pagus appellatur. Illud nanq̃ *Vrbae* in uilla regia factū esse scribitur 11. Cal. Februarias

Anno

Anno Christo propitio, eiusdē regis 14. indictione 2. Quæ omnia uetustatem ac ingentem loci celebritatē arguunt. Quid quod & Verba ad fluuiū Teillū sita est, qui in lacū Ebrodunensem, seu Iuerdunensem ingreditur? Vnde nec illi ob fluminis inopiā pagi nomē abrogare quisquam potest. Cæterum quinam aliij duo pagi, & ubinam siti fuerint, commemorare mihi superuacaneū esse uidetur. Quū enim nullus ueterum (qui saltem extāt) authorum de illis quidquam literis mandauerit, & tanta annorum series multa in locis, ac eorum incolis uariauerit: frustra solis cōiecturis res tentatur. Quid nanq̃, Deus bone, cōiectando in his duobus pagis nomine carentibus effecerimus, quando inter eruditissimos quosq̃ de alijs nomen suum adhuc retinentibus nondum conuenerit? Si enim cōiecturalibus argumentis agere uellem, nec mihi coniecturæ deessent: quibus probabile redderem, Auenticensem quoq̃ agrum fuisse unum ex Helueticis pagis. Etenim quando Auenticum à Cornelio Tacito gentis totius caput dicitur: probabilius est id pago nomen dedisse, quàm quod alijs subiectum fuerit. Turpe nanq̃ toti Heluetiæ ciuitati fuisse: si metropolis alijs oppidis & pagis subdita fuisset, & non principē locum in hac quoq̃ parte habuisset. At nihil de hac re affirmauerim, nec temerē in cuiusquā uerba magistri in istiusmodi, & alijs negotijs iurauerim: interim tamen per me licet ut suo quisq̃ sensu abundet. Tantū de ueterum Helueticorum pagis. Quia uero Volaterranus, & Sabellicus perperam de recentiorum Helueticorum pagis scribunt, & multos externos secum in errorem ducunt: appendicis, & coronidis uice illorum nomenclaturam ordine

dine subiiciam. Nam si quis plura de maiorum nostrorum
fœdere, & primordijs scire cupit Glareani descriptionē,
& Myconij præceptoris mei plurimum obseruandi super
eandem commentariolum uideat.

TREDECIM ERGO HELVETICO-

rum pagorum nomina, & ordo sic habet, Tigurum seu
Thuregum, Berna, Lucerna, Vria, Suitia, Subsiluania,

Tugium, Glarona, Basilea, Friburgum in Nuicha
thonibus, Salodorum, Scheffhusia, & Ab-

batis cella. His fœdere iuncti sunt

Sangalenses, Lepontij, Val-

lesiani, Milhusiani, Biela-

nenses, & Rotuna-

uillani.

NB propter bonitatem agrorum Germani, qui
trans Rhenum incolunt.) Glareanus in primi
pagi Heluetici descriptione, putat Durgeum a-
grum hic à Cæsare signari. At D. Os. Myconius illius
dissas, ac Venerandus mihi præceptor isthic admonet,
eum postea diuersam coniecturam attulisse: nempe Auen-
ticensem, & Muretanum agrum rectius hic intelligi. Id
quod & mihi uero similis apparet, Tametsi enim Dur-
gæus ager uber sit, tamen Auenticus & Muretanus mul-
tò uberior est. Etenim præter frumenti, pascuorum, & syl-
uarū copiam: uina illa nobilissima (quæ illuc etiā in Sue-
uos transportantur) non procul ab eo tractu proueniunt
quæ à lacus ripa Ripensia uocantur. Præterea Mureum
uersus

uersus lacus (quem quidam olim ad Auētici usq; mœnia
pertigisse autumant) piscosissimus est, qui etiamnū & Fri-
burgensibus, & Bernatibus satis piscium suppeditat,
præterea tantus fructuum prouentus in prædicto agro
est: ut incolæ per totum autumnum, ac hyemem, poma, py-
ra, ac nuces Friburgum, ac Bernam uectent. Quæ omnia
Germanos terram steriliorem incolentes facile ad occu-
pandum ea loca pellexissent: præsertim si ea cultoribus ua-
cua intellexissent. Quàm enim auidi fertilioris soli & ma-
iores, & minores Germani sint, Belgarū, Ariouisti, Bur-
gundionum, Nuichtonum, & Francorū irruptio in Gal-
lias docet. Nam omnes hi (præter unum Ariouistum cum
suo exercitu inde pulsum) isthinc auelli non potuerunt.
Imò quotquot fermè Germani etiamnum trans Rhenum
in Galliam ueniunt, frugū, & fructuū dulcedine capti: pe-
rinde patriæ suæ obliuiscuntur, atq; ij qui Lotum gustaue-
runt. Nihil autem (ut hoc ceu corollarij uice addam) ob-
stat quo minus Cæsar toti Heluetiorum agro timuerit: ne
uidelicet è suis finibus egressi Germani in eorū fines tran-
sirent. Quod autem potissimum de Auenticensi (qui du-
bio procul tunc temporis Antuates, Gaienses, Equestres,
atq; adeò totum tractum illum transiuranū usq; ad Gene-
uæ pontem complectebatur) agro Cæsar loquatur, sequen-
tia uerba arguunt, ubi ait: & finitimi Galliæ prouintia,
Allobrogibusq; essent. Etenim (ipso Cæsare supra testan-
te) Iura mons Sequanos ab Heluetijs, Lemanus uero la-
cus, & Rhodanus eosdem à Romanorum prouintia discri-
minabat. Prædicti autem populi in extremis Heluetiorū
finibus Geneuam uersus habitant. Qua de re consule 3.

Ptole.

Ptole. & Tschudi tabulam. Boios petentibus Heduis, quod egregia uirtute.) De hoc negotio Cæsar infra lib. 7. sic ait. Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum ducit, atq; inde profectus Dergobiam Boiorum oppidū, quos ibi Heluetico prælio uictos Cæsar collocauerat, Heduisq; attribuerat. In Castris Heluetiorum tabulæ repertæ.) Quidam putant istas Heluetiorum tabulas Græcis dumtaxat literis, & sermone Gallico confectas esse. At magis crediderim eas & literis & uocibus Græcis eo more conscriptas fuisse, quo maiores nostri ante centū, & quinquaginta annos Latino sermone in publicis instrumentis, & rationibus usi sunt. Quemadmodum namq; in hunc usq; diem apud nos ingenui Latinis, sic ueteres illi Heluetij, & alij Galli in Græcis instituebantur literis. Quum enim Massiliam Romani studiorum causa adierint: uero nō dissimile est etiam Gallos eò gratia discendi Græcas literas concessisse, præsertim quum hæc urbs in ipsorū terra esset sita. Cui cōiecturæ & Strabo, & Cæsar ipse locuples dant testimonium. Ille namq; lib 4. sic de Gallorum studio scribit: καὶ ἐλθέμενας κατεσκεύαζεν τοὺς Γαλάτας, ὥστε καὶ τὰ συνήθη βόλαια ἐμενεῖν γράφειν. Hoc est, Budæo paraphraste, Eadem urbs Massilia Gallos linguæ Græce studiosos fecit, & eò usq; amantes: ut cōtractus, & cōuenta apud eos Græco sermone concipiantur. Hic uero infra li. 6. de bello Gallico refert Gallos in omnibus ferè rebus publicis, & priuatis rationibus, Græcis literis usos esse: Hæc illi. Vnde primò manifestū fit, Gallos non tantū Græcorū elementis inscribendo, uerum etiam eorum sermone in diplomatis usos esse. Deinde nō uulgus, sed tantum scribas, & potentiores nobiliores

nobilioreſq; homines Græcitati ſtudiſſe hac nota ferè, Cæſar innuere uidetur. Quū nanq; dicit, penè in omnibus cū publicis, tū priuatis rationibus, & cōtractibus literis Græcis uſos: aliquos nimirū excludit. Quorū poſterius idē Cæſar adhuc planius facit lib. 5. de bello Gal. ubi ait: Epistolā Græcis literis ad Ciceronem in hybernis obſeſſum ideo exaratam, ne ea intercepta, Romanorū conſilia hoſtibus proderentur. Nam ſi uulgo apud Gallos Græcè ſciuiſſent, fruſtra hoc conſilium Cæſar in ſcribenda Graia episto-la cœpiſſet. Sed dices, qua ergo lingua ueteres Gallos uſos eſſe arbitraris? peculiari quadam, cuius uſus apud eos propter uaria bella cum Romanis geſta, & ſeruitutis iugum eiſdem impoſitum, intercidit. Huius tamen ueſtigia aliqua adhuc apud Britones maritimos Lugdunenſis Galliae populos extant. Siue enim hi ex Britannia in maritima Galliae loca conceſſerint, ſiue ex Gallijs in Britannia migrantes inſulae nomen dederint: certe illorū lingua (ut mihi fide digniſſimus D. Ioannes Burcheirus Anglus Tiguri ſacris literis operam dans retulit) ſemirhomana aliorum Gallorum dialecto prorsus aliena eſt, & conuenit pulchrè cum eorum Britannorum lingua, qui in montanis habitant, quos Angli Vualos uocant. Hi autem (ut Anglorum annales ferunt, & D. quoq; Ioannes Butlerus homo non tantum maiorum ſtemmate, uerum etiam literis, ac pietate ornatus, mihi dixit) indigenae in ſua inſula ſunt, moribus, ac lingua differentes à nouis incolis, qui ante aliquot annos illa loca occupauerūt. Atq; hanc meā ſententiam, ac illorum bonorum uirorum relationem duo doctiſſimi uiri in æditis ſuis libris confirmant. Volater-

ranus enim lib. 3. Geographiæ de Britonibus hæc literis mandauit. Ante omnes, inquit, Britones summum occupant ad mare locum. Hos Procopius ex Britannia insula colonos esse dicit. Beda uero hos potius in Angliam traiecientes insulæ nomen dedisse. Plinius Britannos populos in hoc Gallorum litore nominat, Strabo etiam Britanniam urbem inter Aquitanos Britonibus uicinos ponit. Cæsar in commentarijs scribit, Gallos proxima Britannia littora ad prædandum occupasse. Gens est nunc bello fortissima, sæpe Gallorum regibus formidulosa. Hæc ille. Rhenanus uero lib. 2. Rerum Germanicarum, Sermo, inquit, quo peculiariter Gallia fuit usa priusquam in prouintiæ formam redigeretur à Romanis, prorsum putatur abolitus. Non secus suum amisere & Hispaniæ. Cæterum non desunt, qui putent ueterum Gallorum linguam non absimilem fuisse Britannorum catalecto, quos Anglia Vualos uocat. Nam in uita Agricolæ Tacitus de Britannis agens, in uniuersum tamen, inquit, æstimanti, Gallos uicinum solum occupasse credibile est. Eorum sacra depræhendas superstitionum persuasione. Sermo haud multum diuersus. Hactenus & ille. Cuius sanè sententia mihi plus arridet, quam eorum qui putant Gallorum, & Germanorum eandem olim linguam: & confæderatos, seu Suiteros plerosque non in ueterum Heluetiorum sedeis migrasse, sed ab iisdem ortos, & priscam parentum linguam reseruasse. Argumenta enim quibus id probare uolunt non satis solida uidentur. Tametsi enim multa Gallica & hominum, & rerum nomina ad Germanicam etymologiam utcunq; detorqueri possint: tamen non statim consequitur Gallos omnes Ger-

manice

manicè locutos. Quum enim Cæsar ipse à principio lib. 1. & secundi asserat, non eandem omnibus Callis linguam fuisse, ac plerosq; Belgas à Germanis ortos, Rhenumq; antiquitus traductos: fieri potest, ut aliqui ex eis patriam linguam retinuerint, donec unà cum iugo Romanorum linguam receperūt. Atq; ita uerisimile est, margam à Plinio & Galbam à Suetonio &c. inter Gallicas uoces recenseri: aliasq; multas Germanismi reliquias etiamnū in Gallorum lingua extare. Vt taceam interim quod nulla lingua tam propria nunquam fuerit, quin ab alia quasdam uoces mutuata sit. Nostra nanq; hoc est Germanica lingua, multa ex tribus illis nobilissimis totius orbis uocabula habet: ut gadol, midda, zimna, gadol enim nos prægrandem, & uastam domum, midda modum, ac zimna tempus oportunum dicimus, quando significamus, arborē suo tempore amputandam. Quæ uoces Hebræis cognatæ sunt, imò eadē. Adhæc θύρα,thur, μύλη muli, βρόσκαρ broeslê, μῦκος miggis, λυειν luuen, hoc est, requiescere, πῦμαρ spuuen. Quæ uocabula Græcus statim agnoscit. Item uinū uuin, Vas uass, esse essen, Spinetū Spinet, Prunū pstrum, Persicum pomū, Persich: aliaq; sexcenta. Atq; hæc uerba Latinus homo statim capit. Si quis autem hinc euincere uellet, maiores nostros Hebraicè, Græcè & Latinè uulgò locutos esse: an non hallucinaretur, & perperam colligeret? maxime. Ne igitur propter aliquot Gallorum uoculas Germanismum resipientes, colligamus, eos olim Germanica usos lingua. Fieri nanq; potuit, ut & Gallia Germaniæ uicina, aliquot uocabula propter commercium ab ea mutuata sit. Huc accedit, quod prius de lingua certum esse

e • oportet,

oportet, qui nominis argumento aliquid probare uult. Alioquin tales confingerentur etymologiae, quales nonnumquam homines inepti ex aliena uenantur lingua: ut quendam audiui uocem theutonicam per hoc est colonus à puritate deriuare, quasi coloni omnes sint puri, ac synceri. Cum potius per syncopam Germani bûr pro buuer. i. colonus dicant. Quia ergo de ueterum Gallorum lingua non admodum certi sumus an Germanica fuerit necne: argumentum quoque inde ductum infirmum est. Ne dicam interim quod multae Gallicae uoces apud scriptores sunt, quas utcumque detorqueas ad Germanicam etymologiam: tamen nullum Germanismum depræhenderis aliquid certi significantem. Talis est uox petoritum apud Au. Gellium, rheda apud Quintilianum, essedumque apud Virgilium: Ambactus apud Sex. Pompeium Festum, Alauda, & becus apud Suetonium. Seruius etiam authore alpes prisca Gallorum lingua alti montes uocantur. Talis est quoque dictio leuca, uel leuga, quae (Iornande authore) 1000, & 500 passus Gallis significabat. Eius generis dictio Soldurios apud Cæsarem lib. 3. Gallici belli est: quae sanè Teutonis non ita denotum (ut ille interpretatur) sed stipendiarum denotat. Item Dog, magus, & Dun, quas uoces eruditi omnes, ueteris Gallicismi reliquias esse dicunt. Atqui Dog nobis non canem, sed pupam: magus non domum, sed uentriculum, aut uirginem, seu ancillam: Dunum non montem, sed dunum. i. tenue significat. E contra quae uoces à priscis authoribus Germanicae habentur, Germanismum etiam insipidis Germanis sapiunt, & ab eis nullo negotio agnoscuntur. Quis enim quæso tam stupidus est, ut uocem ganzam apud Plinium, glesum,

sum, & Hertum apud Tacitum pro Germanorum uernacula non agnoscat? Huc adde, quod Cæsar in hoc eodem lib. refert Ariouistum longinqua in Gallijs consuetudine Gallicam linguam didicisse. Nam si eadem utriusque generis lingua, quid opus erat illum tanto usu sibi Gallicæ linguae cognitionem parare? Nec est, quod nasutus, & argutulus aliquis dicat, Celticam dialectum duntaxat à Sueuica diuersam fuisse: ad quam discendam perinde longo usu habuerit opus, ut si quis Sueuus nunc inferiorum Germanorum proprietatem, ac pronuntiationem addiscere uellet. Cum enim Ariouistus homo non priuatus, sed magistratus, & rex apud suos adhuc in Germania agens, esset: uero consentaneum non est, eum inferiorum Germanorum dialecti adeo ignarum, ac inexpertum fuisse, ut tanto discendi spatio (sicuti Cæsar hic ait) indigeret. Proinde mihi dubium non est, quin Polybius, Plinius, Tacitus, & alij scriptores, qui Germaniam, & Galliam inuiserunt, indicassent eandem utrisque linguam fuisse: si dialecto tantum inter se uariassent. At tantum abest, ut hoc literis mandauerit, uti Tacitus in lib. de situ, & moribus Germanorum planè contrariam astruat sententiam. Sic namque sub eius libelli finem ait: Gothinos Gallica, Osos Pannonica lingua coarguit, non esse Germanos. Hæc ille. Quod si igitur Gothinos ideo non Germanos esse uult, quod Gallica lingua uterentur: uelimus, nolimus, concedendum est, Gallicam à Germanica lingua ut nunc, ita & olim diuersam fuisse. Quia uerò Cæsaris uerba de Græcis Heluetiorum tabulis plana iam esse arbitror, auctarij uice (sicuti promissurus) addamus: an probabile sit, maiores nostros ab

illis ortos, & priscam linguam retinuisse, qua nos eorū posteritatem etiamnum utimur. Vt ergo utrunq; istorum aliter habere comprobemus, ueterum monumenta, & historias in medium adducere oportet. Eutropius itaq; scribens Heluetios suo tempore Quados esse dictos, satis arguit, ueteribus Heluetijs deletis, novos incolas in eorum sedeis migrasse: Clarus enim historicus ille extitit sub Valēte, Graiano, & Valētiniano Romanorum Imperatoribus simul regnantibus, circiter annum Domini 370. Heluetios autē à Quadis Germaniæ populis dictos nemo negauerit. Nā Ptolemæus lib 2. cap. 11. tabula Europæ 4. eos sub Hercinium nemus collocat, ubi ferri minera effodiatur: quo loco & Pyrcheimerus etiam nostro sæculo eorū oppida Kam, Kalmuntz, & Grauenouiam cum iisdem ferrifodinis sita esse commemorat. Nec etiā quisquam dubitauerit, Quadis tantas uires fuisse, ut Heluetijs priscis deletis, eorum sedes occuparent: qui Iulium Capitolinū, Flauium Vopiscum Syracusum & Ammianum Marcellinum legit. Hi enim adeo uniuersum, & bellicosum fuisse populum memorant: ut proprium habuerint regem, ac Romanorū Imperatoribus Antonino Philosopho, Diuo Aureliano, & Constantio multum negotij fecerint. Cui sententiæ & Andreas Alciatus homo doctissimus accedit: ita enim in librum 7. Cornelij Taciti de Heluetijs annotauit. Eutropius eorum sedes à Quadis occupatas satis ostendit, ut suspicer omneis deletos, quum Quadi, Marcomanniq; sub Aureliano in Italiam irrupere. Extat adhuc in eis uallis Marcomana nomine. Periēre & illi, atq; ab Alemannis (colluies Germanorum erat) superati in eorum ditonem concessere.

concessere. À Theodorico deinde Gotho uicti, Francis
ex fœdere dediti sunt. Aucti demum Saxonum accessione
(quos ob uiolatam pluries fidem sedibus eiectos Carolus
Magnus in alpeis cōiecit) Suitenses cœpère dici, paruere
deinde regibus Germanorū. Centum ferè anni sunt, cum
se cæsis præfectis in libertatē asseruere, cum cæde repræs-
sis Cæsaribus. Hæc ille. Quæ quanquam satis fidei apud
candidum lectorem habitura crediderim: tamen maioris
euidentiæ causa, & alia subiiciamus argumēta, partim ex
historijs, partim à nostra experientia sumptis. Quum itaq;
passim in historijs, & gentium annalibus legamus, multos
Germaniæ populos in Gallias aut sua sponte migrasse, aut
à principibus eò locatos esse: iſdem haud dubie semiuacuas
quoq; Heluetiorum sedes occupauerūt. Sic Belgæ pleriq;
omnes populus Germanicus Belgium, Sic Gothi, ac Hu-
ni Vriam, & Nuichthones Bernensem, ac Friburgensem
tractum inuaserunt. Cuius rei satis magnum argumentū
uox Nuichtlandia, quæ Sueuismū pulchrè redolet: & ho-
dierna Nuichthonum lingua & termini in superiori Ber-
natū ditione extantes sunt. Quemadmodū enim à Nuich-
thonibus Sueuicis populis originem trahunt: ita & diale-
ctum Sueuicam in multis dictionibus seruant. Vbi nanq;
alijs Heluetijs uch, & flugen, hoc est uos, & muscæ dicunt.
Bernates, & Friburgenses uocalē addentes, euch, & fleus-
gen pronuntiant. Quin & pagus in Bernensium agro est
non longe ab urbe, in uia, quæ Nidouiam ducit, qui dubio
procul ideo Sueuicus uocatur terminus: quod olim Sueuo-
rum, hoc est Nuichthonum termini illò pertingerent. De-
inde quum Donatus Acciaiolus memoriæ prodar decem
Saxonum

Saxonum millia per Carolum magnum unà cum uxori-
 bus, ac liberis in Galliam transportata esse: uero non dissimile est, plerumque in ijs finibus collocatos esse, qui nunc Sui-
 terorum sunt. Siquidem nomen eorum rectius à Saxonum
Vitis (ut *Rhenanus* admonet) quam à Suedis deriuari uide-
 detur. Huc adde quod & pristina bellandi uirtus, & lin-
 guæ Saxonicæ affinitas superest. Nam Suiteri æque pug-
 naces, ut prisci uitæ, adhuc sunt, & hoc discriminis dun-
 taxat lingua habet, quod illi secundum communem Ger-
 manorum dialectum sibi pronuntiant, ubi hi Attico mo-
 re T. Quin & *Suetonius*, & *Europius* lib. 7. asserunt cir-
 citer quadringenta captiuorum Germanorum millia su-
 pra ripam Rheni in Gallia per Augustum Cæsarem col-
 locata esse. Atque hæc quidem satis esse reor ad probandū,
 maiores nostros non indigenas, sed aduenas: nec ex ueteri-
 bus *Heluetijs* Gallicā, sed suam, hoc est Germanicam lin-
 guam seruasse. Interim tamen non inficias iuerim, fieri po-
 tuisse, ut aliquæ ueterum *Heluetiorum* reliquæ adhuc su-
 perfuerint, quando Germani illorum sedeis occupauerūt:
 maxime circa *Muretum*, *Auenticum*, *Friburgum*, & ul-
 tra *Biellas*, & lacum *Erlachensem*. In illis enim locis ma-
 gna ex parte Romanam imitantur linguam sed corruptis-
 simè. Hæc autem causa est, cur ij *Heluetij* qui trans prædi-
 cta oppida habitant *Geneuam* usque semi Romana utantur
 lingua, & nos qui citra agimus Germanicè loquamur:
 quod illorum maiores citius in Galliam irruptionem fe-
 cerunt, quippe Romanorum præfectis isthic adhuc ius di-
 centibus, & suam linguam illis obtrudentibus: nostri uero
 quum Romanorū imperium caput inclinasset, & ad Fran-
 cos

cos iam translatum esset : qui nihil morabantur qua nam lingua subditi sui uterentur , modò dicto audientes essent. Hinc etiam factum esse puto , ut Franci , Burgundiones & cæteri Germani , qui Galliam in tempore occuparunt etiam in Romana lingua Germanismos multos committant. Sicuti & Langobardi in Italia faciunt , & plerique semidocti ex Germanis etiam Latine loquētes suum idiotismum admiscent . Id quod & apostolis Christi Græcè scribentibus accidit . Quo fit , ut nec hoc firmum sit argumentum : multi Germanorum idiotismi in semi Romana Gallorum lingua nunc deprehenduntur : ergo omnium veterum Gallorum lingua Germanica fuit. Galliae totius factiones esse duas .) Originem belli cum Ariovisto gesti ac Diuitiacci oratione exponere incipit. Estque hoc alterum bellum , quod in hoc libro conscribitur : quemadmodum in argumento monuimus. Porro sicuti amicitia inter bonos , ita factio inter malos est. Harum alterius principatum tenere Heduos , alterius Auernos in Aquitania inter Ligerim , & Garumnā ponit : ac metropolim Nemo sum supra amnem Ligerim positam esse tradit . Volaterranus lib. 3. Geographiæ eosdem sub Duce Borbonio agitare scribit , ac priscum nomen etiamnum seruare . Cuius sententiæ Iucundus astipulans , auergne nunc gallicè appellari affirmat. Postquam agros , cultum , & copias Gallorum .) Cornelius Tacitus lib. 20 . historiæ Augustæ sub Cerealis persona refert , Germanos sæpe in Gallias transscendisse : neque aliam transeundi causam eis fuisse , quàm libidinem , auaritiam , & mutandæ sedis amorē : ut relictis paludibus , & solitudinibus suis , fecundissimum Galliae

Galliae solum una cum Callis possideret. Eadem Strabo lib. 7. de eis in haec uerba scribit: Commune, inquit, est omnibus, qui hunc tractum incolunt, ut aliò facile migrèt, & propter uictus tenuitatem, & propter agrorum ignauiam colendorum, & propter pecuniarum inopiam &c. Porro Caesar copias hic nò pro militum multitudine, sed facultatibus, ac opibus accipit: ita ut Vallam li. Elegan. 4. uere scripsisse appareat, quando inquit copias etiam in pluratiuo numero pro diuitijs sumi. Agri Sequani, qui esset optimus totius Galliae.) Eadē terrae ubertas adhuc in Burgundia est. Nam praeter frumenti, & salis ex aqua excocti abundantiam: laudatissimorum uinorum copia ea regio habet: quibus Magnus ille Erasmus Roterodanus Basilicae agens unicè delectatus, & ad corpusculi sui infirmitatem sustentandam usus est. Harudum milia hominum 24 ad eum uenissent.) Lucundus Veronensis Harudes Constance, hoc est, Cōstantienses interpretatur: ac nimirum totum eum tractum intelligit, qui illis trans Rhenum, & lacum Acronium est situs: ubi Buchornum, Mersburgium, ac Vberlinga nūc posita sunt. At eum falsè longissime, Ptolomeus lib. 2. cap. 11. arguit. Illic enim Charudes (Sic namq; Græco more appellat) non longe à Cimbrica Chersoneso ponit: ac dicit eos Phundusijs magis orientales esse. Quod ut liquidò uideas, eiusdem quaratam Europae tabulam conspicio. Sequanis uero, quibus intra fines suos &c.) Sequanis perinde accidit, atq; equo illi (ut est in apologo) cui res cum syluestri Capro erat, & ut eum uincere posset, hominem pugnandi peritum in dorsum suum recipiebat. Quemadmodum namq; hic hominis auxilio

auxilio uictor euasit, sed sessorem tergo excutere in posterum nequiuit: ita & Sequani ope Ariouisti Heduos quidam aduersarios uicerunt, at eum, quem semel in fines suos receperant, suo Marte ex eis depellere non potuerunt. Quod exemplum utinam nos quoque admoneat, ne in uiciorum, aut fœderatorum cōtrouersijs alienigenarum imploremus opem, sed potius utraq; pars tantum de suo iure cedat, quantum per religionem, ac Christianam pietatem licet. Felix enim quem faciunt aliena pericula cautum.

Vt ante Cimbri, Teutoniq; &c.) De hac historia legitur Eutropium li. 5. Florum lib. 67, & 68. Cornelium Tacitum de situ, & moribus Germanorum, & lib. 20. historie Augustæ. Item Volaterranum lib. 38 παραλαβόμενον lib. 2. & 7. Geographiæ. Deniq; Rhenanum lib. 1. Rerum Germanicarū. Porro Cimbricam Chersonesum ueterum Cimbrorum sedem hodie ducatum Holsatiæ, & Schlesniæ census regionis Pyrcheimerus esse putat. Teutonū autem domicilia ibi fuisse, ubi nunc Marchia est: cuius hæ sunt ciuitates, Berlinū, & Brandenburgum. De quibus quartam Europæ picturam consulito apud Claudium Ptolemæū. Obseruabis autem uocem Teutonus secundæ quoque inflexionis esse. Cum in consulatu suo rex, atq; amicus.) Hanc rem ipse Cæsar infra post quatuor pagellas denuo fusius narrat. Treuiri autem pagos centum Sueuorum.) Infra lib. 4. de bello Gallico idem asserens, hoc addit, quod Sueui ex centum pagis suis quotannis singula armatorum millia bellandi causa è finibus suis educere soliti sint. Centum Sueuicorum pagorum & Cornelius Tacitus cōmeminit in lib. de situ, & moribus Germanorum: ubi

ubi & Althameri annotationes uideo. *Vesontionem.*) quod Galli nunc Besançon, & Germani Bisantz uocant, *V* consonante in B, & e in i mutata. *Ad ducendum.*) Id est, producendum bellum κατ' ἀφ' αὐτοῦ. Flumen *Al-* duabis, Beroaldus, & Marlianus *Alduasdufius* legunt, quorum posterior unà cum Lucundo eundem Gallice nūc *Ledouix* uocari dicit. *Quā flumen intermittit.*) Id est desinit, uulgo da das uasser eruuint. *Ingenti magnitudine corporum Germa.*) Ipse Cæsar infra à principio li. 4. hanc uastitatis corporū causam esse dicit, quod *la-* *te* uictitantes multiq; in uenationibus sint. Quæ res & cū bi genere, et cotidiana exercitatiōe & libertate uitæ (quod à pueris nullo officio, aut disciplina assuefacti, nihil omnino contra uoluntatē faciunt) & uires alit, & immani corporum magnitudine homines efficit. Et lib. 6. eandem prope modum immanitatis corporum causam ita assignat: *Vt* ta omnis in uenationibus, atq; in studijs rei militaris existit: ab paruulis duritiæ, ac labori student, qui diutissimè impuberes permanserunt, proximam inter suos laudē ferunt. Hoc ali staturam, ali hoc uires, neruosq; confirmari putant. *Hic primum ortus est à tribunis militum.*) *Tribunum militum* (ut inquit *Vegetius* lib. 2. cap. 8. de re militari à tribu denominatur, tribuendoq; iure: qua præest militibus, quos ex tribu primus Romulus legit. Hæc ille. Græcè idem magistratus χιλιάρχος significantius uocatur, eo quod mille militibus præsit. Duo autem eorum genera (eodem *Vegetio* teste) sunt, maior, qui per epistolā sacram imperatoris iudicio destinatur: & minor, qui ex labore prouenit. *Qui ex urbe Cæsarem amicitiae causa secuti.*)

Plutarchus

Plutarchus in Iulio multos nobiles, & claros adulescentes Romæ fuisse tradit: qui cum Cæsare in Gallica expeditione uoluptatis, ac lucri causa se illi adiunxerint.

Vt satis commode supportari. id est, ne satis. Vehementer eos incusauit. Hæc oratio partim deliberatiui generis, partim iudicialis est. Nam ab initio eos à pusillanimitate dehortans, utitur locis ab honesto, & facili: dum ostendit quid prudentes, cordatos, ac constanteis milites deceat, & dum hostium uires attenuat. Deinde uanum de tractatæ militiæ prætextum eis exprobrans, se contumelia affectum esse prædicat: cum de ipsius prouidentia, ac cura desperassent. Postremo, orationē suam instar circumspecti Imperatoris ita temperat, ut militibus hortando, & dehortando non parceret, & è diuerso animos ipsorum nimia obiurgatione non offenderet. Vnde discimus illius Spartani dictum longè & prudentissimum, & uerissimum esse: Ma lo, inquit, ceruorum exercitum duce leone, quàm leonum duce ceruo. Siquidē hac leonini planè imperatoris oratione ita commoti sunt milites, ut ex timidis, ac ignauis, acerrimi, ac fortissimi in prælio cum Germanis facti redditi sint. De Leucis consulito Marliani Indicem. Nam de Lingonibus supra annotauimus quædam. Itaq; se, quod in longiorem diem collocaturus esset, repræsentaturum. Epilogus affectuū militarium plenissimus est. Miroros nanq; ad deponendum timorem in animis eorum aculeos relinquit, dum ait, se periculum facturum euestigio uestrum pudor, an officium militare plus apud eos posset, an timor ex uanis rumoribus incussus. Porro pro eo quod mendose hic repræsentaturum in quibusdam exemplari-

bus habetur: Beroaldus tētaturū legit, et rectius quidē meo iudicio. Sibiq; eam prætoria cohortē futurā.) Quot cohortes in una legione fuerint & q̄ diuersæ, legito Vegetiū li. 2. ca. 6. Cæterū ideo prætoria dicebatur cohors, quod à Prætoře nunquam discederet. Dabantur autem (inquit Cornelius Tacitus lib. 1. historiarum) eius cohortis militibus bini denarij in diem: quum aliorum cohortium milites singulos tantum acciperent, hoc est decem asseis. Hanc cohortem nunc uulgò Guuardiam ex Germanismo, & Gallicismo uocant. Hac oratione habita.) Hic cernere licet illud Tranquilli de Cæsare elogium non esse falsum, quando dicit: eum milites sibi adeò obsequenteis habuisse, ut seditionem per decem annos Gallicis in bellis nullam mouerint. Quod de se optimum iuditium fecisset.) id est optime sensisset, ac optimam spem concepisset.

Se esse ad bellum gerendum paratissimum.) Oratio hæc sensum magis, quàm uoce est congrua, quemamodum & illa in Terentij Prologo, quam Enochū. Sicuti nanq; hic non ad mas uocem Eunuchū, sed Comædiā relatiuum quam respicit: ita & illic adiectiuū non ad legionem fœminæ uocem sed ad militem masculinam. Quanquam Aldus paratissimam, non paratissimum legit. Se prius in Galliam uenisse, quàm populum.) Per Galliam hoc loco Ariouistus reliquas trans alpinæ Galliæ partes intelligit, quæ extra prouintiam sitæ sunt. Quoniam & Hedui Celticæ Galliæ populi & multo antequam Ariouistus in Galliā uenisset, Populo Romano & socij, & fratres erāt: constat illum haud uere affirmasse, quod prius in Galliam uenisset, quàm Populus Romanus: ideoq; his nullum ius esse

esse in eam Galliæ partem, quam ipse armis cepisset.

Quod si eum interfecerit, multis sese nobilibus.) Inter hos nimirum & Cato haud postremus, qui postea Vticensis dictus est, fuit. Siquidem Plutarchus in Nitia, & Crassi comparatione refert eum censuisse, ut Cæsar cum 30 Germanorum millia cecidisset, hostibus dederetur. Cuius sententiæ & aliarum rerum Cæsar recordatus, postea Anticato nem composuit. Bello superatos Aruernos, & Rutenos.)

De Aruernis supra locum ex Strabone adduximus, de Rutenis nunc dicemus. Idem Strabo eos Narbonensi prouintiæ uicinos esse docet, & argentarias artes apud eosdem uigere. Volaterranus lib. 3. Geog. eos nostro tempore Rutenensibus uocari perhibet: Lucundus uero Gallicè Rodes. Vide Aquitaniæ extremitates uersus Ro. prouintiam in 3 Europæ tabula apud Ptolemæum. Quod

si antiquissimum quodq; tempus.) Quum Ariouisti mendacium Cæsar ciuilitate refutare cepisset, uidelicet, neq; se iudicare Galliã potius esse Ariouisti, quàm Populi Romani: Bello enim superatos Aruernos & c. nunc concludit dicens. Quod si ergo antiquissimum tempus spectari oportet, Po. Ro. iustissimū esse in Gallia imperium & c. Porro

L. Florus lib. epitomes suæ o superiora Cæsaris uerba confirmans, ita scribit: Cn. Domitius proconsul contra Allobroges ad oppidum Vindalium multum feliciter pugnauit: quibus bellum inferendi causa fuit, quod Teutonalium Saluorum regem fugientem recepissent, & omni ope uicissent. Quodq; Heduarum agros sociorum Po. Romanū uastauissent. Et paulo post. Q. Fabius Max. consul Pauli nepos aduersus Allobroges, & Bituitum Aruernorum

f a

regem

regem feliciter pugnavit. Hæc ille. Quæ omnia satis declarant, non esse uera, quæ Ariouistus antea dixerat: nempe Romanis ius dominandi in solam prouintiam Narbonensem ante id tempus fuisse. Ista enim omnia ante Ariouisti incursionem, in Gallijs gesta sunt alijs. Genus hoc erat pugnae, quæ si Germ.) Eadem fermè de equestri Germanorum prælio infra ab initio lib. 4. Cæsar, & Ammianus Marcellinus lib. 16. refert: ubi pugnam Iuliani Cæsaris cum Alemannis initam describit. Hoc autem pugnae genus ante hoc tempus à Romanis quoque usurpatum ex Paulo Orosio discimus: qui lib. 4. cap. 18. de prælio inter Hasdrubalem & Romanum exercitum in Italia commissum, ita scribit: Diu quidem incertus belli euentus fuit, elephantis maxime Romanam infestantibus aciem, qui à militibus Roma. occisi sunt, quos à uolitando uelites uocant: quod genus militiæ paulò ante fuerat repertum, ut lecti agilitate iuuenes cum armis suis post terga equitum sederent & mox quum ad hostem uentum esset, equis desilirent, & continuo pedites ipsi, ex alia parte equitibus, per quos aduecti fuerant, dimicantibus, hostem perturbarent.

Quatuor reliquas in castra maiora reduxit.) Ex superioribus apparet, Cæsarem tantummodo sex legiones Romanas habuisse. Supra nanque dicit ante Helueticum bellum à se gestum, unam tantum legionem in ulteriores Gallias fuisse: ideoque se in Italiam profectum, ut duas isthic conscriberet, ac deinde treis, quæ ad Aquileiam hyemabant, ex hybernis educeret. Maiora autem castra ea uocat, quæ prius fecerat, & longius ab hoste sita erant. Tum demum Ariouistus partem suorum copiarum.) Beatus Rhenas

nus lib. 1. rerum Germanicarum existimat pugnam istam
 Cæsaris cum Ariouisto ad Diui Apollinaris factam: qui
 locus milliario Germanico à Rheno, & Basilea distet.
 Vnde patet, quàm longum iter Ariouistus emensus sit po-
 stea, antequam fugiendo Rhenum attingeret. Si ante
 nouam Lunam prælio contendissent.) Eandem supersti-
 tionem & Lacedæmonijs peculiarem fuisse Lucianus tes-
 tatur, & Plutarchus in Iulio eadem quæ hic Cæsar de
 Germanis prodidit. Vnde autem factum sit, quod Germa-
 ni nouilunium potissimum antequam præliarentur expe-
 ctarent, ex ijs, quæ infra lib. 6. de bello Gallico tradit ma-
 nifestum sit. Quum enim eos solos in Deorum numero ha-
 berent, quos cernerent, & quorum ope iuuarentur aperte
 (ut est Sol, Luna, Vulcanus) ac reliquos nefama quidem
 nossent: superstitio, ac demētatio illa Diabolica facile ino-
 lescere potuit, ut pugnam ante nouam Lunam non indi-
 piscerentur. Cæterum eiusmodi uates, seu sagas multas
 apud Germanos olim in prætio habitas Cornelius Tacitus
 in libello de situ, & moribus eorundem, & lib. 20. histo-
 riæ testatur: sic enim in priore scribit: Vidimus sub Diuo
 Vespesiano Velledam diu apud plerosq; numinis loco ha-
 bitam. Sed & olim Auriniam, & compluris alias uenera-
 ti sunt, non adulatione, nec tanquam facerent Deas. In po-
 steriori autem de eadem Velleda clarius ita loquitur. Ea
 uirgo nationis Bructeræ latè imperitabat, uetere apud
 Germanos more, quo plerasq; faminarū fatidicas, & au-
 gescente superstitione, arbitrentur Deas. Omnes ala-
 rios in conspectu pro cast.) Vegetius lib. 2. cap. 1. equitum
 quosdam hinc alarios dici arbitrat, quod ad similitudi-

nem alarum ab utraq; parte protegant acies: quæ suo tempore vexillationes à uelo uocarentur, quia uelis, hoc est flammulis uterentur. Generatimq; constiterunt. Id est, per genera, & nationes suas, ut sequentia docent. At nisi pro constiterunt absoluto uerbo transitium constituerunt legas, quæ sequuntur durius cum primo uerbo cohererebunt: & coeptam distributionem non absoluent. Cæterum de Harudibus supra diximus, Marcomannos uero Ioachimus Vadianus doctus ille Heluetius, Moraunos nunc dici autumat uulgò Merctcr, uel Merher: idq; à marca, hoc est limite, eo quod fluuius inde nomen trahens Pannonios à Noricis separet. Quos Cæsar hic Triboces, Plinius li. 4. ca. 17 & Cornelius Tacitus de situ, & moribus Germanorum, Item Eutropius lib. 6. Tribochos appellat. Eos Argentinenses Althamerus ex Conradi Celtis primi Germanorum poëtæ sententia esse putat: Sic à tribus quercubus Dryadibus nymphis consecratis nūcupatos. Mihi autem ex Europæ tabula Ptolemæi uero similis apparet eos esse, quos nūc Alsatios uocamus. Siquidem Ptolemæus Tribonos (sic enim uocat, nisi exemplar mēdosum sit) propius Elcebum (quod aliqui Selestadium interpretatur) quàm Argentoratum statuit. A qua sententia Strabo non abluens inquit. Post Eluetios Sequani, & Mediomatrici Rhenum incolunt, in quibus Tribochi natione Germani, relicto natali solo, traiectoq; Rheno, sedeis posuerunt. Atq; hæc mea coniectura fuit, dum primā hanc scaturam Bernensibus discipulis dictarem Anno 1529: quam postea incomparabilis uir Beatus Rhenanus suis æditis scriptis Anno 1531. confirmauit, ad cuius lib. primum Rerū Germanicæ te relege

relego. Vangiones plerique eruditorum Vuormatienses,
ac Nemetes Spirenses interpretantur: at unus Pyrchei-
merus inuerso ordine, hæc duo exponi putat. Marlianus
Sedusios & Sedunos, siue Sedunenses eosdem esse augu-
ratur, sed augurio suo fallitur. Nam quum Cæsar hic Rhe-
ni accolæ enumeret, qui cum Ariouisto faciebant: non est
probabile eum tam longe distitos illis annumerare. Proin-
de Rhenani sententiam lib. 3. Rerū Ger. magis amplector
qui eos nunc Vuissemburgenseis uocari, subiecta ratione
non uulgari ostendit. Porro ne quid dissimulem, Paulus
Orosius li. 6. ca. 7. hos Germaniæ populos à Cæsare uictos
recensens, pro Sedusijs Edures ponit. Eò supple in rhedas
& carros. Præliū commisit. hoc est iniit, quæ locutio ob-
seruanda est. Millia passuum ex eo loco circiter quinque.)
Plutarchus stadia quadringenta. Vide supra textum, &
Annotat. Tum demum Ariouistus partem suarum co-
piarum &c.) Altera Norica.) Strabo lib. 7. Rheti, in-
quit, & Norici usque ad Alpium summa tenent, ac Italiam
uersus inclinant: hinc Insubribus, hinc grauis uicini, &
Aquileiæ tractui. Cæterū Norica regio iuxta Pyrcheime-
ri descriptionē, ab Oeno fluuio incipit, protenditurque uer-
sus ortū ad Pannoniam usque superiorem: à meridie autem
terminatur monte Caruana, & alpibus Noricis ad Ita-
liam usque: à Septentrionibus autem Danubio. Nunc uero
inhabitant occasum uersus Bauari. Ad ortum autem est
prouintia, quæ Ens ex fluuij Anasi nomine uocatur, &
Austriæ pars est. Ad meridiē aut Styria. In alpibus uero
habitāt Carnici, partimque Croaci gens Sclauonica. Com-
prehenduntur Norici nomine comitatus Goriciensis, & Zie-
lienses

lienses, regionesq; adiacentes. Hæc ille de Norici limitibus, à quibus & Rhenanus lib. 1. Rerum Ger. non dissensatane ascribit. Quàm potentes autem olim Norici fuerint infra ex lib. 1. de bel. ciuilibus apparet: ubi Cæsar ait sibi trecentos equites à rege Norico in auxilium missos.

Quos ubi qui proximi Rhenum incolunt præter.) Rhenanus lib. 3. Rerum Germanicarum pro Vbi, Vbi hic legendum, & uerbum senserunt expungendū opinatur, Nec uana (meo iudicio) cōiectura ducitur Clarissimus uir. Infranāq; lib. 4. de bello Gallico patet, Sueuos Vbiorū hostes fuisse acerrimos. Proinde uero simile est, nacta occasione, hos illis talionem reddidisse. Ipse in citeriorem Galliam ad conuentus agendos,) Quandoquidem Plutarchus Galliæ Togatæ limitem, & quid rerum Cæsar in illa egerit eleganter depingit: eius sententiam iuxta Angelii interpretationem subiectam. His, inquit, rebus ita cōfectis, dimissis in Sequanos ad hyberna militibus, ipse ijs, quæ Romæ agebatur, intentus, in circumpadanam descendit Galliam, quæ commissæ illi prouintiæ pars erat. Plautius enim Rubicon Galliam citeriorem à reliqua determinat Italia. Ibi residens plæbis animos ad se perliciebat. Nam quum ad eum, multi concurrerent, unicuiq; tum postulata præbebat, tum spem ingentem addebat. In ea expeditione haud intellexisse Pompeius uidetur, quod Cæsar cum ciuium Romanorum armis hosteis profligaret, ciues hostili uictos gaza capiebat.

Argus

89

ARGVMENTVM LIB. II.
DE BELLO GALLICO.

Primo Belgarum coniurationem aduersus Po. Romanum, item coniurationis causas describit. Deinde quibus modis omneis partim ultrò se dedenteis in deditionem acceperit: partim uero belli iure uictos populi Romani Imperio subegerit.

IN C. IVLII CAESARIS
COMMENTARIORVM DE
BELLO GALLICO LIBRVM II.
Io. Rhellicani Annotationes.

A B NONNVL LIS etiam quòd in Gallia à potentioribus.) Huius rei exempla superius li. i. de Orgetorige, ac Dumnorige regni affectatoribus habemus, & infra lib. 6. copiosius potentiorum in Gallijs mores describit: quippe quo pacto impotentiores à potentioribus, ac tenuiores à ditioribus opprimerentur. Dat negotium Senonibus reliquisq; Gallis.) Sequana nanq; fluuius, & Cemmeni montes ex parte Senones à Leucis, Triccasios à Mediomatricibus, Parisios à Rhemis, Cenomannos à Sueffonibus

f r bus

bus disternant, ut est uidere in; *Europæ tabula* apud *Ptolemæum*. Porro *Senones* nūc *Gallicè* *Sen* uocantur.

Rhemi qui proximi &c.) Hi nunc uulgo apud *Gallos* *Rains* appellantur, quos *Volaterranus* lib. 3. *Geog.* *Rhemenseis* uocat, & apud eos *S. Remigij* ampullam esse refert: ex qua *Gallorum* reges inungi solent, ac deinceps *diademate* iam inde à *Clodoueo* primo rege. *Germanos* qui ripas *Rheni* incolunt &c. *Rhenanus* lib. 1. *Ger.* hunc locum sic exponit. Ex ueteri *Germania* *Nemetes*, & *Vangiones* *Rhenum* transscendēre fixis ad ripam sedibus. De his intelligit *Cæsar*, quum apud hunc lib. 1. *Com.* *Rhemi* narrant *Germanos*, qui ripas *Rheni* incolunt sese cū *Belgis* coniunxisse. Vt ne *Suessones* quidem fratres &c.) Quos *Cæsar* *Suessones* hic, *Ptolemæus* *Vessones* nuncupat: eosque in tertia *Europæ tabula* supra *Rhemos* aquilonē & occasum uersus ponit. *Gallicè* iam *Soissons* uocantur. Plurimū inter eos *Bellouacos*. *Bellouacos* *Volaterranus* in præcitato lib. *Belluacenses*, & *Iucundus* *Beauuois* nunc *Gallicè* uocari asserunt: *Neruios* *Ternacenseis*, & *Gallicè* *Tournay*. Idē *Neruij* à *Ptolemæo* uocati sunt, quantū ex; *Europæ tabula* conijcere licet. Quindecim millia *Atrebates*.) Hos, inquit *Volaterranus* *Vedastus* eius urbis *Præsul* sanctissimus maxime exornat. *Ptolemæus* *Atribatios* uocare uidetur. *Sabellicus* *Enneade* 6. lib. 5. sua tēpestate magnā *Picardiæ* partē ab eis inhabitari dicit: in eorūque ciuitate *Atrebatē* pretiosa conficiantur. *Galli* *Atrebates* iam *Arras* nominant. *Ambianos*, quos *Volaterranus* nūc *Ambianenseis*, & *Sabellicus* ciuitatē itidē *Picardiæ* limitibus cōtineri affirmat. *Morinos*,
Galli

Galli (inquit idem Sabellicus) nunc horum metropolim
 Terruanam uocant. Menacospios.) mēdum in Vuolff-
 anis, & Aldinis exemplaribus est: ex duabus enim dictio-
 nibus Menapios, & Bellocasses unam corruptam typo-
 graphus fecit. Porro Menapij secundum Volaterranū Iu-
 liacenses nūc putantur, Et si Iucundo credimus, Gheler,
 ac Cleues Gallice uocantur. Bellocasses autem, seu Bello-
 cassij (inquit Volaterranus) à Ptolemæo ponuntur, ubi
 nunc Flandria. Idem Sabellico nūc Castletenses, & Iu-
 cundo ij sunt, quos Galli. Bayeur appellant. Calecos.)
 Strabo li. 4. Caletos (Sic etiā hoc loci Beroaldus legit, &
 infra Hirtius lib. 8. de bello Gallico: ijdemq; Gallicè à Iu-
 cundo Cales appellantur) uocat: eosq; non longè à Sequa-
 næ ostijs (quibus Oceanū illabitur) sitos esse scribit. Hos
 Marlianus Nortmanniæ diocæseos esse ait, & nomen suū
 retinere. Verocasses.) Alia exemplaria Volocasses legūt,
 eosq; idē Marlianus Castletēses interpretatur: quos Sabel-
 licus Bellocassijū nomine signari putat. Verum quando
 Beroaldina editio, Orosij, & Sabellici lectio supra post
 Menapios Bellocasses ponūt, & hoc loco siue Verocassijū,
 siue Velocassium penitus nō meminerint: eiusdem populū
 nomina esse puto, ac librariorum incuria transpositas esse
 tum literas, tum uocem ipsam. Magis autem Beroaldini
 codicis seriem approbo: propterea quod & in Aldinis, &
 Vuolffianis Menacospios mendose pro Menapios hinc fa-
 ctum uidetur, quod statim sequitur Bellocasses, seu Velo-
 casses. Veromanduos.) hos inquit Iucundus, & Marlia-
 nus Gallisāa lingua nunc Vernandois appellant. Ca-
 tuacos:) quos Marlianus Doacos, Sabellicus autem Sido-
 acos

acos nunc uocari iudicat. Condruſos.) hos nomen ſuum
 retinere, & ad Leodiensem diocēſim pertinere Marlianus
 cenſet, & Hubertus Leodius cōfirmat. Eburones,) quos
 Volaterranus nimirum mendose Alodienses, quum
 alij omnes Leodienses interpretentur, & Galli Liege no-
 minari dictitent. De his, ac ſequentibus populis, longe cer-
 tiſſima legito in Huberti Eburonis doctiſſimis commen-
 tarijs, hac de re ex profeſſo ſcriptis. Cæræſos, pæma-
 nos, qui uno nomine Germani appellantur.) Aliæ editio-
 nes Corceſos legunt, at Eutropius nobiſcum Cæræſos.
 Solus Marlianus Cheruſcos legere uidetur. Nam in uocū-
 rariſſimorum elencho Cheruſcos & Pæmanos inter Belgas
 numerat, & Leodiensis diocēſeos eſſe cōiicit. Cuius le-
 ctio, & interpretatio ſi uera eſt, Cheruſci Bacenis ſyluæ
 apud Germanos accolæ ſedibus ſuis relictis, in Belgium
 conceſſerunt. Huc facere uidetur quod Cæſar ipſe hic ad-
 dit, prænominatos populos omnes ſub generali Germano-
 rum uocabulo cōtineri. Et paulò ſuperius Rhemorum legati
 Iulio dicunt pleroſq; Belgas à Germanis ortos &c. Vnde
 (ut ſupra lib. 1. admonuimus) non mirum eſt, ſi multæ di-
 alecti noſtratis reliquæ, in ſemirhomanâ quorundem lin-
 gua reperiantur. Flumen Axonum,) quod teſte Iucun-
 do, & Marliano uulgo nunc la Diſne uocatur. Atq;
 ibi caſtra poſuit &c.) Quàm prudenter C. Cæſar caſtra
 metatus ſit, ex præceptis Vegetij li. 3. cap. 8. petere, ac re-
 ſciſcere poteſ. Nemine Bibrax,) id Iucundus Gallicè
 ſic interpretatur Brayen la conte de Rethel. Hubertus
 autem Leodius illi in nomine uulgari conſentiens, addit:
 id oppidum quatuor milliaribus Gallicis à Sueſſonibus
 diſtare,

distare, & comitatus titulo decorant. Funditores Baleares, id est ex Balearibus insulis oriundos, in quibus expeditissimi funditores erant: unde & nomen Græcè sortitæ sunt ἀπὸ τῆς βάλμαρ, id est, mittendo, uel iaciendo.

Et ad extremas fossas castella constituit.)suple tumultuaria. Sic namq; monet Vegetius lib. 3. cap. 9. Quod si non reperitur antiqua munitio opportunis locis circumdata: maioribus fossis, tumultuaria castella firmantur. Nam à castris diminuti uocabulo sunt nuncupata castella.

À Titurio) scilicet Sabino, quem ponti præsidio in altera Axonæ fluuij ripa reliquerat. Per eorum corpora

reliquos audacissimè transire conantes &c.) Plutarchus nonnihil ab hac Cæsaris sententia dissentit. Hic enim Belgas per suorum corpora in flumine strata transire conantes à Romanis repulsos esse dicit: ille uero Romanis transitum esse factum per Belgarum cadauera. Sic enim scribit. Belgas maxima parte turpiter dimicantibus fudit, ceciditq;: ita ut paludes, & profunda quædam flumina per cæsorū stragem Rhomanis transitum præbuerint. Insidias ueritus. Circumspecti Imperatoris officio Cæsar functus est, solent enim hostes aliquando astu magis quàm metu retrocedere: id quod (teste Tacito lib. 1. historiarū) Germanico Cæsari per quàm familiare fuit. Nouiodunum) quod Iucundo, & Marliano expositoribus Noion Gallicè iam dicitur. Castris munitis uineas agere &c.)

Vegetius lib. 4. cap. 15. uineas inquit, dixerunt ueteres, quas nunc militari, barbaricoq; usu Causias uocant. E lignis leuioribus machina colligitur lata pedibus 8. & alta pedibus septem: longa pedibus 16. Huius tectum munitione duplici,

plici, tabulatis, cratibusque contextitur. Lateralia quoque uiminibus
sepiuntur, ne saxorum, telorumque impetu penetrentur. Ex
trinsecus autem, ne immisso concremetur incendio, crus
dis, ac recentibus corijs, uel centonibus operitur. Istae, quum
plures factae fuerint, iunguntur in ordinem: sub quibus ob
sidentes tuti ad subruenda penetrant murorum fundamen
ta. Aggere iacto, turribusque constitutis &c). Idem Ve
getius in eodem loco agger, inquit, ex terra, lignisque extol
litur contra murum, de quo tela iactantur. Haec ille. Por
ro quando de turribus constitutis loquitur, nimirum innu
it, ambulatorias turreis super aggerem excitatum positas
esse. Eorum fines Neruij attingebant.) Tabula enim
fluvius (si Ptolemaeo credimus) Bellouacos à Neruijs ori
entem uersus disiungit. Porro in hac Neruiorum descriptio
ne obseruabis, quantam animi magnitudinem frugalitas
pariat, & e contra quantam mollitiem, ignauiam, & ma
lorum agmen luxus secum trahat. Posteaquam enim Hanni
balis exercitus uino Campano madere, ac scortis indul
gere coepit: de bellica eius uirtute actum est. Idem Roma
nis, & Heluetijs nostris recensioribus accidit: dum illi qui
Asiaticum, hi uero Italicum, & Gallicum in patriam in
nexere luxum. Sabin flumen, quod Iucundo, & Marti
ano testibus, Gallorum Vulgus nunc Sambre uocat.

Mulieres, qui per aetatem ad pugnam.) Infra in hoc
eodem lib. ait maiores natu una cum pueris, mulieribusque
in aestuaria, ac paludes collectos esse. Teneris arbori
bus incisis.) Eodem fere modo & Marti exercitum Ale
xandri prohibebant. Sic enim Q. Curtius lib. 6. de illis
memoriae prodidit. Arbores densae sunt ex industria con
stitae.

fratres, quarum teneros adhuc ramos manu flectunt, quos in tortos rursus inserunt terræ. Inde uelut ex alia radice lætiores uirent trunci, hos quæ natura fert, adulescere non sinunt: quippe alium alij quasi nexu conserunt, qui ubi multa fronde uestiti sunt, operiunt terram. Itaque occultus nexus ramorum uelut laquei perpetua sæpe itinera claudit &c.

Vexillum proponendum, quod erat insigne, quum ad arma &c.) Plutarchus in Pompeij uita refert tunicam rubram coram contubernio positam apud Romanos pugnandi signum fuisse. Quia uero & Helioabalus in oratione ad meretrices ait, Rubrum uexillum apud Romanos pugnae signum proponi fuisse solitum: fieri potest ut secundum Plutarchi mentem tunica rubra uexilli uice in portica pependerit. Signum tuba dandum.)

Id est, classicum canendum. Cæterum quàm uaria signorum sint genera uide Vegetium lib. 3. cap. 5.

Signum dandum) suple tessera, quæ (Vegetio lib. 2. cap. 7 teste) præceptum ducis est: quod ad aliquod opus, uel ad bellum mouetur exercitus. Decucurrit.) Obserua præteritum illud compositum contra præceptiones Grammaticorum primam uerbi syllabam geminare. Obseruabis & hanc locutionem telum adiungere pro coniungere. Ut non modo ad insignia accommodanda.) Hinc conijcimus alia aliorum, qui ordines ducebant insignia fuisse. Et sane ex Dionis Cassij Traiano Nerua patet, Tribunimilitum insigne parazonium fuisse. Sic enim de Licinio Sura, in Tribunum militum creato scribit. Quinetiam quum tribunatum militum ei traderet, parazonium, quo pro dignitate accingendus erat, nudum ei porrexit. At talem inquit
ensem

ensem accipe, quem pro me ita demum strinxeris, si iuste imperaui: quod si perperam quid per me fieri cognoueris, eo in perniciem meam utaris uelim. Ita & Eusebius lib. 7. histo. ecc. quam Tripartitam uocant, cap. 1. de Iouiniano $\chi\lambda\iota\alpha\rho\chi\omega$, id est, Tribuno militum refert: quod magis elegerit balthrum suum ammittere, quam impijs Iuliani Imperatoris sui praeceptis in sacrificando idolis, parere.

Eiusque armaturae pedites &c.) Leuis armatura (ut Vegetius cap. 14. lib. 3. ait) ex scutatis expeditissimis, & sagittarijs iunioribus constabat: item de his, qui acriter uerutis, uel martiobarbulis (quas plumbatas uocant) dimicabant. Sunt autem scutati (eodem Vegetio definitore lib. 2. ca. 16) qui plumbatis, uel gladijs, & missilibus accincti erant.

Qui ab decumana porta.) Ea (ut idem Vegetius lib. 1. cap. 23. testatur) post praetoriam portam sita erat: per quam delinquentes milites ad poenam educebantur. Fuge sese mandabant.) Attende nostrorum copiam in Caesare. Paulo enim ante, conijcere se in fugam, & petere fugam, nunc fugae se mandare dicit. In his primipilo.) Liuius lib.

8. ab urbe condita refert, primum centurionem sua tempestate primipilum uocatum. Qui huic haud dubie (ut ego quidem sentio) nomen sumpsit, quod antiquitus signum pilo, hoc est, hastae infingeretur: id quod uel ex isto Ouidij disticholib. 3. Fastorum clarescit:

Pertica suspensos portabat longa maniplos,

Inde manipularis nomina miles habet.

Quod uero primipili officium fuerit, eundem Vegetium lib. 2. cap. 8. consule. Et manipulos laxare.) Idem

Vegetius li. 2. ca. 13. Contubernium, inquit, manipulus uocabitur

cabatur ab eo, quod coniunctis manibus dimicabant. Plutarchus uero aliam huius uocis etymologiam in Romulo hisce ostendit uerbis: Εκατοσείας ἐκάσῃς ἀνὴρ ἀφ' ἑξῆτος, Χόρσ του, καὶ ὕλῃς ἀγκυλίδ' αὐκον] ὅ περικεμμένην ἀνέχων, μάνιπλ' αὐτὰ Λατίνοι καλοῦσι: ἀπ' ἐκείνου δὲ καὶ νῦν ἐν τοῖς στρατιύμασι τούτους μάνιπλάρους ὀνομαζοῦσι. Idest, singulas centurias uir ducebat, graminis, ac herbarum fascisculum (quem Latini manipulum uocant) conto impositum sustinens. Vnde & nūc in exercitu hos manipulares uocāt.

Huius aduentu spe illata militibus.) His consentanea Plutarchus & Suetonius in Iulio, & Valerius Maximus lib. 3. cap. 2. scribunt. Ex sexcentis ad treis senatores.) Plutarchus duntaxat quadringentos patritij ordinis fuisse Neruijs ante calamitatem commemorat: in reliquis cum Cæsaris numero consentit. Florus autem lib. Epitomes 104. in utroq; numero à Cæsare dissentit. Ex sexaginta enim hominum millibus non quingentos, sed trecentos, & non ex sexcentis senatoribus, sed ex 95 duntaxat treis superfuisse scribit. Vt in miseros, ac supplices &c.) Ad hunc modum Ci. lib. 1. Off. docet, post partam uictoriam ijs parcendum esse, qui nō crudeles in bello, nec immanes fuerunt. Quæ sanè uirtus Cæsari (ut in Præfatione quoq; attigimus) propria, ac peculiaris fuit. Aduatici, de quibus supra) scilicet in hoc eodem lib. Porro ijdem nunc Gallicè Bosleduc, & Bosleducenses admonitoribus Lucundo, & Marliano dicuntur. Quorum hunc in Annotationum suarum indice legito, de quo nam Aduaticorum oppido uerisimile sit Cæsarem hic loqui. Hubertus autē Leodius haud longe isthinc oriundus Galliae Brabantiae populos fuisse

fuisse autumat: qui inter Louanum, & Aldenburg habitant. Sectionem eius Oppidi uniuersam &c.) Asconius Pedianus in li. 3. Ci. de Prætura urbana, scribit: sectorem esse æstimatorem, redemptoremq; bonorum damnati, atq; proscripti: qui spem sectans lucri sui, id est, secutus spem æstimationis suæ bona omnia auctione uendit, & semel infert pecuniã uel ærario, uel socijs. Hæc ille. Vnde facile colligere possumus, sectionem oppidi uniuersam nihil aliud esse, q̃ redemptionem, ac æstimationem: quo pacto antiquitus, & adhuc apud Hungaros uectigalia, & apud nos decimæ per auctiorem redimuntur. Venetos, Venellos.) Veneti Vanes, Vnelli Percherons, Ossini Lannadrieger en Bertegne, Curiosolites Cornauaille, Sesiuij, aut (ut quædã exemplaria habent) Sesiui, Exisui: Aulerici Roan, ac Rhedones Rhenes nunc Gallicè uocantur si Iucundo, & Marliano credimus. Porro hi populi omnes Galliã Lugdunensem (quæ & Celtica dicitur) incolunt. De quibus uide; Europæ tabulam apud Ptolemæum, & Volaterranum lib. 3. Geographiæ. Illyricumq; prope rabat.) De Illyrico (quæ nunc Sclauonia appellatur) lege Plin. lib. 3. cap. 2. & Volaterranum lib. 8. Geographiæ. Quintam deniq; Europæ picturam Ptolemaicam in consilium adhibe. Carnutes &c.)

nunc Chartres, Andes.) Angiers, & Turones.) Torsurs appellatur in sua lingua. Porro & hi populi in eodem Gallorum Lugdunensi habitant, & sunt Parisijs, ac Tricasijs finitimi: ut ex eiusdem Ptolemæi pictura planum fit.

Propinquæ his locis erant.) nempe Sueffonibus, Atrebatibus, Bellouacis, Neruijs, & Aduaticis. De qua re consule

fulle præcitata modo Ptolemæi tabulam. Dies XV supplicatio decreta est.) Plutarchus eadem his confirmat uerbis: Hæc ubi senatui renuntiata sunt, per sacrificia, in dictasq; solennitates quindecim dierum supplicatio (quantum ulla in uictoria nunquam superiori tempore obigerat) dijs immortalibus decreta est. Et Suetonius plurimum inquit, quam quisquam unquam dierum supplicationes impetrauit. Quibus autem modis supplicationes (quas nos uulgò rogationes uocamus) apud priscos Romanos fieri solitæ sint, legito Liuium lib. 2. Secundi belli Punici non procul ab initio.

ARGVMENTVM LIB. III.
DE BELLO GALLICO.

Quinq; bella hoc libro describit. Primum terrestre, quod Galba Legatus eius aduersum Veragros, & Sedunos gessit. Secundum nauale, quod P. Crassus contra Venetos Gallos. Tertium quod à Q. Titurio Sabino aduersus Vnellos, Aulercos, Eburonices, Lexouiosq; gestum est. Quartum contra Sontiates, & reliquos Aquitanos ab eodem Crasso (de quo supra) administratum. Quintum aduersus Morinos, Menapiosq; ab ipsomet Cæsare gestum.

100 IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM III.

Io. Rhellicani Annotationes.

NANTVATES', Veras
gros, Seduno s^q misit.) Plinius
lib. 3. cap. 20, & Strabo lib. 4.
pro Antuates, Naniuates, &
Nantuates legunt, & pro Veras
gros uterq^{ue} Varagros. Volatera
ranus Varagros in montibus S.
Bernhardi sitas esse putat: ubi S. Mauritij cœnobium gen
tis caput in Sedunensi diocœsi positum est. Atq^{ue} per hos Cæs
sarem in Gallias penetrasse. Sed Tschudus proconsul nos
ter, rectius (quippe qui hæc loca peragrauit) per Antua
tes eum in Sabaudia tractum intelligit: qui Bernatium nunc
est, & Gallicè pais de Vaut, et Germanica deflectione die
Vuaat appellatur. per Veragros autem Vallesios inferio
res, quorum metropolis olim Octodorus, nunc Martenac
cum dicitur. Per Sedunos Vallesios superiores, quorum
metropolis Sedunum, Sabaudica lingua, Seon, & nostra
Sitten uocatur. Qui à finibus Allobrogum, & lacus
Lemano &c.) Situs istorum populorum in noua Galliæ
apud Ptolemæum, & Tschudi Procōsulis tabula depictus
est. Cæterum quando inter recentiores eruditos alius alia
ter de uarijs alpiū nominibus sentit: Procōsuli nostro libe
ntius hac in re subscripsero q^{uam} uel Volaterrano, uel Alcias

20. Hi namq; hæc loca rumore tantū cognita habuerūt, ille uero suis uidit oculis. Apud hunc ergo non indigna lectu de summis alpibus legito in *Alpinæ Rhetiae commentario* ca. 33. Nam ad hūc Cæsaris locū probe intelligendū multū facit. Non parum etiam ad hunc eundem locum rectius intelligendum *Rhenani annotationes* lib. 3. *Rerum Ger.* in *Agauni* descriptione te iuuerint. In uico *Veragrorū*,

qui appellatur *Oëtodorus*.) *Volaterranus*, & *Marlianus* hunc uicū iam *S. Mauritij* ab accolis uocari dicūt: sed *Rhenanus*, & *Proconsul* noster *Martenacū* rectius interpretantur. Qua de re utrunq; copiosius differentē legito.

Et ea loca finitimæ prouintiæ adiun.) Quā propinquā qui *Veragrorum* fines *Rhomanorum* prouintiæ sint, nouam *Galliæ* apud *Ptolemæū*, & *Proconsulis* nostri tabulam *Helueticam* conspicio. In flumine *Ligeri*, quod influit.) Hoc flumen *Gallice* nūc *Loire* uocatur, oriturq; ex *Cemmenis* montibus, & *Galliam Lugdinensem* ab *Aquitanica* disiungit. *Oceanum* autem intrat ut *Cæsar* ipse hic scribit, & in 3 *Europæ* tabula patet. Ac longe aliā esse nauigationem in intercluso mari, atq; in uastissimo.) *Mare Mediterraneum* ideo interclusum uocare uidetur, quòd multis insulis intercludatur. *Oceanum* autem uastū, & apertum, propter magnitudinem, ac insularum paucitatem. Qua de re & 3, & 6 *Europæ* tabulam apud *Ptolemæum* consulito. Socios sibi ad id bellum *Osifinos*,

Lexob.) *Osifini*, *Lexobij*, *Nannetes*, *Ambiliates*, & *Diablintres* maritimi *Celticæ Galliæ* populi sunt: ut testatur *Volateranus* li. 3. *Geographiæ*, & 3 *Europæ* tabula haud obscure præsert. *Morini* autem, & *Menapij* *Belgicæ*. De

Ossisunis, Morinis, & Menapijs satis dictum est, nisi quod ad confirmandā superius Iucundi sententiā de Menapijs hoc facit, quod D. Andreas Alciatus prudētissimus Iuris consultus in Annotationibus suis super 12 Cornelij Taciti librum asserit: eos Gelrhenseis quasi Gallos Rhenenseis dictos esse. Porro Lexobij nunc iuxta Iucundi, & Marliani interpretationem Liesieux, Nannetes Nantes: Amabilates (sic enim legitur à Marliano) Daurāches: Diablin tres Leon doul en Berthege à Gallis uocantur.

Quæ contra eas regiones posita est.) Quo pacto eregio ne prædictorū populorum Britannia posita sit: & Europæ picturam uisitando cognosces. Erant hæ difficultates belligerēdi.) Quod scilicet Veneti omniū gentium quæ Oceanum accolebant, potentissimi erant: quā plurimas naueis habebant, & rei nauticæ peritissimi erant. Denique quod uicinas genteis omneis authoritate, ac potentia in suam pertrahebant sententiam. Ne ex his nationibus auxilia in Galliā mittant.) Per Galliā & hic Celticā (quæ & Lugdunensis dicitur) intellige. Nam tamen si & Aquitania Galliæ pars sit, tamen Celtica (in qua Veneti, & alij prænominati populi, qui à Cæsare defecerant habitabant) proprie à Cæsare sic nominatur. Id quod ex initio lib. 1. constat, ubi tertiam Galliæ partem esse scribit: qui ipsorum lingua Celtæ, sed à Romanis Galli uocentur. Et paulò post Celticæ limites depingens, inquit: Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, à Belgis Matrona, & Sequana diuidit. Quas ex Pictonibus, & Santonis.) Ptolemæus hos in 3 Europæ tabula inter Aquitanos maritimos ponit. Volaterranus lib. 3. Geographiæ in Aquitania

nica descriptione Pictones nunc Pictauēseis nominari dicitur: atque ex quatuor Aquitanorum comitatibus unum obtinere. Santones uero (quos Ptolemæus, & ipse Sanctones uocant) priscum suum retinere nomen. Si autem Iucundo credimus, illi nunc Poitiers, hi uero Saintonge Gallis (ut supra lib. 1. annotauimus) nuncupantur. Vt posita in extremis Lingulis.) Lingula (interpretante Sexto Pompeio) inter alia significata, promontorii quoque genus non excellentis, sed molliter in planum deuexi significat. Promontorium autem quasi prominens mons dicitur.

Quum ex alto se æstus incitauisset.) Plinius lib. 2. cap. 101. omnia maria se in plenilunio purgare scribit: & quædam statò tempore. Quæ autem marinæ exæstuationis causa sit, idem in eodem lib. cap. 99. hisce ostendit uerbis. Pluribus modis exæstuatio fit: uerum causa potissima in sole, Lunâque. Bis inter duos exortus Lunæ affluunt maria, et refluunt uicenis, quaternisque semper horis. Inter alia autem maria Oceanum uel maximè intumescere, idem in eodem cap. paulò post in hæc uerba edisserit: Omneis æstus in Oceano maiora integunt spatia, inundantque, quam in reliquo mari: siue quia totum in uniuersitate animosius est, quam in parte: siue quia magnitudo aperta syderis uim laxè grassantis efficacius sentit, eandem angustijis uincentibus. Eius rei exemplum infra lib. 4. habetur, & Q. Curtius sub finem lib. 9. similem Indici Oceani exæstuationem describit.

Factæ ex robore &c.) Robur glandifera arbor est, quæ (Plinio lib. 16. cap. 25. testante) sinuosa toto ambitu folia habet. Tantæ item duricie est (uelut idem eodem lib. cap. 41. testatur) ut terebrari, nisi madefacta nequeat, & ne

sic quidem adaectus auelli clauus. Eiusdem arboris lignū tardissimè cariem sentire paulò post in eodem ca. docet.

Falces præacutæ insertæ &c.) Vegetius lib. 4. cap. 14. & ultimo: Falx, inquit, dicitur acutissimū ferrū, curuatū ad similitudinem falcis, quod contis longioribus inditum, collatoribus funes (quibus antemna suspenditur) repente præcidit: collapsisq; uelis Liburnam pigriorem, ac inutilē reddit. Porro quantum ex iam citatis Vegetij uerbis patet, Cæsar per longurios intelligit contos, quos Nonius Marcellus, & alij longuriones uocant, & homines quoq; prælongos ita uocitant. Non absimili forma muraliū falcium.) Quæ forma sit muralium falcium ex eodem Vegetij lib. cap. 14. intelligi potest, ubi sic ait: De materia & tabulatis testudo contextitur: quæ ne exuratur incēdio, corijs, uel cilicijs, centonibusq; uestitur. Hæc intrinsecus accipit trabem, quæ adunco præfigitur ferro: quod falx uocatur, ab eo quod incuruata est, ut de muro extrahat lapides. Tanta subito malacia.) Græca uox est μαλακία molliciem, & languorē significans. Qua uoce & Germani utuntur pro lepra. Significat & Suida teste ῥαθυμία, quæ uox aliàs segnitiam & torporem denotat. Apud Thucydidem autem lib. 2. in funebri Periclis oratione, sicuti & hic pro quiete in bonam accipitur partem. Cæterum nemini mirum uideri debet, quod Cæsar Græca usus est uoce, quum & Virgilius in loco usus sit, & prisci Latini (teste Macrobio lib. 6. Satur: cap. 4) Pausam, machæram, acotiam, malacem & alia multa dixerint. Reliquos sub corona uendidit.) Quid sub corona uendere significet, Gellius lib. 7. cap. 4. ad hunc modum ex Sabino Iurisco
consulto

consulto edisserit. Antiquitus mancipia iure belli capta, coronis induta uenibant, & idcirco dicebantur sub coronis uenire. Namque ut ea corona signum erat captiuorum uenialium, ita pileus impositus demonstrabat eiusmodi seruos uenundari, quorum nomine uenditor emptori nihil praestaret. Subiungit & alteram eius appellationis causam eodem cap. sed tamen priorem ex Catonis lib. de re militari, magis appositam esse putat. Legato dimicandum non existimabat.) Quanta diligentia res militaris apud Rhodios culta sit, cum hic locus, tum is, qui est apud Liuium lib. 8. ab urbe condita docet. Ibi namque legitur Fabium Papyrium dictatoris magistrum equitum penè securi percussum: quod contra eius edictum cum Samnitibus (quanquam feliciter) pugnauisset. Idem nos & Manlii illius imperiosi exemplum monet: de quo idem Liuius, & Valerius Maximus. Nam ut ad bella suscipienda Gallorum alacer.) Eadem refert Liuius lib. 10. ab urbe condita. Gallorum uidelicet corpora laboris, aestusque intolerantissima esse: ac prima eorum praelia plusquam uirorum, postrema minus quam feminarum esse. Eadem quoque ferme lib. 4. belli Macedonici sub fine de iisdem narrat. Labor, inquit, & aestus emollida, & fluida corpora Gallorum, ac minimè patientia suis, pugna decedere coegerunt. Haetenus ille. Ceterum si quis ueterem armorum Gallicorum formam scire cupit, Polybius eam lib. 2. ita describit: Galli, inquit, gladijs praelongis, sed obtusis, ac non nisi ad unicam plagam inferendam utilibus, & è diuerso breuibibus, ac exilibus scutis utuntur. Huc usque ille. Quod ideo coronidis uice potissimum addere uisum est, quod recentiores Heluetij (quos confederatos

deratos uocamus) itidem longis utantur gladijs: ut uero nō dissimile sit, Gallicorum Heluetiorū hunc morem ad Germanicos defluxisse. Alij namq; Germani breuioribus, & latioribus ensibus utuntur: ut à nostris facile dinoscantur. Qui sanè mos hodie non tantum Heluetijs, uerumetiam alijs priscorum uallorū successoribus frequentissimus est.

Quæ sunt ciuitates Galliae prouintiæ finit.) Finitimæ scilicet Aquitaniæ. Cenneni namq; montes Aquitanicā Galliam à Narbonensi disiungunt: quemadmodum ex Europæ tabula apud Ptolemæum patet. Crassus ex itinere oppidum Sontiatum &c.) Ex itinere, id est obiter. Porro Sabellicus oppidū hoc (quod tamen non nominat) caput gentis Sontiatum esse scribit. Aliās cuniculis ad aggerem &c.) Quis primus cuniculorum agendorum rationem inuenerit, Vegetius lib. 4. cap. 20. hisce uerbis describit: Quum Rhodiorum, inquit, ciuitas oppugnaretur ab hostibus, & turris ambulatoria super murorum altitudinem, ac turrium omnium pararetur: mechanici ingenio inuentum est tale remedium. Per noctem sub fundamento muri cuniculum fodit, & illum, ad quem die postero turris fuerat promouenda, nullo hostium sentiente, egesta terra cauauit intrinsecus, & quum rotis suis moles impulsafuisset tanto pondere solo cedente subsedit: ut nec iungi muris, aut moueri ulterius potuerit, ita ciuitas liberata est, deiectaq; machina. In fines Vocontiorum, & Tarusatum.) Mendam in dictione Vocontiorum esse tres euidentes coniecturæ coarguūt. Quum enim Vocontij Narbonensis interioris Galliae populi sint, & longissimè à Tarusatibus Aquitanis distent: uero simile non est, à Crasso

Crasso exercitum tam longè distractum. Deinde non tantum Beroaldus, uerumetiam Sabellicus pro Vocontiorum Vocatum legit. Denique ipse Cæsar infra in hoc eodem libro Tarusatibus Vocates coniungit. Porro Volaterranus pro Tarsatibus Taruisatios, Lucundus, & Marlianus Tarusatios legunt, atque nunc Tursas uocari opinantur.

Quæ sunt citerioris Hispaniæ finitimæ.) Pyrenæi namque montes Aquitaniam à citeriori Hispania disternunt: ut ex 3 Europæ tabula clarescit, & supra lib. 1. non nihil attigimus. Cum Q. Sertorio.) De quo consule Plutarchi uitas, & Appianum lib. 1. de bellis ciuilibus.

Cantrabrisque uenissent.) Cantabri populi sunt Hispaniæ Tarraconensis, id quod ex 2 li. Melæ, & ex 2 Europæ tabula apud, Ptolemæum discimus. Tarbelli.) hi, Volaterrano lib. 3. Geographiæ attestante, nunc Tarienses uocantur, & ad Aturi fluminis ostia habitant. Bigerri ones.) Iam Bigerrenses, ubi castrum Bigerram in Vasconia esse dicunt. Flustates,) Volaterranus Flussates legit, addens sua adhuc tempestate Comites isthic fuisse, qui de Flusso uocarentur. Garites,) quos idem nunc Leitorienſeis uocari existimat. Ausci.) nunc Auscitani, unde & tractui eius regionis nomen inditum. Pauca ultimæ nationes.) suple ad Pyrenæos montes uergentes: ut est Lugdunensis colonia, Ruteni, & Segadunum. Quod hyems suberat.) Cæsar inferius lib. 5. affirmat, nullum ferè tempus hyemis intercessisse, quin aliqui ex uictis Gallis rebellionem adornarent: nimirum ob hanc causam, quod ipsi homines Septentrionales frigoribus magis sueti essent, quàm Romani meridionales: ideoque ad bellum hyberno tempore

IN LIB. III. DE BEL. GAL.

tempore gerendum accommodatiores, ut Cæsar ipse meminit. Infra lib. 4. de bello Gallico. Morini, Menapij &c.)

Quintum bellum istius libri, & ultimum describit. Porro quia supra & hos, & sequentes populos enarrauimus: nihil sub finem istius libri annotandum puto amplius, nisi unam istam locutionem non ubiuis obuiam, uidelicet facere bellum pro inferre.

ARGVMENTVM LIB. IIII.

DE BELLO GALLICO.

Quæ fuerit causa Vsipedibus, ac Tencteris transeundi Rhenum, & cur cum eis bellum gesserit principio recenset. Deinde quibus de causis ipse Rhenum ponte facto traiecerit, & cum Sicambriis belligeratus sit. Tertiò quid ipsum mouerit, ut Britanniam adiret: atq; cum eiusdem in solis & nauali, & terrestri pugna decertaret. Vbi & insule situm, ac insulanorum mores describit. Postremo Morinorum defectionem, ac uictoriam de eisdem partem subnectit.

IN

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM IIII.

Io. Rhellicani Annotationes.

SIPETES GERMANI

& item Tenchtheri &c.) Authores in his duobus populis nominandis mirè uariant. Quos enim Caesar hic Vsipetes, & Tenchtheros, Appianus Sypetes, & Tancheros appellat. Beroaldus, & Sabellicus pro Tenchtheris Tenchateros legunt. Tacitus Vsipios in secunda inflectit declinatione. In Latina Plutarchi translatione etiam recens à multis mendis purgata, sensus (meo iudicio) nōdum est redditus, ubi sic legitur Duo maximi populi Germanorum (quos & Tenteridas appellant.) Græcū enim Aldi, & Basiliense exemplar sic habet: οὗς ἰπας καλοῦσι τοὺς ἐτέροους, τοὺς δὲ τευτερίδας. Vbi mea sententia pro οὗς ἰπας, Οὐσίπας una dictione, & tenui spiritu legendū esset. Sic enim rectius Plutarchi uerba cum hoc Caesaris (quem ille haud dubie secutus est) loco quadrabunt, si uertas ad hunc modum: Duo populi Germanorum Rhenū transgressi sunt, alteros Vsipes, alteros Tenteridas uocāt. Porro Tacitus de Situ, & moribus Germanorum Vsipios, ac Tenteros Catts (quos nunc Hessos uocant) uicinos esse affirmat. Cuius sententia Rhenanus, Pynchio

Pyrcheimerus, ac Iucundus subscribunt. Ille nanq; lib. 2. Rerum Germanicarum ait, Francos ad Rhenum in Tengeros, iuxta Chamauos, Veteres illas Sicambrorum sedes, usq; ad Moenum amnem, & Salam concessisse, etiam Cattorū locis occupatis. Hi uero Tengeros (sic enim Pyrcheimerus legit) & Usipetes inter Rhenum, & montes, ubi hodie pars Hassiæ cum Rheno coniungitur, dicta der hochrug, ditiones comitum de Naussau, Königstein &c. Francofordiam usq; occupasse scribunt. Sueuorum gens est longe maxima &c.) Iulianæ sententiæ cum Cornelius Tacitus, tum Paulus Orosius accedit. Ille nanq; in libello De situ, ac moribus Germanorum ait, Sueuorū non unam esse gentem, ut Cattorum, Tengerorumue: sed maiorem Germaniæ partem ab eis inhabitari proprijs nationibus, ac nominibus discretis. Hic uero li. 1. Quinquaginta quatuor eorum gentes fuisse scribit. Vnde non mirum est centū pagis illos quoq; habitasse, ut Cæsar hic paulo post meminit. Lauentur in fluminibus.) Infra lib. 6. omnibus Germanis in more fuisse scribit, promiscuè in fluminibus perlui. Et Pomponius Mela lib. 3. Geographiæ eosdem magno natandi studio etiam sæuissima hyeme detentos esse perhibet. Quàm latissime à suis finibus uocare agros.) Idem Mela eadem de Germanis omnibus in commune asserit, dicens, eos bella cum finitimis gerere, & causas eorum ex libidine accersere: neq; imperitandi, prolatandiq; quæ possident. Nam, inquit, ne illa quidem enixe colunt, sed ut circa ipsos, quæ iacent, uasta sint.

Succedunt Vbij.) Qui nunc Agrippinenses seu Coloniaenses, olim uocabantur; antequam relicta Germanica Rheni

ANNOTATIONES.

Rheni ripa in Gallicam transmigrarunt. De qua re plura legito apud Beatum Rhenanum lib. 1. Rerum Germanicarum. Atq; auditionibus.) τὰς ἀκοάς, Græca, Hebraea, & Germanica loquendi forma, Cæsar hic usus est: declarans, quid per rumores intelligat. Quaspe adducti Germani.) suple Vsi petes, & Tencleri. In finibus Eburonum, & Cōdrusonum.) De Eburonibus supra lib. 2. diximus. De Condrusonibus uero nihil apud quemquam inuenio præterquam Marlianum: qui eos nomen retinere, ac diocæsis Leodiensis esse dicit: ducatus Lucemburgensi, comitatus Namurcensi, ac Mosæ fluuio finitimos. Secundum quam descriptionem prorsus iisdem populi sunt, quos infra lib. 6. in 2 inflexione Condrusos uocat. Non rarum autem est Cæsari nominis inflexionem (præsertim in barbaris) uariare: ut & in uoce Teutonus, & Teuto fecit. Porro de Condrusis planiorem uideto inferius explanationem in lib. iam citato. Ad Ambiuaritos trans Mosam.) Ambiuariti nunc Brabantini à Lucundo, & Marliano esse putantur. Quæ appellatur Vacalos.) Alia exemplaria Vualis legunt, & ita propemodum apud Cornelium Tacitum legitur. Sic enim lib. 2. historiarum hanc Rheni partem describit. Rhenus alueo continuus haud (ita nanq; legendum existimo) modicas insulas circumueniens, apud principium agri Bataui, uelut in duos amneis diuidit, seruatq; nomen, & uiolentiam cursus quâ Germaniam præteruehitur, donec Oceano misceatur: ad Gallicam ripam latior, & placidior adfluens, uerso cognomento Vahalæ incolæ dicunt: mox id quoq; uocabulum mutat, Mosæ flumine, cuiusq; immenso ore eundem in Oceanum effunditur.

Hæc

Hæc ille. Vnde coniectura assequor istam Rheni partem
ideo à Germanis *Vahalen*, siue *Vualem* uocitatam: quod
Vuali, hoc est Galli ulteriorem, & latiore partem inco-
lerent. Siquidem in nostrate lingua Gallos, Hispanos, &
Italos etiamnum *Vualos* nuncupamus. Quod sanè *τῆς*
ἐκείνης etiam ad superiorem nostram sententiam roboran-
dam fecit: nimirum quod Gallica lingua ut nunc, ita &
olim Iulij Cæsaris tempestate à Germanica diuersa fuerit
penitus. Insulam efficit *Batauorum*. Idem *Corne-
lius Tacitus* lib. 20. *historiæ Augustæ* originem, & situm
& fortitudinem *Batauorum* hisce commemorat uerbis:
Bataui donec trans *Rhenum* agebant, pars *Cattorum* se-
ditione domestica pulsæ, extrema Gallicæ oræ uacua cultu-
ribus, simulq; insulam inter uada sitam occupauere: quam
mare *Oceanum* à fronte, *Rhenus* amnis tergum, ac late-
ra circumluit. Nec opibus Romanis societate ualidioris
attriti, uiros tantum, armaq; imperio ministrant, diu Ger-
manicis bellis exerciti: mox per *Britanniam* gloria trans-
missis illuc cohortibus, quas uetere instituto nobilissimi
populariū regebant. Hactenus *Cornelius*. Cæterum *Ba-
taui* nunc *Hollandi* uocantur, ex quibus uir incompara-
bilis, ac totius nostræ Germaniæ lumē *Desiderius* ille *E-
rasmus Roterodamus* ortum trahit. De quo legito plura
in *Chiliadibus* ipseus in prouerbio *Auris Bataua*.

Rhenus autem oritur ex *Lepontijs*, qui alpeis. Tschu-
dus proconsul noster, duos diuersos Rheni fontes comme-
morat, priorem, & posteriorem, quorum riui in unum con-
fluāt supra *Curiam Rhetorum* spatio milliarij Germani-
ci. Et huius quidem tractu *Aetuacios*, *Rhinwaldens-
eis*,

seis, Schäferos, Tusis, & Rætuns habitare. In illius uero
 Tauetscheros, Abbatia Diserntis, Trans, Ilantz, Grub,
 Flymss, & Vallem Lugnitiam sitos esse. Idem de Lepon-
 tijs ita scriptum reliquit: Leponiij tenent summa alpium
 iuga cum adiacentibus uallibus, siti inter Heluetios, Se-
 dunos, Salassos, Insubres, & Rhetos, citra, & ultra alpiū
 monteis. Porro quia non tantum Cæsar hic Rhenum per
 Nantuatium, Sequanorum, ac Mediomatricum fines la-
 bi dicit, uerum etiam Strabo lib. 4. eadem asserit: magnus
 scrupulus restat, qui nam fieri queat, ut Rhenus per tam
 longe (si Ptolemæo credimus) dissitos fines fluat. Eum
 itaq; Beatus Rhenanus ad hunc modum lib. 1. Rerū Ger.
 sustulit. Sequanorum ditio olim usq; ad Rhenum pertinge-
 bat, ut & Mediomatricum, ac Treuirorum. Hinc Iulius
 Cæsar scribit Rhenum fluere per fineis Sequanorum, Ba-
 siliensem diocæsim, & Sungauiam intelligens. Et lib. 3.
 Porro nihil dubitationis habeo Mediomatricorum ditio-
 nem olim Rhenum attigisse, ut intelligamus Nemetum
 fortassis, aut etiam Vangionū fines partim illis fuisse sub-
 iectos, nimirum quum ualidiores essent res Gallorum, &
 priusquam Germania prima, & secunda ad ripam Rheni
 in Gallia constituerentur, id quod post Iulium Cæsarem
 factum est. Tribucorum.) Eosdem hic populos innue-
 re uidetur, quos supra Triboces appellauit. In plureis
 defluit parteis.) Plinius lib. 4. cap. 15. huic Cæsaris loco
 ita subscribit, eumq; illustrat. In Rheno autem ipsa propè
 centum M. passuum in longitudinem nobilissima Batauo-
 rum insula, & Cannenusatum, & aliæ Phrysiorum, Cana-
 chorum, Prisiaborum, Sturiorum, Morsatorum, quæ ster-
 b nuntur

rsus hosteis sperabant, nec infelicia
 um à defensoribus amœnæ insulæ,
 is, consilium occultum initur de in-
 o, prætexunt itaq; stipendia non so-
 u, facillime summa rerum potiuntur.
 3. Geographiæ ab illo non nihil uae-
 stans Constantij regis filius se primū
 is, mox regnum repetens à Vortiger
 qui regnum arripuit) de medio tolli-
 ngisto duce Saxones nouas quærens
 iam applicuere: qui quanquàm mini-
 rtigerno in regni partem excepti sunt
 Pictos, & Scotos fuere. Didonis insua-
 utia, ut agrum mercati, quantum pel-
 ac in tenues postea diuisa parteis, ur-
 rum: quam sua lingua à pellis nomis-
 nim legedum puto, non Tangrastel)
 nanq; mihi Guilhelmus Peterfonius
 taxeorum arcuum causa Tiguri hæc
 no Domini 1539. mense Octobri. Eos
 honcastel Anglicè tantum ualet, ac si-
 ia castelli. Hactenus ille. Cæterum si-
 lio quopiam historicorum hæc mutus
 diuersa ab his super eadem re Vuis-
 Saxoniorum lib. 1. scribit, qui & ipse
 Britanniam à Saxonibus occupa-
 itannia à Vespasiano principe iam o-
 redacta, & sub clientela Rom. multo
 gens, à uicinis nationibus impugna-

nuntur inter Helinum, ac Fleuum. Ita appellantur ostia, in quæ effusus Rhenus ab septentrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit, medio inter hæc ore modicum nomini suo custodiens alueum. Vide 3, & 4 Europæ tabulam apud Ptolemæum. Atq; is dies inducijs erat ab ijs petitus.) Gellius lib. 2. cap. 25. hanc uocem ita explicat: Inducias sic dictas arbitramur, quasi tu dicas, inde uti iam. Pactum induciarum eiusmodi est, ut in diem certum non pugnetur, nihilq; incommodi detur: sed ex eo die postea uti iam omnia belli iure agantur, & reliqua. Nam qui uolet, totum caput legat, Simul ut dicebatur.) Græca dicendi forma est, simul, simul, pro cū, tum, uel tum, tum. Et cum ad confluentem Mosæ, ac Rheni.) Hunc locum uulgus nostrate etiamnum corrupto uocabulo Cobulentæ, quasi dicas Confluens, uocat. In fines Sicambrorum receperat.) Volaterranus lib. 5. Geographiæ, & Sabellicus Sicambros Gelrhēseis nunc uocari existimant: quū tamē (ut supra li. 3. annotauimus) Iucundus, & Alciatus Menapios hoc nomine appellitēt. Quorum sententia mihi magis arridet, eo quod Gelrhia in Gallica Rheni ripa posita sit, & Cæsar Sicāmbros in Germanica ponat. Cui Strabo assentiens, ait. Post Menapios, qui utranq; Rheni ripam incolunt, Sicambri Germani consistunt. Cæterum hoc fortassis Volaterranum, & Sabellicum mouit, ut Sicambros Gelrhenses interpretarentur: quod Cornelius Tacitus lib. 12. historiarum asserit, eos à Romanis, excisos, ac in Gallias translatos esse. Item quod Suetonius in Augusto refert Sycambros se dedentes in Galliam traductos. Vnde & fieri potuit, ut quidam inter Menapios confederint, & nunc una

noce Gelrhenses uocentur. At quum Cæsar hoc loci scribat, Rheno transmissso, se in fines Sicambrorum profectum, & Strabo, ac Ptolemæus in 4 Europæ tabula eos adhuc Germaniæ magnæ populum asserant: Lucundus (ut mihi quidem uidetur) rectius eos intelligit, qui nunc principi de Nauso parēt. Quanquā nō sim nescius Hermannū uerē nobilem illum Comitem Neuenariū sentire Francos antiquitus Sycambros esse dictos. Omnium autē rectissimè (ἀτὰρ ἀντὶ τῆς) sentire uidetur Io. Pollius Bilueldanus poëta lepidissimus, qui eos duci Gelrhensi Vilmo subditos ad hunc canit modū: En tibi bellaces gaudent parere Sicambri, Te obseruant Bataui, Menapijque simul. Denique quem usquā sua defraudem laude, Hubertus ille Leodius, illorum ἑτυμολογ Germanicum, originē ac loci sitū ita describit: Sycambri Menapiorum regionē occupant, & Germanos indigites fuisse nomine ipso deprehenditur, Germanicè enim Sygenberger appellabantur. Vnde & Sycambri in uetustis codicibus scriptum reperitur. Habitarunt ad alteram Rheni ripam, paululū infra Vbios, & ad Ruram fluuiū: qui apud Dusbürgum Rheno miscetur &c. Nam qui uolet totum illius locum legere potest. Itaque & si summa difficultas faciundū pont.) Hoc quod Cæsar de se hic prædicat, Suetonius, & Plutarchus confirmant. Ille quidem ad hunc modū: Germanos, qui trans Rhenum incolunt, primus Romanorum ponte fabricato aggressus, maximis affecit cladibus. Hic uero sic: Cæsar occasionem nactus, quum alioquin gloriæ cupiditate duceretur, quod primus omnium Rhenum exercitu traiecisset, pontem instruxit &c. Tigna bina
h a sequis

sesquipedalia.)supple in latitudinem. Nam dimensionem longitudinis mox innuit, dicens: Dimensa ad fluminis altitudinem: hoc est tantæ longitudinis, quantum fluminis altitudo postulabat. Non publicæ modo directæ.)modo id est, more publicæ, ad quem modum & Liuius sæpe loquitur: ut modo Latrocinij, id est, in modum. Nam Cæsar hoc significare uult, pontem hunc non ad eum modum directè structū fuisse, quo alij, uelut pons publicus: unde Horatius Cocles Hetruscorum manum propulsauit, testante eodem Liuiolib. 2. ab urbe condita. Contra uim, atq; impetum fluminis.) Eandem rationē & Plutarchus hisce uerbis affert. Quum trunci, ac ligna fluuio delata ingentis ictus operi infligerent, ad eos excipiendos, uimq; fluminis refrenandam, Cæsar in superiori parti maximas coniugatas trabes præfixit. Diebus decem, quibus materia coëpta erat &c.) Plutarchus ijs, quæ modò citauimus, hoc subiungit, & hæc Cæsaris uerba ita corroborat. Incredibile spacium præbuit, intra decimum diem ponte perfecto. In Britanniam proficisci.) Hæc insula à Ptolemaeo, ac reliquis ueteribus Albion uocatur. Vnde uero Anglia à recentioribus sit appellata: partim ex Rhenano partim ex Volaterrano discere possumus. Ille ergo sic li. 1. Rerū Germanicarū scribit: Britanni tot iam annis à piratis uexati, quū nulla superesset spes ullius à Romanis auxiliij, iamq; hostes insulæ partem occupassent: cogitant de Saxonibus conducendis, quorum præsidio occupatores istos Actacottos, Pictos, & Scotos exturbare possent. Aduchitur igitur cum innumera multitudo per legatos accitus Vortigernus Anglorū (hoc nationi nomen erat) regulus. Iamq;

Iamq̃ uictoriam aduersus hosteis sperabant, nec infelici-
ter res procedebat, quum à defensoribus amœnæ insulæ,
& diuitis amore captis, consilium occultum initur de in-
uadendo illius imperio, prætexunt itaq̃ stipendia non so-
luta, sicq̃ nato tumultu, facillime summa rerum potiuntur.
Hæc ille. Hic uero lib. 3. Geographiæ ab illo non nihil uar-
iat, sic scribens: Constans Constantij regis filius se primū
Deo, cœnobioq̃ dicans, mox regnum repetens à Vortiger
no Gerseorum rege (qui regnum arripuit) de medio tolli-
tur. Hoc tempore Engisto duce Saxones nouas quæren-
tes sedeis in Britanniam applicuere: qui quanquàm mini-
me Christiani à Vertigerno in regni partem excepti sunt
auxilioq̃ ei contra Pictos, & Scotos fuere. Didonis insu-
per uisi dicuntur astucia, ut agrum mercati, quantum pel-
lis bubula operiret, hac in tenues postea diuisa parteis, ur-
bem cinxerunt in gyrum: quam sua lingua à pellis nomis-
ne Thoncastell (sic enim legendum puto, non Tangrastel)
nominauerunt. Ita nanq̃ mihi Guilhelmus Peterfonius
Anglus ἀντόμης, & taxeorum arcuum causa Tiguri hæ-
rens mihi retulit Anno Domini 1539. mense Octobri. Eo-
dem uero authore Thoncastel Anglicè tantum ualet, ac si
Latine dicas: corrigia castelli. Hactenus ille. Cæterum si-
ue illi ex Beda, siue alio quopiam historicorum hæc mutus-
ati sint, certe multum diuersa ab his super eadem re Vui-
richindus gestorum Saxoniorum lib. 1. scribit, qui & ipse
Saxo fuit. Sic nanq̃ Britanniam à Saxonibus occupa-
tam inibi narrat: Britannia à Vespasiano principe iam o-
lim inter prouintias redacta, & sub clientela Rom. multo
tempore utiliter degens, à uicinis nationibus impugna-

tur: eo quod auxilio Romanorum destituta uideretur. Populus namque Romanus Martiali imperatore à militibus interfecto, externis bellis grauitè fatigatus, non sufficiebat solita auxilia administrare amicis: extructo tamen ingenti opere ad munimen regionis, inter confinia à mari usque ad mare, ubi impetus hostium uidebatur fore, relinquebāt regionē Romani. Sed hosti acriori, & ad bellandū prompto, ubi gens mollis, & pigra belli resistit: nulla difficultas in destruendo opere fuit. Igitur fama prodente de rebus Saxonis prospere gestis, supplicem mittunt legationem ad eorum postulanda auxilia, & procedentes legati, optimi, inquit, Saxones, miseri Bracti crebris hostium incursionibus fatigati, & admodum contriti, auditis uictoribus à uobis magnificè patrat, miserunt nos ad uos supplicantes, ut ab eis uestra auxilia non subtrahatis. Terram latam, & spaciosam, & omnium rerum copia refertam, uestræ mandāt ditioni parere: sub Romanorum hactenus clientela, ac tutela liberaliter uiximus: post Romanos uobis meliores ignoramus: ideo sub uestræ uirtutis alas fugere quærimus: uestra uirtute, uestris armis hostibus tantum superiores inueniamur, & quicquid imponitis seruitij, libenter sustinemus. Patres adhuc pauca respondent, certos amicos Bractis Saxones sciatis, & eorum necessitatibus, atque cōmodis æque semper affuturos. Legati læti redierunt in patriam, exoptato nuntio socios lætiores redcentes. Deinde promissus in Britanniam mittitur exercitus, & gratanter ab amicis susceptus, in breui liberat regionem à latronibus, restituens patriam incolis. Neque enim in id agendo multum laboris fuit: quippe qui iam olim audi-

dita fama Saxonum perculsi terrebantur, dummodo præ
 sentia eorum procul pelluntur. Erant enim hæ gentes Bra
 ctis aduersæ Scoti, Pehiti: aduersus quos militantes Sax
 ones accipiebant à Bractis omnia ad usum necessaria.
 Manserunt itaq; in illa regione aliquanto tempore, uica
 ria Bractorum bene usi amicitia. Vt autem uiderūt prin
 cipes exercitus terram latam, ac fertilem, & incolarū ma
 nus ad bellandum pigras, se uero ac maximam partem
 Saxonum sine certis sedibus, mittunt ad reuocandū ma
 iorem exercitum, & pace cum Scotis, & Pehitis firmata,
 in cōmune contra Bractos consurgunt, eosq; regione pro
 pellunt, suæ ditioni regionem distribuunt. Et quia illa in
 sula in angulo quodam maris, sita est, Anglosaxones usq;
 hodie uocantur. Ad hæc cognoscenda priusquam pe
 riculum &c.) Suetonius Tranquillus hanc Cæsaris pro
 uidentia (ut supra quoq; in præfatione diximus) hisce uer
 bis comprobat: In obeundis expeditionibus dubium cau
 tior ne, an audentior. Exercitum neq; per insidiosa itine
 ra duxit unquam, nisi perspeculatus locorum situs: neq; in
 Britanniam transuexit, nisi ante per se portus, & nauiga
 tionem, & accessum ad insulam explorasset. Quod
 inde erat breuissimus in Italiam traiectus.) Infra à prin
 cipio lib. 5. hunc portum Itium uocat. De quo lege plura
 apud Ptolemæum lib. 2. cap. 9. tabula Europæ 3. Strabo
 nem lib. 4. Et Volaterranum li. 3. Geographiæ. Qui
 se de superioris temporis consilio.) De isto Morinorū con
 silio inde supra in fine ipso lib. 3. Inusitato genere tor
 mentorum.) Quæ species sint tormentorum ex 22. cap. lib.
 4. apud Vegetium patet. Vbi inter alia tormentorum ge
 nera

nera, balistā primo enumerat: eamque funibus, neruis, chordisque ita tendi, ut quanto maiora brachiola haberet, hoc est, quanto maior esset, tanto spicula longius mitteret. Deinde onagrum, quo lapides dirigebantur. Postremo scorpiiones (quas nunc manubalistas inquit, uocant) ideo sic dictos, quod paruis, subtilibusque spiculis mortem inferant. Hæc, atque alia nimirum tormentorum genera Britannis hominibus feris, ac barbaris, longeque à Romanorum consuetudine alienis inusitata uidebantur: non secus atque Gallis ambulatoriæ turres, ut superius sæpe in urbium oppugnatione exploratum est. Scaphas longarum nauium, Item speculatoria nauigia.) Scaphæ nauiculæ sunt, quæ maiores naueis consequuntur. Speculatoria autem nauigia eadem sunt, quæ alio nomine exploratoria uocantur: quod (ut inquit, Vegetius lib. 4 cap. 37) ne candore prodantur, colore Veneti tinguntur, & funes cæra etiam (qua inungi solent naues) inficiuntur. Nautæ quoque uel milites Venetam uestem induunt, ut non solum per noctem, sed etiam per diem facilius lateant explorantes. Verum enim uero ne quid dissimulē, Vegetius idem paulò ante uerba modò citata scaphæ, & exploratoriæ pro eadem naui usurpat: quum tamen Cæsar hoc loco diuersas esse haud obscure innuat. Quæ in stationibus erant.) Stationes cum diurnæ tum nocturnæ militum excubiæ dicuntur, Ger. die schiltuacht. Alienum esse tempus.) Circum specti, fidi ac prudentis Imperatoris Cæsar hic nobis præbet. Ex illius namque officio est, omnia prius experiri quam armis decertare, ac exercitum suum in discrimen uocare. Id quod & Tranquillus de Iulio in hæc testatur uerba: Quo sæpius inquit, uicisset, hoc minus
expe.

experiendos casus opinans: nihilq; se tantum uictoria ac-
quisiturum quantū auferre calamitas posset. Quod pro-
pinqua die æquinoctij.) Quoniam supra dixit, exigua æsta-
tis parte reliqua, nihilominus se in Britanniam nauigare
constituisse, necessum est, ut hic æquinoctium autumnale
intelligamus: quod secundum ueteres mathematicos 8 Ka-
lendas Octobris fit: secundum Recentiores uero 17 Kalen-
Octobris, quando Sol Libram ingreditur. Nam alterum
æquinoctium, quod Vernale uocatur, iuxta priscorum sen-
tentiam Octauo Kalendas Aprilis: iuxta Neotericorum
autem computationem 17 Kalendas Aprileis contingit,
quando uidelicet Sol Arietis signum intrat. Quo per-
fugio superiori anno.) Tum enim (ut ex fine superioris li-
bri manifestum est) se, suaq; omnia in continenteis syluas,
& paludes contulerant: quod se inferiores in pugna cum
Cæsare indipiscenda uiderent.

ARGUMENTVM LIB. V.
DE BELLO GALLICO.

Principio qua forma naueis Oceano idoneas fieri ius-
serit: Deinde Treuirorum defectionem Indutiomaro aus-
thore factam describit. Tertio quibus modis in Britan-
niam redierit: ubi & insulæ situm, ambitum, Britannorū
mores, ac instituta magis Geographicè, ex actiusq; quàm
in superiori libro, explicat. Deniq; quo pacto eosdem de bel-
lauerit. Quartò Eburonum defectionem, Ambiorige, &
Catiuulco ducibus: & quibus insidijs Q. Titurius Sabin-
us, & L. Arunculeius Cotta legati ab iisdem oppressi
h s sint.

sint. Quinto Neruiorum rebellionem prædicti Ambioris
gis ductu factam. Sexto qua ratione Galliã fermè totam
rebellantem in officio retinuerit. Septimò & ultimò qui-
bus modis Labienus Indutiomarum castra Romana op-
pugnare conatum oppesserit.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM V.

Io. Rhellicani Annotationes.

V A M Q V I B V S I N
nostro mari &c.) Pomponius
Mela lib. 1. ait, totam terrã Ocea-
no circumdari. Ea autem parte,
qua Europam ab Aphrica mare
disiungit, & Asiam contingit, no-
strum dici. Cur autẽ idem mare
mediterraneum, & interclusum etiam uocetur, supra li-
bro, diximus. Quod si quis plura de hoc mari cognosce-
re cupit: doctissimos Vadiani nostri commentarios in præ-
citato Melæ loco consulat. Quod à Pirustis finitimam
partem prouintia.) Quas genteis Cæsar hic Pirustas,
Ptolemæus in 5 Europæ tabula Pirusas uocat: & in extre-
ma Dalmatiæ parte, uersus Macedoniam easdem ponere
uidetur. Strabo autem lib 7. Piruscas, easq; in inferiori
Pannonia locat. Vide 6 Europæ tabulã. In fines Tre-
uirorum.) Hos Ptolemæus in 5 Europæ tabula Triberos
appellat.

appellat. In syluam Arduennam abditis.) Strabo lib. 4. de Arduenna sylua hæc prodidit: Arduenna, inquit, sylua est procerarum arborum permagna quidem, uerum haud magnitudine tanta, quantam rerum scriptores tradidere, stadijs millibus quaternis. Hactenus ille. Porro Galli eam nunc in uernacula sua foreste Dardena uocant & Germani syluam Leodiensem, den Leuticher Vuald: propterea quod ad Eburones, hoc est Leodienses pertingat, ut supra quoq; Cæsar lib. 1. loquitur. Quæ in Meldis factæ erant.) Idem Strabo lib. eodẽ Lexouios, & Meldos Oceano uicinos esse perhibet: atq; in Gallia Lugdunensi eos ponit. Ptolemæus autem, Plinius, & Volaterranus in eadem quidem Galliarum parte, sed in alio tractu, nempe iuxta Heduos, & Lugdunum metropolim prope Galliam Narbonensem. Quod si ita habet, duo populi sunt, qui hoc nomine gaudent: & Cæsar de Oceani accolis hic loquitur. Nam si tertiam Ptolemæi tabulam Europæam quis contempletur: facile coniiciet naues non ad Cemmenos montes fabrefactas, quibus milites Cæsareani in Britanniam transportarentur. Naues enim propter loci distantiam à mari non sine amplissimis impensis in Oceanum deduci potuissent. Verum enim uero hanc controuersiam Beroaldi lectio nobis pulchre componit. Nam pro in Meldis, legit in Belgis. Id quod huc optime quadrat. Siquidem quum Belgæ una parte Oceanum uersus septentriones attingant: uerisimile est naues istas in ibi factas, quibus Cæsar per Oceanum in Britanniam traiecturus erat. Religionibus impediri &c.) scilicet aliquibus, ut ominibus, & augurijs parum felicibus.

Fidem

Fidem reliquis interponere, iusiurandum poscere.)
 suple cœpit, ut exponit Priscianus: uel ut alij interpretan-
 tur, Interponere interponebat, poscere poscebat. ut sit, infi-
 nitius pro indicatiuo positus, κατ' ἐναγκαλίαν. Quod
 Corus uentus nauigationem impediēbat.) Sine aspiratio-
 ne Corus scribit debet, qui idem & Caurus dicitur. De
 quo Aulus Gellius lib. 2. ca. 22. ita scriptum reliquit: Tres
 sunt uenti orientales, Aquilo, Vulturnus, Eurus, quorum
 medius Eurus est. His oppositi & contrarij sunt alij tres
 Occidui, Caurus, quem solent Græci Ἀπρὸς ἄναρ uocare: is
 aduersus Aquilonem flat. Item alter Fauonius, qui Græ-
 cè uocatur Ζέφυρος: is aduersus Eurū flat. Tertius Afri-
 cus, qui Græcè uocatur Λίψ: is aduersus Vulturnum flat.

Qui magnam partem omnis temporis in his locis flare
 cōsuevit.) Ex præcitatis Gellij uerbis, & ex Europæ ta-
 bula apud Ptolemæum ratio huius flatus liquidò constare
 potest. Nam quum Britannia (teste Plinio) partim uersus
 occasum uergat, partim uersus Septentrionem: necessum
 est, Caurum uētum maximè indidem aduersus Aquilonē
 spirare, quippe contrarijs inter se existentibus illis duobus
 uentis. Cum annotinis:) hoc est, quæ annonam uehe-
 bant, ut sit denominatiuum, sicut à sero serotinus. Eo mi-
 nus ueritus nauibus.) Obserua ita Latine dici uereor tibi
 sicut timeo tibi. Testudine facta. Vnde, & in quem
 usum testudo contexta sit olim, supra lib. 3. per occasionem
 diximus, ubi muralium falcium ex Vegetio mentionem fe-
 cimus. Nascitur ibi plumbum album.) Plinius li. 34.
 cap. 17. tradit candidum plumbum multum ariditatis ha-
 bere: nigrum uero esse totum humidū. Illudq; eam ob cau-
 sam

Jam nulli rei sine mixtura utile. Neq; argentū ex eo plum-
 bari, eo quod argentum prius lique scat. Confirmantq;, in-
 quit, si minus albo nigri quam satis est, misceatur, erodi ab
 eo argentum. Insula natura triquetra.) id est, trian-
 gula est, ut Strabonis interpres lib. 4. uertit. Cuius unum
 latus est contra Galliam &c.) Quoniam ea, quæ Volater-
 ranus lib. 3. Geographiæ scribit non parum ad hunc locū
 illustrandum faciunt: age eius uerba huc transcribamus.
 Sic ergo ait: Insulam totam sicuti olim in tria promonto-
 ria, seu treis angulos, in totidem deinde regna diuiserunt:
 ubi Cantium, & Londinum, Angliterram appellant, quæ
 loca maritima uersus Galliam, & humaniora continet, ex
 Anglis Saxonibus appellata, quia eam partem occupaue-
 runt. Deinde ad latus occidentale Scotiæ regnum, ubi in-
 sula ingens Caledonia, & mare Caledonium illi uicinum
 Ptolemæo, cæterisq; Geographis ponitur. Hactenus ille.
 Cæterū Ptole. tabula Europæ .i. quod Cæsar hic Cantium
 Nutantium uocare uidetur. Dimidio minor, ut existima-
 tur, Britan.) Pli. lib. 4. cap. 16 ait Iberniam eandem latitu-
 dinem esse, quæ Britannia, sed longitudine ducentorum
 millium passuum minorem. In hoc medio cursu est insula.)
 suple inter Britan. & Iberniam. Cōplures præterea mino-
 res.) Ptolemæus in prædicta tabula supra Monam, Lim-
 num, & Adron ponit: & triginta Orchades Britaniam, &
 sex alias insulas partim Iberniam, partim Britanniam obie-
 ctas. Dies continuos tringinta sub Bruma.) Sub bru-
 ma, id est, sub Solstitium brumale. Quod tamen si Cæsar nō
 compererit, ideoq; nec eidem uero simile uidetur: tamen
 ratio usus, ac rerum experiētia uerum esse docet. Quamto
 enima

enim quis magis Septentrionem uersus proficiscitur, tanto in hyeme noctes longiores: & è contra in æstate dies longiores sunt. Hinc fit ut dies æstiuus Cracouiæ, & nox hyberna circiter horā solidam nostrates superent. Vnde etiā (quod multò plus est) fiet, ut apud Thylenfeis, ac Bilappios (quos ἐνὸς τοκοίτους Græcè uocaueris, eo quod adeò latas, & prolixas habeant auriculas, ut super unam cubent, & altera se tegant) extremos Septentrionis populos sub æstiuo solstitio continui dies, & sub hyberno continuæ noctes sint. Cuius rei Plinius lib. 2. cap. 77. in hæc uerba testimonium perhibet: Solstitialibus diebus, accedente Sole propius uerticē mundi, angusto lucis ambitu, subiecta terra, continuos dies haberi senis mensibus, noctesq; diuerso ad Brumam remoto. Quod fieri in insula Thyle Pythias Massiliensis scripsit, sex dierum nauigatione in Septentrionem à Britannia distante. Quidam in Noma, quæ distat à Camalduno Britanniae oppido circiter ducentis millibus, affirmant. Perhibet & Ioannes de sacro Busto in sphaera sua materiali rationem eiusdem rei in hæc addens uerba: Illis quorum Zenith est inter circulum Arcticum, & Polum mundi Arcticum contingit: quod horizon illorum intersecat Zodiacum in duobus punctis æque distantibus à principio Cancris. Et in reuolutione firmamenti contingit, quod illa portio Zodiaci intercepta semper relinquitur supra horizontem. Vnde patet, quod quā diu Sol est in illa portione intercepta, erit unus dies continuus sine nocte. Ergo si illa portio fuerit ad quantitatem signi unius, erit ibi dies continuus unius mēsis, sine nocte. Ad quantitatem uero duorum signorum erit duorum mensium &c.

Quot

Quot autem nationes in insula Thyle habitent, & quo pacto se sub utrumque solstitium gerant, Procopius lib. 2. luculenter ostendit: ideoque eius rei descriptionem iuxta Christophori Porsenae translationem huc auctarii uice transcribere uisum est. Nationes, inquit, tredecim insulam inhabitant, affluentissima quadam mortalium multitudine, regesque singulis nationibus praesunt. Et apud has uniuersas mirandum quid fieri contingit. Siquidem circa extremum aestatis tempus dum in autumnum haec se circumagit ad quadragesimum, plurimum diem, haudquaquam Sol in occiduum uergit: sed per omne id tempus supra terram existit, ac uisitur. Dein minore quam mensium sex interuallo circa hyemisque postrema, eadem in insula, per dies sol 40. nusquam comparet, sed perpetua haec offunditur nocte. Unde & per id tempus negotiorum omnium remissio tenet qui in ea regione sunt homines, quandoquidem nullo pacto uersari inter se hi mutuo queant. Mihi uero hanc insulam aduendi, & si nimium properanti oblata nunquam occasio est, ut miranda ista conspicerem. Ab his tamen quaerendo, ac sciscitando, qui inde se ad nos contulerunt, num ea in insula statis temporibus sic oriretur (ut traditur) Sol, & occideret, certiore esse eius rei comperi famam ex eorum praesertim relatu, qui Solem ea in insula identidem affirmarent per dies hos 40 nec occidere quidem: sed eius regionis hominibus in orientem alibi comparere, & nonnullis in locis ad occidentem, in horizontemque rursus hunc redeuntem, eundem se in locum recipere, ubi & die superiore orientem conspexerant, & hunc in modum noctem unam hos computare iam pertransisse: rursusque quum noctium tempus

tempus aduenerit, ut Luna, ita & syderū cursibus aliorū animaduersis, dierum hos spacia contemplari. Deniq; dierum quinque & triginta magnæ huius, & perpetuæ noctis transacto iam tempore in montium cacumina ex eorū cōsuetudine nonnullos emittere speculatum, ut sicunde forte ex aliqua specula Solem conspexerint, hominibus statim inferiora tenentibus loca renuntient, post quintum diem ut his Sol omnino illuceat fore. Tunc uniuersos ut fausta sibi re nuntiata panegyricis laudibus celebrare, & hæc ipsa in tenebris agere &c. Ex quibus omnibus apparet, nā uanum esse (teste Iulio) quod quidam de his prodiderunt insulis, dies cōtinuos 30 sub bruma esse noctem. Certis ex aqua mensuris.) Clepsydras nimirum intelligit, quibus & Græci, & Romani in horarum spatijs dimetiendis perinde utebantur, ut nos iam arenarijs horologijs. Breuiiores noctes suple æstatis. Quum enim exercitum iam ante ex hybernis Gallicanis eduxisset, quàm in Britanniam solueret, dubio procul isthæc noctis dimensio in æstate est facta. Ita omnis insula in circuitu est uicies &c.) Plinius in antè citato loco ex Pythiæ, & Isidori sententia docet: Britanniam circuitu patere 38. M. Passus, & 75. M. Ex Agrippæ autem sententia longitudinem 800 mille passuū esse credit: Latitudinem 300 millium. Britanni se glasto inficiunt.) Plinius idem lib. 22. cap. 1. Glastum, inquit, simile plantagini in Gallia uocatur: quo Britannorū coniuges, nurusq; toto corpore obsitæ quibusdam in sacris nudæ incedunt, Aethyopum colorē imitantes. Hæc ille. Cæterum quia Herodianus sub finem lib. 3. quædam de Britannorum ueterum moribus scribit, quæ ad hunc locum illustran

illustrandum facere uidentur, idcirco ea secundum Politi-
tiani interpretationem huc adscribenda duxi. Neque ait, ue-
stis usum cognorunt: sed uentrem, atque ceruicem ferro
incingunt, ornamentum id esse, ac diuitiarum argumen-
tum existimantes: perinde ut aurum ceteri barbari. Quin
ipsa notant corpora pictura uaria, & omnifariam for-
mis animalium: quo circa ne induuntur quidem, uidelicet
picturam corporis ne adoperiant. Sunt autem bellicosissima
gens, atque auidissima cædis, tantum scuto angusto, lanceaque
contenti. Præterea gladio nudis corporibus dependente:
loricæ, ac galeæ penitus ignorant usum &c. Vnde appa-
ret etiam Seueri Imperatoris, & Herodiani temporibus
eundem pingendi corpora morem apud Britannos fuisse:
qui Iulij Cæsaris ætate fuit. Equites hostium, effeda-
riique &c.) Per digressionem hætenus situm, ac mores Bri-
tannorum descripsit: nunc ad institutam historiam & bel-
lum cum Britannicis equitibus gestum redit. Supra enim
de hostibus ita narrat. Illi equitatu, atque effedis ad flumen
progressi &c. Ad flumen Thamesim.) Supra enim
dixit Cæsar à maritimis ciuitatibus per hoc flumen Cassi-
uellauni fines diuidi. Volaterranus uero li. 3. Geographiæ
Londinum ad Thamesim fluuium quem uulgus Angli-
canus nunc Thenis uocat, (ut multis ingenij dotibus orna-
tus iuuenis D. Georgius Sophocardius Scotus Tiguri in
Abbatissano collegio agens mihi retulit) situm esse affir-
mat: ibique regiam sedem esse. Oppidum autem Britan-
ni uocant, quum syluas impeditas uallo &c.) Istiusmodi
fermè oppida, & domos olim etiam apud Germanos fuisse
idem Herodianus lib. 7. in hæc uerba testatur: Sunt ur-
bes.

bes, ædificiaq; Germanorum incendijs maxime idonea. Rara enim apud eos structura è lapide, & lateribus coctis libus: densisq; potius syluis, quarum confixis, coagmentatisq; lignis, quædam quasi tabernacula ædificant. Duo bus commeatibus. (id est, duabus transmissionibus, seu profectionibus. Concilioq; Gallorum Samarobrinae per.) Ptolemæus lib. 2. cap. 9. unica litera immutata Samarobrigam uocat: Ambianorumq; oppidum esse uult. Volasterranus autem lib. 3. Geographiæ Samarobrinam Rhemorum urbem statuit. At (cum doctissimi hominis uenia dictum uolo) hallucinatus uideri potest. Etenim nullum Rhemorū oppidum à Geographis hoc nomine recensetur. Adhæc quum Cæsar antea dixerit, se propter subitos Gallorum motus in Galliam festinasse, non est uerosimile, eum fermè in postrema occasum ac meridiem uersus parte concilium celebrasse: quū è diuerso Ambiani statim post Morinos (in quorum portum ex Britannia appulerat) occurrerent, id quod ex Europæ tabula apud Ptolemæum licquidò apparet. Diuersum ab his omnibus Hubertus sentiens, ait, Samarobrinam nunc Cameracium dici: propterea quod Galli eam nūc uulgò Cambray, Itali, uero Samberci uocent. Tertiam in Essuos.) Quum Cæsar supra li. 2. eos Sueffones uocet, quos Ptolemæus in modò citata tabula Vessones: mihi uidetur librariorum incuria pro Sueffones, uel Vessones scriptum esse Essuos. Nullus enim Geographorum ueterum (quos ego saltem uidi) Essuorum Galliæ populorum meminit. Inter recentiores uero Iucundus & Marlianus authores sunt, Essuos Armoricae ciuitatibus proximos esse: à Belgis remotos plusquàm centum

centum millia passuum. Et Callice Retelois oultre tornay
uocari asserunt iidem: Hubertus uero uir haud indoctus
in Eburonibus suis, ac Tungris putat, Essuos eos nunc
esse, qui circa oppidum Et habitant: quod superioris Ger-
maniae dialecto Ess nominaretur. Treis in Belgio
collocavit. Id est, in reliqua Belgii parte. Nerui enim,
Suessones, & Treuiri etiam ad Belgicam Galliam spe-
ctant. Trans Padum, id est, in Transpadana Italia, quae
nona Italiae regio à Plinio li. 3. ca. 17. recensetur. Padus
enim (qui & Eridanus à Graecis dictus est) Togatā Gal-
liam à Transpadana Italia disiungit: ut ex 6 Europae Ta-
bula apud Ptolemaeum apparet. Qui sub imperio Ambio-
rigis. Vterque enim (ut ex 6 lib. de bello Gal. infra patet) di-
midiae partis Eburonum rex erat. In pacatissimam
& quietissimam. utpote qui Rhemis fidelissimis Roma-
norum socijs fratres erant, adeoque illorum beneficio conser-
uati: dum Caesar Nouiodunum expugnauit, quemadmo-
dum supra lib. 2. narrat. In Galliam morari consti-
tuit. Graeca constructio, pro in Gallia. Graeci namque in etiā
cum accusatiuo construunt, quando nos, uel quoslibet in lo-
co esse, uel futuros esse significamus: ut eis Γαλατίαν ἐμα-
ρῆναι, id est, in Galliam perseuerare. Erant in Carnu-
tibus. id est, inter Carnutes (rursus enim Graeca loquen-
di forma est omnibus etiam Latinis historicis perquam
familiaris) Lugdunensis Galliae populos: quorum oppidum
est Genabum. Est autem Carnutum regio (ut Caesar in-
fra lib. 6. perhibet) totius Galliae media. Quod sanè uerū
esse ex 3 Europae tabula constat. Ad castra oppugnanda
di uenerunt. supple gratia. Est enim Ἀπὸ τῆς ἐκδοψίς. Nam

& illi ἔνκα in eiusmodi locutionibus omittunt, ut τὸ μαρὰ
 θάνατον ἦλθε, id est, discendi uenit, supple caussa. Sese pro
 Cæsaris in se beneficijs.) Hæc Ambiorigis oratio generis
 suasorij est. Legatis namq; Cæsareanis persuadere cona-
 tur, se cum Cæsari, tum ipsis bene uelle. Utitur autem pri-
 mum argumento à gratitudine sua erga Cæsarem pro ac-
 ceptis beneficijs. Deinde per occupationem diluit id, quod
 sibi ab aduersarijs de castrorum oppugnatione obijci pos-
 set: utiturq; coniecturali argumēto & criminis translatio-
 ne, dum culpam bellici, ac hostilis motus in multitudinem
 transfert: & quando ait, non uerisimile uideri, se tantulis
 copijs adeò ingentem Ro. exercitum aggredi, ne dicat con-
 terere in animum induxisse. His coniecturis præmissis,
 dolum, ac mendatium subiungit, commune uidelicet Gal-
 lorum decretum esse, uno die omnia Romanorum hyber-
 na oppugnare: ad quod efficiendum ingentem Germano-
 rum manum conductam esse. Coactu ciuitatis.) Si-
 cuti dicimus permissu, iussu &c. Suaq; esse huiusmodi im-
 peria &c.) Ist hæc imperia Alexander ille Curtianus pre-
 caria uocat. Primorum militum centuriones.) pro
 militum Beroaldi & Aldi exemplar ordinum, & meo iu-
 ditio rectius legunt. Maiorum enim, ac Minorum ordi-
 num centuriones in antiqua Rom. militia fuisse ex 2 Ve-
 getij lib. cap. 8. discimus: ubi in hæc inquit uerba: Vetust
 autem consuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis
 promoueretur centurio primipili: qui non solum aquilæ
 præerat, uerumetiam quatuor centurias, hoc est quadrin-
 gentos milites in prima acie gubernabat. Hic tanquàm
 caput totius legionis merita consequebatur, & commo-
 da.

da. Qui enim uolet, totum caput perlegat. Suam
 sententiam in utranq; partem esse tutam.) δίκυμα est,
 sed infirmum: facile nanq; ad hunc modum euertere potest.
 Imò uero diceret aliquis utraq; sententiæ tuæ pars, multū
 & temeritatis, & periculi habet. Nam temerarium ne di-
 cam stultū est, hosti credere: nec minus periculi inest, quip-
 pe qui insidias struere possit. Deinde ut maxime tota Gal-
 lia cum Ro. conspiret: satius erit Martis aleam in castris
 experiri, quàm ut nos ultrò in insidiarū discrimen conijeci-
 amus. Qua de re consulto Ci. lib. 2. ad Herennium: ubi
 de confirmationis ratione agit. Tum demum Titus
 rius.) Quandoquidem Titurius saniori collegæ sui consi-
 lio parere noluerat, sed temerarium relinquendorum ca-
 strorum consiliū inierat: par quoq; erat, ut primus omniū
 temeritatis suæ pœnas lueret. Sic enim & hic Cæsar de eo
 scribit, & Hesiodus de omnibus temerarijs consultoribus
 non tam eleganter quàm uerè cecinit: ἡδὲ κακὴ βουλὴ τῷ
 βουλευόντι κακίσκη. Quod carmē nos ad hunc modū La-
 tinum fecimus. Consilium prauum domino nocet,
 unde profectū. Eiusdem ordinis.) id est, qui etiam cen-
 turio primipili erat. Et primorum ordinum centuri-
 ones.) De quibus uide ante allegatum Vegetij locum li. 2.
 cap. 8. Interim dum de conditionibus &c.) Vbinam hæc
 in Eburonibus gesta sint, Hubertus ostendit, dicens: Sa-
 binum in ea Leodij uia interfectum, quæ apud ædem S.
 Crucis est: atq; ab eodem Sauiniā b in u mutato nuncupa-
 tā. In Aduaticos.) id est, Tungros Belgicæ Galliæ popu-
 los, ab Atuaco oppido ita uocatos: ut Beatus Rhenanus
 lib. 3. Rerum Germanicarum edisserit. Idem nunc Iucun-
 do au-

do authore Bosleduc Gallicè uocantur. Si autem Volas-
terrano credimus, Brabantini nunc dicuntur. Itaq;
confestim missis nuntijs, ad Centrones &c.) Hubertus
Leodiensis Centrones legit, atq; oppidum eiusdem nomi-
nis Centron in patria Leodiensi, tribus à Tungris lapidi-
bus ponit. Quem si etiam de Grudijs, Leuacis, Pleumo-
sijs, ac Gordunnis consulueris, bonum ac literatum otium
non perdes. Muralium pilorum.) Vnde muralia pilia
dicta sint ex 20. cap. lib. 1. Vegetiani clarescit: ubi docet
pedestrem exercitum, tum murū uocari solitum, quum pi-
latæ legiones præter scuta, etiam cataphrattis, galeisq;
fulgebant. Pinnæ loricaq;.) De his infra lib. 7. habe-
bimus in Alexiæ oppugnatione: ubi annotationes Iucun-
di consule. Erant in ea legione.) suple quæ in Neruijs
ductu Ciceronis hybernabat. Qui iam ordinibus ap-
propinquarent.) scilicet centuriones hostibus. Primis, id
est cum primis ordinibus, hoc est prima, & secunda cohors-
tibus. Vegetius namq; lib. 2. cap. 15. refert, aciem pedestrem
à prima cohorte incipere ordinari in cornu dextro. Et
paulò post, nec non, inquit, in prima acie dimicantes prin-
cipes uocabant, hoc est ordinarij, cæteri q; ordinales. Et
uerutū in Baltheo defigitur.) Verutū (teste Vegetio li. 2.
ca. 15.) spiculū minus est, ferro triangulo, untiarū quinq;
hastili trium pedū, & semis: quod olim uerriculū, nunc ue-
rutū dicitur. Iniquo loco dimicare.) Quippe quū hosteis
ualli magnæ propinqui essent, & trans riuū uersarentur,
qui Ro. transeundus erat, præterea paucis Cæsareanis cū
multis hostibus pugnandum erat. Traducunt) scilicet
per uallem, ac riuum. Obstruclis in speciem portis.)
suple

supple quod timorē simulabant. Quod eā non posse.) Eā aduerbialiter hic ponit, sicut hāc, isthāc &c. nisi mēda sit. Nam Beroaldi exēplar eas legit, ut referat portas. Vtroque autē modo legatur, sensus in idem redit, eā enim supplendū per portam. Quæ Armoricæ appellātur.) Plinius lib. 4. cap. 17. docet totam Aquitaniam olim Aremorica uocatam esse. Cæsar autem infra lib. 7. eas demum ciuitates Aremoricas uocat, quæ Oceanū attingūt. Quæ sanè ex Germanis brachium, hoc est sinum maris significat: & per complexam, Armoricæ ciuitates, perinde quasi dicas maritimæ ciuitates. Et fieri potest ut uel Aquitani quidam maritimi Germanicè locuti: uel hanc uocē à Germanis mutuati sint. Præsertim quum Strabo lib. 4. Aquitanos non modo lingua, sed corporibus quoque permutatos asserat. Senones.) supple Celticæ Galliæ populi Cennomēnis montibus adiacentes: ut ex ; Europæ tabula cognoscimus, & supra li. 2. paucis annotauimus, Gallicè nomen truncatum Sen adhuc retinent. Alteros pro uetere.) scilicet Heduos, qui Romanorum fratres erant, ut Cæsar ipse supra lib. 1. disertis indicat uerbis. Alteros supple Rheimos, de quibus superius ab initio li. 2. Ariouisti bello, & Tenciterorum.) De illo sub finem lib. 1. De hoc ab initio lib. 4. Altera ex parte Senones, Carnutesque &c.) Senones quidem quod Cauarinum regem suum regno eiecissent: Carnutes uero quod Tasgetium regem suum interemerant. Ad finitimas ciuitates.) scilicet Sueffonum, & Mediomatricum, ut ; Europæ tabula præfert.

Hac re cognita omnes Eburonum ac Neruiorum.) Beroaldi lectio Treuirorum, & haud dubiè rectius habet. Indutiomarus enim (qui modò in flumine perierat) illorū

i dux

dux fuerat, ut ex uno, atq; altero istius libri loco apparet.

ARGUMENTVM LIB. VI.
DE BELLO GALLICO.

Primò, Senonũ defectionẽ Acconis cõsilio factã, & quo modo ijdem cum Cæsare in gratiam redierint describit. Secundò, Bellũ cum Treuiris gestũ: & quo pacto ijdem à Labienouiecti sint. Tertiò, Quibus de causis Rhenum de-
nuò trãsierit: ubi & Gallorum & Germanorum ritus, mo-
res, ac instituta Graphycè depingit. Quartò, Bellũ cum
Ambiorige pugnã detrectante gestum. Quintò, Sicam-
brorum transitum, ac irruptiones in Eburonum fines: &
quibus modis ijdem Ciceronis castra (qui impedi-
mẽtis ad V atucã præsidio relictus erat) op-
pugnarint. Demum ad Ambiorigis
fugam, latebrasq; descri-
bendas redit.

IN

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM VI.

Io. Rhellicani Annotationes.

VLTIIS DE causis.) Quarum hanc potissimam sub calcem superioris libri recensuit: quippe quod Gallis doleret, sibi bellicam maiorū gloriam ereptam, & quod populi Romani imperia perferre cogerentur. Delectum habe

re instituit.) suple in Italia. Siquidem Plutarchus ait Cæsari ex Italia in Cæforum supplementum treis legiones uenisse. Cn. Pompeio proconsule.) scilicet Hispaniæ

designato. Idem namq; Plutarchus in Crassi uita refert, Pompeium, & Crassum consulatu per uim potitos esse, & deinceps sortitione facta, huic Syriam, illi Hispaniam obtigisse. Cum imperio maneret. id est, magistratu fungere tur, quæ locutio historicis frequens est, præsertim Liuius. Sic enim lib. 3. secundi belli Punici loquitur: T. Atilius Crassus in Siciliam cum imperio, qui classi præesset, missus est. Sacramento.) i. iureiurando. Rogauisset, id est, astrinxisset. Et hæc locutio historica est. Idem namq; Liuius lib. 2. belli Macedonici, L. inquit, Cornelius Lentulus Prætor cū quinque legatis profectus est, obuios in agris sacramento rogatos arma capere, ac sequi cogebat.

Et amicitia tribuisset.) Præter affinitatem Cæsaris

i r cum

cum Pompeio, etiam amicitiae uinculū intercesserat, quod tamen cum Crasso cōmune habebant. Isti namq; tres reip. munera inter se partiebantur, ut testatur Plutarchus in ante citata Crassi uita, & Appianus lib. 2. bellorum ciuiliū: ubi ait à Catone dictum in illos, quod resp. nuptiarū lenocinio corrumpere, & ab alio quodam eosdem tricipitium nominatos, idem author est. Duplicatoq; earū cohortium numero.) Quoniam supra lib. 5. ait unam legionem, & quinque cohortes Sabino, & Cottae commissas fuisse, & inibi non multò post per paucos ex his incolumes in Labieni hyberna peruenisse: per duplicatū numerum ferè mè treis legiones intelligo. Obsidibusq; de pecunia cauent.) Cauent suple Treuiri, hoc est securas reddunt alias ciuitates sibi deuinctas. Obsidibus. i. per obsides. De pecunia. i. stipendio numerando. Cautum enim (ut habetur in li. de uerborum significationibus) intelligitur siue personis, siue rebus cautum sit. Is autem cautus, hoc est securus (Alciato explanatore) est cui uel pignore, uel fideiussione consultum est. Cisirhenanis omnibus Germanis.) scilicet Segnis, & Cōdrusis, de quibus in sequentibus Cæsar ipse. Porro qui Germaniae populi præterea Gallicam Rheni ripam incoluerint, Plinius lib. 4. cap. 17. uideatur. Proximis quatuor legionibus coactis.) i. quas recens delegat, ut ab initio istius libri patet. In hyberna.) suple quæ Samarobrina tripartita erant, sicuti Cæsar ipse sub finem lib. 5. docet. In Lutetiam Parhisiorum transfert.) Ptolemæus Lutotetiā à Luto, quod lutosa urbs sit, uocat. Quale aut, & quātulū oppidulū fuerit tempore Iulij Cæsaris Rhenanus li. 3. Rerū Germanicarū doctissime describit

describit: ubi & monet nomina huiusmodi populorum, ut Raurici, Mediomatrices, Treuiri, & Parhiſij, nunc pro gente, nunc pro oppidis usurpari. Quod autē quidam Parisius pro Parhiſijs ſcribunt, ac pronuntiant: barbarismus est ex Gallica lingua cōflatus. Galli enim haud dubie quā u per y pronuntient, ex duplici i, i & u fecerunt, hoc est, ū.

Conſines erant hi Senonibus.) Parhiſij quidem Senonibus conſines ſunt, ſed tamen Triccasij, & Auguſtobona interiacent: ſi picturæ Ptolemaicæ credimus. Ex huius iracundia &c.) Nam iratus erat haud dubie Senonum ciuitati, quod ſe regem ſuum regno expulerant. De quo ſupra li. 5. Erant Menapij propinqui &c.) De hoc conſinio ſuperius lib. 5. ſcripſimus. Erat inter Labienū, atq; hoſtem.) Flumen nimirū Moſella, quod Ptolemæus (Beato Rhenano lib. 1. Rerum Germanicarum atteſtante) Obrincum uocat. Quum enim non tantum ſupra li. 5. Cæſar ſcribat, Labienū cum quarta legione, in Rhemis, idq; in Treuironum conſinio, hyemare iuſſum, uerum etiā hic diſertè teſtetur, Labienum cum una legione in Treuiris hybernaffe, & iſtum cum hoſtibus concurſum inibi factum: hunc fluuium intelligi neceſſum eſt, quando aliud nullum Geographi iſthic ponunt. Permaſiſſe in officio demonſtrauiſus.) ſuple ab initio lib. 5. Vbi, qui ante obſides dederant.) De hoc ſuperius lib. 4. Quæ appellatur Bacenis &c.) Bacenim eandem ſyluam cum Hercynia (quam Cæſar paulo inferius deſcribit) omnium penè eruditorum conſenſus approbat. Tametsi enim Volterraniſ lib. 7. Geographiæ ex hoc, & ſequenti Cæſaris loco patet, diuerſam eſſe: tamen ex eius lectione (nam pro Bacenis,

Bacenis, Barcenis legit) colligi potest, eandem gemino, sed idem significanti nomine appellari. Quemadmodum namq; Hercynia, siue (ut Eratosthenes habet.) Orcynia in uernacula Germanorum hartz: ita & Barcenis unica litera immutata dicitur bartz pro hartz. Nam sicuti Taurus mons Asiam, Atlas Mauritaniam, & Apenninus Italiam mediam intersecant, & dubio procul uaria à uarijs accolis nomina sortiuntur. ita & hercynium nemus totam Germaniam ad Rhiphæos usq; montes, & paludes Mæotidis permeat, sed ab alijs confinibus aliter & Latine, & Germanice uocatur. Latini namq; partim & Græci eandem syluam Bacenim, Martianam, Gabretam, Semanam & Hercyniam nominant. Germani uero iuxta Friburgum Brisgaudiæ, eam nigram syluam, à pinorū haud dubie opacitate: Heidelbergensis tractus ab Othone Othonis syluam: Prope Herbipolim autem, & Babenbergam ardua sylua, Germanice Steigeruuald (unde nimirū uox Gabreta apud Strabonē li. 7. nata est) ab iisdem uocatur. À Mœno etiam ad Loriam amnem prope Confluentiam der Vuesteruuald, hoc est Occidentalis sylua. Non procul autem à Mœni ripa, ubi Francofurdiam, Asciburgium, & Maguntiacum urbeis attingit, Spießhartz, hoc est picearia sylua. In Saxoniae faucibus ubi comitis à Mansfelden ditionem pertingit à pice rursus nomem sortitur, Germanicè uff dem hartz: À Thuringis populis adiacētibus Thuringica (de qua Cæsar hic potissimum loqui uidetur) & à Bohemis Bohemica appellatur sylua. Qua de re quī copiosius edoceri cupit, doctissimū carmen Conradi Celestis Protutij, primi apud Germanos poëta, de Hercynij ne-

moris

moris tractu per Germaniam, & tertium capitulum in urbis Nurembergæ descriptione cōsulat: nos enim hic breuitati quo ad fieri potest, studemus. Ac longe introrsus pertinere.) Si quis hunc cum inferiore Cæsaris loco conferat diligentius, Bacenim, & Hercyniam eandem esse syluam depræhendet. Sicuti namq; hic ait, illam longe introrsus pertinere, id est, longius pertingere: ita hanc in sequentibus dicit ab Heluetiorum finibus ortam usq; ad Dacos, & Anartes prortendi. Cheruscos à Sueuis.) Iuxta Pyrchemeri, & Rhenani sententiam lib. 1. Rerum Germanicarum, Cheruscorum sedes Misni, Saxones, ac Thuringi nunc tenent. Quod sanè haud ineptè ad hunc Cæsaris locum facit. Siquidem Sueui nobis cis Bacenim, hoc est, Thuringicam syluam, & Thuringi ultra eam ita habitāt, ut natiui muri loco inter utrosq; obiecta sit. Quæ enim ex Choburgo Grauet aliā itur, Bacenis ad tria Germanicorum passuum millia in Latitudinem patet.

Quoniam ad hunc locum peruentum est &c.) Per longiusculam digressionem, Callorum, & Germanorum mores, instituta, ac memorabilia quæq; describere incipit.

Qui in aliquo sunt numero, atq; honore &c.) Legito Erasmi Prouerbiū, Μεγαρεῖς οὐτὲ τρίτοι, οὐτὲ τέταρτοι, hoc est, Megarenses neq; tertij, neq; quarti. Genera sunt duo.) Strabo li. 4. Geographiæ tria hominum genera ponit, quæ in magno pretio apud Gallos quondam fuerūt: Bardos, qui laudationibus, rebusq; poëticis uacabant: Vates, qui sacrificijs, causarumq; naturalium scrutationi studabant: Druidas, qui præter causarum naturalium studia, moralem disciplinam exercebant, reliquaq; & priuata, & publica

publica munera obibant, quæ Cæsar hic quoque describit.

Multi in disciplinâ cōueniunt.) Pomponius Mela huic Cæsar's loco in hæc uerba subscribit: Docent multa nobis liſsimos gentis clam, & diu uicenis annis in specu, aut in abditis saltibus. Hæc ille. Porro quia Celtis in præcitata Nurembergæ descriptione non tantum nominis Druidarum *ἱερωσύνη*, uerumetiam habitum, & transmigrationem eorum describit, studiosis non ingratum fore putaui, si pauca eius uerba huc transcriberem: Genus, inquit, illud Philosophorū apud Gallos Græcanice uiuentium erat, quos ἀπὸ τῆς δρυὸς .i. à quercubus nominauere: inter quas ut (sicuti & Abrahæ, & Gedeonis quercus testis est) oracula antiquitus effundi credebantur: ita illi uelut oraculorum, sortium, fulminumque (quorum illa arbor obnoxia) interpretes tales consedebant, quales nudius uidimus, dum Ioannes Theophilus, Vir summa eruditione, & ingenio nos in patriam suam ad radices Piniferi secum adduceret, hic dum fortè in cœnobium diuertissemus, lapideas imagines sex, uetustissimo in saxo ad fores templi parieti insertas conspeximus: septem pedum singulæ, nudis pedibus, capita intectæ, Græcanico pallio, & cucullato, perulaque, & barba ad inguina usque promissa, & circa naris fistulas bifurcata, in manibus liber, & baculus Diogenicus, seuera fronte, & tristi supercilio, obstipo capite, figentes lumina terris. Hi quondam apud Gallos (siue interpretandæ religionis, siue solitudinis gratia, quo expeditiores inquirendis rerum causis essent) in nemoribus, & saltibus consedere, multitudinemque uulgi ad se pellexere.

Postea

Postea autem quam Tiberius Cæsar ipsos propter factiones (quarum duces erant) Gallijs excedere iussisset: illi in Germaniam cōmigravêre, & sub Carolis, Arnolphis, & Othonibus Christianam religionem interpretantes: totam Hercyniam in amœnis, ac irriguis uallibus, aprorum, & ceruorum saltibus, sub annosis, & nigris quercibus (à quibus cœnobiorum suorum nomina sunt) occupavêre, &c.

Magnum ibi numerum uersuum ediscere coguntur.) Sic & apud Papistas Cartusianorum mysterijs initiati, totum Psalterium uerbotim ediscere coguntur.

Sed ab alijs post mortem transire ad alios.)

Id quod nimirum ex Pythagoræ placitis hauserāt: is enim *μεταμψυχωσις* tradebat, de qua lege Ovidium lib. *μεταμ.* 15.

Circum se ambactos.) Sextus Pompeius, Ambactus, inquit, lingua Gallica apud Ennium actus dicitur. Vnde colligo Cæsarem hic per istam uocem seruos significare: qui ob uaria herorum negotia iam huc, iam illuc circum aguntur.

Alij immani magnitudine simulachra.) Eandem rem Strabo in præcitato loco narrat paulò aliter. Magnam, inquit, ex fœno statuam aptantes, eiq; lignum iniectantes, pecoraq; & uarias immitentes beluas atq; homines, holocaustum faciebant. Quæ superauerint animalia.) i. quæ superfuerint cladi sic sæpe & Virgilius, & Liuius loquitur.

Ab paruulis labori, ac duritiæ student.) Eadem fermè Pom. Mela li. 3. in hæc uerba scribit: Qui Germaniā incolunt, immanes sunt animis, atq; corporibus, & ad insitā feritatem uastè utraq; exercēt, bellando animos, corpora ad cōsuetudines laborū:

maximo

maximo frigore nudi agunt anteq̃ puberes sint, & longissima apud eos pueritia est. Haftenus Mela. Quod si quis plura de ueteribus Germanis legere cupit, Cornelij Taciti libellum de situ, & moribus eorundem euoluat.

Vulgò Tectosages occuparunt.) Vbi Tectosages Galliae Narbonensis populi habitârint, & quorsum præ hominum multitudine migrauerint non tantum Cæsar hic, uerumetiam Strabo lib. 4. commemorat. Tectosages, inquit, Pyrenæis propinqui sunt montibus, paululum etiam Cemenum attingunt ex Aquilonis latere, auriferamq̃ colunt terram. Potentia uero, & hominum robore quondam ualuisse uidetur, adeo ut incidente seditione, magnum è suis numerum domo eiecerunt: ad eorum uero fortunas communicandas alij alijs ex gentibus conuenère, è quibus hi sunt, qui finitimam Cappadotiae, & Paphlagoniae Phrygiam occupauerunt. Porro quæ loca iuxta Herciniam syluam Tectosages occupauerunt, Rhenanus lib. 1. Rerum Ger. explicat, dicens: Tectosagum gentem Nicri, hoc est, Necari ripam accoluisse: quo loco adhuc uetusta arx uisatur, quæ Dactensibus postea ducibus nomen dederit, Germanice Die Von Deck. De quibus legito plura apud eundem Rhenanum in castigationibus libelli De situ, & moribus Germanorum Cornelij Taciti. Oritur ab Heluetiorum, Nemetum.) Beatus Rhenanus homo in indicandis, & corrigendis ueterum monumentis exquisiti iudicij, hunc locum sic & castigat, & exponit lib. 3. Rerum Germanicarum. Siquidem pro Nemetum, Venetum, & pro Rauracorum, Tauracorum legit. Ac per illos quidem Veneti hoc est, Cellensis lacus accolas: per hos hos uero Turgæos

Turgæos intelligit. Ne quis autem miretur Hercyniam syluam, in Thurgæano tractu, & ad Venetum lacum oriri solitum, addit coniecturam suam: illum uidelicet olim latiore fuisse, & Hercyniam syluam ad hunc usq; lacû Iulij Cæsaris sæculo pertinuisse. Quod uero nostra ætate eò nō pertingat, in causa esse: quòd Ro. eam syluæ partem exciderint, & à latrocinijis repurgauerint. Porro ne quid dissimulem Conradus Celtis nescio qua authoritate fretus, Hercynium saltum non ab Heluetiorum finibus, sed ab Arduenna (Sic enim isthic pro Ardemia legendum) sylua incipere author est: quæ, quum in Belgio sita sit, & à Rheno Treuiros, (ut Cæsar infra testatur) Neruios, Rhe-mos, ac Menapios attingat, longissimè ab Heluetijs dista est. Quo fit ut Cæsaris (qui nostram terram peragrauit) & Rhenani sententiam magis approbem: primū quod Eremitana in Heluetijs sylua non tantum à ueteribus ac colis, uerumetiam à superstitiosis Germaniæ inferioris peregrinatoribus etiamnum opaca, seu tenebrosa uocatur. Vnde colligi potest, Iulij temporibus eam multò maximam, & opacissimam fuisse: quippe quæ incædua, & inhabitabilis esset, quæ nunc & cæditur, & ab elegante uico inhabitatur. Ab ea ergo pinifera, & picearia, & opaca sylua Hercynium nemus in Heluetijs secundum Iulij sententiam oritur: in qua Menradus insignis Eremita diu, multumq; Deo seruiens, tandem à latronibus circumuentus, & occisus est. Deinde Rhenani sententiæ eam ob causam accedo, quod & Beroaldus pro Rauracorum, Tauriacorum legit: à quorum populorum situ Nemetes, hoc est, Spirenses, longè, lateq; dissiti sunt, Venetus autem la-

cus ijsdem conterminus est. Hinc nimirum se Hercynium
nemus Friburgum Brisgææ uersus extendit, ac inibi ea
de causa, quam supra attigimus, nigra sylua ab homini-
bus nostris adpellatur. Et Anartium.) Quos Cæsar
hic Anartes uocat, eosdem esse puto, quos Strabo lib. 11.
in Asiaticæ Scythiæ descriptione, Anariacas: & quos
Plinius lib. 6. cap. 16. Anariacos appellat. Eiusq; opinio-
nis occasionem cum Volaterranus, tum Vadianus nos-
ter in annotationibus suis in; Melæ librum, dederunt.
Nam quum ille Hercyniam syluam ad Dacos usq; & Ge-
tas: hic uero ad Sarmatas, Rhiphæos montes, Meotim pa-
ludem, ipsaq; Asiæ confinia pertingere dicat: per Anartes
Scythas Asiaticos intelligo. Nisi forte Aranitiū *Ἰνδο-
τάβησιν, καὶ οὐκ ὡς ἔνδον* legendum putes, ut sint Pannoniæ
inferioris populi: quos Cornelius Tacitus in libello De si-
tu, & moribus Germanorū Araniscos uocat. Rectaq;
fluminis Danubiū regione.) Hoc nimirum innuit Cæsar,
quod Volaterranus li. 7. Geographiæ refert: Hercyniam
syluam per mediā Pannoniā à dextra, & per Poloniam à
sinistra usq; ad Dacos, & Getas pertinere. Porro iuxta
Rhenani interpretationem, per læuam Danubiū ripam,
barbarica: per dextram, Romana terra intelligenda est.
Neq; quisquā est huius Germaniæ.) suple quæ Dacos,
Pannonios, & Sarmatas attingit. Nā si de omnibus Ger-
manis hoc intelligas, Cæsar pugnantiā dixisse uidebitur:
utpote qui supra dicat se ex Vbiorum exploratoribus di-
dixisse, quod Sueui ad initium syluæ Bacenis (quam ean-
dem cum Hercynia esse superius demonstrauius) Ro-
manorum exercitum expectaturi essent: item quando pau-
lò ante

lò ante ipse affirmat, initium istius sylvæ ab Heluetiorum finibus oriri. Quod dubio procul Germani trans Rhenû proximi æque sciuerunt, ut Cæsar. Itaq; (ut præmonui) locus iste de ulterioribus Germanis Hercyniæ accolis, non de citerioribus intelligendus est; qui indubie illius principium ex Heluetijs, Tauriacis, & Veneti lacus accolis facile perdiscere poterant, idq; ex confinio, ac mutuo rerum commertio.

Est bos cerui figura.) Hic bos Indico boui unicorni non admodum dissimilis est: quem Plinius lib. 8. cap. 2. describit.

Sunt item quæ appellantur Alcices.) Idem Plinius li. eodem ca. 15. longè aliam Alcis figuram tradit, q̃ Cæsar. Non enim capræ eam similem facit, sed iumento: excepta aurium, & cervicis proceritate. Plinij sententiã magis probo, quod olim Cracouiæ in Musarum castris sub Rodolpho Agricola iuniore peritissimo duce Anno 1516 circiter quadriennium militans, Alcen ea specie in foro (quem circum isthic uocant) uenalem conspiciatus sum, qua Plinius eam depingit. Fieri autem potest, ut Cæsar ex aliorû relatione hæc scripserit, ideoq; & falsus sit.

Crura sine nodis &c.) Videto Plinium de Elephantis eadem scribentem. Qui Vri appellantur.) Plinius in iam citato loco Vros ad hunc modum describit: Germania gignit insignia bouum ferarum genera, iubatos, bisontes, excellentiq; & ui, & uelocitate Vros: quibus imperitum uulgus bubalorum nomen imponit, quum eos (sic enim legendum puto) gignat Africa uitulæ potius, ceruiæ similitudine. Porro & istorum bouum ingēs copia hyberno tempore ex Hercynia sylua (quæ Poloniã, ut dictũ est, penetrat) Cracouiam adfertur: atq; simul cū

alia ferina in foro, perinde ut apud nos cicurum aliarum animantium carnes in macello, uenundatur. Cæterum sicut Macrobio lib. 6. Satur. cap. 4. credimus, Vri Gallica uox est, qua feri boues notantur. Ab labris argento circumcludunt. id est, eam cornuum partem argento inducunt, quæ labris bibentum admouetur. Cæsar postquam per Vbios exploratores &c.) A prælonga (ut monuimus) egressione ad institutam historiam nunc egreditur.

Per Arduennam syluam, quæ est totius Gallie &c.) Strabo lib. 4. Arduennam ita describit: Sylua est procera rum arborum, permagna quidem, uerum haud magnitudine tanta, quantam rerum scriptores tradiderunt, stadiis millibus quaternis: eam uero Arduennam uocant. At contra bellorum impetus, spinosos dumorum ramos inuicem texentes irruptiones occludunt &c.) Qui sanè Strabonis locus nonnihil lucis sequentibus Cæsareanis uerbis addit, ubi ait magnam copiarum partem Ambiorigis se in Arduennam syluam abdidiisse. Ut sunt ferè domicilia Gallorum, qui uitandi æstus causa &c.) Hac de re uideo supra Cæsarem lib. 5. ubi Britannorum, Gallorum, & Germanorum ueterum, eandem propemodum ædificandi rationem ostendimus. Taxo se exanimauit.) Quo pacto id fieri potuerit ex Plinij uerbis lib. 16. cap. 11. sub ipsum finem manifestum fit. Inibi enim asserit Taxo mari noxium esse fructum: lethale baccis in Hispania præcipue uenenum inesse: uasa etiam uiatoria ex ea uinis in Gallia facta mortifera esse. Adhæc in Arcadia eandem tam præsentis esse ueneni, ut si qui sub ea dormiant, cibumue capiant, moriantur. Segni &c.) Sunt (inquit Hubertus) Segni.

Segni, qui oppidum, quod Signacum in Condruſis uocāt, inhabitant: exiguū quidem hodie, ſed miram profecto ueſtatem referens. Condruſi (eodem teſte) Gallicè nunc Condrotz: quorum metropolis Homm appellatur.

Ad finitimas ciuitates &c.) ut Romandorum, Neruiorum, & Menapiorum. Id caſtelli nomen eſt &c.) Hu-

bertus Leodius refert, huius nominis caſtellū etiamnum extare, atq; non plusquam dimidio Germanorum milliaro ab urbe Leodio diſtare: in medijs quoq; Eburonum finibus, in maxima ſitum planitie. Idem aſſerit, ſe uetuſti, & manuſcripti exemplaris beneficio depræhendiffe, pro Vatica, & Varuca legendum. Ad flumen Aſcaldem,

quod influit in Moſam &c.) Idem Hubertus mendam in hoc Cæſaris loco eſſe putat, & pro Aſcalde Sabim legendum: eo quod hic, non ille in Arduennæ ſyluæ finibus labatur, & iuxta Namurram in Moſam ſe exoneret. Sis-

cambri, qui ſunt proximi Rheno &c.) Quia ille idem Hubertus autòpius hunc locum illuſtrauit, In ſtudioſorum gratiam non grauabor illius illuſtrationem huc adſcribere. Sicambri, inquit, qui ultra Rhenum è regione Vbiorum,

aut paulò infra habitabant. Et paulò poſt, quando Cæſar ait: Vbi pons erat imperſectus, hoc eſt, duobus milliaribus Germanicis infra Coloniam Agrippinam. Ad im-

pedimenta, legionemq; &c.) ſuple quæ ad Vaticam caſtellum impedimentis præſidio erat. Quibus iam li-

bet.) mendum eſt, pro licet, ut & Beroaldi exemplar habet. Nouem oppoſitis legionibus.) Scilicet præter ſuâ.

Supra nanq; Cæſar dicit, T. Labienum cum legionibus tribus ad Oceanum miſſum, C. Trebonium cum pari nu-

mero in eam Eburonum partem, quæ Aduaticis adiacet. Ipsum deniq; Cæsarem cum tribus legionibus ad Ascaldem fluuium concessisse. Erat æger in præsidio.)

Hinc, & ex superiori loco uides Grammaticorum differentiam inter ægrum, & ægrotum non esse firmam.

Cuius mentionē superioribus prælijs fecimus.) scilicet lib. 2. sub finem. Relinquit animus Sextium.) id est,

examinatur. Alij cuneo facto.) Vegetius lib. 3. ca. 19.

Cuneū ait peditum multitudinem uocari, quæ iuncta cū acie primum angustior, deinde latior procedit, & aduersariorum ordines rumpit: quia à pluribus in unum locum tela mittuntur. Quam rem, inquit, milites uocant caput porcinum. Cuius rei typum conspice apud Aelianum in libello de instruendis aciebus. Et de Accone.) De hoc lege initium istius libri. More maiorum.) scilicet Ro-

manorum. Quo autem modo in seditiosos prisci Romani animaduenterint, infra lib. 8. de bello Gallico patet. Ibi nanq; Cæsar scribit, Cutruatū seditionis Carnutanæ auctorem ita ab ipso neci datum: ut corpus uerberibus examinatum securi feriretur.

ARGVMENTVM LIB. VII.

DE BELLO GALLICO.

Principio totius Galliæ Transalpinae defectionē, eiusq; causam describit. Deinde quibus modis cum Vercingetorige Gallorū rege tumultuariè creato bellum gesserit: utpote quæ oppida partim se ei ultro dediderint, partim uero summa ui, & industria expugnata sint. E quorum postremorum

stremorum numero Genabum est, Auaricum, & Alexia: quorum & oppugnationem, & expugnationem graphicè & suis coloribus depingit. Tandem Vercingetorige profligato, Gallorum deditionem, Heduarum, & Aruernorum prærogatiuam commemorat.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM VII.

Io. Rhellicani Annotationes.

VOMNES Italia iuniores coniurarent.) Appianus li. 2. bellorum ciuilium refert, post Clodij mortem, ingentem seruorum, & agricolarum manum à Milone cōductam esse: eamq; (Populo Romano, & M. Cæcilio pecunia prius corrupto) in urbem irrupisse. Plura istius historiae Asconius Pædianus, & Cicero in oratione pro Milone attingunt. Eæ res in Galliam Transalpinam &c.) Occasione defectionis, & conspirationis Gallicæ. Genabino dato signo concurrunt.) Ptolemæus uoce nonnihil de flexa Cenabum nominat, Iucundus uero & Cæsar infra Genabum, & Aureliam nunc uocari, Gallicè Orleans, author est ille. Spatium est millium passuum circiter centum 60. &c.) Carnutes ab Aruernis longissime dis-

stare; Europæ tabula ostendit: & utriusq; gentis positus, & recens nomenclatura superius indicata est. Ex oppido Gergobia.) quod Cæsar infra Gergouiam uocat, & nunc testibus Lucundo, & Sabellico clarus mons appellatur, & in Aruernis situm est. Reliquosq; omneis, qui Oceanū attingunt.) Vt sunt Bituriges, Santones, & Tarbeli, uelut ex modò citata Ptolemæi tabula liquet.

Virtute Cn. Pompeij.) Idem Appianus in paulò ante allegato loco asserit, in maximo uidelicet tumultu ob Clodij cædem factò, Pompeium consulem absq; collega ita creatum esse, ut Dictatoris officio fungeretur. Quàm gnauiter uero tumultum sedauerit, Cicero pro Milone demonstrat. Ad Nitiobriges, & Gabalos.) Ptolemæus in Europæ tabula Itiobriges, & Talabos uocat: eosq; in Aquitania ponit. Strabo autem in 4, & Plinius lib. 4. cap. 19. in appellandis his populis cum Cæsare sentiunt: quorū prior Rhutenos, & Gabales Narbonensi terræ proximos, posterior autem Gabales Aquitanis attribuit. Narbonem uersus &c.) Vnde tota prouintia nomē sortita est, Pomponio Mela lib. 2. in hæc uerba testante: Sed antestat omnis Atacinorum, Decumanorumq; colonia: unde olim ijs terris auxilium fuit, nunc & nomen & decus est Martius Narbo. Deducta est autem hæc colonia Portio, Martioq; Coss. authore Velleio Paterculo, in posteriori uolumine ad M. Viniciū Cos. Prouintialibus Volcis, Artonicis, Tolosatibus.) Prouincialibus tanquam genus præmittit, ac deinde populorum species, qui in Narbonensi Gallia siti sunt, subnectit. Porro Volci (ut Lucundus declinat) seu Volcæ (ut apud Ptolemæum legitur) Gallicò

Lice nunc Auignon, & Artomici Armignac uocantur, & Tolosates à Tolosa colonia dicuntur: quos Plinius Tolosanos nominat. In Heluios.) Strabo lib. 4. Eluos uocat, eosq; inter Garumnā, & Ligerim fluuios sitos esse tradit, & à Rhodano initium capere. Idem Gallicè nunc Albin appellantur. Cebenna, qui Aruernos ab Heluetijs discludit.) In Sabellico (ubi hanc historiam recitat) ab Heluetijs sed mendose legitur. Heluetij namq; longius ab Aruernis distant. Ideoq; uero non dissimile est librarij incuria hunc errorem commissum esse. Vien. nam.) suple Allobrogū, Altera enim & celeberrima quidē urbs Austriae hoc quoq; nomine gaudet. Gergobiam Boiorum oppidum.) Geminae ergo Gergobiae sunt, una Aruernorum, de qua paulò superius, & altera Boiorum. Cæterum de Boijs in Heduarum finibus collocatis uide supra lib. 1. Duabus Agendici legionibus.) Agendicum Celticae Galliae oppidum est, inter Senones, & Turuuios positum, & iuxta Marliani, & Iucundi sententiam nunc Gallicè Arouins uocatur. Ad oppidum Senonum Vellaunodunum.) quod Agendico, ac Genabo Lugdunensis Galliae oppidis uicinum est, & si Iucundo assentimur, uilla noua iam in Lotharingia uocatur.

Ab oppugnatione desistit.) supleto Gergobiae Boiorū. Superius enim Cæsar scribit, Vercingetorigem rursus exercitū suum in Bituriges duxisse: atq; inibi Gergobiae Boiorum oppugnationem incepisse. Nouiodunum.) quod Gallice nunc Noion, uoce nonnihil corrupta (ut supra lib. 2. annotatum est) appellatur. Alterum, inquit Voila terrranus, huius nominis oppidum est proximum Parisijs

risijs, in Prouintia Rhemensi, & tertium Heduarum.

Auaricum.) Quod uulgo nunc Viaron uocatur, teste Marliano. Quod anni tempore subleuentur.) suple

hyberno. Hæc enim hyemali tempore gesta esse, duo superiores loci arguunt. In quorum uno ait Cæsar se Gebennam montem, licet altissima niue obrutum superasse: altero, ubi de belli gerendi difficultate agit, dicens: Si reliquam partem hyemis uno in loco legiones contineret. Huc adde, quod Cæsar alibi dicit, Nullam fermè hyemè præterijisse, quin Galli ad defectionem spectauerint: propterea quod Romanis sub cælo clementiori natis, hoc anni tempus ad bellandum inhabile, Gallis uero frigoribus assuetis aptissimum esset. A Boia.) hoc est, à regione Boiorum, quorum oppidum Gergobiam, Vercingetorix oppugnauerat.

Harum ipsis rerum copiam suppetere.) Iipsis, suple Gallis cum Vercingetorige militantibus. Suppetere copiam harum rerum, scilicet uicorum, ædificiorum, pabulationis & commeatus. Hæc si graua, aut acerba uideantur &c.) Occupatio est, q. d. Scio uobis graua uideri quæ consulo: at interim cogitate multò grauiora, adde etiam inhonestiora esse, quæ uobis patienda erunt, si meum consiliū neglexeritis. Quorum alteri) suple Hedui, alteri scilicet Boij. Non enim ita multò post Cæsar ipse Heduarum indiligentiam, & Boiorum facultates tenuis in causa fuisse dicit: quo minus commeatu iuuaretur. A me prouisum est.) suple per uicorum, ac oppidorum incendia.

Quantum has cotidianus agger expresserat.) id est, quàm altæ fieri poterant, sitæ uidelicet in aggere, qui cotidie actus erat. Commisissis suarum turrium malis.)

Quum

Quum modò dixerit Cæsar Auarici mœnia ab oppidanis turribus undiq; contabulata, & superius duas turreis ambulatorias à se contra illos excitatas scribat: dubio procul nihil aliud hic significare uult, quam quod Auaricenses Romanorum turreis ad muri altitudinem ductas suis, turribus ita adeo adæquauerint, ut malos, id est, trabes instar mali muro committerent, hoc est, infererent. Etenim eiusmodi turretes (Vegetio auctore) non nisi ex tabulis, & trabibus fiebant. Trabes directæ, perpetuæ. id est, continuæ. Eæ reuinciuntur extrorsus.)suple alijs trabibus, seu commissuris per transversum positis. Quæ res estis lineis.)suple per amussim ductis. Ab ariete materia. id est, lignum, sicuti robur est, descendit. Quæ.)suple materia plerumq; introrsus reuincta. Perpetuis, id est, cōtinuis trabibus. Pedes quadragenos)hoc est, ut singulæ materiæ singulis trabibus quadragenos pedes longis reuinctæ essent. Arietes autem (Vegetio lib. 4. cap. 13. teste) testudinis caput ferro munitū dicitur, eo quod durissimam frontem habeat: quæ muros subruit, uel quod more arietū retrocedit, ut cum impetu uehementius feriat. Hæc ille. Porro Ammianus Marcellinus lib. 23. eum hoc modo describit: Hinc ad arietem uenimus. Eligitur abies, uel ornus excelsa: cuius summitas duro ferro cōcluditur, & prolixo, arietis efficiens prominulam speciem: quæ forma hoc machinamento uocabulum indidit: & suspensa utrimq; transversis asseribus, & ferratis quasi ex lance uinculis trabes alternis continentur: eamq; quantum mensuræ ratio patitur, altitudo retro repellens rursus ad obuia quæq; rumpenda protudit ictibus ualidissimis, instar adsurgētis, & ceden

cedentis armati. Qua crebritate uelut reciproci fluminis impetu ædificijs scissis in rimas concidunt structurae laxatae murorum. Hoc genere operis si fuerit exerto uigore discussum, nudatis uallo defensoribus, solutis obsidijs ciuitates munitissimæ recluduntur. Hactenus Ammianus. Porro quantum ex uriusq; authoris descriptione intelligimus, machina illa bellica non dissimilis ei fuit, quæ apud maiores nostros ante bombardas inuentas, à felis similitudine Cattus uocabatur. Vtroq; enim instrumento mœnia concuti solebant, ac dirui. Quo autem alio contrario instrumento aries repelli potuerit: idē Ammianus post citata modo uerba indicat, qui uolet, eum legat.

Tum ad utilitatem, & defensionem urbium.) Vegetius lib. 4. cap. 3. Cæsaris sententiam hoc modo confirmat. Murus, inquit, ut non possit elidi, hac ratione perficitur. Intervallo uiceniū pedum interposito, duo intrinsecus parietes fabricantur. Deinde terra, quæ de fossis fuerit egesta, inter illos mittitur, uectibusq; densatur: ita ut à muro primus paries parum inferior, secundus longè minor ducatur: ut de plano ciuitatis ad similitudinem graduum quasi cliuo, molliusq; ad propugnacula ascendi possit. Quà nec murus ullis præter arietibus rumpi, quem terra cōfirmat, & quouis casu destructis lapidibus, ea, quæ inter parietes densata fuerit, ad muri uicem ingruētibus moles obsistit.

Reliquasq; res, quibus ignis excitari &c.) Vt sunt tæda & stupa. Quod deustos turrium uidebant.) Vegetius lib. 4. ca. 15. Pluteos ad apsidis similitudinem è uimin: cōtexi scribit: & cilitijs, uel corijs protegi, ternisq; rotulis: quarum una in medio, duæ in capitibus apponātur. Et in
quancunq;

quamcunq; partem uolueris, more carpentorum admoueri. Quos, inquit, obsidentes applicant muris, eorumq; munitione protecti, sagittis, siue fundis, uel missilibus defensores omneis de propugnaculis oppidi exturbant: ut scalis ascendendi facilius præstatur occasio. Et palus.) Paulo superius Cæsar ipse Auaricis situm describens, ait illud ferme ex omnibus partibus flumine, & palude circumdatum esse. Perstare in sententiam uiderunt.) Rursus Græca dicendi forma usus est, pro in sententia. Singuli magistratus.) Supra lib. primo hunc magistratum ab Heudis Vergobretum uocatum esse scribit. Secundum flumen Elauer.) Ptolemæus in 3 Europæ tabula hoc flumen Canetellum uocare uidetur: id quod uel hinc conijcere licet, partim quod nullus Geographorum (quantum ego scio) Elaueris meminit: partim quod Aruerni (quorum oppidum Germania in monte situm est) inter Ligerim, & Canetellum fluuios siti sunt. Vide Iucundum, & Marlianum. Quintis castris.) id est, Castris quinquies metatis, ad quem modum T. Liuius sæpenumero loquitur, & cum ipse, tum alij historici eundem à Græcis mutuati sunt. Ita enim Lutatianus in Veris inquit, narrationibus: Τριτῶν ἡμερῶν ὡς κῆρα νοῦ ἀπὸ τῆς θαλάσσης, hoc est, Tertij, id est, tribus diebus in Oceanum delati sumus. Hortaturq; eos &c.) Suasoria est, in qua primum loco honestatis utitur: dum ait libertati, ac imperio eos natos esse, ideoq; turpissimum eis fore, si se non ex Somanorum seruitute in libertatem uindicerent. Deinde per occupationem diluit, quod ab aduersario abijci poterat: uidelicet eum Cæsari malam gratiam pro beneficio in ipsum collato reddere. Fatetur itaq; se beneficio affectum.

atum, sed in iusta causa: ideoque se pluris facere communem totius patriæ libertatem, quam priuatum uel beneficium, uel amicitiam Cæsaris. Continuo magnum numerum frumenti.) Paulo superius Cæsar ait, equitatum omnem, et peditum millia decem ab Heduis petita: quæ in præsidij rei frumentariæ disponderentur. Vnde colligo idem frumentum à Litauici exercitu direptum esse. Epodorus summo loco natus adolescens.) Occasionem detecti dolus per Litauicum nexi describit. In equitum numero conuenerant.) supple qui Cæsari ab Heduis auxilio erant missi.

Nominatim ab eo.) suppleto, Cæsare euocati, haud dubie eam ob causam (ut ipse Cæsar subiungit) quod parum bene inter ipsos conueniret: et quod speraret ipsius consuetudine atque impulsu fieri posse, ut in concordiam redirent. Ad contrahenda castra.) i. ut angustiora faceret, Germanicè *das er das lêger ynzogner machte*. Quæ maxime illi hominum generi innata.) Illi hominum generi. i. Gallis omnibus. Supra enim lib. 4. hæc Gallicæ consuetudinis esse dicit, ut leuibus rumoribus, et auditionibus permoti: de summis sæpe rebus consilia ineant, quorum eos est uestigio peruenire necessarium sit. Ex oppido Cauillono.) scilicet Heduarum, quod à Ptolemæo Cabullinum, et Gallicè nunc Chiallon uocatur, et ad ripas Araris positum est. Qui fluuius negotiatoribus ad negociandum aptissimus erat. Omnem exercitum contraheret.) Supra. n. dixit se in duas partes exercitum diuisisse, ita ut Labieno quatuor legiones in Senonem, Parisiosque ducendas dederit: ipse autem sex in Aruernos ad Cergouiam oppugnandam duxerit. Vno colle ab Ro. occupato.) Paulo superius Cæsar, inquit, est regione oppidi collem

collem sub ipsis radicibus montis egregiè munitū deiecit
 aduersariorū præsidio, à se occupatū esse. Timebant ergo
 Galli, ne alterū adhuc residuū collem occuparet, eosq; dein
 totos circūuallaret. Mulionesq; cum Cassibus.) Elegā
 stratagema est. Alio ascensu.) suple q̄ Ro. ac reliqui Cæ
 saris milites ascenderant. Legionisq; decimæ.) Quia cū
 erat cōtionatus. Signa.) scilicet militaria cōstitēre.) Tria
 hic obseruada sunt, primū, quod signum indispēdendæ pu
 gnæ per tubæ canū dari solitum sit, quod classicū canere
 uocant: & e contra dum milites à pugnando reuocabātur,
 receptui dicebatur cani, ut scilicet se in sua reciperēt. De
 inde ideo nimirū decimæ legionis signa, audito tubæ sono,
 primum omniū constitisse: quod Cæsar illam (ut supra li. 1.
 apparet) Prætoris cohortis loco habuit, eāq; ob causam
 uero nō dissimile est, ab eo haud procul semp abfuisse. Pos
 tremò quū ait, se cum eādē legione concionatū. Aut ita
 capiendū est, quod propter uiciniam uerba ad milites fece
 rit, eosq; à pugne flagrantia reuocauerit: aut quod concio
 nari hoc loco tuba militū concioni signū dare, ac receptuū
 canere significet. Quorum posterius ut magis probem, ad
 uersatiua particula At, quæ mox sequitur, facit. Si enim
 reliquarum legionum milites tubæ sonum propter loci dis
 tantiam exaudire non poterant, ideoq; nec consistebant:
 decimæ nimirum legionis cohortes (ob spacij propinquis
 tatem) confestim tubæ cantum exaudiuerunt, eosq; moti,
 tanquam concio ad ipsos per imperatorem habita esset, à
 pugna destiterunt. Munitionis causa conuenerant.)
 Omneis enim (ut Cæsar paulò superius inquit) ad hunc
 locum muniendum à Vercingetorige euocati erant.

Suos obtestari.) scilicet ut se strenue gererent, ne in hostium potestatem uenirent. Hæc namq; subaudienda esse, præcedentia arguunt, cum inquit: Quæ Paulò ante Romanis de muro manus tendebant. Q. D. matres familiæ quæ antea nostris supplicauerant: iam uice uersa suos ad fortiter se gerendum cohortantur, & ut magis moueant, communes liberos in conspectum proferunt. Et sub

infimo colle.) id est, infima collis parte. De eodem namq; colle loquitur, quem hosteis conferti occupauerant, & ex superiore loco pugnabant. Postero die Cæsar contione aduocata.) Oratio est obiurgatoria, in qua tamen obiurgationis acerbiter ita temperat laudis admixtione,

ut eos ab ipso ne tantillum quidem alienet. Ad Auaricum sensisset.) Illic enim ob collis æditi, & paludis difficultatem, suos cum hostibus iniquo loco decertare uoluit, eo quod ipsorum saluti consuleret. Quod uero hostium exercitum sine duce, & equitatu tum fuisse ait, hinc fit: quod

supra dixit, Vercingetorige cum equitibus, & aliquot expeditis peditibus, Romanis pabulatoribus insidias tetendisse tunc temporis. Tantopere licentiam, arrogantiam repræhen.) Militem suo Imperatori parere, non præire oportere, ex hoc loco discimus: & è contra quantū prudentiæ ab Imperatore requiratur, ne quid temere statuatur.

Eadem de profectione cogitans, quæ ante senserat.) Quum. ij. Hedui subdolè cum Cæsare agerent, ac de nouo de rebellionem cogitarent, ipse (ut paulò superius scribitur) maiorem Galliæ motum expectans, ne ab omnibus ciuitatibus circumfisteretur, consilia inibat, quemadmodū Gergouia discederet &c. Eadem ergo nunc consilia exequi

fludet,

studet, quæ iam pridem animo conceperat. Quamq̃ in amplitudinem deduxisset.) Quam ampla Heduarum ditio, & quot clientes habuerint, inferius ex Iulij descriptione patescit: ubi ait se Heduis, atq̃ eorum clientibus Segusianis, Ambruaetis, Aulercis, Brānouicibus, & Brannonijs militum millia triginta quinque imperasse. Quorū nimirum magnam partem Cæsaris beneficio nacti erant. Ante nanq̃ illius in Galliam aduentum ab Aruernis, & Ariouisto oppressi, plerosq̃ omneis clienteis amiserant.

Litauicum Bibracte &c.) De hoc oppido supra lib. primo scripsimus. Obsides ciuitatum ad magistratū Bibracte deducendos.) Supra ab initio lib. 6. refert centum obsides Senonibus imperatos, & Heduis custodiēdos esse datos. Et oppositus mons Gebenna.) Cæsar ipse paulò superius ait, Aruernos hoc monte ab Heluijs discludi. Plinius uero lib. 3. naturalis historiæ cap. 4. refert, Narbonensem Romanorum prouintiam ab reliqua Gallia ulteriore uersus Aquilonem, Iura, ac Gebenna montibus discerni. Porro quem montem Cæsar hic, ac Plinius in iam allegato loco Gebennam, Ptolemæus (quantum ex Eupæt tabula conijcere licet) Cennenorum monte is uocat. In qua sententia & Hermolaum Barbarum hominē eruditionis raræ post aliquot annos quàm hæc primitus annotata sunt, ex Vadiani nostri super Melam commentarijs fuisse depræhendi. Quod adiungi Labieno, atq̃ his legionibus &c.) Supra in hoc eodem li. scribit, se quatuor legiones in Parisios, ac Senones Labieno ducendas tradidisse. Fluminis Sequanæ) quod Gallice (Lucūdo authore) Seina uocatur. Porro de Lutetia in superioribus annotauimus.

uimus. Camulogeno Aulerco.) Quos Cæsar Aulercos, Ptolemæus Auliorcos, Lugdunensis Galliae populos uocat: & Gallice Roan appellantur. Melodunum quod (iam sæpe dicto authore) Gallis recentioribus Francicis illis, Mellon uocitatur. A præsidio, atq; impedimentis.) suple quæ Agendici posita erant, ut Cæsar in hoc lib. superius commemorat. Maximum flumen.) scilicet Sequana. Paulò nanq; ante scribit, duas insulas in eo esse, in quarum una quidem Parisiorum Lutetia, in altera uero Melodunum sit positum. Metiosedum uersus missa.) Beroaldi exemplar Ioscedum legit, cui Marlianus (nisi quod literam c addens, Ioscedum legit) assentiens, oppidū fluminis Sequanæ ripas attingere, Melodunoq; ac Lutetiae Celtarum oppidis conterminū esse dicit. Treuiri quod aberant longius.) Supra lib. 4. ait Rhenum per Treuironum fines labi, ideoq; nunc dicit eos longius à reliquis Gallis dissitos fuisse, adeoq; à Germanis pressos: eò quòd Rhenus tantummodo Gallos à Germanis disterneret.

Qui sunt finitimi ei prouintiae.) scilicet Heduarum. Atq; hoc uerum esse tertia Europæ tabula confirmat. Nā si picturæ Ptolemaicæ credimus, Cemmeni (quos antea à Cæsare Gebennam dici admonuimus) montes tantummodo interiacent inter Segusianos (quos Ptolemæus Segusiacos uocat) & Heduos. Porro Segusiani secundū Iucundi traditionem Gallicè nunc Bresse uocantur.

Quorum mentes nōdum à superiore bello.) suple quod cum Romanis gesserant: Id quod Cæsar ipse statim ab initio lib. 1. de bello Gallico tradit. Ciuitati autem imperium totius prouintiae.) scilicet Narbonensis, cui Allobroges

ges finitimi erant, eò quòd cis Rhodanum Romanis habitabant. Cum finitimis prælio congressi.) Finitimis ut sunt Gabali, Aruerni, Ruteni, Cadurci, Volcæ, Aremici. Quòd minus idoneis equis utebantur.) Cæsar supra lib. 4. testatur, Germanos praua, ac deformia iumēta olim habuisse: hæc tamen cotidiano exercitio, summi ut essent laboris efficere solitos. Galliaq; excedere.) scilicet reliqua, ut Aquitania, Lugdunensi, & Belgica. Si pedes suis auxilium ferant.) δ'ἰλημμα est: Vtrocunq; enim res cadat, hosteis magno afficiendos incommodo, certum se habere dicit. Si pedes suis.) suple equitibus. Frequentibus namq; cum Romano exercitu prælijs didicerat Vercingetorix, Cæsarem Germanis uti equitibus: inter quos pedes levis armaturæ pugnabant. Fugientesq; usq; ad flumen &c.) Ararim signari puto, propterea quod in superiori pugna scribit Cæsar, se per extremas Lingonū fines in Sequanos iter fecisse: ac Vercingetorigem circiter millia passuum decem ab Romanis, trimis castris consedissee. Alexiam, quod est oppidum Mandubiorum.) Volaterranus lib. 3. Geographiæ Alexiam in Heduarum finibus sitā esse docet, eamq; ad exiguū vicum redactam: qui nunc Alseti vocetur. Eadem urbs iuxta sententiam Iucundi à Gallis nunc Lausoys dicitur, & in Burgundionibus posita est. Qui autem, & quales sint Mandubij populi, ingenuè fateor me ignorare: eo quod nullus veterū Geographorum (quantū ego scio) eorum meminerit. Nisi forte ijdem sint Mandubij, quos Strabo lib. 4. Mandibulos appellat: eosq; Aruernis finitimos esse affirmat.

Nostrum opus.) suple circumuallationis mœniorum

Alexia. Summa Labra.) id est, summa ripæ, id est iuxta Græcorum idiotissimum: qui etiā τὸ χεῖλος ἀντὶ τοῦ ὄχθους usurpat. Pedibus 400 reduxit. i. retro duxit. Priscianus enim re præpositionem κατὰ ἀποκοπὴν quasi retrò dictam putat.

Quarum interiorum.) scilicet uersus primam fossam.

Grandibus ceruis.) hoc est, stipitibus ceruinorum instar cornuum ramos habentibus. Agrestes Tigurini tales stipites uoce non dissimili serlen uocitare solent. De quorum & aliarum munitionum formis eruditissimas Lucundi p̄i Eturas, ac commentationes uideto. Is namq; multum lucis urbium oppugnationibus (quas Cæsar describit) attulit.

Materiari.) hoc est, lignari, & materiam ad munitiones faciendas cedere. Siquidem materia proprie ea uocantur ligna, quæ structuris seruiunt. Delibratis, id est, decorticatis cacuminibus. Acutissimis uallis se indu-

ebant.) id est, subdibus, uel tribulis ligneis per ordinem digestis se lædebant: hoc namq; Valli (teste Vegetio lib. 3. cap. 8.) significant. In quincuncem dispositis.) Quid sit fæminis, hoc est, fæmoris crassitudine stipites in quincuncem disponere Budæus lib. 1. de Asse, & partibus eius hisce tribus authoribus explicat: primum Fabio Quintiliano, qui in 8 sic scribit: Nullus ne frugiferis adhibendus decor? Quis negat? Nam & in ordinem, certaq; interual la redigam eas arbores. Quid illo quincunce speciosius? qui in quamcunq; partem spectaueris, rectus est. Deinceps Cicerone in li. de Senectute, ubi in hæc uerba inquit: Cum autem miraretur Lysander & proceritatem arborum, & directos in quincuncem ordines, & humum subactam, atq; puram, & suauitatem odorum, qui afflarentur è floribus,

tum eum dixisse: mirari se nō modo diligentiam, sed etiam solertiam eius. Postremum Demosthene, in Oratione, quæ πρὸς Νικόστρατον inscribitur, in qua sic ait: καὶ τὰς ἀναδένοντας ἐξέκοψε, καὶ φυτευτήρια ἐλαῶν περισοίχων κατέκασε, id est, arbuscuas uites excidit, & oliueta in uersus quoquo uersum digesta confregit. Xenophon ipse (inquit Budæus hoc uelut auētarij uice subnectens) ex quo Cicero transtulit, ita scripsit: ἐπεὶ δὲ ἐθαύμαζε αὐτὸν ὁ Λύσανδρος, ὡς καλὰ μὲν τὰ δένδρα εἴη, δὲ ἴσον δὲ τὰ πεφυτευμένα, ὁρθοὶ δὲ οἱ σοῖχοι τῶν δένδρων, ἐυγώνια δὲ πάντα καλῶς εἴη. id est, Cum autem locum consitum miraretur Lysander, quod decoræ essent arbores, & stirpiū consitarum æqualis series, ita in uersus directos configurata uideretur, ut ad angulos rectos pulchrè exacta essent omnia. Ex quibus uerbis cum Ciceronis collatis coniungere statim possumus, quid sit quincuntialis ordo: etiam si nondū intelligimus, cur ita appellatus sit. Fortasse autē sic antiqui quincuncem appellauerunt exactam plantarum metationem, ut decussem exactam spatij diuisionem. Hactenus Budæi uerba recensuimus, ex quibus colligi potest, quid sit, stipites scæminis crassitudine in quincūcem disponere: nimirū ita, ut quoquo uersus eos aspicias, ordines, & angulos rectos intuearis. Ab infimo solo.) Exemplar Aldinum, & Vuolfianum hic perquā corruptum est, post uocem enim pedes omittit, treis: & pro occultabantur (ut Beroaldinus, & Gryphianus codex rectè habet) exculcabantur legit. Quos stimulos nominabant.) Hirtius infra li. 5. bellorum ciuiliū eosdem stimulos stilos cæcos, nostrates uero uulgo suosysen appellant. Contra exteriorem ho-

stem.) scilicet, qui in oppido non erat. Ambruaretis.) qui Brabantiae partem tenent. Brannouicibus.) qui à Gallis nunc Lauall de Moriana, Et Brannonijs.) qui ab iisdē de Blano (unica litera immutata) dicuntur. Quod si autem Marliani lectionem (qui pro Brannonijs, Blanonijs legit) sequimur: suum nomen etiamnum retinent.

Heleutetis.) Hi quatuor populi in Aquitania siti sunt, quorum Cadurci, Caors: & Vellani, San Flor Gallicè nominantur. De sequentibus populis in superioribus magna ex parte diximus. Curiosolites secundum Volaterranum Consopitenses, iuxta Marliani autem, & Iucundi sententiam Gallicè Cornouaide iam uocitantur.

Redones.) Renes. Ambibarij.) De his nihil inuenio apud quenquam, præter Marlianū, qui eos Celtica Galliae annumerat circa Britanniam citeriorem, & Normaniam. Cadetes.) Gallicè Hipercorentin en Bertegne. Qui populi omnes Lugdunensi Galliae uendicantur, & Oceanum attingunt. Ita ut antea demonstrauius.) suple li. 4. sub finem, Vbi ait, Se Comiū regem Atrebatibus uictis dedisse: & eius opera plurimum esse usum.

At ij, qui Alexiae obsidebantur.) Hactenus Gallicanū delectum, & copias descripsit: nunc ad Alexiae obsidioni redit. Nihil inquit de eorum sententia.) Oratio ista Critognati, Generis est suasorij: in qua primū aduersariorum sententias ualidis rationibus diluit: Deinde suam subiungit, nempe sibi consultum uideri, ut omnia citius, & patiantur, & designent, quàm aut se hostibus dedant: aut per eruptionem & se, & totam Galliam in discrimen coniiciant. Tamen si enim suum consilium de deuorandis hominibus,

bus, qui bello inutiles sunt, prima fronte satis crudele sit: tamen id toti Galliae & honestum, & frugiferum fore, si assentiantur. Ne autē tam immane consilium exemplo carere putent, id quoq; à maioribus suis captum esse probat: quod per locum à minore ad maius, & per collationē partium inter sese amplificat. Respiciite finitimam Gal-

liam.)suple Narbonensem. Securibus subiecta.)id est,

Romano imperio, ut signū *μετωυμικως*, pro re signata ponatur. Feneſtella nanq; tradit duodecim lictores cum uirgarū fascibus securim Cōsuli prætulisse. Vnde sæpe apud Liuium legitur, fasces erant apud Fabium, id est, Fabius consulem agebat. Cedentes.)suple Gallos ad ca-

stra usq; insecuti sunt. Harpagonum numero effecto.)

Vegetius lib. 2. ca. 25. ait, Legionem inter alia ferramenta, etiam ferreos harpagones (quos lupos uocant) habere.

Fundis libralibus.)id est, quæ libræ pondus æquabant.

Glandibus.)id est, plumbo in glandis modum fabrefacto, ut interpretatur Pompeius. Aut in scrobes delap-

si transfodiebatur.)suple à teretibus stipitibus fœminis crassitudine. Musculos &c.)Teste Vegetio lib. 4. ca. 16.

minores machinæ uocantur: quibus protecti bellatores, si lutum obfuerit, aut ciuitatis fossatum, apportatis lapidibus, lignis, ac terra, non solum complent, sed etiam solidāt: ut turres ambulatoriæ sine impedimento iungantur ad murum. Vocantur autem à marinis beluis muscoli. Nam quemadmodum illi, quum minores sint, tamen balenis auxilium, adminiculumq; iugiter exhibent: ita istæ machinæ breuiores deputatæ turribus magnis, illarum aduentui parant uiam, itineriq; præmuniunt. Exiguum loci,

l. Beroaldi

Beroaldi exemplar iniquū legit. Vtrancunq; autem lecti-
onem sequaris, perparum refert. Ea, quæ occultaue-
rant in terris.) Vt stipites, & taleas. Interiores.) sci-
licet Galli, qui in oppido Alexia agebant, & eruptionem
frustrā iam fecerant. Cabilonni.) idem oppidum est,
quod supra Cauillonum appellatur. Matisconæ.) hæc
urbs uoce nonnihil truncata Macon iam uocatur.

ARGVMENTVM LIB. VIII. DE
RELICTORVM A. HIRTII
DE BELLO GALLICO.

Principiò, Nouam Gallorum defectionem, ac bellum
cum Biturigibus gestum describit. Secundò, Carnutes fu-
gatos. Tertiò, Bellouacorum, ac reliquarum ciuitatum
deditionē. Quartò, Quibus modis Cæsar exercitū suum
in uarias Galliæ parteis diuiserit. Quintò, Canini bellū
cum Dumnaco Andium duce gestū. Sextò, Eiusdem bel-
lum cum Drapete Senone, & Lucferio Cadurco gestum:
ubi & Vxelloduni oppugnationem graphice depingit.

Septimò, In quas Galliarum regiones Cæsar exer-
citum in hyberna dimiserit. Octauò, & ul-
timò eiusdem profectionem in Italiam:
& quæ ciuilis belli inter Pompe-
ium, & Cæsarem semina ex-
titerint, docet.

IN AVLI HIRTII DE RELICTORVM DE BELLO

GALLICO LIBRVM VIII. IO.

Rhellicani Annotationes.

VLI HIRTII derelictorum.) Hirtij istius mentionem facit Ci. li. 7. Epistolarum ad Atticum in prima epistola sub finem. Et ex eiusdem lib. epistola (quæ incipit, Dionysium flagrantem) cum Hirtium, tum Balbum (cui hic liber dedicatus est) Cæsaris studiosissimum fuisse apparet. Cæterum Hirtius in tota ista præfatiuncula nihil aliud agit, quam ut primum ostendat: quos libros post Cæsarem scripserit. Secundo arrogantiae, ac temeritatis crimen deprecatur: & obiter Cæsarem laudat, cum ob scribendi facilitatem, tum elegantiam simulque rationem reddit, cur Cesar ipse suarum rerum commentarios scripserit Superioribus, atque insequentibus eius scriptis.)suple 7 libris, de bello Gallico, Tribus de bello ciuili. Imperfecta.)scilicet Cæsaris scripta. Nam Alexandrinum bellum non ad finem usque descripserat. Cuius finem nullum uidemus.) Bene dicit, Nam finita dissensione inter Cæsarem, & Pompeium, noua inter Octauium, Antoniū, Lepidum, Cassium, & Brutum orta est: de qua Appianus lib. 3. bellorum ciuiliū, Suetonius in Augusto, Plutarchus in Antonio, & Bruto.

Tamen aliter audimus ea.)

l s

Recte.

Recte. Nam si usquam illud Plauti locum habet, in historia fideliter scribenda uel maximum tenere oportebat, ut unus oculatus historiographus pluris fieret, quam auriti decem. Quum enim non nisi certa scribenda sint, nemo certe commodius ea perscripserit, quam *αὐτόγραφος*: siue fidem, siue perspicuitatem in narrando consideres. Pridie *Calendas Ianuarias*. id est, Ultimo Decembris. In finibus *Biturigum* &c.) Ad finem lib. 7. *Cæsar* ipse testatur, *T. Sextium* cum legione una in *Biturigas* esse missum.

Quæ proxima fuerat &c.) Eam nimirum intelligit, quam *C. Caninio Rebilo* in *Ruthenos* ducendam dederat. Siquidem hi populi à *Biturigibus* non longè absunt.

Defectisq; fuit necesse &c.) *Beroaldus* deiectis legit: sed utrunq; fortassis perperam. Nam quum *defetiscor* haud dubie prioris participij thema sit, secundum *Prisciani* sententiam, pro *defectisq;* legendum foret. Quæ lectio cum sequentibus probè quadrat, statim namq; sequitur, *Bituriges* operi rustico præ belli securitate intentos fuisse. Deinde conijcio *Beroaldum* pro *deiectis*, *disiectis* potius legisse: propterea quod & hæc lectio magis ad sequentia facit. Cū enim *Cæsar* *Bituriges* deimproviso rura colentibus adortus sit: nimirum eos palanteis, ac *disiectos* aggressus est. Nisi forte quispiam *defectus* à *deficeor*, id est, relinquor (Teste eodē *Prisciano*) deriuari putet. Quod uerbi apud *Aldū*, & qui eum secuti sunt paulo inferius ponitur. Vbi tamen *Beroaldus* *deficeret*, non *deficeretur*, legit. Atq; ita participium *defectus* (teste *Lau. Valla*) actiuam haberet significationem, ut sit sensus: *Defectisq;*, hoc est, ijs qui *defecerant* in uia. Sic namq; & *Martialis*, & *Fabius* usurpare.

uere, quorum ille ita canit: *Dulcia defecta modulatur carmina lingua Cantator cygnus funeris ipse sui.* Hic uero ad hunc scribit modum li. 6. *Oratoriarum institutionum.* Defectaque labore senectus, magna pars mortis, nihil mihi reliquit, nisi diligentiam. Ducenos sestertios. id est, singulis ducentos. Porro sestertius iuxta Budæi traditionem æreus nummus erat, ex eo sic dictus, quod duos asses, & semissem ualeret, hoc est, duas libras æris grauis: & selibram, quorum quatuor uno denario Rhomano ualebant. Sestertia autem numero plurali, & genere neutro dicuntur, quod singula duas libras, & selibram argenti ualerent hoc est ducentos, & 50 denarios, siue mille sestertios, quod idem est. Centurionibus duo millia nummum. id est, 50 aureos coronatos. Siquidem Budæus idē lib. 2. de Asse mille nummum 25 aureis æstimat. Superiore commentario demonstratum est &c. Sub ipsum namque finem superioris Commentarij Cæsar ait, Q. Ciceronem, & P. Sulpitium in Heduis ad Ararim rei frumentariæ causa collocatos esse. Nuper enim deuicti, scilicet in bello cum Vercingetorige gesto. Tempore anni difficilimo. hyberno uidelicet. Quantumque in ratione esset, hoc est, quantum ratione prouideri posset. Qui Rhemis erant attributi &c. hoc est, sanguinis propinquitate eos attingebant. De quo uide supra lib. 2. Romanorum orationem ad Cæsarem habitam. Rursus undecimam &c. Quod dicit rursus, respicit ad hoc, quod supra dixerat, undecimam legionem duodecimæ adiunctam esse, dum Cæsar in Biturigum fines incursionem faceret. Depoposcissent &c. Obserua Grammaticorum regulam de non geminandis compsis

compositis ab Hirtio non esse seruata. Atque ita cum
tribus legionibus, magnis itineribus ad se ueniret.) Probe
colligit. Ad finem namque superioris libri septimi Cæsar
scribit, T. Sextium cum una legione in Bituriges missum
esse. In hoc autem ipse Hirtius refert, Trebonium cum du-
abus legionibus Genabi in hybernis collocatum. Sub-
sidiari. id est, subsidio esse consueuerant. Neque ad
sanitatem reliquorum deditioe esse perductos.) Cæsar su-
pra lib. 2. Bellouacorum fortitudinem, ac præstantiam: &
lib. 7. eorundem arrogantiam describit. In diuersissis-
simam partem Galliæ. hoc est, in Aquitaniam, quæ Belgio
(in quo Cæsar cum Bellouacis bellum gesserat) ob hoc di-
uersa est: quod hoc uersus Orientem, ac Septentrionem, illa
autem Occasum uersus, ac meridiem spectat. Quod uero
Aquitaniam innuat, cum inferiora, tum superiora indicant.
Statim namque subiungitur, Caninium his regionibus præ-
fectum fuisse: & supra in fine septimi lib. Caninius in Rus-
thenos Aquitaniae populos hybernatum missus esse scribi-
tur. Tergestinis.) Strabo lib. 7. Tergestam Carnicorum
pagum esse scribit: Pomponius autem Mela Tergestum
oppidum in intimo Adriæ sinu positum, ac Illyricum fi-
nire tradit: Plinius uero lib. 3. cap. 18. Tergestinum sinum,
& Tergesten coloniam 23 m. p. ab Aquileia distare asse-
rit. Vnde mirum ni horum Tergestinorum appellatio ori-
ginem habet, quos Hirtius hic barbarorum incursionibus
infestatos commemorat. Maxime uero à Tergeste colonia,
quia proxime antecessit: Labienum ad colonias ciuium Ro-
manorum tuendas missum esse. Ad deuastandos, de-
populandosque fines Ambiorigis. scilicet dimidiæ partis
Eburorum

Eburonum, ut supra lib. 5. & 6. Cæsar perscribit. Ad oppidum Lemouicum &c.) De Lemouicis siue ut Cæsar supra lib. 7. declinat Lemouicibus, Volaterranus hæc tradit, quod Aquitanis accenseantur, etiamsi trans Ligerim à Geographis ponantur. De oppido autem Lemouico (cuius hic meminit Hirtius) nusquam quidquam legi. Quamquam Beroaldi exemplar non Lemouicū, sed Lemonem uocat: ad quem modum & Sabellicus legit. Et Romanum, & externum sustinere hostem.) Beroaldi exemplar aliter, & nisi totus fallar, melius ad hunc modum legit: Et Romanum exercitum sustinere hostem. Nam Hirtius duobus nominibus Dumnacum ab Lemouici, seu Lemonis oppidi opugnatione destitisse ait: uno quod Fabius cum exercitatis militibus aduentauerat: altero quod sibi ab oppidanis periculum imminere cernebat, si cum Fabio congredieretur. Et sane prudenter Dumnacus colligebat. Quum enim antea Canini castra sola expugnare nequiuisset: quonam pacto deinceps recentibus Fabij copijs cū illius cōiunctis, & tam bene exercitis (ita enim participiū ab exerceor Hirtius formauit) restitisset. Magnam uero imitatione Hirtij eiusdē uerba habent. Siquidem per se arduū erat opus, Rom. hoc est, tam celebrē, & exercitū. i. tot bellis exercitū sustinere hostē. Reliquam esse unam æstatem suæ prouintiæ.) scilicet in Gallijs administrandæ. Quum enim Cæsar iam quatuor annis, & dimidio Galliæ præfuiisset, unica ei adhuc æstas supererat. Siquidem (ut in eius uita, & Eutropij argumento de Gallicis bellis patet) imperium ei in quinquennium prorogatum erat.

Se tradiderunt.) Cæsar dixisset dediderunt, aut in deditionem

deditionem uenerunt. Labienus interim in Treueris.)
 Supra Hirtius ait, Cæsarem exercitū suum in uarias Gal-
 liæ parteis, idq; propter hosteis hinc inde dispersos, dimisis-
 set: atq; inter alios legatos, Labienū cum duabus legionis-
 bus in Treuiros esse missum. Sed per P. Crassum.) De
 quo supra sub finem li. 2. Vbi ait Cæsar, Crassum in Vene-
 tos, Vnellos, Osifinos &c. missum, atq; rem isthic feliciter
 gessisse. Ipse hybernis peractis.) Quod contra cōsuetu-
 dinē ait Cæsarem in Italiam festinasse, hinc fit, quod in
 superioribus libris sæpe quidem legimus eum peractis hy-
 bernis in Italiā cōcessisse: nusq; uero maximis itineribus,
 ut hic. Porro per Italiam hoc loco citeriorem Galliam,
 quæ & Togata uocabatur, intelligit. Non. n. multò post in
 sequentibus subiungit: Cum omneis regiones Galliae To-
 gate Cæsar percucurrisset, Et potentiam paucorum.)
 scilicet Pompeij, Catonis, Marcelli, Spicionis, ac Lentuli,
 sicuti infra ex bello ciuili patet. Augurē prius factū.) De
 Augurum numero, & præstantia consule Fenestellam, &
 Liuium lib. 10. ab Vrbe condita statim ab exordio. Ne-
 cessitudine legationis &c.) Hunc Galbam Cæsaris lega-
 tum fuisse, ipsius uerba supra lib. 3. testantur, dum ait: Ser-
 gium Galbam à se in Veragros, ac Sedunos missum esse.

Ad exercitū Nemetocennam redijt.) Nemetocennam,
 suple urbem in Belgio sitam, in qua exercitum in hyberna
 collocauerat: ut Hirtius ipse paulò superius testatur.

Atq; exercitum lustrauit &c.) Lustrauit, hoc est, ex-
 piauit: Germanicè, & Gallicè musteren seu monstren,
 id est, monstrare, & ostentare. Quæ aut lustrandi cōsuetus
 do fuerit, ex lib. 10. 4. & xal dos Liuianae, discere possumus:

ubi

ubi Macedonici exercitus lustratio in hæc uerba describitur: Prior hostiæ pars dextra, Posterior ad læuam uiæ ponitur, inter hanc diuisam hostiã copiæ armatæ traducuntur. Mos deniq; erat, lustrationis sacro peracto, decurrere exercitum: & diuisas bifariam acies concurrere ad simulachrum pugnae.

Ad consulatus petitionem.) scilicet Cæsareanum, Paulò enim ante dixit, Cæsarem honorem suum municipijs, & colonijs in sequentem annum cõmendasse. Ibi quanquam crebro audiebat &c.)

Quando quidem & Hirtius hoc loco, & Cæsar ipse ab initio lib. 1. de Ciuilibus bellis, eorundem seminarium, & causas breuius, adeoq; obscurius proponit: eadem paulo altius, & copiosius repetendæ uidentur. Quia aut nemo luculentius eas descripsit quàm Lucanus, illius Carmina unà cū alijs huc facientibus adscribere non piget. Is ergo fato potissimam attribuens causam, Itali. 1. canit:

Fert animus causas tantarum expromere rerum,
Immensumq; aperitur opus, quid in arma furentem
Impulerit populum: quid pacem excusserit orbi.

Infida fatorum series, summisq; negatum

Stare diu: nimioq; graueis sub pondere lapsus

Nec se Roma ferens &c. Et paulo post:

In se magna ruunt, lætis hunc numina rebus

Crescendi posuere modum, nec gentibus ullis

Commodat in populum terræ, pelagiq; potentem

Inuidiam fortuna suam, tu causa malorum

Facta tribus Dominis cõmunis Roma, nec unquam

In turbam missi feralia fœdera regni.

Porrò quibus Dominis Roma cesserit, ex Plutarchi Pompeio

peio liquet. Ait enim Crassum, Pompeium, ac Cæsarem imperiū Romanum ita inter se diuisisse, ut Cæsari Galliae proconsulatus in quinquennium prorogaretur: Crasso Syria, & expeditio in Parthos, Pompeio Africa, & utraq; Hispania obueniret: Cur autem triceps illud regnum non durauerit, Lucanus hanc subiungit causam:

Nulla fides regni socijs, omnisq; potestas

Impatiens consortis erit.

Quod uero societas illa non protinus disrupta est, Crassus (quem cum Pompeius, tum Cæsar uerebatur, testibus Lucano, Plutarcho, Suetonio, & Appiano) in causa fuit. Nā posteaquā is à Parthis interemptus, & Iulia Cæsaris filia, & Pompeij uxor mortua fuit: omne dissensionis obstaculum sublatum est. Porro æmulationis inter Cæsarem, & Pompeium causa hæc à Lucano perhibetur:

Tu noua ne ueteres obscurent acta triumphos

Et uictis cedat piratica laurea Gallis

Magne times: te iam series, ususq; laborum

Erigit, impatiensq; loci fortuna secundi.

Nec quenquam ferre potest Cæsariæ priorem,

Pompeiusue parem.

Hæc priuatæ simultatis causa inter Cæsarem, & Pompeium fuit. At nec populum à Ciuili belli seminario immunē fuisse, idem Lucanus paulò post testatur, sic canens:

Hæ ducibus causæ suberant, sed publica belli

Semina, quæ populos semper mersere potentes.

Nanq; ut opes nimias mundo fortuna subacta

Intulit, & rebus mores cessere secundis,

Prædæq; & hostileis luxum suasere rapinæ:

Non

Non auro, tectisue modus, mensasque priores
 Aspernata fames: cultus gestare decoros
 Vix nuribus, rapuere mares, fecunda uirorum
 Paupertas fugitur: totoque accersitur orbe
 Quo gens quaeque perit. Tum longius iungere fines
 Agrorum, & quondam duro sulcata Camilli
 Vomere, & antiquos Curionum passa ligones,
 Longa sub ignotis extendere rura colonis.
 Non erat is populus, quem pax tranquilla iuuaret,
 Quem sua libertas immotis pasceret armis:
 Inde irae faciles, & quid suasisset egestas
 Vile nefas, magnumque decus, ferroque petendum
 Plus patria potuisse sua, mensuraque iuris
 Vis erat, hinc leges, & plebiscita, coactae,
 Et cum consulibus turbantes iura tribuni.
 Hinc rapti fasces pretio, sectorque fauoris
 Ipse sui populus: lethalisque ambitus urbi
 Annua uenali referens certamina campo.
 Hinc usura uorax, auidumque in tempore foenus,
 Et concussa fides, & multis utile bellum.

C. Curio tribunus plebis &c.) Plutarchus in Pompeij uita refert, hunc Curionem magno aere alieno liberatum esse a Caesare: ideoque eius parteis secutum. Cui & Lucanus li. primo Pharsaliae subscribit, ita canens:

Audax uenali comitatur Curio lingua.

Hunc eundem Velleius Paterculus graphicè in haec describit uerba: Bello ciuili, & tot quae deinde per continuos 20 annos consecuta sunt, malis non alius maiorem, flagrantiorumque quam C. Curio tribunus plebis subiecit facem, Vir

m

nobilis,

nobilis, eloquens, audax, suæ, alienæq; & fortuna, & pudicitiae prodigus, homo ingeniosissime nequam, & facundus malo publico. Huius animo uoluptatibus, uel libidinibus neq; opes ullæ, neq; cupiditates sufficere possent. Hic primo pro Pompei partibus, mox simulatione contra Pompeium, & Cæsarem, sed animo pro Cæsare restitit. Id gratis, an accepto centies SH fecerit, ut accepimus, in medio relinquemus. Et quoniam Pompeij dominatio, atq; arma &c.) Pompeius armato præsidio circumuallatus, Milonis causam, & de ambitu accusatorum cognoscebat: ut Plutarchus in Pompeio, & Cicero in oratione pro Milone testatur. Vnde & Lucanus in iam citato Pharsaliæ libro adhunc canit modum:

Pompeiana reum clausurunt signa Milonem.

Sed etiam per se discessionem facere cœpit &c.) Hoc est Curio Tribunus plebis suo, non Consulis (cuius intererat) ductu senatū totum pedibus in sententiā, quam quisq; uellet, discedere iussit. Quod uero hæc Hirtiū mens sit, quam libet obscure historiam hoc loci contexat: Plutarchus in Pompeio eandem rem describēs, sic cōprobat: Πρὸς ταῦτα Μαρκελλοῦ τῷ ὑπάτου ληστὴν ἀποκαλοῦντος τὸν Καίσαρα, καὶ ψηφίζεσθαι πολέμιον κελένοντος, εἰ μὴ καταθίσεται τὰ ὅπλα Κουρίῳ ὅμως ἔχοντι μετὰ Ἀντωνίου, καὶ Πείσωνος ἐξελέγξαι τὴν σύλητον. Ἐκέλευσε γὰρ μετασῆναι τοὺς Καίσαρα μόνον τὰ ὅπλα καταθέσθαι κελένοντας, Πομπήϊον δὲ ἄρχειν: καὶ μετὶς πολλοῦ πλείους. Ἀὐτῷ δὲ μετασῆναι κελεύσεντος, ὅσοις ἀμφοτέρωθεν ἄρεσκε τὰ ὅπλα καταθέσθαι, καὶ μηδ' ἑτέρον ἄρχειν: Πομπήϊον μὲν εἴκοσι, καὶ δύο μόνον, Κουρίῳ δὲ πάντες οἱ λοιποὶ προσέθεντο. Hoc est, Adhæc quum Marcellus consul

latronem

latronem appellaret Cæsarem, & nisi ab armis discederet, hostem decerni iuberet: Curio tamen unà cum Antonio, ac Pisone senatū redarguere sustinuit. Discessionē nanq̃ eos facere iussit, qui solū Cæsarem arma deponere uellent, Pompeium uero cum imperio esse: & discessionem fecerūt plures. Rursus uero ijs discessionem facere iussis, quibus utrunq̃ ab armis discedere placeret, & neutrum cum imperio esse: Pompeio quidem duo tantum, & uiginti, Curioni autem reliqui omnes accesserunt. Hactenus ille. Vnde Hirtiū uerba alioquin per quam obscura nunc clariora facta esse arbitror. Quando autem hic in textu subiungit, Quod ne fieret, Coss. amiciq̃ Pompeij iusserunt.)suple discessionem fieri: ab illo dissentit. Ex Plutarcho nanq̃ elicitur, Curionis iussu discessionem esse factam: Ex Hirtio autem, quod Curio quidem per se illam facere tentauerit, sed tandem Consulū iussu factam. Cæterum (ut hoc Augustarij uice subnectam) ex Fenestella patet Romanis diuersum à nostrate morem in Senatuscōsulto per discessionem faciendo fuisse. Apud illos nanq̃, inquit, discessio fiebat, si consentiretur: apud Tigurinos autem, & Bernates, si res ardua, & ambigua fuerit. Qua de re & Au. Gellius lib. 4. noctium Atticarum cap. 18. nonnihil scribit.

Ad bellum Parthicum.)suple quod occiso iam Crasso restaurari à Pompeianis simulabatur. Id quod præter Hirtium in fine huius libri, Plutarchus in hæc confirmat uerba: Misit Pompeius pro legionibus, quas Cæsari comoda uerat, eas repetens, rebus Parthicis simulatis.

Quam in Gallia citeriore habuerat &c.)De hac re legitur supra lib. 6. de bello Gallico statim ab initio, & infra

ab exordio lib. 1. de bello civili. In Italiam mittit. id est, in Togatam Galliam. Modo enim dixit XV. legionem ex Galliae citerioris praesidioeductam, & nunc XIII in eius locum missam esse narrat, quae praesidia tueretur, ex quibus XV deducebatur. Vnde & superior locus in hoc eodem libro recte expositus esse cernitur.

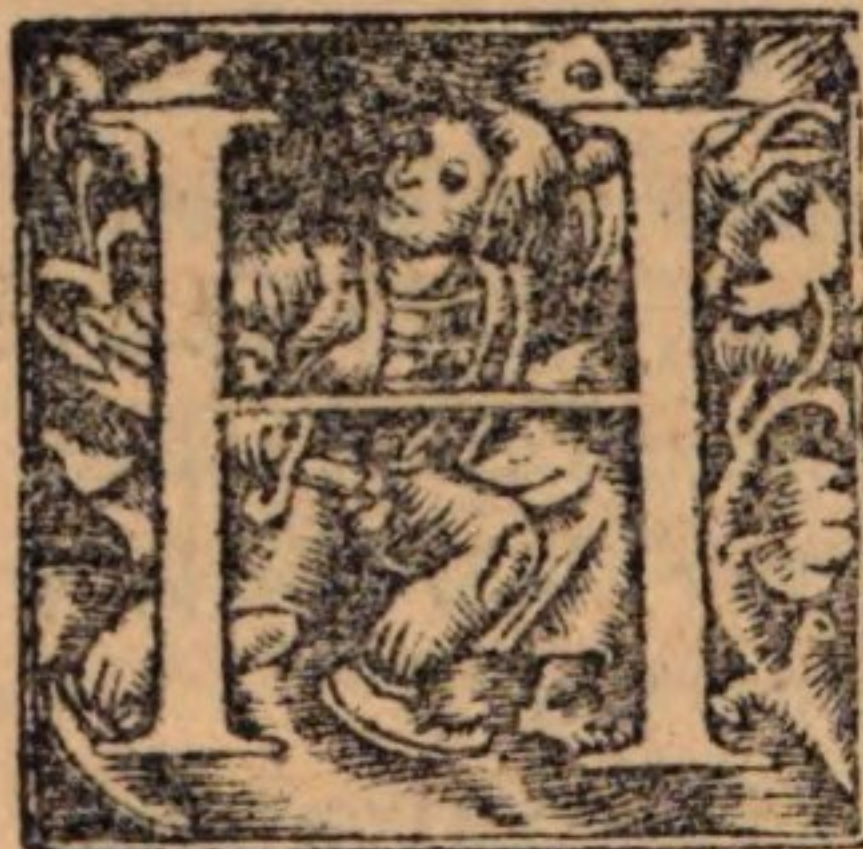
TOTIVS BELLICIVILIS

LIS A CAESARE GE-

STI ARGVMENTVM, SEV IN

troductio per Eutropium: quae su-
periori Gallico bello ita

annectitur:

INCIPIAM bellum civile suc-
cessit execrandum, & lachryma-
bile, quo praeter calamitates, quae
praelio acciderunt, etiam Roma-
ni nominis fortuna mutata est.
Caesar enim rediens e Gallia vi-
ctor, coepit poscere alium consula-
tum: atque cum sine dubietate aliqua ei deferretur, con-
tradietum est a Marcello Cons. a Bibulo, a Pompeio, a
Catone: iussusque ut dimissis exercitibus ad urbem rediret,
& ex Marcelli consulis auctoritate ad legiones, quae apud
Luceriam erant Pompeius cum imperio missus est: propter
quam iniuriam Caesar ab Arimino, ubi milites congrega-

tos habebat, aduersum patriam cum exercitu uenit. Cōfr-
cum Pompeio, Senatusq; omnis, atq; uniuerſa nobilitas ex
urbe fugit, & in Grætiā tranſiuit, apud Epeirum, Mace-
doniam, Achaiā, Pompeio duce Senatus cōtra Cæſarem
bellum parauit. Cæſar uacuam Urbem ingreſſus, Dicta-
torem ſe fecit: inde Hispanias petijt, ibi Pompeij exercitus
ualidiſſimos, & fortiſſimos cum tribus ducibus L. Afra-
nio, M. Petreio, M. Varrone ſuperauit. Inde egreſſus, in
Grætiā tranſiuit, aduersum Pompeium dimicauit. Pri-
mum apud Dyrrhachiū primo prælio uictus eſt, & fuga-
tus, euasit tamen, quia nocte interueniēte Pompeius ſequi
noluit: dixitq; Cæſar, nec Pompeium ſcire uincere, & illa
tantum die ſe poſſe ſuperari. Deinde in Theſſalia apud
Pharſaliam, productis utrinq; ingentibus copijs dimica-
uerunt. Pompeij acies habuit quadraginta millia peditū,
equites in ſiniſtro cornu ſeptem millia, in dextero D. Præ-
tere a totius orientis auxilia, totamq; nobilitatem, innume-
ros ſenatores, cōſulareis: & qui magnorum iam bellorum
uictores fuiſſent. Cæſar in acie ſua habuit peditum non in-
tegra triginta millia, equites mille. Nunquam adhuc Ro-
manæ copię in unum neq; maiores, neq; melioribus duci-
bus conuenerant: totum terrarum orbem facile ſubiectus
ræ, ſi contra barbaros ducerentur. Pugnatum tamen eſt
ingenti contentione. Cumq; diu utrinq; dubia ſorte cæde-
rentur, atq; ex alia parte Pompeius inter hortandum dice-
ret: parcite ciuibus, nec tamen facerent: ex alio uero Cæ-
ſar hoc facere urgeret, dicens: miles faciem feri, tandem
omnis Pompeij exercitus fugit, caſtra eius direpta ſunt.
Ipſe fugatus Alexandriam petiuit, ut à rege Aegypti, cui

tutor à senatu datus fuerat, propter iuuenilem eius ætatem, acciperet auxilia: qui fortunam magis quàm amicitiam secutus, occidit Pompeium, caput eius, & anulū Cæsari misit: quo conspecto Cæsar etiā lachrimas fudisse dicitur, tanti uiri intuēs caput, & generi quondam sui. Mox Cæsar Alexandriam uenit, ipsi quoq; Ptolemæus insidias parauit. Cæsar ui insistentium hostium pressus, scapham ascendit, qua mox pondere subsequentiū aggrauata, acmersa, per CC passus ad nauem una manu eleuata, qua chartas tenebat, natando peruēnit, Mox nauali certamine pulsatus, magna facilitate classem regiam aut deprescit, aut cœpit. Alexandrinis petētibus reddidit regem monitum ut amicitiam magis Romanam, quàm arma experiri studeret: qui tamen illico ut liber fuit, bellum intulit, sed cōtinuo cum toto exercitu suo & ipse deletus est. Nam uiginti millia hominum in eo bello cæsa referuntur: uiginti millia cum septuaginta longis nauibus dedita: quingenti ex uictoribus cecidisse dicuntur. Rex ipse adolescens scapha exceptus ut fugeret, multis insiliētibus mersus, necatusq; est. Corpus eius ad litus deuolutum inditio lorice aureæ cognitum est. Cæsar Alexandria potitus, regnum Cleopatræ dedit Ptolemæi sorori, cum qua cōsuetudinem stupri habuerat: quæ postea regio comitatu Urbē ingressa est. Rediens inde Cæsar, Pharnacem Mithridatis magni filium, qui Pompeio in auxilium apud Thessaliam fuerat, rebellantem in Ponto, & multas populi Romani prouincias occupantem uicit acie: postea ad mortem coegit. Inde Romam regressus: tertio se Consulem fecit cum Aemylio Lepido, qui ei magister equitum dictatori ante annum fuerat.

erat. Inde in Africam profectus est, ubi infinita nobilitas cum Iuba Mauritaniae rege bellum reparauerat, apud Thapsum Cæsar pugnavit cum illis, & vicit: Duces autem Romani erant P. Cornelius Scipio, ex genere antiquissimo Scipionis Africani. Hic etiam socer Magni Pompeii fuerat, M. Petreius Varro, M. Portius Cato, L. Cornelius Faustus Syllæ dictatoris filius. Contra hos commisso prælio, post multas dimicationes victor fuit Cæsar: Cato, Scipio, Petreius, Iuba ipsi se occiderunt. Faustus Syllæ quondam Dictatoris filius, Pompeii gener à Cæsare interfectus est. Post annum Cæsar Romam IIII triumphis ingressus est, quartò se consulem fecit, & statim ad Hispanias est profectus: ubi Pompeii filij Cn. & Sextus ingens bellum præparauerant. Multa prælia fuerunt, ultimū apud Mundam civitatem: in quo adeò Cæsar penè victus est, ut fugientibus suis, se voluerit occidere, ne post tantam militaris rei gloriam, in potestatem adolescentium natus annos quinquaginta sex ueniret: deniq; reparatis suis, vicit, & Sexti Pompeii filius maior occisus est, minor fugit.

ARGUMENTVM LIB. I.

de bello Ciuili, per Io. Rhellicanum.

Principio belli intestini occasionem succinctè tradit, quam nos ex Lucano supra fusius allegauimus. Deinde quum utrinq; multis conditonibus de pace facienda nihil esset profectum: Cæsarem hinc inde multa oppida in dedicationem accepisse. Tertiò quum Pompeiani urbe relictæ se

Dyrrhachium contulissent, & Pompeius ipse Brundisium metu Cæsaris fugisset, Cæsarem adiisse Romam: ibique parum equos senatores nactum rediisse in Galliam, inibi Massiliensium fraude motum, Massiliam urbem eorum per C. Trebonium legatum oppugnasse. Quarto bellum in Hispania cum Petreio, & Afranio primum per C. Fabium legatum suum, deinde & suo ipsius ductu gestum.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO CIVILI LIB. I. IO.

Rhellicani Annotationes.

LITERIS à Fabio C. Cæsaris Cōsulibus redditis &c.) Plutarchus in Cæsare ait hanc in Cæsareanis literis summam fuisse. Omis- sis cæteris omnibus, hoc tantum peto, ut Cisalpina Gallia, Illyria cumque cum duabus legionibus, usque ad secundi consulatus petitionem mihi concedatur. Suetonius autem in Iulio eandem ita describit. Sed cum omnia obstinatius agi uideret, & designatos etiam consules à parte diuersa: Senatum literis deprecatus est, ne sibi beneficiū populi Romani adimeretur: aut ut cæteri quoque imperatores ab exercitu discederent, confusus (ut putant) facilius se simul ad quæ libuisset veteranos conuocaturū quam,

quàm Pompeium novos milites. Cum aduersarijs autem pepigit, ut dimissis octo legionibus Transalpinaq; Gallia, duæ sibi legiones, & Cisalpina prouintia, uel etiam una legio cum Illyrico concederetur, quoad consul fieret.

Summa Tribunorum plebis contentione.) suple Curionis, & Antonij. Cum enim, inquit Plutarchus in Cæsare, Curio rerum suarum pro Cæsare satageret, postea super iisdem rebus literæ deferuntur à Cæsare: quas Tribunus plebis Antonius ad populum extulit, & apud consules recitauit. Et in Pompeio huic Cæsaris sententiæ adhuc clarius accedit, dicens: Antonius Cæsaris epistolam inuito senatu apud plebem recitauit, affectus populari gratiæ ac comodatos continentem. Hæc Scipionis oratio quod senatus in urbe habebatur.) Quandoquidem Scipio (ut idē Plutarchus scribit) Pompeij focer fuit, uero simile est prædictā sententiā magis ex affinitatis affectu, quàm æquitatis, & reip. amore profectam. Deinde eam ob causam senatum in urbe habitum dicit: ut innuat Pompeium quidem senatui non interfuisse: sed Scipionis uocem perinde acceptam ac si ex ipsius Pompeij ore emissa esset. Quod uero Pompeius in senatu tunc temporis non fuerit, Plutarchus in eius uita liquidò commonstrat, dicens: exercituum ducibus urbem ingredi non fuisse licitum.

Vt M. Calidius.) scilicet leniorem sententiā dixerat, ut Pompeius in suas prouintias profisceretur, uidelicet in Africam, & Hispaniam, ut supra ex Plutarchi Pompeio adnotauimus. Intercedit M. Antonius &c.)

Intercedere hoc loco impedire significat, ne quod senatus decreuerat ratū esset. Etenim Fenestella docet, tantam

olim Tribuni plebis auctoritatem fuisse, ut quicquid senatus statuisset, ita demum firmum haberetur, si Tribuni plebis approbassent.

A Pompeio euocantur.)suple ex urbe. Nam ei ut exercitus duci urbem ingredi (sicuti paulo superius annotauimus) non licebat. Et dolor repul-

sæ.)suple quam passus est in consulatu petendo. Cæterum quod Cæsar perhibet Catoni repulsam doluisse: inuidia motus haud dubiè hoc de eo prodidit. Nam Plutarchus in uita Vticensis refert, Catonem consulatus repulsam adeo æquo tulisse animo: ut quum amicis, familiaribusq; suis ea rubori esset, tristitiam, atq; calamitatē per multos dies afferret: ipse ignominiam ita negligenter tulerit, ut postero die unctus in campum descenderet, & post prandium rursus (ut solebat) sine calceis, & tunica in forum ueniens, unā cum familiaribus deambulare. Vnde iam constat uerum esse, quod Asinius Pollio (teste Tranquillo) existimauit, nempe parū diligenter, parumq; integra ueritate commentarios hos à Cæsare compositos esse: quippe qui plerāq; & quæ per alios erāt gesta, temere crediderit, & quæ per se uel consulto, uel etiam memoria lapsus ædiderit: putantq; ideo rescripturum, ac correcturum fuisse.

Se alterum fore Syllam.)suple qui nobilium parteis tutatus, ad monarchiæ fastigium peruenit. De quo Appianus lib. 1. bellorū ciuiliū, & Plutarchus in eiusdem uita.

Ipse Pompeius, ab inimicis Cæsaris incitatus, quod neminem dignitatem secum exequari uolebat &c.) Cæsarem hæc non ex affectu, sed uerè, ac sincero animo scripsisse, præterea quæ supra ex Lucano de Pompei moribus adduximus, Vellei quoq; testimonium accedit: qui in posteriore

riori uolumine ad M. Viniciū illos ita depingit: Pompe-
 ius, inquit, ut primum remp. adgressus est, non quenquam
 animo parem tulit. Et in quibus rebus primus esse debe-
 bat, solus esse cupiebat. Neq; eo uiro quisquam aut alia o-
 mnia minus, aut gloriam magis concupiscit. Neq; Tribu-
 nis plebis. uidelicet M. Antonio & Q. Cassio, ut paulo
 ante Cæsar ipse commemorat. Appianus Curionem illis
 tertium adiungit. Quod L. Sylla reliquerat. Appi-
 anus quidem li. i. bellorum ciuiliū ait, Tribunitiam pote-
 statem à Sylla adeò perfractam, ac debilitatā, ut ferè ad
 nihilum redacta sit, quā ex lege prohiberet, qui Tribuna-
 tum gessisset, ulterius potestatem habere posse: extremi
 autem illius iuris intercessionem (de qua Cæsar hic) non
 commemorat. Quod illi turbulentissimi superiori-
 bus tēp. Tribuni plebis. ut Gracchus uterq;, Saturninus
 & Spurius Melius: de quibus Plutarchus in Gracchorū
 uita, Appianus in iam citato loco, Deniq; M. Tullius Ci.
 in Oratione pro Milone. Erat Rauennæ. Quod oppi-
 dum in Gallia Togata sitū est. Expectabatq; suis leuissi-
 simis, id est, non arduis, sed paruis, ac tenuibus postulatis
 responsa. Vbi annotabis leuis uocabulum metaphoricè
 sumptum non semper in deteriorem sumi partem. Porro
 quænam illa leuia postulata Cæsaris fuerint, supra in hoc
 libro ex Plutarcho, & Tranquillo allegauimus. Annotan-
 dum est & hoc, quod otium hic simpliciter negotio bellico
 opponitur, quod inter Pompeium, & Cæsarem agebatur,
 & pro quiete accipitur. Neq; enim (ut opinor) aut otium
 otiosum, aut literarium innuitur: sed totius reip. tranqui-
 litas, quæ pacis tempore uiget. Quæ per Scipionem,
 ostendit.

ostenderat.) suple quando senatus in urbe habebatur, cui non licebat Pompeio secundum legem interesse. Vnde & superior locus ex Plutarcho allegatus illustrari, & confirmari potest. Alieno esse animo in Cæsarem milites.)

Hunc uanissimum rumorem Pompeius ex Appio didicerat, qui legiones Cæsari concessas (ut inquit Plutarchus) à Gallia reduxerat. Is enim maxime res Gallicas Cæsaris extenuauit, & in Cæsare male dicacè exercuit linguam: ipsumq; Pompeium dicebat, suarum se uirium, nominisq; ignarū esse, qui alijs armis in Cæsarem muniretur, quem ejusdem Cæsaris copijs perditurus esset, cum primum inspiceretur: tantum esse odium aiebat, quod milites in Cæsarem seruabant: tantumq; esse desiderium quod aduersus Pompeium tenerent. Paludatiq;.) id est, paludamento, hoc est, imperatoria ueste induti.

Cæsar apud milites concionatur &c.) Cæsar commentariorum legi inseruiens, summa duntaxat orationis suæ capita perstrinxit. Lucanus autem illam li. i. Pharsaliæ, Rhetoricis coloribus expressit, ubi eiusmodi exordium ponit: Bellorum ergo socij, qui mille pericula Martis Mecum, ait, experti, decimo iam uincitis anno. Syllam nudata omnibus rebus &c.) De hoc paulò ante locum ex Appiano allegauimus.

Factum in pernitiōis legibus.) nempe agrarijs

In ui tribunitia.) id est, quum tribuni per uim aliquid à Senatu extorquere uellēt. Eius rei exemplū habes apud Liuium lib. 6. ab urbe condita sub finem de Licinio, & L. Sextio, qui leges omneis aduersus opes patritiorū, & pro commodis plebis, unam de ære alieno, ut deducto eo de capite, quod usuris pernumeratum esset, id quod superesset,

triennio

triennio æquis portionibus persolueretur: alteram de modo agrorum, ne quis plus quingenta iugera agri possideret &c. In secessione populi.) suple ex urbe in sacrum montem, qui trans Anienem fluuium tria millia passuum ab ea distabat. Cæterum talem secessionem bis factam esse apud Liuium legitur: primum Volcis deuictis, quum M. Valerius Dictator pro uictore populo Romano ad senatum referret, ut nexi soluerentur, neq; id à patribus impetrari posset. Secundò, Quum plebs Appij decemuii stupro cum Verginij filia commissio mota, cogebat omneis Decem uiros ut se magistratu abdicarent. Templis, locisq; editioribus occupatis.) Sic Tiberius Gracchus capitolium occupauit, ibiq; non procul à templi foribus per tumultum occisus est: ut testatur Appianus li. 1. bellorum ciuiliu. Saturnini.) suple qui à Mario oppressus est.

Gracchorum.) quorum Tiberius à P. Scipione Nasica, Caius à L. Opimio interemptus est. Illo tempore.) scilicet suo, quo tamen decretum erat, ut magistratus operam darent, ne quid resp. detrimentum caperet.

Reliquæ nondum conuenerant &c.) Plutarchus in Pompeij uita refert Cæsarem non maiorem manum secum in Togata habuisse Gallia, quàm trecentorū equitum, & quinque millium peditum. Alias enim copias trans alpes relictas. Ariminum.) Italiae oppidum, quod quum teste Strabone Vmbriorum colonia primum esset, tandem Romanos inquilinos accepit. Quod sanè oppidum, teste Lucano, Cæsar superato Rubicone amne primum inuasit: sic enim lib. 1. Pharsaliæ scribit; Vicinumq; minax inuadit Ariminum, & ignes &c. Erat iniqua conditio.)

Plutarchus

Plutarchus huic Cæsaris loco consentanea in eiusdē uita scribit. Verumenimvero, inquit, Cæsaris postulatio clarissimam præferabat æquitatem. Se enim arma depositurū pollicebatur, idem faciēte Pompeio: utrunq; priuatū bonū quippiam à ciuibus consequuturū. At indignū esse, ut de tractis sibi copijs, Pompeio uires cōfirmentur: quumq; alterum tyrannidis insimulent, alterum tyrannum instruant.

Peracto consulatu.) De proconsulatu nimirū suo loquitur. Nam quum modo per Pompeij conditiones in Galliam prouintiam redire iuberetur, si pacem fieri inter ipsos uellet, nullum Romæ consulatum gerere tunc temporis potuit. Huc accedit, quod ipse quoq; Cæsar paulò ante scribit semestrem tempus gerendi adhuc proconsulatus in Gallia per suos inimicos sibi præreptum esse. Arretium mittit.) Strabo lib. 5. hoc oppidum Aritiam uocare uidetur: autq; id in Appia uia situm esse stadijs centum, & 60 à Roma distans. Sequentia namq; oppida à Cæsare occupata mox à Strabone subiunguntur. Delectumq; toto Piceno.) suple agro, Quæ quinta Italiæ regio est, testāte Plinio lib. 3. cap. 11. Cuius incolæ eodem Plinio, & Strabone teste, Picentes à Pico ductore appellati sunt. Decuriones Auximi &c.) Decuriones hic non pro ijs accipiendīs qui turmis præsunt: sed pro ijs, qui Senatui, & consilijs reip. municipalis intererant. Nam & hi Decuriones teste Lau. Valla dicebantur. Et (ut Pomponius Iureconsultus ait) ideo sic uocabantur, quod initio quum coloniæ deducebantur, decima eorum pars consilij publici gratia conscribi solita sit. Protinus aperto sanctiore ærario.) Plutarchus de Publicola inquit, ubi opus erat ad bellum pecunias

nias pro facultatibus conferre, quum neq; ipse id munus obire uellet, & ab eo obeundo amicos dehortaretur, nec omnino publicas pecunias in priuatam domū inferri æquū duceret: ærarium Saturni ædem cōstituit, quæ hodiæ etiā manet. Ad quod κατὰ σαπνοσμός Cæsar hic alludere uideatur, dicens: Lentulū quidē Pompeij iussu ad aperiendū sanctum ærariū accessisse: at ubi sanctius ærarium apertū audiuiisset, hoc est, nuntiatum esset, Cæsarem aduentare, ex urbe actutum profugisse. Falso nuntiabatur &c.) idem testatur Plutarchus in Pompeij uita. Cum his duabus Asculum &c.) Duabus suple legionibus duodecima, & tredecima. Paulò nanq; superius in hoc eodem lib. Cæsar scribit, se initio tumultus tredecimā euocasse, reliquas uero nondum conuenisse. Cæterum Asculum teste Plinio lib. 3. cap. 13. nobilissima Piceni agri colonia est. Quod autem Cæsar appositue Picenum Asculum uocat ad differentiam alterius Asculi fecisse uidetur. Camerinofugientem &c.) Volaterranus lib. 6. Geographiæ tradit, Camerinum situ loci munitissimum oppidum esse in Apennini iugo situm, & à Varranorum gente diu possessum. Corfinium.) scilicet oppidum Pelignorum Volaterrano eodem teste. Ex Alba.) suple Colonia ad Fuscinum lacum sita, testante Plinio lib. 3. cap. 12. Et finitimis regionibus collegerat.) suple Vestinis, Marrucianis, & Ferentanis, de quibus Volaterranus lib. 6. Geographiæ. Ex oppido pontem fluminis interrumpibat.) In quem finem hæc à Domitio facta sint Lucanus lib. 2. hisce uersibus ostendit: ——— hoc limite bellum Hæreat, hac hostis lentus terat otia ripa:

Præcis

Præcipitem cohibete ducem, uictoria nobis

Hic primum stans Cæsar erit.

Et pro rata parte. id est, ut rata esset uel imprimis *Censurionum*, & *euocatorum* pars. Porro *euocati* non iusti milites, sed promilites erant.

Quod oppidum à Corfinio &c. Sulmo *Pelignorum* oppidum est, unde *Ouidius* poeta cum ingeniosus, tum elegans ortum traxit. Sic namq; ipse de se lib. 4. *Tristium*, *Elegia* 9 canit:

Sulmo mihi patria est gelidis uberrimus undis,

Millia qui nouies distat ab urbe decem.

Cæsar tribus primis diebus &c.) Redit ad *Corfinij* obsidionem describendam. A rege *Norico*.) scilicet *Vocatione*. Sic enim *Cæsar* supra sub ipsum finem lib. 1. de *Gallico* bello *Noricum* regem uocat uxoris *Ariouisti* fratrem

Vnde mea coniectura est, eum hic de eodem loqui. Porro quæ, & quàm lata olim fuerit *Norica* regio, supra à nobis annotatum est. Quum uultus *Domitij* cum oratione non consentiret &c.) Historici in hac historia describenda mire uariant. *Appianus* enim *Alexandrinus* seu lectis hisce *Cæsareanis* commentarijs, seu rumore cognitis, cum hoc *Cæsaris* loco in hæc uerba sentit: *Cæsar* interea *L. Domitium* imperij eius successorem à senatu destinatum, cæterosq; qui cum illo uenerant, ad quatuor millium numerum

Corfinij obsedit. Qua ex causa moti illi, qui urbem incolabant *Domitium* fugam præparantem ad portas urbis cõsequuntur, eumq; ad *Cæsarem* adducunt. Hæc ille. *Plutarchus* autem, & *Lucanus* fugæ *Domitiane* non meminerunt; nec interim ipsi quoq; inter se cõsentiunt. Ille namq;

Domitium

Domitium adeò desperabundum, pusillanimum, & uariū in ista obsidione describit, ut quum desperatis rebus à suo medico seruo quidem uenenum poposciscet, datum illico tanquam moriturus hauserit. Paulò post ut mirabilē Cæsaris humanitatem, qua erga captos utebatur, audiuerit, seipsum lugere, & consilij celeritatem improbare cœpisse. Eum uerò consolante medico, quoniam non mortiferam, sed somniferam potionem hausisset, alacriter ad Cæsarem contendisse. Cuius ubi dexteram amplexatus, denuò se cōtulit ad Pompeium &c. Hic uerò uirum fortem, constan-tem, & mortis pro patria obeundæ cupidum ita Domitiū describit:

Ecce nephas belli reſeratis agmina portis
Captiuum traxere ducem, cuiusq; superbi
Conſtitit ante pedes uultu, tamen alta minaci
Nobilitas recta ferrum ceruice poposcit.

Scit Cæſar pœnamq; peti, ueniamq; timeri,

Viue licet nolis, & nostro munere dixit

Cerne diem, uictis iam ſpes bona partibus eſto

Exemplumq; mei: uel ſi libet arma retenta,

Et nihil hac uenia, ſi uiceris ipſe, paciſcor.

HS LX quod aurū adduxerat Domitius.) id eſt, mille, & quingentos aureos teſte Budæo ἑν τῇ ἑαυτῷ ἐπιτομῇ de aſſe, & partibus eius. Porro quæ differentia ſit inter ſeſtertios, & ſeſtertia, ſuperius ex eodem Budæo annotauimus. Ab Duumuiris &c.) Feneſtella Duumuiros ſacrorum cauſa creatos eſſe tradit, & tandem quum ea dignitas etiam ad plebem translata eſſet: ex Duumuiris Decemuiros eſſe factos. Pomponius autē Lætus refert, Tul-
lum

lum Hostilium regem Duumuiris potestatem iudicandi fecisse de capite M. Oratii. Atque inde Brundisium.) suple Calabriae oppidum, Mesapiorum lingua sic dictum, quod formam Ceruini capitis praeseferat: ut Volaterranus, & Vadianus noster ex Plinio referunt. Appianus uero lib. 5. bellorum ciuiliu Brundisij situm describens, ait id insulae in modum telluri additum, stagnoque Lunae in formam circumclusum esse: ita ut praeciso colle, & muro communito, ne utiquam ex continente adiri possit. De quo, & sequentibus oppidis consule sextam Ptolemaei tabulam.

Consules Dyrrhachium profectos &c.) Pomponius Mela lib. 2. Dyrrhachium secundam Istriae urbem ponit, eamque prius Epidamnium uocatam dicit: sed propter malum omen à Romanis nomen postea immutatum esse. Idem testatur Plinius li. 3. cap. 23. De situ autem & origine eiusdem, ac nominis immutatione quum Thucidides, & Appianus clarius quiddam tradiderint: eorum uerba huc apponere uisum est. Ille ergo lib. 1. ita scribit: Epidamnus est urbs ad dexteram sita nauigantibus Ionium sinum uersus. Hanc habitatum uenerunt Corcireses coloni à Phalio Corinthio deducti: qui erat ab Hercule oriundus, Eratoclidæ filius ex metropoli secundum ueterem legem accersito. Nonnulli etiam Corinthij, & alij praeterea Doricae nationis ex Colonis fuerunt &c. Hic uero ad hunc modum: Pompeius Dyrrhachium tuto proficiscitur, quod nonnulli Epidamnium esse putant, huiusmodi nominis opinione ducti: Rex quippe Epidamnus urbem supra mare condidit, quae ab ipso nomen assumpsisse creditur. Huius ex filia nepos Dyrrhachus ex Neptuno genitus (ut quidam perhibent)

perhibent) portum Vrbi adiecit, qui Dyrrhachium ap-
pellatur. Deinde quum fratres aduersus illum bellum ge-
rerent, Hercules ex Erythia rediens pro telluris parte in
eos depugnauit. Quamobrem Dyrrhachij Herculem ue-
luti telluris eorū ex parte incolam fuisse autumant. Dyr-
rhachum non utiq; inficientes, uerum ad Herculem tan-
quam ad Deum per prius inclinantes. Ferunt quoq; ea in
pugna Ionium Dyrrhachi filiū ab Hercule per errorem
interfectum fuisse, Herculem corpus tumulantem in ma-
re proiecisse, ut cognomen illi imponeret &c. Extre-
mis Italiae partibus, regionibusq; Grætiæ &c.) Videto
r, & Europæ tabulam: & hic rursus obserua Græcam lo-
quendi formam εἰς δύναμιν ἔχειν, in potestatem, pro in po-
testate habere. Veritusq;) suple Cæsar, ne ille scilicet
Pompeius Italiam dimittendam non existimaret: exitus,
administrationesq; Brundusini portus impedire instituit.
Plinius lib. 3, cap. 11. hunc portum totius Italiae nobilissi-
mum esse scribit. Lucanus autem Oppidum, & portum
hisce uersibus graphicè describit:

Vrbs est Dictæis olim possessa colonis,
Quos profugos Creta uexere per æquora Puppæ
Cecropiæ: uictum mentitis Thesea uelis.
Hanc latus angustum iam se cogentis in arctum
Hesperia, tenuem producit in æquora linguam:
Adriacas flexis claudit quæ cornibus undas.
Nec tamen hoc arctis immissum faucibus æquor
Portus erat: si non uiolentos insula coros
Exciperet saxis, lapsasq; refunderet undas.
Hinc, illinc montes scopulosæ rupis aperto

n

a

Opposuit

Opposuit natura mari, flatusq; remouit:

Vt tremulo starent contentæ fune carinæ.

Magium, quem ad Pompeium &c.) Is (ut paulò antè Cæsar commemorat) Præfectus fabrūm Cn. Pompeij erat.

Vicos, plateasq; in ædificat.) Appositue subiungit, quo pacto uicos, plateasq; in ædificauerit Pompeius, dum ait: Possas trāsuerſas uīs perducit &c. id quod Cæsar paulò post uallum cæcū, fossasq; appellat. Porro quia Cæsar hic aliquid discriminis inter uicū, plateamq; innuere uidetur earum uocum differentiam scire oportet: nempe quod teste Lau. Valla, Vrbs in uicos quasi mēbra minora diuisa sit apud antiquos: ut Roma olim in Suburā, Carinas, & Esquilias. Platea uerò (si uocis ἱτυμον spectes) ἀπὸ τῆς πλατῆος, hoc est, latitudine dicta est: & latiorē in oppido uiam significat, in qua conuenire populus solet. Depræ-

hensasq; excipiunt &c.) Lucanus sub finem paulo ante citati libri Brundusinorum perfidiam & primum Cæsareanorum, ac Pompeianorum conflictum circa has duas naueis factum, hisce uersibus describit:

Ergo hostes portis, quas omneis soluerat urbis

Cum facta conuersa fides, murisq; recepti

Præcipiti cursu flexi per cornua portus

Ora petunt, pelagusq; dolent contingere classeis.

Heu pudor exigua est fugiens uictoria Magnus.

Angustus puppes mittebat in æquora limes

Arētior Euboica quæ Calcida uerberat unda.

Hic hesēre rates geminæ, classisq; paratas

Excepēre manus, tractoq; in littora bello:

Hic primum rubuit ciuili sanguine Nereūs.

Propter

Propter anni tempus.) suple hybernium . Siquidem Hirtius supra in fine octavi libri ait , Cæsarem antequam in Italiam concederet, aliquot legiones in Belgio, & Heduis per hyberna distribuisse: & ab initio lib. 1. de bello civili asserit, gravissimum Senatusconsultū Lentuli ductu adversus Cæsarem VII Idus Ianuarij esse factum, dum ipse Rauennæ ageret. Duas Hispanias.) suple citeriorem, ac ulteriorem. Quorum altera.) suple citerior, ut ipse Cæsar infra li. 2. testatur, maximis Pompeij beneficijs deuincta erat. Caralitani simul ad se Valerium mitti audierunt &c.) Simul, id est, postquam Caralitani ab oppido insulæ Sardiniae ita dicti populi. Strabo enim lib. 5. digniores huius insulæ urbeis Caralis, & Sulchos esse commemorat. Coacto Senatu iniurias inimicorum commemorat &c.) Idem ferme scopus huius orationis est, qui superioris: quam ad milites habuit. Aequitatem namq; suam, ac inimicorum iniquitatem senatui exponit. Ac tandem tertio postulat, ut Senatus legatos ad Pompeium de pace faciendâ mittat. Quis uerò obstitit, quo minus pax ista fieret, Velleius de Curione Tribunopl. loquens ita scribit. Ad ultimum saluberrimas, & coalescentis conditiones pacis, quas & Cæsar iustissimo animo postulabat, & Pompeius æquo recipiebat, discussit, ac rupit: unice cauente Cicero ne concordia publicæ. Et pristina consuetudine dicendi &c.) Ad hunc locum intelligendum, operæ pretium erit huc adscribere, quæ Plutarchus de Catonis Vticensis eloquentia, ac genere dicendi in eius uita memoriæ prodidit. Is itaq; primo causam in hæc uerba reddit, cur eloquentiæ studuerit. Ea, inquit, de causa eloquentiæ operam

dedit.

dedit, ut philosophiæ præceptis aliquid roboris, neruorūq; in agendo, consultandoq; adiungeret. Non tamē cum cæteris iuuenibus exercebatur, nec audiri à quoquā uolebat. Quade re quum quidam eum repræhenderet, diceretq; improbant homines hanc tuam taciturnitatem Cato, ut libet, inquit, dummodo uitam non improbēt. Et addidit, ego uero tunc demum hanc taciturnitatem meam abrumpam: quum talia dicere ualebo, quæ non sint digna taciturnitate. Deinde quale dicēdi genus secutus sit, paucos post uersus idem edisserit. Sermo, inquit, eius nihil iuuenile, neq; comptum habebat: sed erat rectus, plenus, & durus. Nam gratia quædam, & attentio inerat breuitati sententiarum: mosq; eius orationi admistus, uoluptatem, & risum quendam honestum audientibus afferebat. Vox autem multa, & abundans tonum habebat infractum, inexhaustumq; per uniuersam sæpe diem incessanter locutus, sine lassitudine desinebat. Hæc ille. Vnde Cæsaris uerba iam facile intelligi possunt, quando ait: Catonem sua dicendi mora dies extraxisse, id est, prolongasse negotium diutius. Ipso consule Pompeio &c.) Suetonius Tranquillus in Iulio refert, accidisse quum Pompeius legem de iure magistratuum ferret, ut in eo capite, quo à petitione honorum absenteis summouebat, ne Cæsarem quidem exciperet per obliuionem: ac mox lege iam in æs incisa, & in ærarium condita, corrigeret errorem. Hactenus ille. Vnde hoc Cæsaris dilemma planum fieri poterit.

In circumscribendis Tribunis plebis.) id est, circumueniendis, suple quum Senatus consulto intercedere pro suo iure nō sinerentur: ut supra initio istius libri cernere licet.

Et

Et expetita colloquia.) suple duo, quorum unum Pompeio, per L. Cæsarem, ac Roscium, alterum per Cn. Magium, oblatum est. Pompeius enim discedens ab urbe.) Sic Plutarchus in Pompeij uita, Cæsaris uerba cōfirmat. Cum statuisset Pompeius huiusceurbationis certior fieri, omneis iubens patres se sequi, præmonito quod qui remansisset, uir Cæsaris existimaretur: urbem circiter diluculum liquit. Sic triduum disputationibus, excusationibusq; extrahitur &c.) Cæsar unam duntaxat causam subiungit, quare Senatus nullam legationem ad Pompeium super compositione miserit: quippe quod Pompeius ab urbe discedens, dixisset, se hostium loco habiturum quot quot Romæ mansissent. Plutarchus uero alteram adhuc subiungit, nempe quod existimarent, Cæsarem aliud in pectore clausum, aliud in ore promptum habere: hoc est, uerbis dumtaxat pacem postulare, re autem uera nihil minus uelle. Subijcitur etiam L. Metellus &c.) Cæsar partim commentariorum legi seruiens, partim suam ignominiam, ac dedecus uitans: hic paulò breuior, & obscurior est quàm alibi. Siquidem Plutarchus, Lucanus, & Appianus impium illius factum hoc loco describunt. Quorum primus in Cæsaris uita adhuc scribit modum: Ei postmodum pecunias ærario demere conanti impedimento affuit Metellus Tribunus plæbis: cui leges quasdam proferenti, non idem armorum, ac legum tempus est, inquit: quod si has ipse res æquo animo ferre non potes, in præsentia quidem procul abscede. Nec enim huiusmodi loquendi fiducia bellum indiget. At cum peractis fœderibus arma deposuerimus: tunc rediens te plæbis patronum age. Hæc tibi

meo decedens iure loquor. Atq; hæc Metello locutus, ad ærarij se portas cõtulit, Apparentibus nusquam clauibus, fabros accersit: quibus portas effringere iussis, Metellus iterum quibusdam laudantibus incitatus, obstare cœpit. Cui, si molestus esse pergeret, necē cōminatus Cæsar, istud inquit: Nonne scis adulescentule longe mihi difficilius esse dicere, quàm facere? Hæc ille. Vnde iam liquet, utrū Metellus compositionis negotium impediuerit, ut Cæsar hic ait: an Cæsarem nepharias manus sacræ pecuniæ inferentem aliquantisper prohibuerit. Albicos barbaros homines, qui in eorum fide &c.) Strabo in lib. 4. de horū populorum situ cum Cæsare sentit: sed in eorum nomeclatura nonnihil uariat. Sic enim ait, post Salyes tenent Albiones, & Vocuntij montana in septentrionem uergentia. Porro cum Albici, tum Massilienses prouintia quondam Romanorū populi sunt: ut Tabula Europæ tertia indicat De Massilia urbe infra li. 2. bellorum ciuili. nonnihil addimonebimus. Quibus iniurijs motus Cæsar &c.) Lucanus li. 3. Pharsaliæ, harum iniuriarum prorsus non meminit: imò post æquam Massiliensium orationem, Cæsaris potius in illos iniuriam ad hunc describit modum:

Sic Graia iuuentus

Finierat, quum turbato iam prodita uultu

Ira ducis, tandem testata est uoce dolorem.

Quamuis Hesperium mundi properemus ad axem

Massiliam delere uacat. & cætera.

Quod autem Cæsar iniurijs se affectum dicit, huc respicit quod Massilienses Pompei partes secuti sunt: quum neutrarum esse debuissent. Atqui hoc modo non Cæsari, sed sibi im-

fibimetipsis nocuerant. Id quod & Velleius Paterculus in hac indicat uerba. Festinationem itineris Cæsariani aliquandiu morata est Massilia, fide melior, quàm consilio prudentior: intempestiue principalium armorum arbitria captans, quibus hi se debēt interponere, qui non parentem cohercere possunt. Arelate.) suple oppido Narbonensis Galliae maritimo, quod Paulus Orosius Arelatum uocat li. 7. ca. 34. C. Trebonium Legatum ad oppugnationem Mass.) Oppugnationis Massiliensis descriptione paulisper omissa, bellum in Hispania gestum ideo prius describit: quod Massiliae oppugnatio, & id bellum eodem tempore gestū sit. Post septem demū pagellas ad Massiliae obsidionē describendam redit. Quorū unus tribus legionibus Hispaniam citerio.) Ad hunc locū intelligendū, Hispaniae diuisionē tenere oportet: quam Plin. li. 3. ca. 1. in hūc diuidit modum. Ad Lacobrutinum promontorium ulterior Hispania est, quae & Bethica dicitur. Mox à fine Virgitano citerior, eademq; Tarraconēsis ad Pyrenaea iuga. Vltior in duas longitudine prouintias diuiditur. Siquidem Bethica latere protenditur Lusitania, amne Ana discretā. Ortus hic in Laminitano agro citerioris Hispaniae, & modo se in stagna fundens, modo in angustias resorbens, aut in totum cuniculis recondens, & saepius nasci gaudens: in Atlanticum Oceanum effunditur. Hæc ille. De quibus omnibus picturā & tabulæ Europicae apud Ptolemæum in consilium adhibe. Alter à saltu Castulonensi.) suple ab oppido Castulone sic dicto: de quo idem Plinius lib. 6. cap. eodem. Per Vectones.) scilicet citerioris Hispaniae populos. Celtiberis.) eiusdem Hispaniae

niæ populis sic uocatis, quod ex Celtis oriundi in Iberiâ,
id est, Hispania confederint. Ita namq; Lucanus lib. 4. cae
nit: ————— Profugiq; à gente uetustæ

Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberi.

Ad Ilerdam.) citerioris Hispaniæ oppidum. De cuius situ
Lucanus idē ab initio prædicti libri hisce uersibus scribit.

Colle tumet modico, leniq; excreuit in altum
Pingue solum tumulo: super hunc fundata uetustæ
Surgit Ilerda manu, placidis prælabitur undis
Hesperios inter Sicoris non ultimus amneis:
Saxeus ingenti, quem pons amplectitur arcu
Hybernas passurus aquas.

Præterea scutata, & cetrata.) Vegetius (ut supra etiam
meminimus) lib. 2. cap. 15. refert scutatos olim plumbatis,
gladijs, & missilibus accinctos fuisse, sicuti nunc prope o
mnes milites uidentur &c. Cetrati autem à cetra dicun
tur, quod breue scutū, teste Nonio Marcello, est. Sic enim
Vergilius li. 8. Aen. inquit, Læuas cetra tegit. Et sub ca
stris Afranij cōstitit &c.) Lucanus in præcitato loco utrius
usq; exercitus castra in hæc uerba describit, quæ superiori
bus uersibus annectuntur: ————— at proxima rupe

Signa tenet Magni, nec Cæsar colle minore

Castra leuat, medius dirimit tentoria gurgēs.

Per Afranium stare &c.) Idem Lucanus non ita multo
post causam reddit, quam obrem primo die, quo Cæsar in
suorum castra uenit, pugna non sit commissæ, sic inquiens:

Prima dies belli cessauit Marte cruento,

Spectandasq; ducum uires, numerosaq; signa

Exposuit: piguit sceleris, pudor arma furentum

Contiq;

Continuit, patriæq, & ruptis legibus unum
Donauere diem.

Castra facere constituit.) hæc noctu à Cæsare munita esse
idem Lucanus docet, ita superioribus accinens:

Pronotum Cæsar olympo

In noctem subita circumdedit agmina fossa,

Dum primæ præstant acies, hostemq, fefellit,

Et prope confertis obduxit castra manipulis.

Quas in superioribus castris reliquerat &c.) Supra dixit
Cæsar se biduo in C. Fabij castra uenisse, & postea inter-
missis circiter quadringentis passibus, noua castra in radi-
cibus montis fixisse: ideoq, hic per superiora castra haud
dubie Fabiana intelligit. Planities circiter passuum
trecentorum &c.) Lucanus in prædicto libro hanc pla-
nitiam ita describit:

Explicat hinc tellus campos effusa patenteis

Vix oculo preendente modum.

Vnius legionis antesignanus &c.) Ex Modesto de uocla-
bus rei militaris apparet, antesignanos eos esse, quos Li-
uius antepilanos uocat. Sic namq, ille scribit. Ante signa,
& circa signa, necnon etiã in prima acie dimicantes, prin-
cipes uocabantur: hoc est, ordinarij, cæteri q, principales.
Hæc erat grauis armatura, quæ habebat cassides cataa-
phractas, ocreas in cruribus, scuta, gladios maiores, quos
spathas uocant: & alios minores, quos semispathas nomi-
nant, plumbatas quinas positas in scutis, quas primo impe-
tui iaciunt &c. Hic uero lib. 3. ab urbe condita ad hunc
modũ: Postremo in plureis ordines acies distribuebatur.
Ordo enim sexagenos milites, duos centuriones, uexillariũ

unum

unum habebat. Prima acies hastati erant, manipuli quindecim distantes inter se modicum spatium. Manipulus levis uicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat. Leues autem qui hastam tantum, gessamque gererent, uocabantur. Hæc prima frons in acie florem iuuenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas toridæ manipulorum, quibus principibus est nomen. Hos sequebantur scutati omnes insignibus maximè armis. Hoc triginta manipulorum agmen antepilanos appellabant, quia sub signis iam alij quindecim ordines locabantur: ex quibus ordo unusquisque treis parteis habebat &c. Porro supra in lib. 1. de bello Gallico ostendimus pilo, hoc est hastæ signa militaria affixa: hinc enim primarius centurio primi pili ductor, ac primipilus uocabatur eodem Liuiio auctore. Ex primo hastato &c.) Primus hastatus (ut Vegetius lib. 2. cap. 8. docet) duas centurias, id est, ducentos milites ducebat in acie secunda, quem nunc ducenarium uocant. Porro hastati in genere ij (teste Aeliano de instruendis aciebus) dicuntur, qui manus cõserunt & cominus hasta decertant. Tanta enim tempestas cooritur.) Lucanus in lib. iam sæpe citato hanc tempestatem ex hybernis niuibz uerno tempore ortam esse dicit: atque eius occasionem & causam efficientem ad hunc attingit modum:

Fata dedit uarijs incertus motibus aër
 Pigro bruma gelu, siccisq; Aquilonibus hærens,
 Aethere constricto pluuias in nube tenebat.
 Vrebant montana niues, camposq; iacentes
 Non duraturæ constricto sole pruinae:
 Atque omnis propior mergenti sydera cælo

Arucrat

Aruerat tellus hyberno dura sereno.

Sed postquam uernus calidum Titana recepit,

Sydera respiciens dilapsæ portitor Helles,

Atq; iterum æquatis ad iustæ pondera libræ

Temporibus uicere dies &c.

Tum autem ex omnibus montibus &c.) Idem paulo post, hæc Cæsaris uerba confirmat, dum inquit:

Iamq; Pyrenææ, quas nunquam soluere Titan

Eualuit, fluxere niues: fractoq; madescunt

Saxa gelu, tum quæ solitis è fontibus exit

Non habet unda uias, tam largas alueus omnis

A' ripis excepit aquas, & cætera.

Vt supra demonstratum est &c.) Supra quidem Sicoris fluuij meminit, at Cingæ & castrorum inter duo flumina sitorum non item. Lucanus autem (ut iam ante allegauimus) Castra Cæsareana, & Pompeiana Sicore tantum discreta fuisse perhibet. Cinga uero planiciem (de qua paulo ante) coherceri idem testatur, sic modulans:

At proxima rupe

Signa tenet Magni, nec Cæsar colle minore

Castra leuat, medius dirimit tentoria gurges.

Explicat hinc tellus campos effusa patenteis,

Vix oculo prendente modum, camposq; cohercet

Cinga rapax, uetitus fluctus, & litora cursu

Oceani pepulisse suo: nam gurgite misto

Qui præstat terris aufert tibi nomen Iberus.

Annona creuit.) id est, pretium annonæ auctum est. Quæ ferè res, nempe annonæ caritas ingrauescere consuevit inopia, id est, per inopiam non solum præsentis, sed etiam futuri

turi temporis timor. Iamq; ad denarios quinquaginta in singulos &c.) Ex Budæi observatione constat Drachmam apud Græcos, & denarium apud Romanos eiusdem fuisse ponderis, & ualoris: & octo denarios uno aureo Rhenensi ualuisse ex eiusdem computatione obseruatū est. Quæ ratio si admittitur, singuli modij annonæ plus minus sex nostris aureis Rhenensib. in castris Cesareanis uenibant. Porro ne quid dissimulem, Beroaldi exemplar à reliquis discrepat. Pro quinquaginta enim quadraginta legit, & denariorum non meminit. Talem nuntium &c.)

Hic manifestum exemplum habemus, nuntiū in masculino genere cum pro eo, qui nuntiat, tum pro eo, quod nuntiatum apud oratores, & historicos poni: sicut Festus Pompeius, & post eum Lau. Valla homo cum de bonis literis, tum de pietate, & religione uera optime meritus docet. Nihil enim Mancinellus in lima sua Seruio docto alioquin Grammatico patrocinans efficit: dum multa exempla contra Vallam ex poëtis citat. Poëtis namq; metri causa liberior dicendi campus est, quàm oratoribus, & historiographis.

Vt naueis faciant, cuius generis eum superioribus annis usus Britannicæ docuerat.) Supra lib. 5. de bello Gallico ait. Britannicas naueis paulò humiliores fuisse, quàm quibus in nostro mari utebantur: idq; propter celeritatem onerandi, subductionesq;. Carinæ primum, ac statumina ex leui materia fiebāt &c.) Exemplaria Florētina, quæ à Beroaldo correctæ esse dicuntur sic legunt, ac distinguunt hunc textum: Carinæ primum stramine, & leui materia fiebant, sed nimirum corruptissime. Quo enim pacto uerisimile esset, nauium carinas ex stramine contextas, quā

Cæsar

Cæsar ipse subiungat, reliquū nauium corpus uiminibus compactum corijs inductum esse. Nullo modo. Straminea namq; carina solida fieri non potuisset. Itaq; Aldini, Gryphiani & Vuolffiani exemplaris lectio hac saltem in parte melior esse uidetur: ut sit sensus, Carinæ primum, ac statumina, id est, stipationes earundem ex leui materia, id est, ligno leui fiebant. Cur autem sic & legam, & interpre- ter, Volaterranus lib. φιλολογίας 27 occasionem præbuit. Is namq; ex Vitruuij sententia dicit, Statumen uocari quic- quid strato adiiciatur: unde statuminare, stupare, & ir- cire. Huc etiam facit, quod Lucanus in præcitato libro naueis non ex stramine, sed ex salignis uiminibus contex- tas, & corio inductas esse hisce uersibus docet:

Vtq; habuit ripas Sicoris, camposq; reliquit,
Primum cana salix, madefacto uimine paruum
Texitur in puppim: cæsoq; induta iuuenco,
Vectoris patiens tumidum super emicat amnem.
Sic Venetus stagnante Pado, fusoq; Britannus
Nauigat Oceano: Sic cum tenet omnia Nilus
Conferitur bibula Memphitis cymba Papyro.

Deniq; ab hac nauium forma non multum & Babylonia- ræ nauiculæ abludūt: quas Herodotus in Clio in hæc uer- ba describit: Nauigia illorum, quæ per flumen commeant Babylonem, omnia sunt orbicula, atq; coreacea: quæ pecu- arij Armenij, qui supra Assyrios incolunt, ex cæsis salici- bus faciunt, instruuntq; pellibus, nudo illorum extrinsecus posito in modum soli: neq; puppe discreta, neq; prora acu- minata, sed in speciem clypei magis orbiculata. Tale na- uigium stramentis stipatum, fluuiio deferendum permit- tunt &c.

tunt &c. Cæterum ne quid dissimulem, si cui Florentina lectio magis proba uidetur, hunc sensum habere poterit: ut intelligamus carinas ex leui materia, hoc est, uel saliciis bus, uel arundinibus contextas, & stramine infertas perinde, ut apud Agathium de Gothico, & alijs peregrinis bellicis lib. 5. legimus, arundineas ab Hunnis Chersonesum obsidentibus naues factas, & paleis earundem commissuras obstructas esse. Sed (ut antea scripsi) altera & lectio, & expositio mihi magis arridet. Dum hæc ad Ilerdam geruntur &c.) Nunc demum ad Massiliæ obsidionem, & opugnationem redit: quam ante aliquot paginas describere inceperat. Hæ ad insulam, quæ est contra Massiliã.) Nimirum unam ex Stoechadibus insulam intelligit, quas rû teste Strabone lib. 4. tres iustæ & duæ perexiguæ quantitatis sunt: Iuxta Plinij uerò sententiam lib. 3. tres duntaxat sunt, quæ à uicinis Massiliensibus propter situs ordinem sic appellatæ, quas & singulis uocabulis nominabant, Prote, Mese, & Hypæ. Hæ nanq; (si pictura Ptolemaica nō fallit) Massiliæ magis oppositæ sunt, q̃ Metina, & Blascon: quarum Plinius inibi in Gallicæ oræ descriptione meminit. Nam in tertia Europæ tabula Blascon longius à Massilia, & à latere sita est. Remos transcurrentibus detergere. id est, distringere, reprimere, distinere.

Hoc primum Cæsari ad Ilerdam nuntiatur &c.) Commodam occasionem nactus Cæsar, ad res in Hispania gestas redit. Cum enim sibi lætum nuntium de nauali uictoria Ilerdam perlatum esse monuisset: commode deinceps ad res Hispanicas regredi potuit. Interim Oscenses, & Calaguritani &c.) Hi, & sequentes populi omnes in ceteriore

citeriore Hispania siti sunt: de quibus uideto Plinium li. 3. cap. 3. & secundam Europæ tabulam apud Ptolemæum.

Equitatus nostri prælio nouissimos illorū.) suple Afranianorum, & Petreianorum. Ac nonnunquam susti-

nere extremum agmen &c.) Ordo cōstructionis sic habet:

Ac extremum agmen, suple hostium cernebatur, nonnunquam sustinere) scilicet Cæsareanorum impetum, ac impressionem. Ac interrumpi.) suple cernebatur agmen

hostium. Magnōq; numero iumentorum in flumine.)

Non dissimili modo exercitum antea per Ligerim traiecit. Nam quum militum brachia (inquit li. 7. de bello Gallico) tantum modo, atq; humeri ad sustinenda arma liberi ab aqua esse possent: equitatum disposuerat, qui uim fluminis refringeret. Signum dari, id est, classicum cani.

Et uasa militari more cōclamari.) id est, ut impedimentis collectis, expeditioni se accingerent. Visendi causa

lati &c.) Alij legunt loci, & nimirum emēdatius. Mirabantur enim Afraniani milites, quibus modis Cæsareanī per ualles & loca præcipitia, prærupta, & cōfragosa proficiscerentur. Huiusmodi nanq; itineris Cæsar ipse modo commemorat. Atq; ad Ilerdam reuerti.) & hic Cæsar

non secundum Grammaticorum nostrorum præceptiones loquitur. Præpositionem nanq; Græca dicendi forma nomini minoris loci proprij addit. Quemadmodum nanq; Græci dicunt, πορεύομαι εἰς τὴν Ῥώμην, id est, proficiscor ad Romam, sic Cæsar hoc loci ait, ad Ilerdam reuerti.

Cure etiam secundo prælio aliquos amitteret.) Prudentis simul & fidi imperatoris officium perpende, & si talis se casus offert mutare. Cohortium alariarum &c.)

De aliarijs cohortibus supra lib. 1. de bello Gallico ex Vegetio locum adduximus. Item de Prætoria cohorte.

Quorum discessu liberam nacti milites colloquiorum facultatem.) Lucanus lib. 4. Pharsaliæ mutuum hoc Cæsareanorum, & Afranianorum colloquium, & familiaritatem hisce uersibus describit:

———— Postquam spatio languentia nullo
Mutua conspicuos habuerunt lumina uultus
Et fratres, natosque suos uidere, patresque:
Deprehsus est ciuile nephas, tenuere parumper
Ora metu, tantum nutu, motoque saluant
Ense suos, mox ut stimulis maioribus ardens
Rupit amor leges, audet transcendere uallum
Miles in amplexus effusas tendere palmas
Hospitis ille ciet nomen, uocat ille propinquum,
Admonet hunc studijs consors puerilibus ætas,
Nec Romanus erat, qui non agnouerat hostem.
Et paulò post: ——— Pro numine fata sinistro
Exigua requie tantas augentia clades
Pax erat, & miles castris permistus utrisque
Errabat, duro concordēs cespite mensas
Instituunt, & permisto libamina Baccho
Graminci luxere foci, iunctoque cubili
Extrahit in somneis bellorum fabula noctes,
Armat familiam &c.) Lucanus in iam citato libro famulas dextrās uocat, ita canens:

———— Famulas scelerata ad prælia dextrās
Excitat, atque hosteis turba stipatus inermeis
Præcipitat castris, iunctosque amplexibus ense
Separat,

Separat, & multo disturbat sanguine pacem.

Beneficiarijs suis &c.) Beneficarij (Vegetio lib. 2. cap. 7. testante) ideo sic appellati sunt, quod tribunorum beneficio promouerentur. Quos deprehendit interficit.)

Lucanus & hoc graphice describit, dicens:

— inter mensasq; thorosq;

Quæ modo complexu fouerunt pectora cadunt.

Vana religio iusiurandi &c.) Geminum mendum hic est.

Prouana enim noua scribendum ipse sensus uerboû admonet. Cum enim antea sacramento militari essent rogati, nouum illud iuramentum accessit. Atq; ad hunc modum Beroaldinum exemplar habet. Deinde pro iusiurandi, legendum est iurisiurandi.

Ex propositis consilijs duobus &c.) Paulo superius Cæsar commemorat Afranium, & Petreium re frumentaria, & flumine Ibero interclusos consultauiſſe: aut Ilerdam reuerti, aut Tarraconem proficisci. Prius ergo consilium & sententia tandem uicit.

Quin extremi.) suple Afraniani, ac Petreiani, cum equitibus suple Cæsareanis. Genus erat hoc pugnae, expeditæ cohortes.) scilicet Cæsareanae, nouissimû agmen suple Legionum, cum quibus Cæsar subsequebatur.

Equites uerò suple Cæsareani. Tum inquirebant scilicet Afraniani, id quod ex sequentibus haud obscure colligi potest. Statim enim subiungitur, magnôq; impetu equitatum repellerent: id quod de Cæsareanis intelligi nequit. Non enim ita multò post sequitur, Afranianum equitatu in mediam aciem receptam esse. Superioribus perterritos prælijs &c.) Duobus namq; prius Afranianis prælijs erant pressi, uno, quum iam primû Ilerdam reliquissent:

altero, quando Cæsareani reflexo itinere, Afranianos ad Iberum contendenteis anteverterant, ut in superioribus, uidere licet.

Iisdem de causis &c.) Quorum supra circiter quatuor aut quinque recenset, primum quod aduersarios re frumentaria interclusisset, secundò, minime committendum ratus, ut etiam secundo prælio aliquos ex suis amittere tertio non uulneribus afficiendos milites optime de ipso meritos, quarto fortunam non tentandam putans. Postremò ciuium misericordia tactus, quos interficiendos uidebat, quibus saluis, atque incolumibus rem obtinere malebat. Omnia sarcinaria iumenta.) Hæc alio nomine clitellata, seu clitellaria uocantur, uulgo somrofs.

Si transire possent.) rursus si pro an Græco more usurpauit. Neque summissos duces &c.) De his uide hunc librum penè ab initio. Ut idem, suple Pompeius ad portas urbanis præsideat rebus, & duas bellicosissimas prouintias.) Plutarchus (ut supra allegauimus) scribit Pompeium ante urbis portas senatū coegisse: item utramque Hispaniam, & Africam prouintias per amicos, legatos suos administrasse. Sed per paucos probati, & electi &c.) Supra in hoc li. Cæsar ait, ex Senatusconsulto prouintias priuatis hominibus decretas. Itaque magistratuum iura commutata esse haud abs re dixit: quippe quando antea non nisi Prætores, & Consules in prouintias mitterentur. In se ætatis excusationē nihil ualere.) Per elegantē figurā, quæ ἰσχυρά uocatur, easdē particulas, in se, ab initio trium membrorum repetit. Porro sensus istorum nostrorum perque obscurus est, nisi aliorum locorum claritate illustretur. Quum ergo Plutarchus in Cæsaris uita, hanc eius in literis ad Senatum

natum postulationē fuisse scribat, ut Cisalpina duntaxat Gallia, Illyricumq; sibi cū duabus legionibus, usq; ad secundā petitionē consulatus concederetur: & Cæsar ipse ab initio huius libri dicat, erepto semestri imperio in Gallijs gerendo adhuc, in urbem se retrahi, quum iam L. Domitio Gallia decreta esset: nimirum hac significare uult diuturnum illud, & nouennale tempus, quo Gallis magno sudore præfuerat, minime respici, quum tamen hætenus in more Romanis fuerit, ut non nisi superioribus bellis probati Duces ueterani ad exercitus obtinendos euocarentur.

Id uerò militibus fuit pergratum &c.) Cur militibus hæc oratio plausibilis, & grata fuerit, sequentia declarāt, quando ait: eos & uoce, & manibus significare cœpisse, ut confestim, quemadmodum Cæsar permiserat dimitterentur, ac sacramento militari soluerentur. Id quod & Afranius in sua apud Cæsarem oratione postulasse Lucanus ita inquit: Hoc petimus, uictos ne tecum uincere cogas.

Statim reliqui ad Varum flumen.) quod Strabone lib. 4. authore, inter Antipolim, & Niceam medium est: & secundū Plinij sententiam lib. 3. Narbonensem prouintiam ab Italia disternat. Cum stipendium ab legionibus penè seditione facta flagitarentur.) Rursus Græcè magis quàm Latine dixit Cæsar, flagitarentur stipendium Petreius, & Afranius, id est, stipendium ab eis flagitaretur. Sic namq; Græci dicunt, αἰτοῦσθαι τὸ ὀψώνιον, hæc est, flagitor te stipendium. Parte circiter tertia exercitus eo biduo dimissa.) Eam procul dubio militum partem intelligit, quæ domicilium, & possessiones in Hispania habebat, de qua ipse modò dixit.

814 ARGVMENTVM LIB. II.
DE BELLO CIVILI

Tria in hoc libro prosequitur. Primo Massiliae expugnationem. Tum ad res in Hispania gestas redit. Postremo bellum in Africa gestum describit.

IN C. IVLII CAESARIS
COMMENTARIORVM DE
BELLO CIVILI LIB. II. IO.
Rhellicani Annotationes.

. TREBONIVS legatus &c.) Redit ad Massiliae expugnationem, cui (ut supra ferme in libri primi meditullio legere est) in Hispaniam proficiscens, C. Trebonium legatum praefecerat. Massilia enim, quae ex tribus oppidi partibus.) Massiliae situm graphice describit quem tamen neque ueteris, neque nouae tabulae Ptolemaicae typus refert. Quam ob rem à vròis rectius de eo iudicauerint, quàm qui alienis oculis cernunt. Quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum octoginta extruit.) Quibus rebus supple uiminibus, et materia comparatis, scilicet ex proximo luco, ut Lucanus fusius tractat: qui et aggerem mirae altitudinis et duas turres ambulatorias in illa excisitas ita multo clarius lib. 3. describit, quàm Cæsar hic.

— stellatis axibus agger

Erigitur, geminasque æquanteis mœnia turreis
Accipit, hæ nullo fixerunt robore terram:
Sed per iter longum causa repserè latentii.

urbe

Tantaq; multitudo tormētorū.) Vnde isthæc tormentorū copia Massiliensibus suppetiuerit, ex ipsius Cæsaris uerbis in libro superiori discimus, ubi ait: eos armorū officinas in urbe sua instituisse, quando bellū, & obsidionem sibi imminere sentiebant.

Asseres enim pedum duodecim &c.) Causam nunc reddere uidetur, cur Massiliensium tormentorum uim nullæ Romanorum uineæ contextæ & uiminibus sustinere potuerint. Nam inquit, asses duodecim cuspidibus præfixos Massilienses ex balistis mittebant: ac per quatuor Cæsareanarum cratium ordines in terra defigebant. Id quod Lucanus hisce uersibus clare testatur:

Sed maior Graio Romana in corpora ferro

Vis inerat, neq; enim solis excussa lacertis

Lancea, sed tenso balistæ turbine rapta

Haud unum contenta latus transire, quiescit:

Sed pandens perq; arma uiam, perq; ossa relicta

Morte fugit, superest telo post uulnera cursus.

Itaq; pedalibus lignis coniunctis inter se, porticus integebantur &c.) Porticus suple uinearum Cæsaris, atq; hac scilicet parte agger inter manus, id est, militum cohortes sub uinearum porticibus proferebatur. Ostendit autē Cæsar hoc loci quibus modis Romani Massiliensium tormentorum uim repulerint, & aggerem suum perfecerint.

Antecedebat testudo pedum sexaginta &c.) Et hæc machina aduersus tormentorum hostilium incursus facta erat. Neq; uerò hic de tali testudine Cæsar loqui uidetur, qualem supra lib. 3. belli Gallici ex Vegetio adduximus: sed qualē Ammianus Marcellinus lib. 26. describit: quando ait

do ait Aliffonem quendam Tribunum, coniunctis tribus nauigijs, testitudinem hac specie struxisse, ut densatis coherentes super capitibus scutis, primi milites transtris instarent armati: alij post hos semet curuantes humiliter, tertijs summis, gradatim inclinatis, ita ut nouissimis suffraginibus insidentes, formam ædificij fornicati monstrarent. Quod machinæ genus contra murales pugnas ideo figuratur hac specie, ut missilium ictus, atq; saxorum per decursus cadentes labiles, instar imbrium euanescant &c. Nam causa finalis huiusmodi testudinis eadem à Cæsare subditur, quàm & Marcellinus habet. Ait enim loci æquandi causa aggeri præpositam, & ex fortissimis lignis factam, rebusq; omnibus ijs inuolutam (sic enim pro euolutam legendum censeo) quibus ignis iactus, & lapides, defendi, hoc est, cohiberi possent. Vbi nullam falcis mentionem in utroq; scriptore fieri audis, quæ trahi præfigatur intrinsecus ad extrahendum lapides è muro hostili, ut Vegetius meminit. In hoc autem utriusq; testudinis ratio eadem est, quod utraq; hoc est, Vegetiana, & Cæsareana ne incendio cõsumeretur, corijs, cilitijs, aut cetonibus uestiebatur. Porro de uarijs testudinum generibus consule Vitruuium lib. 10. de Architectura. Imprudente, atq; inopinante Curione &c.) Supra li. 1. bellorum ciuiliu Cæsar ait, à Catone Siciliam prouintiam relictam esse, quum se Pompeij auxilio destitutum uideret. Atq; exinde insulam à Curione occupatam. Atq; inde propter repentinum terrorem principum.)suple Messanensium. Vt rursum cum Bruti classe &c.) Supra in lib. 1. bellorum ciuiliu Cæsareanæ clâ'sis Brutus præfectus esse commemoratur.

& Massis

Massilienses in pugna inferiores, nouem amisisse naueis.

Quæ factæ fuerant Arelatæ.) In superiore libro commemorat Cæsar naueis longas duodecim ipsius iussu apud Arelatenseis esse factas. Isthic autem (nisi exemplaria fallunt) in tertia declinatione inflexisse uidetur, iuxta

Plinij, & Pomponij Melæ lectionem. Quanquæ illi in prima declinasse uideri queant more Græcorum nominum, Arelate, es. De quo & supra lib. 1. bellorum ciuilium quædam annotata sunt. Qui dexteram partem operis administrabant &c.)

Ab initio istius libri narrat Cæsar, Trebonium duabus ex partibus aggerem, uineas, ac turres ad Massiliam agere cœpisse, unamque partem finitimam portui, naualibusque fuisse: alteram uero quæ est aditus ex Gallia, atque Hispania ad id mare, quod adigit ad ostium Rhodani. Turrim ex latere &c.)

De hac & sequentibus machinationibus, consulito Lucundi picturam Ald. Gryphianis, & Vuolffianis exemplaribus præfixam.

Patebat hæc quoque uersus pedes triginta.) hoc est in longitudinem, latitudinem, ac profunditatem. Præhensionibus ex contignatione prima suspendere &c.) Cæsar hoc loco per præhensionem eam uidetur fabricam innuere, quæ operi faciundo appendi solet, ut ædificiū aliud duci queat: id quod Germani ab apparando, seu instruendo ein grust uocant, quasi dicas apparatio, seu instructorium. Musculum pedum LX.)

Supra lib. 7. de bello Gallico ex Vegetij sententia docuimus, quid musculus, & unde dicatur. Has inter se capreolis molli fastigio coniungunt &c.) Quandoquidem Festus Pompeius uitium sincinnos intortos ideo capreolos uocari atumat, quod

ad locum capiendū tendant: Cæsar procul dubio de lignis
 eo modo intortis loquitur, quibus columnellæ molli fasti-
 gio coniungebantur. Super quibus machinationibus, hoc
 est, præhensionibus, & capreolis Virruuius uideatur. Pha-
 langis subiectis.) Iulius Pollux de rerum uocabulis inquit
 τὰ τῶν νεῶν ξύλα οἷς ὑποβλῦθῃσι τὰ ἐκ τῶν νεῶν αἰ νῆες φάλαγ-
 γαις, καὶ φαλαγγαί, id est, nauium ligna quibus subiectis
 naues attrahuntur Phalanges, & Phalangæ uocantur.
 Vnde coniectio rotunda illa ligna significari per phalan-
 gas, quibus onera uoluantur: uulgò uuellen, oder uual-
 holtz. Infra autem lib. 3. Cæsar de simili re loquens Lati-
 na uoce scutulas uocat. Virgilius uero li. 2. Aeneidos lap-
 sus uocare uidetur. Sic enim ibidem de Durateo equo in-
 urbem à Troianis introducto canit: Accingunt omnes o-
 peri, pedibusq; rotarum Subijciunt lapsus &c. Vocaban-
 tur uerò haud dubie lapsus, quod onera uolutata super
 illis laberentur. Cum infulis sese foras uniuersi pro-
 ripiunt.) Attende supplicantiū ritus quis olim fuerit apud
 Massilienses. Hinc enim apparet eos non ex barbaris, sed
 Græcis originem traxisse: ut multi historici hoc testantur.
 Teste namq; Polybio lib. 3. Galli, & aliæ barbaræ nationes
 non caduceum, neq; infulas: sed corollas ex floribus conser-
 tas pro amicitia, & supplicationis signo prætendebant.

Vt ab hominibus doctis &c.) Cicero in oratione pro
 L. Flacco de Massiliensium eruditione hæc scriptis man-
 dauit. Neq; uerò te Massilia prætereo, quæ L. Flaccū mi-
 litem, & quæstorem cognouisti: cuius ego ciuitatis discipli-
 nam, atq; grauitatem non solum Grætiæ, sed haud scio an
 cunctis gentibus anteponendā iure dicam. Quæ tam pro-
 cul &

cul à Græcorum omnium regionibus, disciplinis, linguisq̃ diuisa, quum in ultimis gentibus, barbariae fluctibus alluatur: sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes eius instituta laudare facilius possint, quàm æmulari &c.

Quibus rebus commoti legati.) suple Cæsaris, ut C. Trebonius, & D. Brutus. Alij ex castris sese incitāt.) id est, proripiunt. M. Varro in ulteriore Hispania.) A Gallicis, ad Hispanas res describendas redit. Quando enim in superiore libro narrauerat, Afranium, Petreium, & Varronē Pompeij legatos prouintiam Hispanicā ita inter se comparasse, ut Petreius ex Lusitania per Vectones cum omnibus copijs ad Afraniū proficisceretur, Varro autem cum his, quas habebat, legionibus, omnem Hispaniam ulteriorem tueretur: nūc quo pacto idem Varro se cum erga Pompeium, tum Cæsarem gesserit, explicat, quippe quod pro plerorumq̃ hominum more ad feliciorē parietem se inclinauerit. Qui fidutiarīam operā obtineret &c.) Quemadmodum (inquit Budæus in annotationibus prioribus in Pādektas) fidutiarīa possessio pro depositaria, seu (ut nunc uocant) recedentiā apud Iures consultos accipitur: ita & Varro apud Cæsarem ait, se quippe legatum, fidutiarīam operam obtinere, quia redeunte imperatore, aut cōsule, cedere cum oporteret. Ad hūc modū & Narbazanes apud Curtiū li. 7. ad Darium loquitur: Auspitiū, inquit, & imperium alijs trade interim, quā tam diu rex appelletur, donec Asia decedat hostis. Victor deinde regnū tibi reddat &c. Et nō multò post. Compositis rebus, iusto regi tibi fidutia, id est, per fidutiam restitutus et imperium. Gaditanis ut facerent &c.) Gaditani à Gadibus

à Gadibus Hispaniæ uel insula, uel oppido (ut Pomponius Mela docet) denominantur. In Hispali.) scilicet oppido

(ubi rursus uides præpositionem nomini loci minoris Græca consuetudine additam) Hispaniæ ulterioris. Etenim Plinius lib. 3. cap. 1. illud inter quatuor iuridicos Hispaniæ ulterioris conuentus refert, dicens: Quatuor iuridici conuentus sunt, Gaditanus, Cordubensis, Astigitanus, & Hispalensis. Ex phano Herculis &c.) Idem

Mela in iam citato loco refert, Gades insulam duobus promontorijs eminere: in quorum altero oppidum sit eiusdem nominis, in altero autem Herculis Aegyptij templum.

Argenti pondo &c.) Budæus li. 1. de Asse, & partibus eius, libram assem, & pondo idem significare tradit: & in epitoma libram, minam, seu pondo centenis drachmis ualere. Supra autem de sestertijs diximus, ac ex eiusdem Budæi ratione collegimus, drachmam apud Græcos, & nummum apud Romanos eiusdem fuisse ualoris, eorumq; octo Rhenensi aureo æquiuale. Cordubæ.) suple in Hispaniæ ulterioris oppido, quod Seneca philosopho, oratore & poëta, Lucanoq; poëta facundissimo, alumniis suis olim imprimis gaudebat. Simul ipse Cordubæ conuentus per se portas.) En fructum immanitatis, & auaritiæ Varronianæ, quæ omnibus qui cum imperio, merito cauenda sunt. Tanta, ac tam secunda, in Cæsarem uoluntas

prouintiæ reperiēbatur. Ἰταλὸν ἔλθοντα est. Se se in Italiā uenturum promississet &c.) Librarij erratum in Aldianis, Gryphianis, & Vuolffianis codicibus est, sicuti & paulò superius, seseq; Hispali recepit, pro Hispalim. Nam hic pro in Italiam, legendum est Italicam quod Hispaniæ
ulterioris

alterioris oppidum est: unde Silius ille Italicus egregius
poëta ortum trahit. Massilienses omnibus defessi
malis &c.) Ab Hispanis rebus ad Gallicas reuertitur.

Ex ijs unum ipsius.) suple Domitij, modo enim dit, L.
Domitium tribus comparatis nauibus, duas familiaribus
suis attribuisse, unam uerò, hoc est, tertiam ab ipso conscen
sam. Curio in Africam profectus est, de quo uide in
superiore libro. Hic locus abest à Clupeis.)suple mi
noris Aphricæ oppido, ut Mela lib. 1. testatur. Porro quum
Græci ἀσπίς, id est, clypeus uocetur, haud dubie & à Latī
nis Clupæ, quasi Clypeæ locus dictus est, quod clypei for
mam haberet. Vide Strabonem lib. 6. Ad prædonum
bello &c.) Aut à scribendum, aut ex legendum, sicut præ
dicta duo, & Beroaldinum habet exemplar. Adu
mentum, suple eiusdem Aphricæ minoris urbem, de cuius
egregia munitione infra ab exordio fermè lib. 5. habetur.

Veritusq;.) scilicet L. Cæsar, ne multitudo nauium sua
rum ipsum hostibus conspicuum faceret, ac proderet: mo
dò enim dixerat Cæsar, eum cum decem longis nauibus
ad Clupeam, Curionis aduentum præstolatum esse.

Id oppidum C. Considius Longus.) uidelicet qui Pom
peianas sequebatur partes, ut infra ex initio lib. 5. Hirtia
ni clarum fit. Hanc remulco abstraxit &c.) Remul
co, inquit, Pompeius Festus, est cum nauis magna scaphæ
remis trahitur. Et Nonius Marcellus ait, remulcare di
ctum esse, quasi molli, ac leni tractu ad progressum mulce
re. Sisenna lib. 2. historiarum. Si quæ celeriter solui pote
rat in altum, remulcare trahit. Castra Corneliāna.)

Lucanus lib. 4. Pharsaliæ hæc loca primum Ante gigane
tis res

his regna uocitata esse perhibet: & uulgatam eius rei fabulam narrat. Cur autem deinde Corneliانا castra dicta sint, idem paulo post his carminibus rationem reddit, dicens:

Sed maior dedit cognomina collibus istis
 Pœnum qui Latij reuocauit ab arcibus hostem
 Scipio: nam sedes Libyca tellure posito
 Hæc fuit, en ueteris cernis uestigia ualli,
 Romana hos primum tenuit uictoria campos.

Curio castra Varri conspiciunt &c.) Hic nimirum Aëtius Varrus fuit, qui antea Auximi in præsidio constitutus, urbe capta profugerat: sicuti Cæsar supra ab exordio, & medullio lib. i. de bello ciuili memoriæ prodidit.

Imperator appellatur &c.) Imperator is apud ueteres Romanos (teste Appiano) dicebatur, cuius ductu decem millia hostium essent cæsa: quem nunc uulgò summum capitaneum uocant, qui alios multos sub sua potestate habet duces. Quod uerò Cæsares postea hoc nomine uocabantur, hanc factum est ob causam, quod regis nomen populo Romano inuisum, illud autem plausibilis esset: quippe quondam libertatis speciem præseferens, quum re ipsa imperatoris maiestas nil nisi mera dominatio esset.

Plures authores.) id est, causæ, ita ut ad rem referatur, non ad personam: id quod sequentia haud obscure indicant, quando ait, Ciuille bellum &c.) Porro autem ὁ λόγος οὗτος ἀναγναστόδωτος ἐστίν. Quocirca orationis defectus ita supplendus est. Ciuille bellum.) suple in quo nihil sanctum, pium, nec quicquam turpe ducitur.

Genus hominum.) hoc est, milites. Quod liceret libere facere, & sequi, quod uellent.) Recte quidem. Nam

& Poëta

¶ poëta sic de isthoc hominum genere canit:

Nulla fides, pietasq; uiris, qui castra sequuntur:

Venalesq; manus, ibi fas, ubi maxima merces.

Legiones hæ, quæ paulò ante apud aduersarios fuerant.)
supple etiam timoris, ac trepidationis authores erant in
Curionis exercitu. Modò enim dixerat Cæsar, Curionem
eas recepisse legiones, quas superioribus tēporibus ex Cor-
finio ipse acceperat: adeò ut paucis centurionibus muta-
tis, ijdem ordines, manipuliq; constarent.

Nam etiam Cæsaris beneficium mutauerat consuetu-
do.) Parenthesis hic in Gryphianis Aldinis & Vuolfia-
nis codicibus non in loco posita uidetur. Est nanq; conti-
nens αἰτιολογία, in qua causam reddit, cur nam legiones,
quæ apud hostes fuerant, terroris causa fuerint. Quia, in-
quit, consuetudo supple colloquij cum Quintilio Varro ha-
biti, Cæsaris beneficium mutauerat: id est, beneficentiæ ad
Corfinium acceptæ immemores reddiderat. Quum enim
ipso necare potuisset, incolumes in suam accepit militiam

Quæ offerrentur &c.) Alij libri, quæ legunt, & mea qui-
dem sententia melius, ut sit sensus: quæ scilicet consuetudi-
ne colloquij, municipia etiam diuersis partibus scilicet mi-
litum coniuncta efferrentur. Id quod sequentia declarant,
quando ait: Neq; enim ex Marsis Pelignisq; ueniebant,
supple omnes istarum legionū milites, sed alij aliunde. Ve-
qui superiori nocte in contubernijs, commilitesq;.) scilicet
fuiſſent. Atq; hæc mea cōiectura, in tam deprauato, ac mu-
tilo, hiatibusq; pleno loco est: quàm eatenus seruabo qua-
tenus in emendatius exemplar incidero, aut commodio-
rem

rem ab alio interpretationem didicero. Nonnulli grauiores sermones militum uulgò durius accipiebant.) hoc est, rem à Quintilio Varro narratam, & inter milites sparsam asperiores esse quàm pro re putabant: uidelicet nisi eius sollicitationi auscultassent. Estq; hic nouæ sententiæ initium, nō cohærentis cum superiori. Mox enim sequitur altera epanodi pars. Nonnulla etiam ab ijs &c.

Concilio conuocato.) suple primorum ordinum.

Quod huiusmodi militum consilijs otium maximè contrariū esse arbitrantur.) iuxta illud Curionis apud Lucanum lib. 4. sub finem:

Variam semper dant otia mentem.

Porro erant &c.) Altera sententia in concilio dicta.

Curio utrunq; consilium improbens, quantum alteri sententiæ.) hoc est, posteriori. Tantum alteri.) hoc est, priori, quæ castra Varri oppugnanda censebat Hos.) supplendū, posterioris sententiæ authores, illos scilicet prioris Atq; hæc cōfutationis Curianæ propositio est. Quæ enim, inquit, fiducia &c.) Confirmatio prioris sententiæ in propositione. Quum enim quidam decernerent, Varri castra primo quoq; tempore oppugnanda, per argumentum à difficili sumptum probat, non facile factu quod suaderent. Deinde quando Martis aleam potius subeundam dixerāt, quam expectandum, ut à suis circumuenirentur, hoc eos non cogitasse ait: quod si inferiores, & accepto detrimento ab oppugnatione discesserint (id quod fieri posset) militum animos alioquin ad defectionem spectātes, magis propensos fore ad deficiendum ad hosteis: propterea quod felicitas rerum gestarum imperatoribus militum beneuolentiam,

tiam, & è contra res aduersæ odia conflent. Castrorum autem mutatio &c.) Alterius sententiæ refutationem aggredditur, cur uidelicet, si in castra Corneliæna retrò cederent, nil nisi turpissimam fugam, ac exercitus alienationem reportaturi essent. Neque enim, ait, militum animi hoc temporis spatio interiecto (ut uos coniicitis) sanarentur, sed magis sautiareretur. Nam si boni, & prudentes sunt uiri, ægre laturos essent, sinistram de ipsis suspicionem aut timoris aut defectionis concipi: atque ita bene antea de nobis sentientes, & animati, malè sentirent, & animum ad pugnam antea promptum desponderent. Sin uerò aperte improbi, ac imprudentes sunt, satius est, eos ignorare, se timeri: ne his timor licentiam maiorem, illis uerò pusillanimitas, & exasperatus animus studia diminuat pugnandi, ac in officio perseuerandi.

Quod si iam inquit explorata habemus &c.) Per concessionem rethoricam inquit, esto uerum sit, quod de exercitus alienatione dicitur, (quod tamen ego aut prorsus uanum, aut rumore minus esse confido) annon prudentium, ac circumspectorum ducum interest, perinde exercitus incommoda dissimulare, occultare, ac tegere, ac corporis uulnera dissimulantur, occultantur, ac teguntur? Deinde amplificationem à temporis circumstantia tractam subiungit, quod frustra noctu fugam adornandam existiment. Quum enim militum animi pudore, ac metu in officio contineantur, nox uiriq; rei obest: pudorem namque omnem malis hominibus excutit, & timidus timorem auget.

Quare neque tanti sum animi &c.) Epilogus est, in quo potissima duo argumenta reperit, & quid faciendum sit, indicat. Dimisso concilio, contionem aduocat

p

militum

militum &c.) Hinc patet Curionem primum cum militibus primorum ordinum, hoc est, tribunis militum, centurionibus, & signiferis tantum consultauisse: deinde uero negotium ad totam militum concionem retulisse. Cæterum oratio ista generis suaserij est. Dissuadet enim illis, ac dehortatur, ne à Cæsare, atq; ipso eius proprætore, ad hostes deficient. Ac in exordiolo quidē fauorem à militibus capeat, dum pristinam eorum fortitudinem deprædicat. Deinde iugulum causæ petens, turpitudinem, quidem defectionis illis ob oculos ponit, sed ita tamen ut beneuolentiæ melle orationis amaritudinem condiat dum ait: quid grauius inimici de uobis statuere possēt, q̃ ut eas prodatis, qui suam in bello ciuili felicitatem uobis acceptum ferūt? Ita namq; beneuolentiam supra captā renouat. Postremo aduersariorum argumenta diluit, ac tandem opera, & diligentia sua se eis non defuturum pollicetur. An uerò in Hispania res gestas Cæsaris &c.) Per collationem uicti, & uictoris suadet hunc potius, quàm illum sequendum esse. Duos pulsos exercitus.) suple Afranij, & Petreij qui primum seiuncti, postea coniunctim fusi, & capti sunt. Duas receptas prouintias.) suple citeriorem, ac ulteriorem Hispaniam. An qui incolumes &c.) Argumentum à maiore ad minus. Vos autem incerta uictoria.) Argumentum est ex absurdo, & stulto tractum. Desertor enim se &c.) Refellit Quintilij Varri argumenta per occupationem. Siquidem particula, enim, hoc loci non rationalis, sed uel expletiva, uel aduersatiua uidetur. Relinquitur noua religio &c.) si prouentus hæc intelligenda sunt. Capitis diminutione &c.) Caput (annotatore

Caelio) apud Iureconsultos statum significat, & capite diminuti, qui cum sui iuris fuissent, coeperunt alieno iuri subiecti esse. Vnde iam facile colligitur, L. Domitio nullam amplius potestatem fuisse, milites sacramento sibi obstrictos tenere: quippe quando ipse in hostium potestatem uenisset, pristinumque suum statum, ac dignitatem amisisset. Quocirca sequabatur, milites sacramento illo solutos, nulla amplius religione Domitiana teneri. Prædicaturos non sum.)

Præteritio schema rhetoricum est. Ait enim sua erga milites beneficia præteriturum, quum tamen postea recenset. Hac uos fortuna.) Epilogus est, in quo ea præcipua argumenta repetit, quæ maxime ad dehortandum milites à concepta defectione ualebant.

Erat uallis inter duas acies &c.) τὸ μετὰ πρὸς ἑαυτὰ ἐστὶν. Ut supra demonstratum est.) suple ante duas pagellas. Hanc uide quæ si.)

Et hic si pro an positum est. Et duas Marrucinarum cohortes &c.) Volaterranus lib. 6. Geographiæ ex Strabonis sententia, ultra Picenum, Vestinos, Marrucinos, Marsos, Ferentanos, Pelignos, & Samnites Italiæ populos, omnem regionem montanam incolere dicit. Sublatum ad eius conatum scuto.) id est, quum Fabij conatum uidisset Varrus, humerum apertum scuto protexit.

Portæ castrorum occupantur.) scilicet ab Actianis. Sed quum loci natura &c.) Paulò superius in hoc eodem libro Cæsar ait, Varri castra muro, oppidoque Vtica coniuncta fuisse ad portam, quæ Bellica uocabatur, & admodum munita loci natura erat: una ex parte ipso oppido Vtica, altera theatro, quod erat ante oppidum substructionibus eius operis maximis, aditu ad castra difficili, & angusto.

gusto. Erat in oppido multitudo insolens belli &c. Cau-
sas ostendit, cur Vticeses plerique omnes ad deditionem spe-
ctauerint, primum ob belli insolentiam, & diuturnam pa-
cem, Deinde quod Vticeses propter Caesaris beneficia illi
amicissimi essent. Postremo quia ex uarijs hominum gene-
ribus multitudo constabat facile ex superioribus praelijs
infelicibus terrebantur. Porro & hic Gryphiana, Aldia-
na & Vuolffiana exemplaria corrupta sunt. Nam pro con-
uentus substituendum est, erant. Et deinde pro qui, legen-
dum est, quum etiam ex uarijs generibus constaret, suple
multitudo. Nisi forte synthesim esse placet, si illa exempla-
ria sequamur, & constarent legamus. Quibus omnia
bus rebus sublatus &c.) Lucanus sub finem li. 4. hisce mo-
dis Curionis insolentiam, & studium ad pugnandum cum
Iuba describit:

quem blanda futuris

— Deceptura malis belli fortuna recepit.

Nam pepulit Varum campo, nudataque fœda

Terga fuga: donec uetuerunt castra cecidit &c.

Relictis munitionibus.) scilicet castrorum suorum ad Vtic-
cam. Et controuersijs Leptitanorum.) id est, incola-
rum Leptis oppidi in minore Africa, ut testatur Mela li. 1.

Saburam eius præfectum &c.) Lucanus in iam citato
loco Saburam istum secundum à rege fuisse sic canit.

Mittere exigua qui praelia prima laceffat

Eliciatque manu, Numidis à rege secundus:

Vt sibi commissa simulator Sabbura belli.

Multum ad hanc rem probandam adiuuat adu.) Adules-
centia namque feruentior, & magis temeraria est, quam æ-
tas

tas uirilis. Eadem de Curionis magnanimitate **Lucanus** refert, Cæsareanae sententiae ita subscribens:

Digna damus iuuenis merita praemia uitae,

Haud alium tanta ciuem tulit indole Roma:

Aut cui plus leges deberent recta sequenti.

Et sex millium passuum intervallo &c.) **Lucanus** insidiarum locum ita scribit:

Ipse caua regni uires in ualle retentat.

Proximaq; respiciens signa.) id est, uexilla suorum.

XVI. millium spatium &c.) Tantum enim spatium inter Corneliانا castra, & Bagradam fluuium (ubi Saburæ castra erant) fuit. At Curio nunquam amisso exercitu &c.) Eadem **Lucanus** de Curionis exitu, & fortitudine narrat, sic canens:

Non tulit afflictis animam producere rebus,

Aut sperare fugam, ceciditq; in strage suorum,

Impiger ad lethum, & fortis uirtute coacta.

ARGUMENTVM LIB. III.

DE BELLO CIVILI

Per Ioan. Rhell.

Primò loco ingentia Pompeij auxilia describit. Secundo pacem rursus Pompeio per L. Vibullum Rufum oblata, & tamen ab eodem paruifacta. Tertiò castris utrinq; ad Dyrrhachium positis, ac leuibus commissis praelijs: maxima rerum necessariarum penuria utrumq; exercitum laborasse. Quarto pugna in pharsalico campo facta describitur: ex qua Pompeius inferior discedens, ac in Aegyptum fugiens, illic

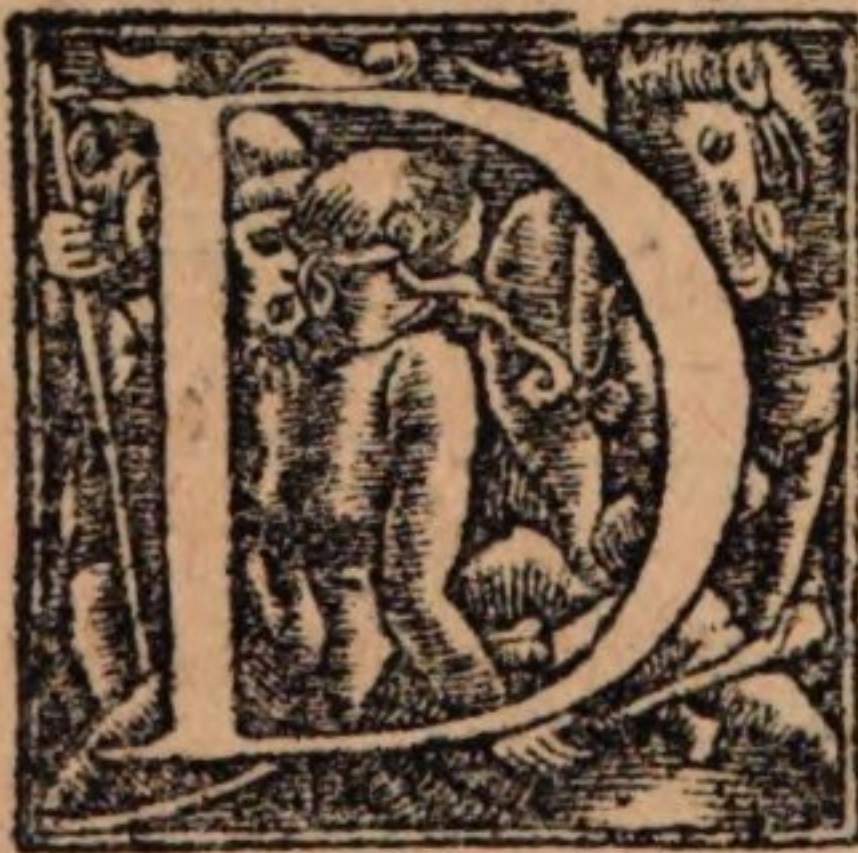
per insidias occisus est. Postremò belli Alexandrini uelut
seminarium quoddam proponitur.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO CIVILI LIB. III. IO.

Rhellicani Annotationes.

DICTATORE habente Comitia Cæsare.) In superiore li. de bello Ciuili Cæsar ipse testatur, se quum Massiliæ uersabatur audisse: Quod à M. Lepido prætore Dictator esset dictus. Is enim erat annus, quo per leges.) Earum legum una annaria uocabatur, teste Pomponio Læto, qua annorum modus finiebatur, quibus magistratus capiendi potestas esset. Quæ autem leges annorum consulatus propriæ fuerint, me nondum apud authores legisse ingenue fateor. Hoc & ad timorem nouarum tabularum tolerandum.) Tabulæ nouæ hinc dictæ sunt, quod quum (inquit Cælius antiquarum lectionum lib. 7.) pecuniæ creditæ obæratæ condonantur, & nouæ mox cooriuntur tabulæ, quibus nomina contineantur noua. Id quod & Cicero his uerbis alibi declarat: Tabulæ nouæ quid habent argumenti, nisi ut emas me a pecunia fundum, cum tu habeas

ego non habeam pecuniam. Qui se illi in otio &c.) Beroaldinum exemplar odio ciuiliis belli habet, quarum utraq; lectio ferri potest. Si enim legas in otio, sensus est: qui se illi obtulerant rebus adhuc illius tranquillis, & saluis. Sin autem odio, sensus erit, ita se Cæsari obtulisse, ut bellum Ciuile, quod oderant, tandem in alterutram cadente uictoria partem finiretur. Proinde.) Beroaldus perinde, & pro suffecisset potestatem rectius legit fecisset.

His rebus, & feriis Latinis &c.) Quales fuerint, & unde dictæ sint feriæ Latinæ ex Macrobij loco lib. 1. Saturnaliorum cap. 16. patet. Præliares, inquit, omnes quibus fas est res repetere, nec hostem laceßere. Nam cum Latia, hoc est Latinarum solennia concipitur, item diebus Saturnaliorum: sed & cum mundus patet, nefas est prælium sumere. Quare nec Latinarum tempore, quo publicæ quondam induciæ inter Romanum populum, Latinosq; firmatæ sunt, inchoari bellum decebat &c.

Cycladibusq; insulis.) suple maris nostri quæ (ut Plinius lib. 4. cap. 12. testatur) à promontorio Gereßto circa Delum in orbem sitæ sunt: unde & nomen à τὸ ἑκὼλον traxere. Quæ autem illarum nomina sint, & quem habeant situm, Plinium, & decimam Europæ tabulam apud Ptolemæum consule.

Corcyra.) penultima longa ut est apud Lucanum uidere non in uno loco. Ea autem insula uicina est mari Adriatico, testante Mela libro 1.

Ponto, Bithynia.) supplendum regionibus Asiæ minoris.

Quas traduxerat.) suple in Græciam.

Deiotarius adduxerat &c.) Deiotarius Armeniæ rex fuit, de quo multa in Oratione Ciceronis

pro eodem, & infra lib. 4. belli Alexandrini. Quos
 ubi.) ibi scribendum est, (ut Aldus, & Gryphius habet) ta-
 met si Beroaldinum exemplar, sibi legat. Ex Gallo-
 grætia.) quæ eadem & Galatia à Plinio lib. 5. cap. ultimo
 dicitur. Agros autem Phrygiæ ea regio magna ex parte
 complectitur, eodem Plinio teste. De qua uideto primam
 Asiæ tabulam in Ptolemæo. Hippotoxotæ.) id est, equi-
 tes arcubus utētes, & iaculis. Hinc Bardanos, Bessos.)
 De Bardonis nihil adhuc inueni apud Geographos. De
 Bessis autem Straboli 7. Aemi accolæ, inquit, & qui usq[ue]
 in pontum uergunt Coralli & Bessi. Ex quo loco apparet
 eos Thraciæ populos esse. Siquidē Aemus alissimus mōs
 est, qui mediam Thraciam intersecat. Cyrenis.) uel op-
 pido, uel populis Africæ, unde & Cyrenaica regio dicitur.
 Ad eum locum, qui appellatur Pharsalia &c.)
 Quandoquidem pugna tandem maxima inter Cæsarem,
 & Pompeium in hoc loco facta est, operæ pretiū erit nosse,
 in qua Grætiæ parte situs fuerit. Plinius itaq[ue] lib. 4. cap. 8.
 Pharsalicos campos simul cum libera ciuitate in Thessalia
 ponit. Cæterum Paulus Orosius lib. 6. cap. 15. locum
 istum in quo pugnatum est nō Pharsaliam, sed Palæophar-
 salum uocat, hoc est, si Græcanicum ἱτρύμωρ spectes, anti-
 quum Pharsalum. Erat Orici Lucretius &c.) Mela
 lib. 2. Geographiæ, Oricum primam Istricarum urbium
 esse dicit. Quibus iussu D. Lælij præerat.) Lælius
 nanq[ue] Asiaticis nauibus à Pompeio prefectus erat, uti Cæ-
 sar ipse modò commemorat. Offenderunt.) hoc est, impe-
 gerunt, absolute nanq[ue] hic positum est. A' Salonis.)
 suple oppido Istriæ regionis: quod tamē Pomponius Mela
 singulas

singulariter, non pluraliter flexit. In Cæsaris com-
plexum ueniret.) id est, in congressum militarem, et ut pla-
nius quod sentio dicam, si contingeret cum Cæsare con-
gredi. Liburnarum.) suple nauium uelocissimarum,
quæ à Liburnis populis primum inuentæ sunt. Con-
citatis Dalmatis.) scilicet Pannoniæ populis. Etenim Plī-
nius lib. 3. cap. 25. eam Pannoniæ partem, quæ mare Adri-
aticum spectat, Dalmatiam uocat. Et præfectis o-
mnium mulierum crinibus &c.) Quum dicit tormēta ex
mulierum capillis esse facta, synecdochice nimirum loquis-
tur: quippe ut totum pro parte accipiens, innuat, neruos
balistarum, seu scorpionum inde factos esse. Quinis
castris, id est quinque. Distributium enim nomen pro car-
dinali positum est historico & Poëtico more. Iamq̃
hyems appropinquabat &c.) Necesse est hanc Salona-
rum oppugnationem ante Cæsaris in Pharsaliam traie-
ctionem contigisse. Quum enim non tantum Cæsar supra
dicat, se ipsis Ianuarij Nonis à Brūdusino littore soluisse,
uerumetiam Lucanus lib. 5. Pharsaliæ asserat eundem à
Brundusio nauigationem instituisse, quum æquora prius
lenta alto iam torpore ligata, & unde pigrius immotis pa-
ludibus hæsisissent: nullo sanè pacto hyems appetebat, sed
rigidissima iam erat, si post utrunq̃ Cæsaris comeatum
in Gratiā isthac cum Octauio gesta sunt. Id quod &
paulo superius ex hoc eodem libro apparet, ubi ait: Bibu-
lum grauissima hyeme in nauibus suis excubasse, ut ultis-
mum Cæsaris comeatum exciperet, naueisq̃ eius incende-
ret. Quo fit, ut per hyemem hic non tempus hybernū, sed
tempestatem intelligam: ob quam obortā Octauius præter

alias calamitates acceptas à Salonarum oppugnatione defluerit. In Candauia &c.) Plinius lib. 3. cap. 28

montes Candauia in Macedonia ponit. Et Volaterranus lib. 8. Geographiæ ei subscribit. Vnde apparet Candauiam Macedonia regionem esse perpetuis montibus circumflam.

Parthinorum.) scilicet populorum Macedonia, de quibus Plinius in proximè allegato loco.

Calenus legionibus, equitibusq; Brundusij &c.) de hoc Cæsaris mandato lege ante duas pagellas. Eræres in magna difficultate.) res scilicet Bibulina classis.

Cum M. Acilio, & Statio Murco legatis &c.) Paulo superius Cæsar ait L. Torquatū & se, & Oricum ei dedidisse, ideoq; uerisimile est, illos legatos in oppidi præsidio relictos. Quod autem de istius oppidi muris hic loquatur, & præcedentia (quæ modo allegaui) & sequentia testimonio sunt. Mox enim sequitur, Cæsarem reuersum esse Oricum, atq; inibi Libonem, & Bibulum ad colloquium ab eodem euocatos.

Vltiores ciuitates.) scilicet Grætiæ, statim enim sequitur. Erat autem ad Butrotum oppositum Corcyra &c. quod affirmante Pomponio Mela lib. 2. Epiri oppidum est. De quo, & reliquis prædictis, & dicendis in hoc libro 5. decimam Europæ tabulam conspicio.

Ex ædilitate, & prætura &c.) Quod ad ædilitatem Cæsaris cum Bibulo gestam adtinet, Suetonius Tranquillus similitatem inter eos sic conflata esse in Iulio narrat. Aedilis præter Comitium, ac forum, basilicasq; etiam Capitolium ornauit, porticibus ad tempus extructis: in quibus abundante rerum copia, pars apparatus exponeretur.

exponeretur. Venationes autem ludosq; & cum collega,
& separatim ædedit. Quo factum est, ut comuniū quoq;
impensarum solus gratiam caperet, nec dissimularet colle-
gæius M. Bibulus, euenisse sibi, quod Polluci. Vt enim
geminis fratribus ædes in foro constituta tantum Casto-
ris uocaretur: ita suam, Cæsarisq; munificentiam unius
Cæsaris dici. Quod uerò ad præturam, Tranquillus qui-
dam consulatus cum Bibulo gesti, non præturæ meminit:
in quo quia cuncta ex arbitrio suo gerebeat, hi uersus in
illos lusi sunt:

Non Bibulo quicquam nuper, sed Cæsare factum est:

Nam Bibulo fieri Consule nil memini.

Ipsi reciperent.) id est, pollicerentur. Ipse ut aqua
terræq; & c.) Aqua scilicet dulci. Supra enim asserit Bibu-
lanos præ huius aquæ inopia, cœlestem rorem ex pellibus
expressisse. Illud.) suple marinas, id suplendum, ter-
restreis custodias. Illi neq; legatos Cæsaris recipere.)
id est, recipiebant, hoc est accipiebant, quo uerbo ipse Cæ-
sar paulò ante utitur. Periculum præstare.) Præ-
stabant, hoc est, si Cæsaris legati inter Pompeianos peri-
clitarentur, non spondebant, se Cæsari super ea re satisfac-
turos. Præstare nanq; hic forense uerbum est. Vnum.)
id est, solummodo instare, instabant κατ'ἑνός ἑκαστοῦ modi.

Grauiore morbo ex frigore, ac labore implicitus.) Pau-
lò superius Cæsar scribit, Bibulum ipsum grauissima hye-
me in manibus ad Orici portum excubasse: neq; ullum
laborem, aut munus quantumuis abiectum detrectasse.
Ex isto igitur frigore, & labore insueto morbum contraxe-
ret.

Vibullius sedato tumultu & c.) Quis fuerit
tumultus

tumultus ille ex superioribus liquet, ubi Cæsar inquit, *Vibullium* prius de Cæsaris aduentu, & præsentia, in Græca terra *Pompeium* certiores fecisse, quàm illius mandata referret. Quo nuntio *Pompeius* adeò consternatus sit, ut maioribus itineribus, quàm solitus esset) *Apolloniam* contenderit. Fugitiuis ab saltu *Pyrenæo* &c.) *Afrani*anos, & *Petreianos* haud dubie innuit, quos supra lib. 1. bellorum *Ciuilium* legimus. *Ilerda* relicta *Octogesam* petiisse: autem *Pyrenæos* monteis hinc inde errasse, ac bis tandem cum Cæsareanis collocutos. Iisdem temporibus *Romæ M. Cælius* &c. (Intermissa aliquantisper re bellica, ad urbanas describendas uenit. Quum enim ab exordio huius libri monuisset fidem in tota Italia adeò angustam fuisse, ut neq; creditæ pecuniæ soluerentur, ideoq; se constituisse, ut arbitri darentur, per quos rerum, & possessionum æstimationes fierent: nunc quem exitum ea res sortita sit, prosequitur. Quod autem dicit, *Cæliū Rufum* prætorem causa debitorū suscepta suple ad defendendum, initio magistratus, tribunal suum iuxta *C. Trebonij* prætoris *Urbani* sellam posuisse, geminum sensum habere potest, uel quod *Rufus* peregrinus fuerit prætor, & tribunal suum iuxta curulem *Trebonij* sellam ponendo, se ei æquare uoluerit: uel quod hastæ, ac litibus dirimendis uterq; esset iudex ex æquo. De quibus legito plura apud *Fenestellam*, & *Pomponium Latum* de Prætorum dignitate, & officio. His temporibus, uidelicet tumultuosis. Atq; ipsis.) suple debitoribus, ad quorum commodum pertinebat, durior inuentus est *Cælius* &c. Mirā ergo duritiam, & immanitatem in hoc homine fuisse oportet. Nemo enim facile

facile remittit, quod ad priuatum commodum suum pertinet: & quisque suae, quam alienae causae uehementior, & acrior patronus est. Ne frustra ingressus turpem causam uideretur.) id est, ne frustra debitorum patronum ageret aduersus creditores, ne uidelicet illi his satisfacere compellerentur. Quod sanè perquam turpe patrocinium erat. Obseruanda est autem loquendi forma, ingredi alicuius causam, id est, suscipere ad defendendum quod Germani dicunt, an eines sach stan. Seruilius consul.) suple quem Cæsar secum consulem creatum esse à libri huius capite asserit. Et concionari conantem de rostris deduxit & c.) Liuius li. 8. urbe cōdita quid rostra, & unde dicta sint, hisce uerbis exponit. Domitis Latinis, naues Antiatii partim in naualia Romæ subductæ, partim incensæ: rostrisque earum suggestum in foro extructum adornari placuit, rostraque id templum appellatum. Atque eo in Italiam euocato.) scilicet ex Massilia, ubi propter homicidium commissum exulabat. Atque eum in Turinum.) suple agrum Turio Italiae oppido adiacentem præmisit. Visaque proditio.) proditio legendum est, & textus iuxta Beroaldi distinctionem ita distinguendus: & familia Neapoli uisa, atque proditio oppidi appareret, & cætera. Quod conuentus.) suple Capuanus arma cœperat. Quibusdam solutis ergastulis & c.) Ergastulum, & ergastulus (teste Nonio Marcello) ut genere, ita & intellectibus differunt. Nam neutro carceris locus est. Masculino autem custos pœnalis loci quem Græci *διοφυλάκας* uocant. Lucilius lib. 15. Non ergastulus unus, & alius iudicem apposit, ut nemo sententiam libere, quasi ergastulus posset dicere, hæc ille. Si quis uerò

nominis

nominis ἵτροπος requirit, Sypontini cōmentarios linguæ
 Latinæ consulat. Peruenit Turios.) uel populos,
 uel oppidum: quod tamen Pomponius Mela lib. 2. Turium
 singulariter declinat. Libo profectus ab Orico &c.)
 A domesticis rebus ad bellicas redit. Quum nanq; non
 ita multò ante meminisset colloquij inter Libonē, & sese.
 Item mortis Bibulinæ ad Oricum: iam quo pacto inde, &
 quorsum profectus sit, enarrat. Insulamq; quæ con-
 tra Brundusinum portum est &c.) Plinius lib. 3. cap. 26.
 tradit, paucas insulas in Calabro littore ante Brundusiū
 sitas, quarum obiectu portus efficiatur. De quo uide Pto-
 lemæum li. 3. ca. 1. & tabula Europæ 6. Quam omniū.)
 suple locorum, ac portus custodia clausos, suple præsidij
 Cæsareanis, de quibus in superioribus. Et adeò loci
 opportunitate profecit.) quod scilicet insulam è regione
 Brundusij sitam occupauerat, & Cæsareanos egressu pro-
 hibebat. Per causam exercendorum remigum.) id est
 ut remiges exerceret. Ad fauces portus, id est, angus-
 tias seu arctos ingressus: similitudine à re animata ad in-
 animatam sumpta. Signo dato in hosteis incitauerūt.)
 Beroaldi exemplar legit, se incitauerunt. Hyems
 præcipitauerat.) suple to se, aut præcipitata iam erat, ita
 ut actiuum uerbum κατ' ἐναμαρύνει pro passiuo positū sit,
 ut in illo Virgiliano: Nox præcipitat cœlo. Nā ea (inquit
 Seruius) uerba inuicem ponuntur, quæ passiuæ, & actiuæ
 esse possunt: ut auerto, & auertor, præcipito, & præcipia-
 tor. Sic & Liuius li. 7 deca: 3, Creditum inquit uulgò est.
 in puteum apertum ex equo præcipitasse. Et rursus lib. 9.
 decadis 4. Et pars maxima inermes per inuia, & rupes de-
 ruptas

ruptas præcipitantes fugerunt. Significare autem uult, hyemem in exitu iam fuisse. Etenim quando Cæsar supra ait, se quinto Ianuarij die Brundusio soluisse, & hic multos iam mensis transisse affirmat: dubio procul hyems iam in præceps ibat, hoc est, ad finem inclinabat. Quibus necessario cōmittendum existimabat.) quibus supplendum uentis, cōmittendum suple ex superiori, naues. Neque uerò est quod quenquam substantiui cum adiecti uo disconuenientia moueat. Nam committendum hic non participium, sed uerbum infinitiui gerundium est: quod neque in numeros, neque in personas, neque in genera, neque in tempora (authore Gellio.) distrahitur, sed omnia isthæc, una, eademque declinatione complectitur. Quantoque eius.) scilicet temporis, cuius occasionem Cæsareani neglexerant: tanto erant alacriores ad custodias qui classibus præerant, supplendum Pompeiani. Statim enim sequitur, Et crebris Pompeij literis castigabantur &c. Et paulo superius scriptum est, insulam, quæ contra Brundusianum portum est, à Libone occupatam esse in hoc, ut Cæsareanos egressu prohiberet. Lenioribus uentis.) supple to spirare desinentibus. Modo enim ait, sæpe uentos flauisse, quibus necessario naues committendæ fuissent à Cæsareanis. Eijcere naues, id est, appellere. Quanquam Beroaldinus codex elicere habet. Hæc à custodibus classium.) uidelicet Pompeianarum. Nacti haustum.) supple uentum secundum ijs, qui ex Italia in Grætiā nauigant. Mox namque sequitur, haustum aliquandiu remissius flantem tandem rursus increbuisse, Cæsareanisque præsidio fuisse. Nacti portum, qui appellatur Nymphaeum &c.)

Plinius

Plinius lib. 3. cap. 22. nymphæum promontorium uocat.

Vltra Lyssum.) supleto Liburnicæ regionis oppidum.

Qui portus ab Africo tegebatur.) Africus uentus est lateralis, qui ab occasu hyberno cōtra Vulturnum spirat.

Qui modò sibi timuerant.) ut Cæsareani, tutissimus portus.) scilicet nymphæum recipiebat. Qui nostris

na. pe. intulerant.) suple Pompeiani. Nam præterue-

ctus.) mēda rursus in Vuolffianis exemplaribus est. Nam præteruectas legendum, ut referatur ad naueis. His

temporibus Scipio detrimentis quibusdam &c. Supra sub

initium libri primi de bello Ciuili Cæsar ait, Scipioni Sy-

riam obuenisse. Nunc ergo describere incipit, quo pacto se

in prouintia sua gesserit: & cur tādē Pompeianis copijs

se adiunxerit. Circa montem Amanum.) suple Phœ-

nices regionis, teste Pomponio Mela lib. 1. Deductis

Pergamū.) nobilissimam Asiæ urbem de qua Strabo li.

13. Columnaria, & ostiaria.) suple tributa de columnis,

& ostijs factis, uel faciendis. Vt autem sic interpreter, non

tantum rei circumstantia, sed etiam Andreas Alciatus

celebris ille iureconsultus facit: qui in lib. Vlpiani 7. lege

139. de uerborum significatione ita scribit. Quum populo

Ro. in Mutinæ obsidione belligeranti pecuniæ deesset, scri-

bit Dion, senatorij ordinis uiris indictum, ut 4 obolos solue-

rent, in singulas quasq; tegulas ædificiorum, quæ Romæ

incolerent: idem à triumuiris compulsos ciues ait ut ædifi-

ciorum, quæ Romæ habebant, pensiones penderent: quod

munus colonarium appellari M. Cicerone ad Atticum

epist. lib. 13. & C. Cæsare bellorum Ciuiliū cōmentario 1,

ipse arbitror. Cuius uocis etiam in authenticis mentio

habetur.

habetur, tametsi & columnarium legi possit. **Hone**
sta præscriptione.) id est, prætextu. **Veetigal** pro mu-
tuo.) scilicet imperabatur, uti in sorte fecerant insequentis
anni, id est, quanta pecuniæ summa ueetigal in sequentem
annum redemerant. Porro **Liuius** lib. 6. ab urbe condita
sortem eadem propemodum dicendi forma, qua **Germani**
houpt gut, cap. uocat, sic inquiēs: Deducto de capite quod
usuris pernumeratum erat. **Cæsar** **Antonij** exercitus
coniuncto &c.) Redit ad sua gesta. Ante quàm enim **Sci-**
pionis auaritiam, & crudelitatem describere cœpit, ait, se
altero die post nuntium acceptum, ad **Antonium** perue-
nisse: nunc igitur quid coniunctis copijs actum sit, contin-
uat. **Regis Cotti**.) scilicet **Thratia**, quem **Volaterranus**
lib. 3. **Geographiæ** à partibus **Pompeij** stetitisse putat.

Qui circum **Thessaliam** esse cōsueuerat.) recte. **Supra**
enim asserit, **L. Cassium Longinum** cum legione **tyronū**,
quæ appellabatur uigesima septima, atq; equitibus ducen-
tis in **Thessaliam** esse missum. **Ad monteis**, qui **Thes-**
salam cingunt &c.) **Plinius** lib. 4. cap. 8. asseuerat trigin-
ta quatuor monteis in **Thessalia** esse, quorum hi nobilissi-
mi sint **Cerceti**, **Olympus**, **Pierus**, **Ossa**: cuius ex aduerso
Pindus, & **Othrys** **Lapitharū** sedes ad occasum uergena-
tes, ad ortum autem **Pelios**. Omnes inquit theatriali modò
inflexi, caueatis ante eos septuaginta quinque urbibus.

Ambratiam uersus.) supple **Epiri** oppidum, de quo **Pla-**
ninius eodem lib. cap. 1. & **Pomponius Mela** lib. 2. Est autem
hæc uox per c uel t attenuatum, non asperatum scribendū
ut **Florentina**, & **Vuolffiana** æditio habet. **Scipio** in
castris stantiis &c.) De huiusmodi castris **Vegetius** lib. 3.

cap. 8. in hæc scribit uerba. Statura castra æstate, uel hyeme, hoste uicino, maiori labore, ac cura firmantur. Nam singulae centuriae, de uidetibus campiductoribus (sic nanq; isthic legendum arbitror) & principibus, accipiunt pedaturas: & scutis, ne sarcinis suis in orbem circa propria signa depositis, cincti gladio, fossam aperiant latam aut nouem, aut undecim, aut tredecim pedibus, uel si maior aduersariorum uis metuitur, pedibus septemdecim (impar enim numerum obseruari moris est) tum sepibus ductis, uel interpositis stipitibus, ramisq; arborum (ne facile terra dislabatur) agger erigitur &c. Vnde colligo ea planè castra à Vegetio innui, quæ uulgus nostrate einschantz uocat, & statura castra facere sich einschantzen. Dedu-

ctis oræ maritimæ præsidij Caesar, ut supra demonstratum, &c.) Ante duas nanq; pagellas refert, Cæsarem Antonij exercitu cōiuncto, legionē ab Orico deduxisse: quam tuendæ oræ maritimæ causæ posuerat. In quibus

ad librā fecerat turreis &c.) In quibus, suple manibus. fecerat turreis ad libram, id est, ad stateræ, & perpendiculi æquilibrium: ne uidelicet in alteram partem magis propendentes corruerent. Molem tenuit naturalem &c.) id est, tumulum. Contra oppidum.) suple Oricum.

Quatuor biremes subiectis scutulis &c.) Scutula præterquàm quod rotundum, & concauum uasculi genus significat, hastam quoq; teretem denotat, qua lina tunduntur. Ex cuius nimirum similitudine hoc loco teretia ligna nauibus subiecta, ut uectibus pelli queant dicuntur. Quæ Caesar supra lib. 2. bellorum Ciuiliū græca uoce phalangas: & Germani ea à deuoluendo V'uellen uocant, uoluntare

lutare enim Vualen illis dicitur. Ex utraq; parte.)
 supleto oppidi Orici. D. Lælium ab Asiatica classe, &c.)
 Supra à capite istius libri dictum est, D. Lælium Asiatis
 cis nauibus à Pompeio præfectum. Qui commeatus
 Biblide, atq; Mantinea, &c.) Biblis Phœniticæ oppidum
 est, quod Mela lib. 1. Byblon uocare uidetur. Mantinea
 uero Peloponesi oppidum, de quo Strabo lib. 8. Cæs
 sar postquam Pompeium ad Asparagum esse cognouit.)
 Superius ante treis pagellas Cæsar inquit, Pompeium ad
 Asparagum Dyrrhachianorum contendisse, ubi audiue
 rat Antonij, & Cæsaris exercitum coniunctum esse. Nunc
 uerò quibus modis ipse eodem peruenerit, & castra iuxta
 eum metatus sit, declarat: donec tandem Dyrrhachium
 peruentum est, ubi rursus utriusq; imperatoris castra, obsi
 diones, & prælia graphicè depingit. Castellis enim
 24. effectis, &c.) Talem Turcæ castrorum formam fuisse
 perhibent, qui obsidionem Viennæ Austriacæ uiderunt.
 Manusata.) id est, segetes ligonibus, non aratro cultæ. Sic
 Vergilius lib. 3. Georgicorum:

Sed frumenta manu carpes sata.

Aut ex subcoactis &c.) Calepinus declinat Subcoacta,
 æ, & molliorem pellem interpretatur: quæ ideò sic uocetur
 quod alijs pellibus subiuncta sit. Erat noua, & inusita
 rata belli ratio, &c.) Duas ob causas nouam bellandi ra
 tionem fuisse dicit, unam, quoniam plerunq; pauciores à
 pluribus obsidentur: at Cæsar hic militum numero infe
 rior Pompeium superiorem circumuallauit. Altera quia
 et in hoc obsidiones fiunt ut hostes frumento, ac omni com
 meatu arceantur: at contra hic fiebat. Obsessis nanq; om
 nium

nium rerum necessariarum copia suppetebat, & obsiden-
tes è contra maxima frumenti penuria laborabant.

Recordabantur enim se eadem superiore anno in Hispania perpeffos, &c.) Quum enim castra sua inter Sicorim & Cingam Cæsar posuisset, adeò angusta re frumentaria utebatur, ut annona ad denarios quinquaginta in singulos modios peruenerit: quum è contra Afraniani omnium rerum copiam haberent, sicuti supra lib. 1. bellorum ciuilium habetur. Meminerant ad Alexiam, &c.) In istius

nanq; oppidi obsidione grauissima, eodem tempore & materiari, & frumentari Romani necesse habebant. Quæ res satis arguit maximam annonæ angustiam illos perpeffos. Multo etiam maiorem ad Auaricum, &c.) Illic

nanq; complures dies frumento caruerunt, & tandem extremam inedia laborauerunt. De quibus consulito septimum librum de bello Gallico. Quod appellatur chara.)

Carus legendum existimamus, de quo Dioscorides lib. 3. cap. 59. sic ait: Caron exiguum, notumq; omnibus semen est, calefacit, urinam cit, stomacho accommodatum, & in cibo gratum est: concoctiones adiuuat, utiliter antidotis, & axyporis miscetur, aniso proportionem respondet. Radix elixa pastinacæ modo ad edendum est. Plinius uero li. 19. cap. 8. nec Charam, nec Caron appellare uidetur, ubi sic ait: Nec non olus quoq; syluestre est trium foliorum. Diui Iulij carminibus, præcipue iocis militaribus celebratum. Alternis quippe uersibus exprobrauere Lapsana se uixisse apud Dyrrhachium, præmiorum parsimoniam cauillantes. Hactenus uterq; radicem à Cæsareanis militibus comestam innuit: sed ille magis appositè, quàm hic. Nam Plinius

nus more Plutarchi, Lucani, & Appiani genus tantum
 herbæ, seu radicis attingit: propterea quod $\lambda\alpha\psi\acute{\alpha}\nu\upsilon$ (Hesyo
 chio interprete) $\tau\omicron\upsilon\ \acute{\alpha}\gamma\gamma\acute{\iota}\omega\nu\ \lambda\alpha\chi\acute{\alpha}\nu\omega\nu\ \iota\omicron\theta\iota\omicron\mu\phi\eta$, hoc est, in
 sylvestria olera editur, quod quidam napium interpre-
 tantur, & Plinius ipse in eodem lib. cap. 5. napi quoddam
 genus esse dicit sylvestre, cuius folia erucæ similia sint. Di-
 oscorides uerò speciem herbæ non dissimili nomine quàm
 Cæsar appellans, magis ad Cæsaris locum intelligendum
 facere apparet. Quando autem idem author refert, car-
 radicem elixam pastinacæ in modum edi, sciendum est, ma-
 ximum pastinacæ (Germanice pastaneier, uel girgili) pro-
 uentum in Bernensium hortis esse: & ouis frixas non eli-
 xas in magnis non tantum indigenarum sed etiam adue-
 narum præcipue Gallicorum delitijs esse. Quod ad-
 mixtum lacte multum inopiam leuat, id similitudinem pa-
 nis efficiebat, &c.) Plutarchus Cæsaris sententiæ ita ad-
 stipulatur ut uideri queat magnam huius historiæ partem
 ex illius commentarijs transcripsisse. Appianus uerò non
 ex radice, & lacte, sed ex pabulo panes esse pistos ait: nec
 à prætercurrentibus Cæsaris militibus eos panes in Pom-
 peij exercitum iactos esse, quum hi illis famem exprobra-
 rent: sed à transfugis huiusmodi panes ad Pompeium de-
 latos, ut læticiam inde caperet: neq; tamen illum ut pru-
 dentissimum imperatorem exhilaratum, sed sibi cum bel-
 uis bellum esse dixisse. Crebroq; uoces militū
 &c.) Plutarchus corticis arborum non meminit, sed à mi-
 litibus Cæsareanis ad Pompeianos dictū, se quoad huius-
 modi radices terra produceret, obsidionem Pompeij non
 derelicturos. Equos eorum.) suple Pompeianorum.

Cum angustijs loci &c.) Supra ait, ex castello Cæsareano in castellum perducta munitione Pompeium interclusum, eidemq; maiorem exercitum. Fuisse quàm Cæsari. Ex tanta ergo hominum & brutorum animantium multitudine in angustiis locis uersante ingens pestis orta est. Huc accedebat & aquæ dulcis inopia, eo quod Cæsar omnes fluuios, ac riuos, qui ad mare (penes quod Pompeij castra erant) pertingebant, uel auerterat, uel obstruxerat.

Aliæ enim sunt legati partes.) id est, aliud est locum tenentis officium, atq; id est, quàm imperatoris. Nam plura castella Pompeius pariter distinenda.) id est, cohercendi, manus hoc est, exercitus causa. Atq; hoc est quod superius scribitur, quàm plurimos colles à Pompeio occupatos, ut quàm latissimas regiones teneret, Cæsarisq; copias quàm maxime distineret. Ita uno die sex prælijs factis, tribus ad Dyrrhachium, tribus ad munitiones.) Ex superioribus constat, utriusq; imperatoris castra propè Dyrrhachium posita fuisse, munitiones uerò longius prorogatas. Quam ob rem hic ait, quædam prælia ad Dyrrhachium, quædam ad munitiones esse facta. Et se in antiquas munitiones recepit.) nimirum ad æditum locum qui Petra appellabatur, ubi castra primum cõmunierat.

Amphilochis.) suple Acarnaniæ populis, de quibus Strabo lib. 7. Plinius tamen lib. 4. cap. 1. Amphilochicum urbem in Acarnania ponit. Vt demonstrauius.)

scilicet in hoc eodem libro, ubi ante septem pagellas ita incipit: Cæsar Antoni exercitu coniuncto, deducta Orico legione &c.) Isthmum præmunire instituit.) Isth-

mus græce ἰσθμὸς terra inter duo maria arctata dicitur,

quippe

quippe inter Aegeum, & Ionium: Nam hic de Peloponnesi Istmo loquitur, de quo Plinius eodem lib. 5.

Delphos.) Locrensiū oppidum, ut idem Plinius inibi cap. 3. asserit. Thebas.) eorundem Locrensiū urbem, quas Plinius ibidem chorificas olim appellatas esse meminit, iuxtaq; Heliconem montem sitas esse.

Orchomenum.) suple Arcadiae urbem, de qua Pomponius Mela lib. 2. & Ptolemæus de istis omnibus lib. 2. cap. 15. tabula Europæ 10. Non oblitus pristini instituti Cæsar.) scilicet aduersarijs pacem offerre.

Authores eius rei.) suple nuntij perferendi de pace facienda. Scipionem ea autoritate esse &c.) Scipio ob generis sui amplitudinem, & quod Pompeij socer erat, eum magna ex parte compellere nolentem, ac errantem corrigere poterat. Estq; hoc argumentum suasorium à facili ductum, quemadmodum & hoc, quod statim sequitur. Præesse autem suo nomine exercitui &c.)

Quoniam Scipio (ut supra ex hoc lib. didicimus) detrimentis quibusdam ad montem Amanum acceptis, sese imperatorem appellauerat, non Pompeij, sed suo nomine exercitui præerat: ideoq; sequebatur, eum maximam componendi belli facultatem habere.

Quod si fecisset, quietem Italiae &c.) Quis & quantus fructus ex litium compositione secuturus esset, ostendit.

Vt supra demonstrauius.) scilicet in eodem isto libro. Castra namq; Pompeij in ædito loco sita fuisse, aditumq; nauibus mediocrem habuisse primū narrat: deinde ait Pompeiū 24 castellis effectis, 15. passum millia circuitu

amplexum, intra quod spacium pabulari solitus sit. Hoc ergo aditus à se nunc obstructos esse Cæsar inquit.

Erant apud Cæsarem ex equitum numero &c.) Quo pacto Pompeius occasionem rei bene gerendæ inuenerit, dum eruptionem pararet, exponit. His domi)supple in Allobrogibus. Ad omnes attulit)id est, apud omnes. Sed in illud tempus reseruari, pro illud Beroaldina & Aldina æditio, aliud, rectius legit. Vulgò uero.) id est, communiter suple trāsibant conscripti milites, scilicet à Pompeio. Sed hi uidelicet Roscillus, & Aegius fratres. Tegumenta galeis ex uiminibus facere &c.) In quem usum Pompeius hoc fieri iusserit, paulo inferius declaratur: nempe ut à lapidum ictu uimineis tegumentis galeis impositis tuti essent. Et uallus contra hostem &c.) Vallus (teste Vegerio lib. 3. ca. 8.) fudes, aut tribuli lignei sunt per ordinem digesti. Qui has duas munitiones.) scilicet ualli duplicis contingeret. Fossæq; aggere.) scilicet quem Pompeius antea in scaphas, & actuarias naues imponere iusserat. Vnde iam liquet in quem usum antea illum comportare mandauerit. Et legionarij interioris munitionis.)suple Pompeianæ. Quum enim Cæsar eum ex castello in castellum perducta munitione inclusisset, quàm plurimas, & latissimas regiones castellis, & præsijs muniebat. Vnde relinquitur, & interiores, & exteriores munitiones Pompeio fuisse. Ab utraq; parte.)suple cum eorum Pompeianorum, qui nauibus circumuecti erant, tum qui ex interioribus munitionibus pugnant. Multum autem ab ictu lapidum (quod unum erat nostris telum) uimineæ tegumenta.)suple Pompeianorum,

norum, defendebant scilicet eosdem ab ictu lapidum.

Vitiū munitionis, quod supra demonstratum est.) nemo
pe quod uallus transuersus contra mare, qui reliquos duos
contingeret, nondum absolutus esset. Præter principem
priorem.) scilicet cohortis, qui (teste Vegetio lib. 2. cap. 8.)
centuriam, & semis, hoc est, centum quinquaginta homines
gubernabat: & ad quem propè omnia, quæ in legione
ordinanda sunt pertinebant. Castrorum.) suple
Pompeianorum hic situs erat &c. Eo signo legionis
illato.) scilicet à Pompeianis in uetera castra, ut non ita
multò ante scribit. Speculatores Cæsari renuntiauerunt.
) supendum, cohortes quasdam instar legionis sibi
post syluam uisas. Is locus.) scilicet ubi cohortes Pompeianæ
à speculatoribus Cæsareanis uisæ sunt. Erat
obiectus portis eritius &c.) Eritium hic nec pro animante
bruto, nec pro hominis proprio nomine accipiendū puto
sed pro instrumento ligneo multis aculeis instructo, quod
etiam nostro tempore urbium portis, & castellorum mœ-
nibus opponi uidemus, ut irruentium, & ascendētium impe-
tum retardet, ac remoretur. Quam interpretationē uero
cōsentaneam esse, sequentia coarguunt, ubi ait, excisoq; eri-
tio &c. Munitionem, quam pertingere à castris ad
flumen supra demonstrauius &c.) Ab angulo enim sini-
stro, castrorum munitionem ad flumen perduxerat Pompeius
circiter passus 400. Quod eam munitionem esse
arbitrarentur.) quod, id est, eo quod arbitrarentur eam in-
telligi portam esse munitionem, id est, cespitibus munitam
& obstipatam: de quali porta supra lib. 5. de bello Gallico
sub finem scribit. Porro κατ' αὐξήσιον munitam portam,

munitionem uocat, sicut Pamphilus Terentianus, ait, ubi illic scelus est. i. qui me perdidit. Ne in angustias inciderent decem pedum munitionis. id est in munitionem decem tantummodo pedes latam. Adeo ut cum Cæsar signa fugientium manu præhenderet, &c.) His partim consentanea, partim plura addens Plutarchus in hæc scribit uerba: Signa etiam corripienti Cæsari reiecerunt signiferi. Duo etiam & triginta in hostium potestatem uenerunt, & ipse Cæsar ne interficeretur parum abfuit. Nam cum procera statura, & robustissimo corpore uirum penes se fugientem iniecta manu consistere, & in hostem conuerti iussisset, ille terrore grauissimo perturbatus, eum gladio uulnerare molitus est. Ictum autem Cæsaris scutifer occupabat, eius abscindens humerum, &c. Celebritate insequentium.) supple Pompeianorum, paulo enim ante Pompeij equites angustijs, portisque à Cæsareanis militibus occupatis, ad insequendum tardatos esse dicit.

Duobus prælijs, &c.) Vno uidelicet ad munitiones Pompeianorum castrorum: altero in eiusdem castris.

Et notos equites Felginatem, &c.) Exemplar Beroaldi supra modum hic à Vuolffiano & Aldino uariat. Multo enim plures de Cæsaris exercitu desideratos esse commemorat illud, quàm hæc. Quoniam uero iuxta Plutarchi sententiam in Pompeio circiter duo hominum millia ex Cæsareanis occisa sunt, Beroaldi castigationem magis quàm Vuolffij, & Aldi æditionem hac in parte sequendam arbitror. Duobus inquit his unius diei prælijs, Cæsaris desiderati sunt milites 900. & 60. & noti equites Romani 400. & Tuticanus Gallus senatoris filius, & à Placentia

centia centum, & à Puteolis centum, & à Capua decem
sacraui uiri, & decem tribuni militum, & centuriones tri-
ginta duo, & cætera. Cæterum in ista lectione per sacra-
uios uiros Capuanos nimirum deuotos, & ita morti addi-
ctos innuit Cæsar, ut impune occidi, & uiolari possent. Sic
enim ex Liuii sacrandi uerbum Budæus interpretatur in
annotationibus suis posterioribus in Iuris Pandectas.

Quo maior perfugis fides haberetur.) nam & ipse La-
bienus perfuga erat, quippe in Gallicis bellis Cæsarem se-
cutus, & postea ciuilibus ingruentibus ad Pompeium de-
ficiens. Obseruabis autem miram hominis istius sæuitiam
& iuris gentium in occidendis captiuis uiolationem.

His rebus tantum fidutiæ &c.) Pompeianorum insolentiam in rebus secundis describit, & quàm stultum sit laudes ante solidam uictoriam canere. Obiectæ religionis.) suple neglectæ. Cæsar à superioribus consilijs depul-
sus.) uidelicet ut Pompeianum equitatum ad Dyrrhachium contineret, & pabulatione prohiberet, quemadmodum in superioribus ipse consilium suum exponit Locum securum ad dimicandum dedisse.) suple quum Pompeianis insidias strueret. Peruenerat enim Cæsar eò prius, quàm Pompeius sentire posset, & Pompeianos ex uallo deturbauit. Vti ad Gergouiam accidisset &c.) Ab exemplo ante actæ rei eos adhortatur ad animum recipiendum. Sicuti namq; supra li. 7 de bello Gallico, de improviso rei bene gerendæ occasionē sibi oblatam scribit, ne Gergonia obsidionē ob Heduarū defectionē, & alia infortunia ommitteret: ita & hac in parte aliquid boni sperandū esse monet. Porro & hic in Aldi, ac V uolffij editione erratū est. quod

quod sententiā mire obscurat. Nam pro is, ijs, & pro offereret, offerrent habent: nisi forte ij legendū, præsertim quando uerbū plurale offerret, sequatur. Aut nisi quis ita intelligere malit, ut Cæsar suos adhortetur, ne se ijs scilicet Pompeianis ultrò in pugna offerre detrectarent, qui ante dimicare timuissent. Ante hac enim Pompeiani pugnam detrectauerant.

Nonnullos signiferos ignominia notauit.) Hæc ignominia nota hinc signifera quibusdam inusta est, quod (ut supra cū ex Cæsare, tum Plutarcho didicimus) signa ex metu dimiserant. Vbi notandum boni, ac circumspecti imperatoris non tantum esse, ut bene meritos honoribus, ac premio afficiat (sicuti paulò superius Scænam) uerum etiam ut male meritos ignominia notet, ac puniat. Sic namq; fit, ut ignaui excitantur, & boni alacriores reddantur ad pugnam in posterum committendam.

Exercitui quidem omni tantus incessit ex incommodo dolor &c.) Appianus hoc amplius addit, quod solito plus contra semetipsos incanduerint, ita ut inopinata mutatione conuersi, more patrio decimam ipsorum partem à Cæsare mulctari peterent. Cum superioris etiam ordinis nonnulli, utpote centuriones, & tribuni militum.

Conclamari iussit.) id est, ut conclamaretur, suple uasa militari more. Quid autem hoc sit, supra lib. i. bellorū Ciuiliū enarrauimus. Veteribus suis in castris contra

Asparagum &c.) Supra in hoc libro Cæsar refert se castra statua ad Apsum flumē habuisse, & Pompeiū quoq; sed hunc inde digressum omnibus copijs ad Asparagum Dyrrhachianorum peruenisse, atq; ibi idoneo loco castra posuisse, posteaquā audiuerat Cæsarem Antonio coniunctum

iunctum esse. Vnde iam facile colligitur uetera Cæsaris castra contra Pompeij sita fuisse. Propinquitate superiorum castrorum.)supplendum ad Dyrrhachium fixorum.

Cæsari ad saucios deponendos, locios confirmandos.) Causas aliquot reddit, propter quas Apolloniam cum exercitu festinauerit. Timensq; Domitio.)scilicet Calpurnio, quem cum legionibus duabus undecima, & duodecima, & equitibus quingentis in Macedoniam proficisci iusserat. Vterq; eorum celeritati studebat, ut suis esset

auxilio.) Cæsar uidelicet Domitio, & Pompeius Scipioni.

Sed Cæsarem Apollonia directo itinere auerterat.)suple quò minus rectà ex castris Dyrrhachianis in Macedoniam eontenderet: de qua re decimam Europæ pieturam apud Ptolemæum consulito. Cur autem per istas ambages in Macedoniam Cæsar profectus sit, ipse paulò ante nonnullas causas reddidit. Per Candauiam.)id est, monteis Candauiae regionis, de quibus antea Plinium allegauimus. Heracleam Senticam.)scilicet quæ ad Strimonem fluuium sita est. Nam altera ad Erigonis fluenta in eadem Macedonia est: de quibus legitur Volaterranum lib. 8. Geographiæ in Macedonia descriptione.

Hæc.)suple inflata Pompeij scripta. Vt pluribus dimissis itineribus.) Vide num rectius dimissi legatur Statim namq; sequitur, iter conficere possent suple dimissi.

Larissam.)suple Thessaliæ urbem, unde Achilles oriundus fuit, & Larissæus à Virgilio uocatur. Iamq; inter se palam de præmijs.) Plutarchus in Pompeio addit, Pompeianos quosdam adeò nihil de summa rerum potièda post prælium Dyrrhachianū dubitasse: ut seruos alij, amicosq;

Romam

Romam destinarent ad domos iuxta forum conducendas
ueluti confestim magistratus inituri. Voluntarios etiam
multos Lesbum ad Corneliā nauigasse dicit, nuntiatus
ros bellū finem habere. Iam de sacerdotio Cæsaris.)

Sallustius in Catilinario refert Iulium Cæsarem, & Q.
Catulum Pontificatus competitores fuisse, sed hunc ab
illo superatum suffragiis. De Pontificum autem officio ui
deto Fenestellam. Scipio affinitate Pompeij confide

ret &c.) Plutarchus in Pompeio narrat, Corneliā Me
telli Scipionis filiam à Pompeio in uxorem esse ductam.
Vnde colligitur Scipionem Pompeij socerum fuisse.

Et L. Domitius in concilio dixit, &c.) Etiam iste locus
misere corruptus est in Basiliensi, Lugdunensi, & Vene
tiano libro: sic namq; secundum Florentinam æditionem
rectius legitur: placere sibi, bello confecto, ternas tabellas
dari ad iudicandum de ijs, qui ordinis essent senatorij, bello
loq; unā cum ipsis nō interfuissent, &c. Quod autem duas
istas particulas de, & non, in alijs codicibus desideratas
ex Beroaldi lectione addendas censeo, Plutarchi locus in
Pompeio me cōmonefacit: ubi scribitur, omnes patres con
scriptos ipsum sequi iussos, dum Roma discederet, qui uero
illic remansisset eum pro hoste habendum. Id quod cum
præsenti lectione imprimis facit. Cæterum quid sibi tres
tabellæ uelint (quarum L. Domitius meminit) ex prioribus
Budæi in Pandectas annotationibus liquet, ubi asse
rit hunc ueteribus Romanis morem in iudicijs fuisse: ut iu
dices sententiam suam in tabellis scribentes in urnam mit
terent, ita ut alter alterius, & omnes omnium sententiam
ignorarent. Idem in posterioribus annotationibus, eundē
morem

morem adhuc planius explanat in hæc uerba. Olim etiam duæ tabellæ dabantur à prætore iudicibus, in quibus sententiam suam scriberent: aut enim reum planè absoluere, aut planè damnare oportebat. Deinde locum Suetonij in in Augusto adducit (qui sanè multum ad hunc Cæsaris intelligendum ualet) sic inquit. Cum de falso testamento ageretur, omnesq; senatores lege Cornelia tenerentur, nō tantum duas tabulas damnatoriam, & absolutoriam simul cognoscentibus dedit: sed tertiam quoq; qua ignosceretur ijs, quos fraude ad signandum, aut errore inductos constitisset.

Re frumentaria præparata.) suple à Cæsare. Non enim muliò ante dixit, se idoncum segetis locum nactum in agris, quæ propè iam matura erat.

Confirmatisq; militibus.) scilicet ex detrimento, quod ex duobus prælijs ad Dyrrhachium acceperant, ut mox sequitur. Tametsi nanq; plærorumq; animi non muliò post acceptum in duobus prælijs Dyrrhachinis damnum ad pugnandum promptissimi essent: tamen Cæsar (ut in superioribus ipse declarat) militibus perturbatis non satis confidebat, spaciumq; interponendum ut se refocillarent, existimabat.

Superius tamen institutū in equitibus, quod demonstrauimus.) scilicet ante treis pagellas, ubi ait: Cæsare Pompeiano equitatu ipsius agmen carpenti, suos equites ita opposuisse, ut expeditos antesignanos 400 admisceret. Quod sanè institutū Cæsar à Germanis ab ipso deuictis mutuatus esse uidetur. Supra enim sub calcē lib. 1. & à ca. li. 4. de bello Gal. hunc pugnandi morē tanq; propriū Germanis adscribit. Pompeius quia castra in colle habebat.) Appia-

nus Alexandrinus lib. 1. bellorum Ciuium refert Pompeium

peium non longe à Pharsalo Thessaliæ loco iuxta Cæsarem castra locasse ita, ut non ultra triginta stadia inter se uterq; abesset. Tabernaculisq; detensisq;) id est, amotis, ut sit compositum à de, & tendo, & opponatur tendendi uerbo. Quamquam Beroaldus incensis legit, & fortassis emendatius. Sicut semper depoposcimus.) nec hoc loco regula Grammaticorū saluari potest, quando docent, compositorum uerborum præterita non geminari.

Suorum omniū hortatu, prælio decertare statuerat.) Plutarchus in Pompeij uita recenset, cum non nisi suorum dictarijs, & improbis instigationibus motū: ut omissa optima sua bellandi ratione, pugnam indipisceretur ac extremam belli aleam experiretur. Quum enim (inquit) uideret Cæsarem exercitatissimis militibus præditum, & summa annonæ penuria laborare, se uerò inexercitato exercitu laborum insueto, & summa rerū copia abundare: multò satius esse decernebat, hostem cunctando uincere, quàm incertam Martis aleam in conferendis manibus experiri.

Simul denuntiavit.) suple equitibus. Reliquorum utpote peditum. Siquidem Pompeius (ut Cæsar modò retulit) suis pollicitus erat, strenua, & gnaua equitum opera futurum esse, ut reliqua exercitus pars sine puluere, ac uulnere uictoria potiretur. Multos autumnī pestilentia in Italia consumpsit &c.) Hæc Labieni dicta uera esse Cæsar ipse supra ab exordio lib. huius in hæc uerba comprobatur. Atq; eæ copię ipsæ hoc infrequentiores imponuntur, quod multi Gallicis tot bellis defecerant, longumq; iter ex Hispania magnum numerum diminuerat, & grauis autumnus in Apulia, circumq; Brundisiū exjaluberrimis Gallicæ,

lie, & Hispaniæ regionibus omnem exercitum ualetudine tentauerat. Multi sunt relictæ in continente.) Hoc nimirum tum factum est, quæ Cæsar è Brundusio in Grætiæ traiecit, & deinde quosdam tardius subsecutos in itinere Italico transportandos curauit. Illic namq; multos ab eo defecisse, & in continenti remansisse. hinc uero simile uidetur: quod (ut Plutarchus in Cæsaris uita author est) etiam ij, qui secundo ipsius commeatu transportati sunt, Cæsarem diris inter nauigandum deuouerunt. Cæsar superius institutum seruans &c.) Cæsar ipse supra lib. 1. de bello Gallico se legioni decimæ multum indulgisse: & propter singularem eius uirtutem, ac fidem ea maxime confisum esse commonstrat. Ipse contra Pompeium constitit.)suple in cornu sinistro. Modò enim dixit, Pompeium apud suos in sinistro cornu constitisse. Vexillo signum daturum &c.) De hoc signo supra lib. 2. de bello Gallico diximus. Porro uexillum diminutiuum est à uelum teste Prisciano Grammatico nobilissimo. Tuba signum dat.) id est, classicum cani iubet, hoc est, ad arma, & ad pugnandum uocat. Primum pilum duxerat.) id est, centurio primi pili fuerat, aquilamq; gestauerat. De quo in superioribus ex Vegetio locum allegauimus. Signa undiq; cōcinerent.) scilicet semiuocalia, quæ per tubam, cornu, aut buccinam dantur: De quibus antea Vegetium lib. 3. cap. 5. citauimus. Dato signo.) scilicet concurrendi per uexillum, sicuti antea constituerat. Eodem tempore equites à sinistro cornu &c.) Non ita multò ante Cæsar causam reddidit. Cur Pompeius equites, sagittarios, ac funditores in sinistro cornu statuerit: nimirum quod

rius impeditis ripis dextrum cornu muniret. A late-
 re aperto.) Hoc est, quod Pompeius suis ante pugnam præ-
 dixerat. Quam instituerat.) scilicet in hoc, ut Pompe-
 iano equitatu opponeret. Infestisq; signis.) Lau. Val-
 la lib. elegantiarum 4. cap. 293. hanc esse differentiam in-
 ter uocem infensus, & infestus esse tradit: ut illa uehemen-
 ter iratum, & odium gerentem, hæc uero uehementer mo-
 lestum, atq; in aduersum hostem uadentem uirum signifi-
 cet. Inde q; infestare incursibus crebris molestia afficere,
 & signa infesta, quæ in aduersum tendunt, hoc est, uexilla
 in hostem tendentia ut molestiam inferant, dici. Sine
 præsidio.) suple equitum interfecti sunt. Quorum cædem
 Lucanus lib. 7. in hæc uerba depingit.

Vt primum sonipes transfixus pectora ferro,
 In caput effusi calcauit membra regentis:
 Omnis eques cessit campis, glomerataq; pubes
 In sua conuersis præceps ruit agmine frenis.
 Perdidit inde modum cædes, ac nulla secuta est
 Pugna: sed hinc iugulis, hinc ferro bella geruntur.
 Nec ualet hæc acies tantum prosternere, quantum
 Inde perire potest.

Cohortes.) suplendum Cæsareanæ ex quarta acie, quæ
 ex reliquis trebus collecta erat. Cui maximè cōfidebat, ut
 pote qui ante pugnam inita iactasset, equitatus sui opera fu-
 turū esse, ut Cæsaris exercitus pelleretur antea q̄ ullū te-
 lū à Cæsareanis in hostes mitti posset. Cū uero dicit, atq;
 eam partem, etiam Cilicensem, atq; Hispanicam legionem
 innuere uidetur. Siquidem Pompeius (ut Cesar paulo su-
 perius meminit) has tanquàm firmissimas in dextro col-
 locauerat

locauerat cornu. Ad prætoriam portam posuerat.) Vegetius lib. 1. cap. 13. huius portæ situm in hæc uerba describit. Porta, quæ appellatur Prætoria aut orientem spectare debet, aut illum locum, qui ad hosteis respicit: aut si iter agitur, illam partem debet attendere, ad quam est perfecturus exercitus. In castris Pompeij uidere licuit triclinia strata, magnū argenti pondus expositum &c.) Maximā luxuriam, fastū, superbiam, insolentiā, & oscitantiā in Pompeianis castris uiguisse demonstrat. Talis omnino facies castrorū Dornachensium fuit apud aduersarios nostros, dum à nato Christo numeraretur annus 1499: in cuius exitu ego natus sum. Quemadmodum enim Pompeiani magna securitate nō nisi de honoribus, & uoluptatibus suis cogitabant, & de hostibus uincendis nulla cogitatio erat: sic & nostri aduersarij crepidati in tentorio obambulabāt, & se argenteis, & aureis crateribus, ac pateris proluiebant, donec nostri complureis eorum in castris suis oppresserunt. Porro (ut ad institutum redeamus) per argenti pondus, argenteorum uasorū uim κατὰ πρῶτον μίαν intellege, ut materia pro materiato sumatur. Id quod ex Plutarchi descriptione, quæ sic habet, facile liquet. Castris direptis, hostium ignorantiam, leuitatemq; admirari fuit. Omne enim contubernium myrto coronabatur, omne stratum floribus plenum, mensæ uasis graues, crateres uino undiq; spumantes: apparatus, ornatusq; litantiū, ac festa ducentiū magis is erat, quàm uirorū ad certamen se præparantiū. Hæc ille. Vnde aut tantam luxuriæ materiā exceperint Pōpeiiani, Luc. in paulò ante citato li. & multis, & elegantibus uersibus prosequitur. Quos qui, uolet, legat.

Detraētis insignibus imperatorijs .) ut paludamento
 de quo idem Plutarchus in Cæsaris uita. Querens
 tantum se opinionem fefellisse, ut à quo genere hominum
 uictoriam expectasset.) nempe ab equitibus, qui (ut supra
 scribit Cæsar) Pompeio confirmauerant, se Cæsaris exer-
 citum dissipaturos antequàm acies utrunq; inter se cōcur-
 rerent. At hi tandem pollicitis suis parū stantes, fugæ inia-
 tium fecerunt: cohortibus Cæsareanis ex quarta acie for-
 titer rem gerentibus. Montem opere circummunire.)
 sic enim pro circumuenire Beroaldina recognitio legen-
 dum monet. Quia uerò supra dixerat, eos, qui uallo Pomo-
 peiano constiterant ducibus centurionibus, & tribunis, in
 altissimos montes fugisse, qui ad castra Pompeiana pera-
 tingebant: ideo nunc ostendit, quo pacto eos Cæsar illinc
 deiecerit, & sibi uictoriā è manibus labi non siuerit. Quod
 si Pompeius antea post duo prælia ad Dyrrhachium com-
 missa fecisset, ipso Cæsare hoste pronuntiante, uictor illo
 die euasisset. Et pauca apud eos de lenitate sua &c.)
 Salustius in Catilinario bello, Catonis ingenium cum Cæ-
 saris conferens, ait: hunc mansuetudine, & misericordia
 clarum esse factum. D. Lelius.) scilicet quem ab exor-
 dio istius libri unā cū C. Triario Asiaticis nauibus à Pomo-
 peio præfectū esse scribit. Cassius cū classe Syrorū.)
 suple quibus à Pompeio præfectus erat. Vibone.) scilia-
 cet Italiæ oppido, quod (Mela li. 2. testante) olim Hippo di-
 cebatur. Ad Messanā.) suple Siciliæ urbem. Amphipoli.)
 suple in Maced. oppido, ut author est Pli. li. 4. ca. 10.
 Ipse.) suple Pompeius ad ancoram una nocte constia-
 eit.) id est in navi ad ancoram ligata. Et Mytilenas
 paucis

paucis diebus uenit.) scilicet in Lesbi insulae clarissimam urbem, ut testatur Mela li. 2. & Pli. li. 5. ca. 31. Porro Lucan. lib. 8. hanc causam Pompeio fuisse dicit, ut Mitylenas adiret: quod ante Pharsalicum praelium, Corneliam uxorem suam illic deposuisset, ut à bellorum tumultibus tuta esset. Idemque Lucanus testatur, Mitylenaeos maximis precibus à Pompeio contendisse, ut uel unam noctem apud ipsos maneret: insuperque omnes facultates, & uires suas ei obtulisse: ita ut uel soli Mitylenaei Pompeium uictum non deseruerint. Antiochenium.) aut populorum Antiochenae in Syria regionis, uel oppidi eiusdem regionis authore Plinio lib. 5. cap. 51. Qui superiori anno consul fuerat.) de quo uide caput istius libri. Rhodi.) scilicet quae Lytiae insula est, scribente Mela li. 2. Deposito adeunda Syriae consilio &c.) Lucanus in ante citato libro asserit, Pompeium constituisse se orientalibus hominibus (ut Partis, & Medis) credere, & isthinc noua auxilia contra Caesarem comparare: sed Lentuli consulis sententia in concilio uictum, iter ad Ptolemaeum Aegypti regem instituisse. Tantum ille. Caeterum per pecuniam societatis nimirum eam intelligit Caesar, quam Syri ex societatis iure de publico pendebant. Nam statim sequitur etiam à priuatis quibusdam pecuniam esse sumptam à Pompeio. Pelusium peruenit.) scilicet oppidum, quod (teste Pomponio Mela) ipsas Arabiae oras secatur. Quos ex eius.) supple Pompeii exercitu acceptos Gabinus Alexandriam traduxerat &c.) Appianus lib. 5. de ciuilibus Ro. bellis ait, Pompeio Syriam Romanis uendicante, & Scaurum praetorem in ea statuente, à senatu post Scaurum, Gabinium

prætores institutū esse, illumq; Alexandrinis bellum intulisse.

Quod bello prædonum apud eum ordinem duxerat.) Per prædones piratas intelligit, à quibus mare Pompeius prius repugnauerat, quàm Mithridatem Ponti regem debellauit. De quo lege Plutarchum, & Appianū. Quod uero ait Septimium duxisse ordinem sub Pompeio duce: ex eodem Plutarcho discimus, tribunum militum illius fuisse. Ibi ab Achilla, & Septimio interficitur.)

quibus modis Pompeius interfectus sit, Plutarchus, Appianus, & Lucanus copiosius describunt. Cæsar quum in Asiam uenisset &c.) nimirum Pompeij insequendi causa Cæsar in Asiam concesserat. Sic enim Appianus lib. 2. bellorum Ciuium scribit. Tertia die Orientem uersus castra mouit Cæsar, fidem Pompeianæ persecutus fugæ.

Ita duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ &c.) Supra enim in hoc eodē libro Scipionē Ephesiæ Dianæ templum expilare conantem à se prohibitū esse cōmonstrat. Item constabat Elide.) Prodigia, quæ sub Pharsalicæ pugnae tempus ædita sunt enumerat. De quibus legito Lucanum lib. 7. Plutarchum, & Appianum, qui pluribus hanc rem describunt. Porro Elis oppidum Elidis regionis Grætiæ est, authore Mela lib. 2. & Strabone lib. 8. Ptolemaide.) Ptolemais, Pergamus, & Tralles Asiæ urbes sunt. Porro Græca uox ἀδύρῳ secretum, & penetrale sacrum dicitur ἀπὸ τῆς ἀπριουανδὶ particula, καὶ ἀδύμι, id est, non ingredior, seu subeo. Propter necessitudines regni &c.) Ptolemæi nanq; pater per Pompeium regno suo pristino restitutus erat. Reliquasq; eius loci opportunitates.) Quippe quod finitima regio, principatu ingenti prædita, felix præterea, nauibus, frumento, pecunijsq; potens esset.

Quod

Quod fasces anteferrentur.) suple Cæsari, utpote cōsuli. Cum P. enim Seruilio consul creatus erat, ut ipse à capite huius libri testatur. Porro (si Fenestellæ credimus) duodecim numero lictores consulem antecedeabant: qui cum fascibus uirgarū securim præferebant. Ipse enim necessario Etesijs tenebatur &c.) Cæsar disertis uerbis ait: Etesias uentos ab Alexandria nauigantibus aduersos esse. Etenim Cicero lib. 2. de natura deorum, uentos illos admodum salubres & nauigantibus cōmodos esse dicit: quippe quorum flatu nimij temperetur calores, & à quibus etiam maritimi cursus celeres ac certi dirigantur. Cui & Strabo lib. 17. assentitur dicens: Etesias Alexandrinis ineunte æstate à borealibus partibus, & pelago ita spirare, ut æstatem optimè transigere queant. Hactenus illi de Etesiarum effectu. Quo aut anni tempore ijdē oriantur, ex Aulo Gelio & Plinio didicerimus. Ille namq; lib. 2. cap. 22. ait eos certo anni tēpore (Eamq; ob causam οἱ ἑτησίαι ἀπὸ τῆς ἔτους id est, anno nomen sortiti sunt) quando uidelicet canis exoritur, ex alia, atq; alia cœli parte spirare. Hic uero li. 2. ca. 49. illi cōsentiēs, asserit, bi duo post canis exortū aquilones cōtinuis quadraginta diebus perflare, quos Etesias, inquit uocāt: mollireq; creditur eos Solis uapor geminatus ardore syderis. Et paulo inferius in eodē capite, Etesia, inq; noctu desinunt flare, & à tertia diei hora oriuntur. In Hispania, & Asia ab oriente est eorū flatus. In Ponto ab Aquilone. Reliquis in partibus à Meridie. Tantum illi. Ex quorū posteriore, & Africa tabula apud Ptol. nūc facile coniūci potest, cur nam Alexandria nauiganteis, Etesias uentos diuersos habeāt. Quū enim Alexandria Aegypti

metropolis partim uersus occasum Solis, partim contra aquilonem sita sit: siue quis in Hispaniam, & Asiam (quo haud dubie Cæsar ipse nauigaturus fuerat, si secundos nauis esset uentos) siue in Pontum regionem, siue in parteis meridionaleis nauigio aliquis ueheretur: Etesijs Flanti-
bus, cum iisdem luctandum erat. Vt in ærario pone-

rètur.) Obseruabis apud uetustos Romanos in more fuisse, publica instrumenta, & diplomata in ærario unà cum thesauris conseruare: quum apud nos in archiuis, & cameris, hoc est testudinibus, alijs cōseruentur. Alteræ eodem exemplo &c.) Annotabis & hoc, quod Valla recte docuerit exemplum etiam pro exemplari (quam copiam uulgus scribarum nunc uocat) apud probatos authores usurpari.

Pro communi amico.) id est, pro ut communis amicus cum regis Ptolemæi, tum sororis eius erat. Nam quum pater eorum rex, & amicus à populo Romano uocaretur, & Cæsar eiusdem populi consulem ageret: consentaneum est, illum utriusq; communem amicum fuisse. Subito exercitus regius &c.) Belli Alexandrini semina describere incipit. Per quos.) alij melius per suos legunt.

Hæ constabant ex Gabinianis militibus &c.) Plutarchus in Antonij uita refert Ptolemæi precibus Gabinium adductum, ut exercitum, quem in Syria habebat, in Aegyptum traduceret. Cuius rei paulò superius quoq; sed ex Apiano, & paulò aliter meminimus. Atq; licentiæ uenerant &c.) Strabo lib. 17. tradit Alexandriam duobus maribus allui, uno à septentrione, quod Aegyptium dicitur: altero à meridie, quod Mariæ lacus, & Maræotis appellatur. Hinc procul dubio factum est, ut ex omnium res-

rum copia, luxus, ingluuies, ac totius uitæ licentia orta sit qua & Gabiniani milites ex diutino commertio iam infestati erant. Nec Gabinianis solummodo hoc accidit, quin etiam mercenarijs Nechaonis regis Aegyptiaci militibus id multò ante acciderat. Quo fit ut ijdē appositissima translatione, uitulū saginati à propheta uocentur. Ille.) suple Achilles. Hi. uidelicet Cæsareani. Sed rem obtinuit Cæsar, omneisq; eas naucis, & reliquas, quæ erant in naualibus incēdit &c.) Paulus Orosius lib. 6. ca. 15. refert nauium istarum incendio urbis partem flaminis correptā, quadragintaq; librorū millia proximis forte ædibus condita exusta esse. Pharus est in insula turris &c.)

Strabo hanc turrim in præcitato loco ad hunc describit modum: Ipsumq; insulæ promontorium est petra quædam mari circumdata, quæ turrim habet multis tabulatis excelsum, & albo lapide mirifice extructam, eodem nomine, quo insula. Eam Sostratus Gnidijs regum amicus posuit ob nauigantium salutem &c. De quo uide Lucianum in ratione com. historia: & Herodianum ab initio lib. 4. Hic namq; ædificij forma in similitudine graphica Phari cuius slibet (appellatiuū enim non proprium nomen) describit.

In mare iactis molibus &c.) Idem Strabo paulo post precedentia, has moles ita describit: Agger autem est pons quidam à cōtinente in insulam, ad occidentalem eius partem porrectus, duos tantum aditus relinquens in Eunosti portū, atq; ipsos ponte iunctos: quod opus non modò pons erat in insulam, sed etiam aquæ ductus quū habitaretur.

IN AVLI HIRTII AVT OPII
LIBRVM III DE BELLO

Alexandrino Argumentum Io.
annis Rhellicani.

Primum Cæsaris auxilia describuntur. Dein Alexandrinorum ædificiorum structura, & totius Alexandriæ status. Tertiò, prælium nauale, ex quo Alexandrini tandem inferiores discesserunt. Quartiò, pugna cum Pharitis facta, ac eorundem fuga. Quintò, Alexandrina legatio, eiusdè, ac regis Ptolemæi fallax oratio. Sextò, regis interitus, Alexandriæ, adeoq; totius Aegypti deditio. Septimò, Res Asiaticæ describuntur, quo pacto Pharnaces rex Domitianum Cæsaris legatum prælio superauerit. Octauò, res Illyricæ. Nonò, res Hispanæ, ubi mira Cassij Longini insolentia, & auaritia depingitur. Decimò, quum Cæsar Asiæ prouintias ab externo hoste tutas reddidisset, quo modo easdem ab intestinis dissensionibus liberauerit. Postremò, res Ponticæ, ubi & Cæsaris uictoria de Pharnace describitur.

EIVSDEM IO. RHELLI

CANI IN EVNDEM LI

BRVM DE BELLO ALEXAN

drino Annotationes.

B R E G E Nabatæorum Mala
cho.) Plinius lib. 6. ca. 8. & Strabo
lib. 16. asserunt Nabatæos popu
los Arabibus uicinos esse. Ac
sine materia.) id est, ligno, unde
prius in Cæsare materiari pro li
gnari habuimus. Tecta q̃ sunt
rudere.) sup̃lendu nouo. Teste nanq̃ Vitruuio li. 7. de Ar
chitectura cap. 1. & Francisco Mario Grapaldo, materia
pauimenti saxa scilicet contusa, siue testæ fractæ, & glarea
cum calce rudus nouū uocatur. Nam & disrupti pauimen
ti postea rudus uetus nuncupatur: Plinius, Complanatæ
erant uetere rudere uiæ. De nouo Vitruuius architectus:
Tunc super stratum duces rudus, hoc est saxa contusa du
abus partibus, & una calcis temperatæ constitues. Vnde
rudetū plenum rudere locum dicimus, & erudare rudera
asportare. Quarū alterius rei copiā exiguā.) Ex sequen
tibus intelligi potest, Cæsare per alterius rei tenuē copiam
aquā innuere. Paulò enim inferius inquit, nullum omnino
Alexandriæ fontē fuisse: & partē fluminis Nili in ea urbis
parte extitisse, quā aduersarij obtinebant. Quodq̃ utrūq̃
palus large præbere poterat.) Hanc paludem modò ipse
Hirtius à meridie angustissimā oppidi partē efficere dixit
& nos

& nos ad finem superioris lib. locum ex Strabone allegauimus, ubi hanc paludem Mariæ lacum, uel Maræotim appellare uidetur. Vrbs fertilissima &c.) Locus iste exigere uidetur, ut oppidi istius primordia, situm, & fertilitatem ex bonis indicemus authoribus. Quod ergo Curtius lib. 4. de gestis Alexandri Magni refert, ab illo muris ambitum destinatum quicquid loci est inter paludem, & mare, circumter octoginta stadia. Plinius uero lib. 5. ca. 10. illud ad hunc modum describit: Sed iure laudetur in litore Aegyptij maris Alexandria à Magno Alexandro condita in Africæ parte, ab ostio Canopico M. P. iuxta Maræotim lacum. Meritatus est eam Dinocrates architectus pluribus modis memorabili ingenio, quindecim millium passuum laxitate inserta ad effigiem Macedonicæ chlamydis, orbe gyrato, laciniosam dextra, leuamque, anguloso procursu, iam tum tamen quinta situs parte regi dicata. Hæc illi de urbis conditore, & situ. Strabo autem lib. 17. eius positum & ubertatem ita describit: Quum Alexander eò uenisset, loci opportunitas re perspecta, statuit urbem ad portam collocare. Opulentia, quæ postmodum secuta est, signum referunt, quod in fabricæ designatione contigit. Nam quum architecti ambitus lineam gypso designarent, & aduentante rege terra defecisset qui farinam operarijs dispensabant, partem illis præbuere, qua uias in plures diuiserunt: atque id (ut mihi uidetur) in bonum omen acceptum est. Opportunitas quidem multiplex est. Nam duo maria locum undique alluunt, alterum à Septentrione, quod Aegyptium dicitur: alterum à meridie, quod Mariæ lacus, & Maræotis appellatur. Hunc Nilus multis fossis tum è superioribus partibus, tum è lateribus

aeribus adauget: per quæ multò plura importantur, quàm
 è mari. Quare portus qui in lacu est, ditior est maritimo.
 Quæ hac exportantur ex Alexandria plura sunt, quàm
 quæ importantur. Quod qui Alexandriae fuit, & diæ ara-
 chiam exercuit, probè tenet: cum onerarias naues uiderit,
 & uenientes, & recedentes quantò grauiores, ac leuiiores
 ultrò, citròq; nauigent: ac diuitias, quæ ex utraq; parte &
 in maris, & in lacus portum aduehuntur. Propter
 anni tempus.) suple hybernum. uero nanq; simile est, plæ-
 ramq; æstatis partem iam transactam fuisse: quippe quum
 tã diu Pompeius, & Cæsar inter se in Macedonia, & Thes-
 salia pugnassent. Transmarina auxilia.) ut ex Rhodo,
 Syria, Ciliciaq; item Creta: unde nimirum audierant Cæ-
 sarem auxilia postulare. Ut supra demonstratum est.)
 scilicet in calce lib. 3. de bellis civilibus. Natura.) scilicet
 callida. Supra enim Hirtius ait, Alexandrinos ho-
 mines esse ingeniosissimos, & acutissimos. A Parto-
 nio.) scilicet portu, de quo Mela lib. 1. in Cyrenaicæ regio-
 nis descriptione. Ab insula.) suplendum Pharo, de
 qua in fine superioris libri. Atque hætenus Cæsar suos
 consolatus est: nunc uero quando subiungit, fugæ uero &c.
 aliquot rationibus dissuadet, fugam nō esse adornandam.
 Et primum quidem per argumentum à maiori ad minus:
 quod si inquit hostium impetus aduersos uix ex munitioni-
 bus sustinemus, quo pacto fugientes eorum insultum susti-
 neremus? Deinde à Romanorū difficultate, & Alexandri-
 norum facilitate argumenta sumit. Proinde eius consi-
 lij obliuiscerentur &c.) Epilogus dissuasionis. Ut res
 liquis operibus intermissis.) suple munitionibus eius para-
 tis Alex

tis Alexandria, quam Cæsar tenebat. Cumq; ad eum locum accessisset, qui appellatur Cherrhonesus.) Quatuor insignes Cherrhonesi à Geographis memorantur Taurica, Cymbrica, Aurea, & Græca illa inter mare Adriaticum, & Creticum sita. At de nulla istarum Hirtius hic mentionem facit. Solus Ptolemæus (quantum ego scio) li. 4. cap. 5. tabula Africæ, magnam Cherrhonesum supra Alexandriam, uersus occasum ponit: de qua nimirum Hirtius hic loquitur. Merito casurum indicabat.) Quod scilicet longius à reliquis nauibus discesserat.

ἱπποβατες epibabates.) Græcis non tantum is dicitur, qui in naui uehitur, & remigat, sed etiam pugnat. Vnde & uerbum ἱπποβατεύω, id est, aggredior. Quo fit, ut quum Hirtius ait, naues omnibus epibatis nudatas, simul cum remigibus etiam propugnatores innuat. Sed scientia classiariorum.) suple Rhodiensium, quos modo Hirtius tanta nauigandi scientia, ac uirtute in pugnando fuisse commemorat, ut in nauali illo prælio totum onus sustinere non recusarent. Quibus, & superioribus locis.) id est, à quibus scilicet classiarijs Cæsareanis subleuebantur, scilicet Alexandrini locis superioribus, id est, eminentioribus. Vt uix ædifijs defendi possent.) Pro uix. scribendum est ex. Omnibus ostijs Nili.) Quorū (testante Plinio lib. 5. ca. 10.) septem sunt. Et in portu periclitati remigio.) id est, remigando periculum facientes. In fronte collogant 22.) id est, in dextro, ac sinistro cornu, quorum utrunq; frons μεταφορικῶς appellatur ab Aeliano de struendis aciebus, ubi sic inquit. Phalanx seorsum in primas, summāsq; partes duos à fronte per totam sui altitudinem

mem secatur: quarū altera cornu dextrum, & caput uocatur, altera cornu læuū, & pes dicitur, & cætera. Cum malleolis.) Qualia instrumēta muralia malleoli sint cum ex Vegetio, tum ex Ammiano Marcellino doceri possumus: quorū ille li. 4. ca. 18. sic ait: Malleoli uelut sagittæ, & ubi adhæserint (quia ardentes sunt) uniuersa conflagent. Hic uero li. 23. in hæc uerba. Malleoli teli genus figuratur hac specie, sagitta est cannea inter spiculū, & arundinem multifido ferro coagmētata: quæ in muliebris colī formā, quo uertuntur lintea stamina, cōcauatur uenter subtiliter, & plurifariā patens, atq; in alueo ipso ignē cum aliquo suscipit alimento. Et emissa lentius arcu inualido ignitur, icū enim rapido reextinguitur, si hæserit usquā, tenaciter cremat, & in quæq; conspersa acrior: excitat æstus incendiōrū, nec remedio ullo quā superiacō puluere consopitur. Partem esse Alexandriæ dimidiam Africæ.) Pomponius Mela li. 1. ait eam in maris Aegyptiaci littore sitam, & Africæ conterminā esse. Vnde colligitur Alexandriam dimidia ex parte ad Asiaticam oram, & altera medietate ad Africam pertinere. Siquidem Asiæ prima pars Aegyptus est, ut idem Mela tradit, Qua de re; Africæ tabulam consulito. Detergerentur.) id est, amouerentur aut reprimuntur ut supra lib. 1. de bello Ciuili. Discessum ab arte est.) scilicet regendarum nauū. Neq; mari effugiū dabatur uictis.) uidelicet quod plures essent hostes, q̄ amici. Omniaq; uictoribus.) suple Cesareanis erant futura in incerto, scilicet propter Alexandrinorum perfidiam. Etenim Hirtius ipse supra ab initio istius lib. testatur, eos esse genus hominum ad proditiōem natum.

Perpaucos

Perpaucos.) scilicet Cæsareanos, decertare de summa
 suple rei, ac salute omnium. Hoc inde fortassis eueniebat,
 quod uiderent cum gloriam, tum uictoriæ commodum nō
 ad singulos, sed ad unū Cæsarem peruenire. Adhæc quod
 non pro patria, sed aliena, & externa terra, & regno ada-
 piscendo decertarent. Quum è contra Alexandrinorum
 quisq; pro focis, & aris, liberis, & uxoribus suis pugnaret.

Quibus pro se facultas pugnandi non fuisset.) nimirū
 quod remigando armis decertare non possent. Mariis
 timis, nauticisq;.) suple Alexandrinis. Hac enim in re ada-
 modum solertes fuisse & loci situs, & Hirtius supra osten-
 dit. Vt insulam, molemq;.) de quibus superius partim
 ad finem lib. 3. de bello Ciuili: partim in hoc libro quædam
 annotauimus. Et illam.) suple to insulam. Alteram
 insulæ.) scilicet Phari partem, quæ adhuc ab hostibus tene-
 batur. Etenim quando sub calcem superioris libri Cæsar
 scribit, Pharū à se occupatam: uero simile est alteram in-
 sulæ partem, eiusdem Cæsaris præsidio munitam fuisse, al-
 teram uerò ab hostibus obtentam. Id quod & insequentia
 declarant uerba, ubi Pharitas oppugnatos fugam dedisse,
 atq; à portu pulsos esse meminit. Et scienter angustias
 loci tuebantur.) Has nimirum angustias innuit, quas Cæ-
 sar in ipso calce superioris libri ita describit, ut angustum
 iter uocet, quod à superioribus regionibus insulæ Phari, in
 longitudinem passuum nongentorum moles in salum ias-
 tæ efficiant. Ad pontem, qui propior erat Pharo.)
 Cæsar quoq; in modò allegato loco ait, Pharium insulam
 ponte cum oppido nimirum Alexandria coniungi. Itaq;
 Hirtius hic refert Cæsarem in ea pontis parte prædiū pos-
 uisse.

fuisse, quæ Pharo propior erat. Iamq; eos, qui præsidio eū locum tenebant, eum locum suple pontem, hoc est, partem pontis, quæ Alexandria magis erat affinis. Et cohortium trium instar.) id est, circiter tres, quæ locutio Latinis (quantum ego iudicare possum) infrequens est.

Quorum altero opere effecto.) uidelicet pontis fornice lapidibus oppleto. Altero.) scilicet ut pons aduersum hostes præuallaretur. Ad incendia onerariarum.)

suple Romanarū. Paulò enim superius meminit Hirtius magnum numerum minorum nauigiorum, & scapharum cum malleolis, ignibusq; ab Alexandrinis contra Romanos instructum esse. Simul qui in nauibus longis re-

manserant.) suple Alexandrini. Modò enim ait, quosdam ex eis nauibus egressos: & paulò superius scaphis, nauibusq; longis quinq; loci angustias scienter ab eisdem defensas esse commemorat. Milites nostri cohortium trium

qui in ponte &c.) Paulò superius inquit Hirtius circiter treis cohortes à Cæsare in terram expositas fuisse. Vnde Hirtiū hic de iisdem loqui puto. Munitionem in pontem institutam reliquerunt.) Non ita multò antè Hirtius commemorat, castellum ad pontem, qui Pharo propior erat, à Cæsare munitum, atq; inib præsidium esse positum.

In operibus hostium.) Specubus uidelicet, à Ganymede Arsinoës nutritio interseptis, atq; omnibus urbis partibus exclusis, quæ ab ipso tenebantur: ut aquæ magnam uim ex mari rotis, ac machinationibus exprimere posset.

Manum compræhendi multum operibus, & ardentibus studiis militū.) Locus iste in omnibus exemplaribus (quæ mihi uidere cōtiguit) corruptissimus est. Sic enim (ut modo

uerba apposui) Vuolffianum, Aldinum & Gryphianum
 adiecta stellula legit. Solus Beroaldi codex absq; ullo aste-
 risco ita, sed aquæ hianter: & erumpentibus Alexandrinis
 manibus comprahendendi multum operibus, & ardentibus
 studiis militum &c. Quæ sanè uerba Delio natatore
 opus haberent, non Rhellicano in huiusmodi uoraginibus,
 ac uorticibus natandi imperitissimo. Puellæ fidutiario
 regno.) Puellæ suplendum Arsinoës, fidutiario regno,
 quod scilicet certis haud dubie conditionibus à Ganyme-
 de aliquandiu puellæ creditum erat, ut reposcenti restitue-
 ret. Quæ de re supra quoq; nonnihil annotauimus lib. 5.
 de bello Gallico. Quod si quo facto sentirent ea, quæ
 postulabant.) id est, si uerba cum animo consentirent, hoc
 fructus Cæsar inde se reportaturum sperabat, ut rex di-
 missus, in fide ipsius permaneret. Sin uerò sui similes esse
 pergerent Alexandrini, dolum quoq; eorum sibi magno
 emolumento futurum confidebat: quippe quod non am-
 plius contra hominum colluiem, ac fecem bellum gestu-
 rus esset, sed aduersus regium exercitum. Atq; ita Hirtius
 Cæsarem dilemmate, hoc est, bicipiti argumento in con-
 sultatione usum esse commonstrat: ut utrocunq; res cade-
 ret, rectè sibi consuluisse uideretur. Vt ex carceribus
 in liberum cursum emissus.) μεταφωρά sumpta est à carce-
 ribus, id est, septis, unde equi ad currendum mittebantur
 apud Romanos ueteres. Eludentibusq; militibus.)
 scilicet Romanis. Ad Canopum.) scilicet insulam Aeg-
 ypti, de qua Pomponius Mela lib. 2, ac Plinius li. 5. cap.
 31. De Pelusio in superiori li. diximus. Delta, de qua Mela
 in eodem lib. & Ptolemæus in 3. Africæ tabula.

Cui loco cum appropinquare Mithridatē rex sensisset.)
Quandoquidē Iosephus hanc historiam fusius describens,
ostendit, cuiusnam beneficio Mithridates Alexandrinos
superauerit: eius uerba huc transcribere non incōmodum
est uisum. Sic ergo lib. antiquitatum 14. ca. 16. totum istud
negotium de Mithridatis ingressu in Aegyptum descri-
bit. Post mortem Pompeij, dum Cæsar contra Aegyptum
pugnaret, Antipater Iudæorum potentissimus, mandatis
Hircani obediens, dum per Corycū transiret, & minime
potuisset per Pelusiū uia conficere, sed in Ascalone mora-
reitur: Antipater ei tria millia armatos Iudæos adduxit,
necnon & Arabum nobilissimos auxiliares ei parauit:
& propter eum omnes Syri propēsius Cæsaris parteis ad-
iuuabant. Verum etiam Blicus potentissimus, & Ptole-
mæus filius eius Libanum montem habitantes, cum omni-
bus ciuitatibus eandem pro Cæsare mentem habebant.
Mithridates autem surgens è Syria, quum ad Pelusium
peruenisset, & eum non suscepissent, ciuitatem obsidebat:
cuius maxima uirtute Antipater primus partem muri de-
iecit, & reliquis uiam ingredi ciuitatem parauit & Pelu-
sium quidem ita deuastatur. Antipatrū autem, & Mithri-
datē euntes ad Cæsarem, quum Aegyptij Iudæi transire
prouintiā uetarent, quæ Oniæ dicitur, Antipater eos fle-
xit ad Cæsaris amicitia, principis sacerdotū literas ei ostē-
dens. Quod quū audissent Memphitidem habitātes, simili
modo Mithridatē ad se inuitauerūt. Ad quos quū pfectus
fuiſſet, & ad locū, qui dicitur Delta peruenisset, cōfligit eū
hostibus, circa locum, qui dicitur Iudæorū expeditio. Ha-
bebat aut dextrū cornu Mithridates, laeuū aut Antipater

Sed commisso praelio, inclinatur cornu, quo Mithridates pugnabat: qui periclitatus esset, nisi per ripam fluvij cum suis militibus Antipater currens, devictis iam aduersarijs mortis eum periculo liberasset. Nam victores Aegyptios ad fugam conuertens, & persecutus, castra eorum deuastauit: Mithridatemq; fugientem retinuit. Sed circa

cumuectus eo mari, quod Africae partis &c.) Supra enim ex aliorum sententia Hirtius ait, partem esse Alexandriae dimidiam Africae. Eminus ex ripis praelium impar

inirent.) Caesareanis erat impar eo quod ex locis inferioribus pugnandum illis erat aduersus regios milites, qui in aeditiori loco constituti erant. Modo namq; dixit Hirtius inter castra, ac Caesaris iter, angustum flumen intercessisse, quod altissimis ripis impeditum esset. Brachijsq;

cum opere castrorum coniunxerat &c.) Brachia hic *ταχεινικῶς* pro curuis munitionibus in brachiorum humanorum similitudinem formatis accipi uidentur, ut in illo Virgiliano libro 3. Aen. gemino demittunt brachia muro Turriti scopuli. Quod Donatus ita exponit, cautes sunt in formam brachiorum. Liberum accessum haberi.) scilicet à planitie, quae ex omni parte regiae munitioni subiecta erat. Proximo terrestri itinere.) suple quo ex Pedusio pedestri itinere contenditur. In suam partem oppidi.) scilicet quam ante bellum confectum tenuerat.

Vt quos Ptolemæus testamento scripserat.) nempe ut ex duobus filijs maior, & ex duabus filiabus ea, quae ætate antecedebat, hæres fieret. Nam maiori ex duobus pueris &c.) Eadem Tranquillus in Caesare in hæc scribit uerba addens consilij Caesareanirationem. Regnum, inquit,

Aegypti

Aegypti uictor Cleopatrac, fratriq; eius minori permisit, ueritus prouintiam facere: ne quandoq; uiolentio rem natura praesidem, nouarum rerum materia esset. Dum haec in Aegypto geruntur &c.) Occasionem, & causam belli cum Pharnace gesti describit. Porro Pharnaces Mithridatis illius magni filius, & rex Ponti regionis Asiaticae erat: autoribus Suetonio, & Appiano. Fuit autem (teste Paulo Orosio li. 6. ca. 5.) mire in patre impius. Quum enim Mithridates ira percitus duos filios interfecisset, Pharnaces exercitum in eum mouit, & adeo in patre obsessum inexorabilem se praebuit, ut pater ex altissimis moenis prospectans, exclamauerit: Quoniam Pharnaces, inquit, me mori iubet, uos si estis Diu patrij, precor ut quandoq; & ipse hanc uocem a liberis suis audiat. Comaena conuenerunt.) scilicet Cappodociae oppidum, quod (teste Plinio lib. 7. ca. 3.) Sarus amnis praeterfluit. Id enim esse integrum.) id est, oportuisse Pharnacem ex minore Armenia omnino decedere, si rem integram ad Caesaris aduentum differre uoluisset. Castraq; oppido contulit.) id est, e regione oppidi fixit. Moenibus oppidi suple Nicopolis. At Pontica ex altera parte legio scilicet quae in sinistro cornu erat posita. In Asiam recepit.) scilicet proprie dictam, quae in duas ab Agrippa (teste Pli. lib. 5. ca. 27.) diuisa est partes. Nam alioquin & Cappadotia (per quam Domitius iter fecit) Asiae generaliter dictae regio est. Porro Asia proprie sic uocata terminatur a Septentrione Bithynia: Ab occasu reliqua Propontidis parte, Hellesponto, Aegeo, Cario, Myrtoq; pelago. Qua de re librum 5. Ptolemæi, ca. 2. tabula Asiae prima Paulum Oro-

sum lib. 1: & D. Ioachimum Vadianum, Heluetiae nostrae civitatis in bonis artibus, & literis humanioribus, Theologia denique omnium scientiarum regina Phernicem, ἐν ἑσπερίῳ τῷ τριῶν orbis partium, ubi hoc negotium erudire, copiose, & luculenter tractatur, consule.

Hiadertinorum.) suple Illyridis regionis populorum ab Iadera, nimirum colonia in continente sita sic nominata, auctore Plinio lib. 3. cap. 21.

Cum diuersissima parte orbis terrarum &c.) Ex Thesalia enim Europae parte in Asiam, ac inde Alexandriam usque Caesar Pompeium fugientem persecutus est: ut supra sub finem libro 3. bellorum civilium patet.

Propter Macedoniae propinquitatem &c.) Plinius lib. 4. naturalis historiae, cap. 23. à Lyssso (quod Liburniae oppidum est) Macedoniam incipere refert. Quum ergo Pompeiani se ex fuga in Macedonia collegissent, facilem, & compendiarium aditum in Illyridem habebant. Quod ut rectius intelligas, uide Ptolemæum lib. 3. cap. 13. tabula Europae decima.

Vt Salonam se recipiens.)

De eadem urbe, & colonia sermo haberi uidetur, quam supra Caesar ab exordio 3. lib. bellorum civilium Salonas uocat, & nos isthic ex Melæ sententia eam in Istria (quam Plinius Liburniam uocat) locauimus. Porro quoniam Hirtius paulò ante meminit magnum incommodum à Caesaris in Illyrico acceptum, & hic in itinere Salonam uersus id factum commemorat: uero non dissimile est, Pyreos, Liburnos, ac Istros inter Illyrios recensendos esse.

In agmine.) id est, ita ut aciem instruere nequiret.

Literas

Literas ad Achaïam.) Beroaldinus codex in Achaïa, ad Calenum legit, idq; meo iudicio & rectius, & latinus Nemo nanq; latine uel mediocriter doctus dicit, scribo literas ad Germaniam, uel Italiam.

Epidaurum suple Romanorum coloniam in Liburnia sitam.) De qua Plinius lib. 3. cap. 22.

In angusto mari praelium factum est.) scilicet Illyrico, de quo, Europæ picturam conspicio.

Adnatat ad suum myoparonem.) Budæus in prioribus suis in Pandectas annotationibus piraticum, Brigantinum, seu Galionem hoc nauigij genus nunc uocari testatur. Capit ex eo praelio pentiremem unam &c.)

Duæ istæ uoces pentiremis, triremis κατὰ βαρβαρίαν ξιν compositæ uidentur ἀπὸ πέντε τρισι, & remus: quarum priores Græcæ, posterior autem Latina est. Nam Græcè πέντε τρισι, καὶ τριήρις uocantur. Ideò autem sic dictæ sunt, quod illa quinque remorum ordinibus, hæc uero tribus impelleretur: id quod Virgilius li. 5. Aen. hisce uersibus placuissimum facit.

Ingentemq; Gyas ingenti mole Chimæram

Urbis opus: triplici pubes quam Dardana uersu

Impellunt, terno consurgunt ordine remi. Hæc ille.

Fuit autem πῦρ τὸ πλοῖον πολέμικόν, si Hesychio Grammatico credimus. Porro quale nauigij genus sit Dieros, ingenuè fateor me ignorare. Nihil enim tale apud grammaticos, ac neque apud Pollucem (qui tamen nauium plerarumq; species recēset) inueni. Nisi forte Dieros id nauigij genus sit, quod Græci alio nomine διήρις hoc est, biremem

uocant: quod uidelicet duplici remorum ordine agatur.

Contendit in insulam Issam.) suple maris Adriatici, de qua Pomponius Mela lib. 2. Regionum earum.) scilicet quæ in insula erant, ita ut fortassis oppidū eodem nomine cum insula uocaretur. Et ut largitionis postulat cōsuetudo &c.)

Causam liberalitatis uocat, quod Cassius liberalis uideri uolebat, quum re uera prodigus, & iniustus largitor esset: quippe qui alijs iniuste auferret, quod alijs ad licentiam, & luxuriam fouēdam largiretur. Quæ res quàm pestilens semper in omnibus rebus publicis fuerit, nō tantū Longini istius, sed etiam Cæsaris largitas testimonio est. De qua lege plura apud Ci. in officijs. Quin aut uadimonio teneretur, aut in reos referretur.) Vadimonium (autor Budæo in prioribus suis in Pandeclas annotationibus) sponsio est, sistēdi se in iudicio. Quid autem sit tenere uadimonio, paulò post idem Budæus ostendere uidetur, quum ait: Vadimonio obstricti hodie dici possunt, qui ob crimina in iudiciū uocati, à iudicibus (ut sit) imptrauerunt: ut aut sua, aut sponsorum fide dimittantur ea lege, ut in diem certum, aut quandocunq; iudici uisum fuerit, ad iuditiū sistantur, quos elargitos uocant, id est, ἐξαρτυνμένοις. Hæc ille. Porro non in, sed inter reos legendum est, ut Beroaldinus codex habet. Aut erat interpellatum.) id est, prolongatum, productum. Præterquàm enim quod interpellare, sermonē alicuius abrumpere, etiam ducere significat teste Nonio Marcello. Cum in Basilicam iret.) Basilicam (inquit Cælius lib. antiquarum lectionum 15. cap. 11.) principio fuisse locum constat, quo sub lectum ad ius dicendum principes conuenirent. Cui loco di

gnitatis

gnitatis gratia additum erat tribunal. Post id quo esset
 ea quidem laxior, primarijs tectis non sufficientibus, cir-
 cumaddidère porticus patulas intrinsecus, hinc atq; hinc
 primum simplices, mox etiam duplices. Addidère insuper
 alijs secundum tribunal, transuersamq; alteram ambulatio-
 nem, quam causidicam nuncupamus: quod illic rhetorũ
 turmæ, causidiciq; uersarentur. Erat porro persimilis tem-
 plo Basilica, proinde compari fermè modo exornabatur.
 Hactenus ille. Ad quæ sequentia Hirtiij uerba plurimum
 faciunt, quando ait: Silo libellum, quasi aliquid ab eo postu-
 laret ut miles, ei tradit. Porro Budæus in paulò antè cita-
 tis annotationibus refert, libellum à Suetonio schedulam
 supplicem uocari: qua populares postulata sua principib;
 bus exponere solebant. Erant enim omnes Italici na-
 ses.) Hoc est, ex Italica Hispaniæ oppido (de quo ni fallor
 & supra diximus) oriundi. Semper enim Berones,
 compluresq; euocatos.) Sic Aldus, Gryphius, & Vuolffii-
 us legunt, Beroaldus autem Varrones, quorum lectio
 utraq; constare potest. Quum enim Ptolem. lib. 2. cosmo-
 graphiæ cap. 6. tabula Europæ 2 Berones Hispaniæ Tar-
 raconensis populos esse dicat, quorum hæ sint ciuitates:
 Tritium, Metallum, Olibar, & Varra: prior haud dubiè
 Berones in genere, posterior autem Varrones speciatim
 Cassij satellites, corporis custodes, adeoq; ei prætoriae co-
 hortis loco fuisse indicat. Aut diuturnitate iam fa-
 ctus prouintialis.) textus hic male distinctus est, & muti-
 lus. Proinde eum sic distinguendum, & hiatum supplendum
 autumo (quo in numero erat secunda legio) qui non cum
 omni prouintia consenserat in odio Cassij. De gradu
 deiecta

deiecta est.)id est, animum despondit, consternata, ac uelut à statu mentis dimota est. Prouerbialem enim (ut inquit Erasmus) allegoriam sapit hæc locutio. Accersit omneis, qui sibi pecunias expensas tulerant.)Idem Budeus in iisdem enarrationibus quas paulò ante citauit ait: expensas pecunias ferre idem esse, quod acceptum ferre. Duas enim rationum partes esse, priorem accepti, & posteriorem expensi. Ni malis expensas accipi pro appensas supple ad libellam. Ad sacramenti redemptionem uocabat.)id est, prouocabat eos, qui sacramento militari conscripti erant ad militiam, ut se pecunia redimerent. Nam alioquin ante uigesimum quintum annũ absq; periurio, ac noxa, militiã deferere nullus poterat. Hispalim.)supple Romanorũ coloniam, de qua superius lib. bellorum Ciuiliũ Quã Q. Cassius legatus.)suppleto Q. Cassij Longini prætoris, simul ducebat.)nimirũ cum L. Titio, quẽ modò tribunum militũ legionis uernaculæ fuisse cõmonstrauit. Cum ad oppidũ Leptim castra haberet.)Beroaldina le Etio nõ Leptim, sed Leptum habet. Vnde non friuolis rationibus à rei circumstantia ductis colligi posse autumo. Hirtium hic non de Lepti minoris Africæ: sed potius de ulterioris Hispaniæ (cuius tamen nomẽ clatura apud Geographos quantum ego scio, nõ extat) oppido uerba facere. Quamuis enim Hirtius modo dixerit, exercitum à Longino lustratũ, legionesq; & auxilia, quæ in Africam ab eisdem ducenda erant, ad traiectum esse missa: nusquam tamẽ meminit illa in Aphricam transportata. Imò uero inferius ait: Longinum in Ibero flumine aquis suffocatum. Ad hæc quum sequatur in Hirtio, Longinum noctu cum

quinq;

quinque cohortibus egressum (nimirum Corduba ut ex praecedentibus colligitur) mane Leptum peruenisse: qui constat tantum iter ab eo una nocte confectum, si non Hispanica, sed Africana Leptis intelligenda est. Carbonam contendit.) Et hic mendam esse puto, etiamsi omnia quae uiderim exemplaria ita habeant. Nam pro Carbona, Carmo nam legendum existimo, quae Beticae Hispaniae urbs est: in qua prouintia & Obucula, & Corduba (de quibus mox in textu à Ptolemaeo in secunda Europae tabula ponuntur.

A uernaculis oppressum ad Obuculam.) Hirtius superius scribit uernaculam legionem tanto Cassij odio laborasse, adeoque infenso in eum animo fuisse: ut quum reliquae legiones, quae in eum conspirauerant, patefacta conspiratione, ei supplicarent: sola in sententia permanserit, neque ullo timore de gradu deiecta sit. Ideoque uero non dissimile est eos in tanto erga illum odio perseuerasse, quem admodum Hirtius hoc loco narrat.

Prouintia.) suple Hispaniae ulterior, in qua Cordubensis conuentus) qui iam à Cassio defecerat) celeberrimus erat, ut supra ex Plinio locum adduximus. Nam ex sequentibus apparet, citeriorem Hispaniam in Caesaris fide permansisse: ubi ait, Lepidum eius prouintiae praetorem ad lites dirimendas inter Marcellum, & Cassium, Cordubam uenisse. Quas M. Varro scilicet Pompeij legatus obtinuerat.

Certe hoc praese Torius ferebat.) id est, ita se gerebat, ut facile agnosci posset, eum magno Caesaris odio, & Pompeij amore flagrare. Id quod & rei exitus declarauit. Si namque Caesaris parteis sequi uoluisset, milites eum
potius

potius retinuissent quàm Marcellum prætorem nouum ea legissent.

Ac prætextatorum.) id est, puerorum, qui prætexta adhuc, & bulla utebantur: quod (teste Budæo in prioribus annotationibus in Pandectas) fiebat usq; ad annum 17, quo tempore togā uirilem sumebant, deposita prætextu puerili. Idem Budæus in posterioribus suis annotationibus rationem reddit, unde prætexta dicta sit: Toga autē, inquit, prætexta ideò dicitur, quia togæ puerili purpura prætexta erat. Idem eodem loci indicat, nobileis tantū pueros prætextu, & bulla uti solitos: idq; ad omen, & uota conciliandæ uirtutis. Hæc ille. Porro si quis plura hac de re discere cupit, Aul. Gellium lib. 1. cap. 23. & Macrobiū lib. 1. Saturnalium, cap. 6. legat: ubi prætextæ, ac bullæ originem copiose enarrant.

Citra flumen Betim.) suple quod toti adiacenti prouintiæ nomen dedit.

Serecipientes.) scilicet per Betim fluuium. Statim nanq; sequitur complures in fluuij ripis occisos, Propter locorū

difficultates.) scilicet quod Betis alterum ducem ab altero ita seiungeret, ut uterq; nō sine magno periculo flumen trañceret: idq; propter riparum altitudinem, crepidines, & amfractus.

Cassius fidei magis quàm uirtuti legionum confidebat.) Fidei suplendum erga Cæsarem. Paulō enim superius scribit, Cassium Segoniæ ad Siciliense flumen contionem habuisse, & comperisse: non sua, sed Cæsaris absentis causa sibi fidissimos esse milites, nullumq; periculum deprecaturus, dum per eos Cæsari prouintia restitueretur.

Vllam contendit.) scilicet Hispaniæ ulterioris, seu Beticæ oppidum, ut in secunda Europæ tabula apud Claudium Ptolemæum apparet.

Interim Lepidus

pidus ex citeriore prouintia &c.) Cassius (ut Hirtius paulo superius commemorat) ubi intellexerat Cordubenses, & exercitum Marcelli ab ipso defecisse, literas ad regē Mauritaniae Bogudem, & ad M. Lepidum proconsulem in Hispaniam citeriorem miserat. Nunc ergo quid literis illis Cassius effecerit, idem prosequitur. Ad exeundum

Cassium inuitat. id est, ut ex castris, & munitionibus quibus tantum non à Marcello clausus erat, ad colloquiū haud dubie cum ipso, & Marcello habendum prodiret. Quod quò facilius Cassio persuaderet, fidem suam in re omni interposuit Lepidus, id est, fidem publicam ultrò citroq; cōmeandi Cassio dedit, Germanicè er hat im ein gleit dar, und dannen gegeben. Si permaneret.)suple Lepidus

in sententia, id est, si seriò lites inter se, & Marcellum disremptas flagitaret. Sed propè iam constituta opera

cum complanarent.)suple Marcellini milites eas munitiones, quas Cassius disijciendos postulauerat. Si tamen

in omnibus fuit Cassius. id est, si modo Cassio minime opianti, & de improviso illa perfidia, & indutiarum uiolatio à Bogude rege facta est. Mox enim subnectitur. Nam de eius conscientia dubitabatur, scilicet utrū fida an perfida esset. Nisi accipere manus conscientiam pro conspiratione, ut sit sensus: Nam dubitabatur, utrū Cassius cū rege colluderet, ac rem ita ex composito inter se gererent, necne.

Narbonem sub idem tempus Trebonius consul &c.) Sic quotquot ego exemplaria uidi, legunt, sed uitiosissimè. Neq; enim Hirtius hic ad Gallicas res describendas digreditur, id quod secundum uitiatam lectionem lectori uideatur. Siquidem Narbo colonia Romanorum toti prouintiae Gal

tiæ Gallicanæ nomen dedit. At dices, quo modo igitur legendum autumas? pro Narbonem, Norbam, quam Ptolemæus lib. 2. cap. 5. tabula Europæ & cognomento Cæsaream uocat: eamq; in Lusitania ulterioris Hispaniæ prouintia ponit. Quod autem sic lego, in causa est circumstantiarum ratio: ex qua colligi potest Hirtium etiamnum in rebus Hispanicis enarrandis occupatum esse, Cassij uidelicet gesta usq; ad finem prosequens. Mox enim subiungit, Cassum cognito Trebonij aduentu Malacam petiisse, ibiq; aduerso nauigandi tempore, Ibero se comisisse fluuiio: atq; in eo fluctibus obrutum uitam cum morte commutasse. Porro Malaca ignobile Hispaniæ ulterioris oppidum est, si Melæ ita scribenti lib. 2. credimus. Si autem Plinio lib. 3. naturalis historiæ cap. 1. Salduba, uel Malacha oppidum modo dictæ Hispaniæ idem nomen cum fluuiio fœderatorum habet. Sin uero secundæ picturæ Europæ apud Ptolemæum, Salduba supra Malacam ponitur singulari nomine: & Malaca maritimum oppidum est, longissimè à fluuiio Besola distans, nec ullum aliud flumen propinquius habens.

Ne per eam prouintiam.) suple ulteriorem Hispaniam.

Progressus secunda (ut hyberna tempestate.) id est. Vt hyberna scilicet tempestas secunda esse potest.

Iberum flumen.) Vnde autore Plinio li. 3. cap. 3. Græci totam Hispaniam Iberiam uocauerunt.

Cum in Syriā Cæsar ex Aegypto uenisset.) Quoniam Hirtius supra in hoc libro scripserat, Cæsarem subacta Aegypto, & regibus in ea constitutis, in Syriam terrestri itinere profectum esse, nec quicquàm subiunxerat rerum inhibestarum: ideo nunc quid in Syria per eundem actum sit pro-

sit prosequitur. Quæ dissoluendæ disciplinæ, seu e-
 ritatisq; essent.) Priscanus lib. 18. Grammatices ait, Latini
 nos Atticismo in huiusmodi locutionibus uti. Quemad-
 modum enim inquit, Attici τὸ ἔννοια omittunt, dicentes, ἡ
 κατὰ τὸν νόμον πάρεστι, id est, dormiendi adsum scilicet causa:
 ita Romani frequenter hac prætermissione utuntur in ge-
 nitivo nominum, quæ supinorum terminationes habent,
 ut populi seruandi laborat, Reip. defendendæ periclitatur,
 deest causa, & cætera. Ad hunc ergo modum & Aulus Hir-
 tius hic locutus uidetur, dicens: quæ dissoluendæ discipli-
 næ essent, scilicet causa. Hæc in Syria, Cilicia, Asia.)
 id est, supplendum propriè sic dicta, de qua iam antea satis
 diximus. Tyrannos.) Quid tyrannus à rege differat
 cum ex hac Hesichij definitione cognosci potest, τύραννος
 παράνομος βασιλεύς, ἢ ἀρχὴ ἀνομία, ἢ ἀνάνθρωπος, id est,
 Tyrannus est iniquus rex, aut princeps immitis, & inhu-
 manus: tum ex Nabidis tyranni oratione apud Liuium
 lib. 4. belli Macedonici, ubi ait se primum à Romanis re-
 gem, mox tyrannum uocatum esse. Omnium uero rectis-
 simè discrimen horum positum uidetur à doctissimo, &
 pientissimo uiro D. Philippo Melanchithone præceptore
 meo in Græca literatura, Theologia, & artibus rectè dis-
 ferendi, dicendiq; mihi semper obseruando. Cuius uerba
 ex ; genere definitionis ex effectibus, seu officijs subijce-
 re non grauabor. Rex, inquit, est qui unus rerum po-
 titur, & ius dicit ex certis legibus. Tyrannus uero est,
 qui unus rerum potitur, & ius dicit ex suo arbitrio sine
 legibus. Cæterum Dynastæ Græcis à potentia nomen ha-
 bêt, & regnorû Domini, optimates, & magnates uocâtur.

Quæ

Qua uoce (ni fallor) & Cicero in familiaribus epistolis utitur aliubi. Prouintia.) scilicet Asiaticæ, Supra enim in hoc eodem lib. ait Hirtius Domitium Caluinum Asiæ, & finitimis regionibus præfectum esse. Euocat Tarsum.) Hoc oppidum quamuis alia multa eximia habeat, tamen unum hos maxime eximium est: quod de diuo Paulo electo Dei instrumento, ac Gentium apostolo primario alumno suo gloriari potest. Prouintia.) supple Cilitia. Cupiditate proficiscendi ad bellum.) supple cum Pharnace in Ponto gerendum, uel paulò inferius cernere licet. Ne aut regni hæreditas Ariaratem sollicitaret.) nimirum quod Ariobarzanes natu maior Cappadotiæ regnum iure hæreditario adiret. Supra enim Hirtius narrat, Deiotarum Armeniæ regem ad Domitium scripsisse, eiq; supplicasse: ne Cappadotiam regnum Ariobarzonis possideri, uastariq; pateretur à Pharnace. Hic ergo nunc ait, Cæsarem ita negotium temperasse, dum regnum Ariobarzani attribueret, ut minorem natu fratrum, regni hæreditas non sollicitaret: & maior regni hæres alterum minorem potentia regali terrere, & concutere nequiret. Hoc autem ita demum esse confectum, ut Ariobarzanes sub Cæsaris imperio, ac ditione esset. Deiotarus tetrarches Gallogratiæ.) Quæ & Galatia uocatur, de qua Plinius li. naturalis historiæ 5. cap. ultimò: & Strabon lib. 12. Sicuti & supra lib. 3. de bello Ciuili nonnihil meminimus. Repræsentaturus esset.) .i. re ipsa præstaturus hoc, quod polliceretur. Sic enim Hirtius hic usurpare uidetur, ut sint fortassis duæ dictiones non una. Alioquin me non fugit, repræsentato rursus præsentato, hoc est offero, ac
in momo

in memoriam reuoco significare. Qui non fuissent in se officiosi. Ita Aldinum, Vuolffianum, Beroaldinum, & Gryphianum exemplar legit, sed meo iudicio mendose. Cū enim Pharnaces offitium suum erga Cæsarem commemorasset, quod uidelicet Pompeianas partes non esset secutus, & per hoc Cæsari purgatus esse uellet: Cæsar respondet, se purgationem illam non accipere. Neque enim inquit, satis est, si quis in me officiosus, & interim in prouintias, & socios populi Romani iniuriosus sit, ut tu fuisti. Proinde aduerbium negandi, non, expungendum in textu arbitror. Cæterum schema hoc inuersio, siue ἀντίστροφος à Rhetoribus uocatur: de quo Gellius lib. 5. cap. 10. Q. D. Cæsar, imò non mihi gratificatus es in eo, quod Pompeio te non adiunxisti: sed timetipsi. Quod enim illius partes non es secutus, hoc lucrificasti, ne à me uincereris. Infelici autē Triarii.) Plutarchus in Luculli uita testatur, Triarium non expectato Luculli exercitu, conserto prælio, ingentem accepisse cladem. Supra namque septem Ro. millia occubuerunt, centuriones centum, & 50. tribuni militum plusquam 24: & quod omnium ignominiosissimum erat, Mithridates Ponti rex Romanorum castris potitus est. Milites ab operibus reuocat.) supra enim ait, militibus præceptum fuisse, ne quis ab opere comportandi aggerem è castris in eum locum quem hostibus præripuerat, discederet.

Falcatae regiae quadrigae &c.) Quæ forma facaltarum quadrigarum fuerit, ex 7. Liuiano libro de bello Macedonico discere possumus: ubi Antiochi quadrigas in hæc describit uerba. Armatae autem in hunc maximè modum erant, cuspides circa temonem, ab iugo decem cubitos extantes,

uelut cornua habebant: quibus quicquid obuium daretur, transfigerent, & in extremis iugis binæ circa eminebant falces, altera æquata iugo, altera inferior ad terrā deuexa: illa ut quicquid ab latere obijceretur, abscinderet, hæc ut prolapsos, subeuntesq; contingeret. Item ab axibus rotarū utrinq; binæ eodē modo diuersæ deligabātur falces. Multū adiuuante natura loci, suple Cæsareanos.) Paulò nanq; superius narrat Hirtius editissimū collē oppido Zelæ coniunctū & à Cæsare occupatū esse: & modò ait, Pharnacē in primo congressu uallē aduersus arduū collē ascendisse, ita, ut Cæsar hominis cōfidentiam, ne dicam temeritatem admiratus sit. Legionē sextam decedere ad præmia.) De ueterana emerita, beneq; de Cæsare merita loquitur: quippe cuius uirtute uictoriæ initiū modo natū erat. In Italiam celerius omnium opinione uenit.) Appianus li. 2. bellorum Ciuium refert, præter urbanos motus, grauissimam militum seditionem à Cæsare Romæ sedatam esse: ac deinde expeditionem Africanam factam.

IN AVLI HIRTII AVT OPII
LIBRVM V. DE BELLO

Africano, Argumentum Io:
annis Rhellicani.

Quum ad finem superioris libri Hirtius Cæsaris aduentum in Italiam descripsisset: nunc ab huius libri initio, quibus modis inde in Africam nauigauerit, prosequitur. Deinde quo pacto Scipionem, Sextum Pompeium Magni Pompeij filium M. Portium Catonem cognomento Vticensens

censem Afranium, & Petreium unâ cum rege Iuba inibâ
deuicirrit: atq; ex huius regno prouintiam fecerit, como
memorat.

EIVSDEM IO. RHELLI

CANI IN EVNDEM LI

BRVM DE BELLO AFRICA

no Annotationes.

IN TNERIBVS iustis confe
ctis.) scilicet ex Italia Siciliam
uersus. Ad 14 Kalen. Ianua
rii, id est, 19. Decembris. In
Lilybæum.) supplendum Siciliae
insulae promontorium, quod (teste
Pomponio Mela lib. 2.) Africam
spectat: ideoq; Cæsar illam petiturus, commodissimè ad
hoc littus appulit. Ab incolis eius prouintiae.) scia
licet Siculae. Interim in dies & naues longæ adaus
geri.) id est, adaugebantur, & onerariæ complures eodem
concurrere, id est, in Lilybæum, concurrebant. Est nanq;
modi uerborum ἰναυαγία. Et insulam petere A
ponianam, quæ abest à Lilybæo. Quandoquidem nihil
apud Geographos de Aponiana insula inuenio, mendum
in quatuor prænominatis exemplaribus esse suspicor: &
pro Aponianam, Pacioniam legendū arbitror: Ratio au
tem cur sic legã est, quod in septima Europæ tabula apud
Ptolemæum, Pacioniam insululam uideo à regione Siciliae

poni uersus Africam: Quod autem Hirtius ait, quæ abest à Lilybeo, ideò factum est: ne quis insulam Pacioniam promontorio Siculo coniunctam putaret. Quamq; Beroaldina castigatio Florentiæ (ni fallor) excusa, nō abest, sed uitiōssimè habet. Ad 6 Kalendarum Ianuarij. id est, 27 die Decembris. In conspectum Africæ, id est, adeò propè Africam, ut eam cernere posset. Clupeam præteruehitur.) scilicet oppidum minoris Africæ, uti supra lib. 2. bellorum Ciuiliū annotauimus. Neapolim.) suple liberum Africæ oppidum, autore Plinio lib. 5. cap. 4. quod (Volaterrano teste) etiam Leptis parua alio nomine dicitur, inter duas Syrtes, ubi hospitaes homines Lothophagi habitant, posita. Postquàm Adrumetum accessit.) Quam Plinius in modò allegato loco liberam Libyphœnices urbem esse tradit. Oppidani interim.) suple Adrumetini. Gubernatoribus, præfectisq;.) suple nauium. In oppidum.) scilicet Adrumetum, ubi præsidium erat, cui C. Considius præerat. Literasq; nondum perlectas, sicut erant signatæ &c.) Hinc primum Considij fides imperatori suo data, & seruata elucescit. Deinde Ro. disciplina militaris obseruanda, qua haud dubie cautum erat: ne quis quid cum hoste, imperatoris iniussu aut colloqueretur, aut alio modo ageret. Neq; responsum ullū dabatur.) scilicet L. Planco. Neq; ei.) scilicet Cæsari reliquæ copię succurrebant, paulò namq; superius Aulus dicit, Cæsarem Allieno prætori Siciliæ in mās datis dedisse, de reliquo exercitu nauibus imponēdo: quod nimirum nondum erat factum. Inferius namq; Hirtius ait Rabirium Posthumium in Siciliam ad secundū commē-

atum accersendum, à Cæsare missum. *Easq; tyronum.*) scilicet copias. Ab exordio huius libri ait, Cæsari legionē unam tyronū fuisse, quum Lilybæū attigisset, & iam iam nauim conscensurus esset. Iter constitutum ire contendit.) Figurata locutio est, qualis illa Pamphili Terentiani: Hunc scio solum solide mea gaudia gauisurum.

Quæ imperasset fecere.) Facere legendum est. Ad oppidum Ruspina.) Ruspina, & Leptis eiusdem Libyphœnices (de qua modò diximus) libera oppida sunt, teste Plinio in præallegato loco. In Sardiniam.) suple insulam maris nostri. Ad Cercinnam insulam uersus.) scilicet Africæ, contra minoris syrtis promontoria sitam, autore Mela lib. 1. Miserari.) id est, miserabatur, Regium equitatum.) Iubæ uidelicet regis Mauritanicæ.

Cum Sulpitio, & Vatinio rem gesserant.) id est, militauerant, & sub illorū ducum auspicijs meruerant. De Vatinio classis Brundusinae præfecto supra lib. 4. bellorum Civilium

Cum ea copia conscendit.) Grammatici docent copiam in singulari numero abundantiam, in plurali uero autem exercitus manum significare: at hic eam differentiam non seruata esse uides. Insidiosæ nationis.)

supleto Numidicæ, & Mauricæ. Non enim multò ante dixit Mauris in more esse, ut in insidijs cum equis inter conualleis lateant: & subito erumpant, non ut in campo iustacie decertēt. De Numidis uerò (quos Herodianus à Græcis Maurusios uocari tradit) Procopius li. 4. de bello Vandilico ita scriptum reliquit, ubi de fœderis cum Ro. Imperatoris duce icti, et uiolati agit. Maurusij interea quotquot apud Byzacium, & in Numidia habitabant ad defectio-

nem ex nulla penitus causa tendebant: ac statim fœdere soluto arma contra Romæos parare decreuerunt, & hoc quidem ex more patrio faciebant. Illis enim neq; Dei metus est ullus, neq; hominum reuerentia, neq; item iurisiurandi aut obsidum ulla cura, etiamsi filios, aut fratres ipsorum ducentium exercitum eos esse contingeret: deniq; cum nullo pacem habent, nisi cum his, quorum metu coërceantur. Hæc ille: A quibus non dissentanea Polybius lib. 3. de iisdem, scribens. Est hic, inquit, Numidarum mos, ut primo statim congressu dantes terga, passim fugiant: mox uerò ubi uisum fuerit, gradum rursus sistant, hostemq; incredibili audacia, ac robore adgrediatur. Nauiū pars, de qua timebat.) nimirū de ea nauiū parte loquitur, quæ Vticam uersus antea nauigare uisa erat. Atq; ordinati signa se leniter consequi. (V uolffianū, Aldinū & Gryphianū exemplar corrupte legūt, ordinati: illa tamē corruptius quā hoc, quod addit in. Hinc nanq; cōiunctio Beroaldinā editio nem, pro ordinati in signa, rectius habere, ordinatim, ut sit sensus: Cæsar iussit equitatū, & sagittarios accersi, atq; ordinatim signa se leniter cōsequi. Milites in campo iubet galeari.) .i. armari, ut κατὰ συνκδοχὴν pars pro toto accipiatur. Acies interim mediæ.) scilicet utriusq; exercitus. Vnde apparet, illud superius, ubi ait: Duo Pacidij aciem dirigunt, ita intelligendum, ut de media potissimū acie loquatur: præsertim quum paulò post ibidem sequatur dexteri, ac sinistri cornu instructio, & hic Numidas leuis armaturæ inter equites mediæ aciei procurrisse commemoraret. Latere.) scilicet aciei nudato. Equites Iuliani.) id est, Cesareani. Intra cancellos omnes coniecti pugnare cogebantur.) Syponthinus ait, cancellos opus esse sub

tili materia in tranuersum compacto, ad rhetis similitudinem factum : quod frequentia foramina habeat. At Hirtius (si quid ego iudicare possum) simpliciter pro septis hic accipere uidetur: ut sit metaphora à nocentibus sumpta, qui feris intra septa cōclusis obijciuntur, ut cum eis pugnent. Vel saltem ab ijs, qui etiam intra septa : seu circum singulari certamine inter se congregiuntur. Signa

Decumanorum. id est, decimæ legionis. Cæsar interim consilio hostium cognito.) Quod scilicet exercitus ipsius prælonga hostium acie ita circumuentus esset, ut in orbem cōcluderetur: ut huic malo occurreret, ipse quoq; aciem suam in longitudinem porrexit. Conuersis cohortibus.)

scilicet ex orbe in longitudinem. Ut una post alteram ante signa tēderet.) id est extēderet se, ut sit ἀπαίρειν, simplex uerbum pro cōposito. Ita coronam.) id est, aciem hostium coronæ instar condensatam, sicuti dicimus uerba facere in corona doctissimorum uirorum. i. in cœtu, seu confessu frequenti. Superius enim modò dixerat Hirtius aciem hostium equestrem leuis armaturæ Numidis, & sagittarijs ita confertam, & condensatam à Labieno, & Pacidio fuisse, ut procul Cæsariani pedestres copias arbitrarētur : præterea dextrum ac sinistrum cornu magnis equitum copijs firmatum.

Cum equitibus Numidis M. C.) Beroaldina castigatio (si modo typographus Florētinus nō errauit in excudēdo) CCC duntaxat legit. At cohortes suis terrore firmatis.) Beroaldi editio pro, at cohortes, Hostes, & ni totus fallar, rectius legit. Iā. i. Hirtius ostēdit, quo pacto animus hostibus infugam uersis sit, redditus, nimirum M. Petrei & C. Pisonis aduētū: quorum auxilijs ad eò recreati sunt, ut nouissimè

Cæsaris agmen sese in castra recipiens carpserint. Et ita Labienum dixisse pro contione.) Florentinus codex à Beroaldo emendatus, pro Labienum, Iubam legit, sed perperam: id quod sequentia liquido commonstrant. Ut etiam cædendo.) id est, feriendo, in ipsa uictoria.) id est, quamuis contingeret Cæsareanos uincere, tamen fore, ut cædendo inferiores fierent hostibus, quos non omneis cedere, & occidere possent. Quippe non illorum.) Et hic erratum est in Aldino, & Vuolffiano codice pro quibus Beroaldus, & Gryphius rectè habent. Quippe qui in nullo illorum sibi confideret: Hoc est, Labienus ideò hæc gloriabundus pro cõtione dicebat, quod in nullo illorum scilicet aduersariorum ullam salutis spem poneret. Cuius consilij Labienici circiter sex rationes Hirtius subiungit.

Ibiq; postea ex hybridis.) id est, ex ijs, qui partim ex ingenuis, partim ex seruis nati erant: tracta metaphora à semiferis suis, ut docet Plinius lib. naturalis historiæ 8. ca. 53. Præterea regia auxilia.) scilicet Iubæ regis Mauritaniae, Quæ sanè nota inter alias complures, quas hoc loco uides, certissima est, priora uerba in concione non Iubæ, sed Labieno tribuenda esse. Hippotoxotisq; compluribus.) Hoc est, equitibus ijs, qui arcu iaculantur: composita enim uox apud Græcos est ἵππος ἰστωτός, καὶ τόξον. De qua uoce & supra lib. 3. de bello Ciuili nonnihil annotauimus. Pridie nonarum Ianuarij.) id est, quarto die Ianuarij. Epibatarumq;.) id est, classiariorum, hoc est, militum in nauibus merentium, autore Budæo in prioribus Pandectarum annotationibus. Vnde autem Græcè dicantur, supra admonuimus. Sagittarijsq; ex omnibus nas

bus nauibus Ithyreis.) suple populis Cœle Syriæ regionis, de quibus Plinius lib. 5. cap. 23. Frequentabat.)

id est, augebat suas copias. Officinas ferrarias instruere.)

Pro instruebat suple Cæsar. Debebat autem hic nouæ sententiæ initium esse. Reddita enim iam causa, cur exercitum suum Cæsar militibus undiq; aduocatis auxerit: nunc quo pacto bellica instrumenta, & tormenta parauerit, & de conmeatu prospexerit, persequitur. Id quod sequentia uerba in contextu haud obscure præferunt.

Ab audacibus, sceleratisq; ciuibus.) Vtpote Cinna, & Carbone: de quibus, & alijs rebus gestis, quæ hic recensentur, uide Plutarchum in uita Pompeij, & Appianum lib. 1. bellorum Ciuilium.

Ad insulas Baleares.) scilicet in Hispania aduersus Tarraconensia littora sitas, autore Mela lib. 1. de quibus uideto plura superius lib. 2. de bello Gallico à nobis annotata. Neq; per anni tempus.)

suple hybernium. Nam non ita multò antè Hirtius ait, Cæsarem ad; Nonarum Ianuarij castra mouisse, Lepi q; sex cohortium præsidio relicto, in Ruspianam oppidum reuersum esse. Et paulò inferius tradit, Cæsarem cum Labieno pridie nonas Ianuarij in cãpis planissimis, purissimisq; decertasse. P. Sittius interim, & rex Bogud &c.)

Quo nam pacto Sittius in Africam uenerit, & Bogudi regi se coniunxerit, Appianus lib. 4. de ciuilibus Ro. bellis ita describit. Sittius (sic enim inibi legitur) Romæ accusationem propriam ferre non ausus, arrepta fuga, exercitum in unum cõparauit. Deinde ex Italia, & Iberia in Libyam enauigauit. Libycis porrò regibus ad inuicem contendentibus bello, per parteis opem attulit. Quibus autem attulisset

lisset continue uictoria exultantibus, Sittij nomen adeptus est. Nam exercitus eius splendide armis depugnabat. Caio demum Cæsari in Libya persequenti Pom. auxilium impendit, & Soborram Iubæ præfectum perillustre occidit. Hæc ille. Porro quæ Libya partem Bogud rex tenuerit, supra ex 4 Hirtij li. conijcere possumus, ubi ait: Cassium ex Hispania literas ad regem Bogudem in Mauritania misisse. Vnde constat eum Maurorum regem fuisse. Verum enim uero quoniam & Iuba Bochi filius Mauritaniae rex fuisse scribitur: uero simile est, utrumque obtinuisse aliquam Mauritaniae partem. Cuius sanè rei idoneum testem Plinium habeo, qui li. 5. ca. 2. naturalis historiae duplicem Mauritania ita describit: Namque diu regum nomina obtinuere, ut Bogudiana appellaretur extrema, itemque Bochi, quæ nunc Cæsariensis. Quo fit, ut & Bogud coniunctis copijs suis cum Sittio, tantò celerius in Iubæ regnum incursionem facere potuerit. Suppetias profectus est.) scilicet ferre, ad ferendum uel laturus. Aliquid enim tale omnino subaudiendum est, quum oratio elliptica sit. Aestate inita.) In Ianuario hæc, quæ hic describuntur, facta esse nihil dubito. Ex præcedentibus enim circiter tres istius rei notas inuenire est: quarum unam & alteram modo adduximus. Ex sequentibus uero una quidem, sed omnium certissima hæc est, quod Hirtius tradit, Cæsarem post naues onerarias ad tertium comneatum transportandum ex Sicilia ordinatas, 6 Kalendas Februarij ad Ruspina oppidum cum exercitu profectum. Vnde conijci potest, ea de quibus hic sermo est, in Ianuarij ferme medio facta esse. Propè igitur æstas erat, præsertim in Africa, ubi Cæsar tum agebat: quippe quæ Solis uim maiorem

iorem habeat, quàm nostra regio. Illa enim inter cancrò
tropicum, & æquatorem magna ex parte sita est: hæc uerò
inter tropicum cancri, & circulum arcticum, in quo plus
pars aliqua uersus Aquilonem porrigitur, eò tardius æ-
statem sentit.

Ad Allienum.) scilicet Siciliae

prætozem.

Et Rabirium Posthumium.) scilicet

quem antea in Siciliam miserat ad secundum cōmeatum
transportandum.

Hyemis.) id est, tempestatis, seu

hyberni temporis, quia (ut modò diximus) Ianuarius non
dum exactus erat. Vnde & modò dictus sensus noster de

Africana æstate comprobari potest

Et elephanti

perterriti se ad suos reciperent.) Plinius lib. 8. cap. 8. his
consentanea scribit, nempe elephantes minimo suis strido-

re terreri: uulneratosq; & territòs retrò semper cedere nò
sine magna partium suarum pernitie. Quod Scipio ut uir

prudens, & solertissimus imperator præsciens, hoc strata
gemate eos in hostes cōuertere docuit. Audere enim sci-

licet solent. Cui præerat Saserna.) Supra Hirtius tra-
dit, Cæsare ad tertiũ Nonarũ Ianuarij castra mouisse, &

Sasernam cum sex cohortium præsidio Lepti præfecisse.
Ergo quando hic additur cum cohortibus tribus, non de

Sasernæ præsidio, sed Labieni cohortibus intelligendũ est.
Ideoq; post uocem Saserna cōmatis distinctio ponenda.

Ante portum, portam scribendũ est.

Et ad decuma-

nam defixo.) Hæc lectio Aldi, Gryphij, & Volfij est, secun-
dũ quam Hirtius significare uult, decurionẽ illũ ita per-

cussum esse: ut ad decumanã. i. scuiũ suũ amplissimũ defi-
xus sit. Sic nanq; Festus Pom. de uerborũ ueterũ significa-

tione li. i. inquit. Albesia scuta dicebãtur, quibus Albenses,
qui

qui sunt Marſi generis, uſi ſunt. Hæc eadem Decumana uocabatur, quod eſſent ampliſſima, ut Decumani fluctus. Cæterum Beroaldi caſtigatio legit, ad terram deſixo, quorum utrunq; non inepte huc quadrat. In prætorio ſedens. id eſt, in prætoris, hoc eſt cōſulis, & imperatoris tentorio. Qui enim poſteris temporibus conſules, antiquitus prætores uocabantur. Vnde & proprætores, qui procul in prouintia aliqua ius dicebant, eamq; totā adminiſtrabant, dicebantur. Qui mos etiā nunc in Heluetijs apud Lucernanos, Vituduranos, Bernates, Solaturēſeis ac Eriburgēſeis in Nuichthonibus durat. Qui enim in Tigurina, Baſilienſi, Sangallenſi, & Scaphuſana reip. cōſules: illi in prædictis Heluetiorū urbibus prætores appellantur. Et conſeſſam uitam, & ignota peccata.) ut poſt captam Maſſiliam, prælia ad Ilerdam &, pugnam in campo Pharſalico factam. Et extra uallum ſtili cæci mirabilem in modum conſiti.) Supra lib. 7. de bello Gallico admonuimus, taleas, & ſtimulos à Cæſare uocari, quos Hirtius hoc loco ſtilos cæcos appellat, eò quod terræ ita inſerti eſſent, ut præ cæcitate, id eſt, obſcuritate, prima fronte uix cernerentur. Cæcum enim tam de animatis, quàm inanimatis dicitur quod aut non uidet, aut quod uideri nequit. Scorpionum, catapultarum.) De ſcorpionibus ſupra diximus. Catapultarum autem inuentio à quibuſdam Syris, à quibuſdam uerò poſteriori Dionyſio Syracuſanorum tyranno accepta fertur. Et ſi Grammaticis credimus à de pellenſi nomen habent: & Nonio Marcello de ſermonum proprietate expoſitore, catapultæ iacula, uel ſagittæ celeres ſunt. Quæ autem capultarum effigies ſit, conſulito Vitruuium

num li. 10. de Architectura cap. 19. In secundo com-
meatu.) qui per Rabirium Posthumium accersendus erat
ut non multò antè ex superioribus (ni fallor) admonuimus.

Vt antè dixi.) Modò enim dixerat, Scipionem instru-
tissima acie, haud ita longè à Cæsaris castris in campo cõ-
stitisse. De terrore suo.) scilicet quem ipse Cæsarean-

nis incussisset. Beneficio C. Marij usi fuissent.) Hoc

nimirum tum factum est, quum Marius cõsul unà cum L.
Sylla quæstore suo, Iugurtham Numidarum regem deuic-
cit. De quo uide Plutarchum in Marij uita, & Salustium
in bello Iugurthino. Cæsaremq; eius affinem audie-

bant.) Idem Plutarchus statim ab initio uitæ Cæsareanæ
docet, Iuliam Cæsaris amitam uxorem maioris Marij fuz-
isse: ex qua Cæsaris consobrinus creatus sit Marius minor.

Vt manu.) id est, militum caterua facta, & inter se con-
spirante, se suosq; defenderent. Confidius Longus.)

De quo supra ab initio istius libri. Missum à Cæsare cum
classe demonstrauius. Superius nanq; in hoc eodẽ li-
bro narrat C. Salustium Crispum prætorem ad Cercina-
nam insulam uersus (quam aduersarij tenebant cum para-
te nauium ire iussum, quod ibi magnum numerum frumẽ-
ti esse audierat. Allienus interim proconsul.) Suplen-

dum Siciliae, quem supra à capite huius libri prætorem
uocat. Vnde colligitur, me paulò antè rectè sensisse, quãdo
dixi proprætores antiquitus eos Romanis dictos, qui po-
steris temporibus proconsules nuncupabãtur. Porro quẽ
admodum Cæsar (ut Hirtius supra testatur) per Catafco-
pum Allieno significauerat, ut primo quoq; tempore exere-
citum (qui adhuc in Sicilia uentũ prosperum expectabat)

in Afric

in Africam transportandū curaret: ita hic à proconsole eodem factum uides. Atq; sub manum, id est, in potestate Scipionis submittere non intermittit.

In quo tritici modia milia CCC. Sic multoties iam dicta exemplaria omnia legunt, sed haud dubie deprauatissime. Nam primum in uoce modia manifestus est barbarismus. Deinde ut maxime in pluratiuo numero modia diceretur, ceu alicubi apud Iurecōsultos denaria: tamen duo substantiua ita constructa solœcismum sapiunt. Proinde nihil dubito, quin Hirtius pro modia, modiū scripserit: sicuti & alij historici numūm pro numorum sæpe dicunt. P. Si-

tius interim.) Quem antea coniunctis suis copijs cum rege Bogude, in Iubæ regis ditionē fecisse incursionē Hirtius meminuit. Ipse sexto Calendarum Februarij.)

id est, 27. Ianuarij. Adparitores.) Quos Cicero in familiaribus epistolis statores uocat: qui alio nomine & liatores, & uiatores Latine appellantur. Vigilia tertia iubet omnes legiones ex castris educi.) scilicet quæ non procul à Lepti libera urbe secundum littus facta erant: ut scribit Hirtius supra. Velut theatri efficit speciem.)

Sypontinus refert, theatrum hemicycli formam habuisse atq; ita dispositum, ut à fronte inter duo cornua scena esset, Cuius rei si figuram cognoscere cupis, Vitruuium li. 5. de Architectura, cap. 6. & 8. uide. Vnde appareret campū istum (de quo hic loquitur Hirtius) semicirculatum fuisse: ac iugum inter duas extremitates eius, uelut scenam quandam præse tulisse. Equestremq; copiam.)

En rursus Grammaticorum differentiā inter copias, & copiam non seruata. Nam & hic in singulari nu-

mero pro exercitu pedestri, uel turma copiam usurpauit. Etenim exēplaria uariant. Vuolffianū enim, Aldinū ac Gryphianū, pedestrem: Beroaldi autem castigatio Florentiae edita, equestrem legit. Præsidiumq; inde deurbarent.) scilicet Scipionis. Paulō enim superius scribitur, in campi iugo colles excelsos paucos fuisse, in quibus singulis quum turres, speculæq; antiquæ essent: apud ultimam præsidium, stationemq; Scipionis collocatam esse.

A' mane diei.) Mane hoc loci nomen est, sicut & apud poetas sæpe legitur mane nouū, & clarū: & ueluti dicimus sponte mea, & satis pecuniæ. Qua de re consulito Priscianum lib. 15, Ieiuni sub armis.) Pro in armis stetissent.

Subito nuntio de equestri prælio allato.) scilicet in quo Scipioniani pessimè accepti, fusi, & trucidati erant à Cæsaris equitatu. Belli iure capto.) utpote in quos non amplius sæuire ius gentium, & militare prohibebat. Vnde facile colligitur, centurionem istum ideò noluisse Scipionem imperatoris titulo salutare: quod ius bellicum non seruaret. Supra namq; legimus duos Titos captiuos ab eo interemptos. Vergiliarū signo confecto.) id est, completo, hoc est, quū non amplius apparerent Vergiliæ: utpote hyberno tempore. Plinius namq; lib. 18. ca. 29. ait Vergiliarum exortu æstatem: & earundem occasu hyemem incipere. Quales autē stellæ sint Vergiliæ, idem auctor li. 2. ca. 42. hisce ostendit uerbis. In cauda tauri septē sunt stellæ, quas appellauere Vergilias. Eadem Higinus li. 3. astronomiæ poëticiæ scribit. Hanc constellationē Germani ob situs similitudinem, gallinam pullos suos sub alis fouentem appellant, uulgò apud Heluetios ein gluggeri. Cæterum

Cæterum quia insolitū est, hyberno grandinare, ideo Hirtius inquit: rem Cæsari auditu incredibilem accidisse.

Oppidō perquā pauci sub pellibus acquiescebant.) Sub pellibus, id est, tabernaculis ex pellibus confectis. Mox enim sequitur, alios tenuiores milites ienioriola ex uestibus, & arundinibus construxisse. Cæterum oppidō hic ad uerbum est, non nomen: ideoq; cum graui accentu scribendum. Contra Sitium relicto.) Qui scilicet ipsius re-

gnum simul cum Bogude inuaserat, & iam castellum cum loci natura munitum, tum omnium rerum copia abundās cæperat. Exercitus Scipionis à terrore Cæsaris.) Hiulca, & mutila oratio cum in Aldi, Gryphij, tum Vuolphij exemplo est: Beroaldi autem æditio hiatus, & mutilationem complens, uerbum liberaretur, addit, & κῶλον appingit. Erat in Castris Scipionis &c.) Beroaldus Cæs-

saris legit, & circumstantiarum ratio eam lectionem magis natiuam esse comprobat. Qui enim constarent sibi ea quæ sequuntur? nullo modo. Nam statim sequitur, despectis regijs copijs, omnē terrore exercitui excussum. Quod si de Scipionis exercitu intelligendum est, non cohæret cū eo, quod statim subiungitur: nempe Scipioni animum ex Iubæ aduentu additum. At nec ista pericopa, quæ incipit, Quo facto &c.) menda caret. Pro, illatum, nanq; legendum est, intellectu: ad quem modum & Beroaldina lectio habet.

Is hac ratione opus instruebat.) Et hic locus mendosus est. Primum enim superuacaneum esset relationalium is, quum alioquin nondum finita pericopa, antecedens cuius obuium sit. Deinde quod Beroaldina castigatio, pro is, hoc legit. Vnde coniectura adducor, ut credam,

dam, librariorum incuria pro his, aut saltē id, is esse scriptū. Nam si legas his, durius cum præcedētibz cōueniret.

Itemque equites Curiani.) Eos nimirum equites innuit, qui sub Curione in Africa meruerant: & tandem imperatore suo interempto, alijs Siciliam repetentibus, in Iubæ regnum dimissi erant. De quo uide supra calcem libri secundi de bello Ciuili. Nauibus onerarijs.) suppleto sex.

Sic enim Hirtius de hoc tertio comœatu transportando superius narrat. Cæsar postquā legionibus ueteranis duabus, equitatu, leuiq; armatura copias suas ex secundo comœatu auxerat: naueis sex onerarias statim iubet Lilybæum ad reliquum exercitum transportandum proficisci.

Quod cæteri dissimiliter se gerant.) Hoc est, illorum exemplo edocti melius se gerant. Habes hic egregiū exemplum in Cæsare alioquin natura lenissimo, quando in maleficos animaduertendum sit: nimirum tum, (ut Cicero in officijs suis docet) quū nulla spes est, fore, ut in melius mutantur: aut si impunes dimitterentur, uerendum esset, ne alijs peccandi licentiam augerēt. Quantū enim præpostera illa lenitas, & misericordia omnibus rebus pub. semper obsit, luculentissima C. Memmij tribuni plebis oratio apud Salustium in bello Iugurthino declarat: Porro Beatoaldinum exemplar plures ignominia notatos, & ab exercitu Cæsaris dimissos commemorat. Ante T. namq; Allicenum, Tuscium Salienum ponit. Triplici bello.)

scilicet uno aduersus P. Sittum, altero aduersus Cæsarem, tertio contra Getulos, qui ab ipso defecerant. Cæsar

brachijs perfectis.) Redit ad Cæsaris munitiones describendas. Quum namq; supra duo brachia ita ab eo duci, &

erigi cœpta esse commemorasset: ut ad angulum dextrum, sinistrumq; oppidi Vzitæ conuenirent, nunc quo pacto eadem perfecta sint, narrat. Quid autem brachij nomine intelligendum sit, superius libro quarto bellorum Ciuiliū coniecturam nostram aperuimus. Sub Hyempsalis

regis.) scilicet Numidiæ, qui Masinissæ ex Micipsa filio nepos fuit, ut scribit Sallustius à principio belli Iugurthini.

Cum C. Saserna.) suple, qui antea Leptino præsidio à Cæsare præfectus fuerat. Cum nihilominus eius ser-

monem nuntius ad se referret.) id est quum adeò nihil Scipio suo mandato effecisset, ut nuntius, quem ad Aquinium miserat, eius hoc est Aquinij sermonem ad se referret, id est, in se reciperet, si quid incommodi inde accipiendum foret: idemq; diceret, ut Aquinius quæ uellet dicendo perageret. Neq; enim puto Hirtium tam ineruditum, & male grammaticum fuisse ut reciprocum pronomen, se, ad Scipionem retulerit: q. d. quum nihilominus eius, id est, Aquinij sermonem ad se, suple Scipionem nuntius referret, diceretq; ut, id est, quomodo reliqua quæ uellet scilicet Aquinius perageret, uidelicet cum Saserna. Deducunt.)

suple Scipioniani. Supercilium quoddam excelsum.) id est collis eminentiam: metaphora ab oculorum supercilijs ducta. Quamquam longè diuersa lectio in Beroaldi codice est. Nam sic, & meo quidem iudicio rectius legit, & super alium quendam excelsum natura locum. Etenim quoniam supra legimus Labieni præsidium ex colle decussum, &c. Locus quidam perimpeditus.) super-

cilium illud, seu præaltum illum locum haud dubiè innuit, quem Scipioniani occupauerant. Nunc ostendere uidetur Hirtius quo pacto Scipioniani alium æditum locum obti-

nuerint

nuerint. Post autem elephantos armaturas leueis &c.) Leuis armaturæ milites eam haud dubiè ob causam post elephantos collocauit: ut si lapilli in eorū terrorem ab hostibus eijcerentur, illi quoq; lapillis emissis eos in hostē conuerterent. Sic enim à Scipione instructos antea ex Hirtio didicimus. Habuit legionem nonam &c.) Quoniam hic locus perperam distinctus est, & nonnihil obscuritatis habet, eum cōmatis, colis, & periodis distinguam: simulq; eidē (si potuero) aliquid lucis afferam. Habuit legionē nonam, septimam in sinistro cornu. Trigesimā, uigesimam nonam, tertiam decimam, quartā decimam, uigesimam octauam, uigesimam sextam in media acie scilicet habuit. Ipsum autē dextrum cornu, secundam aciem, appositue. i. quod cornu dextrum erat secunda acies: ferè in earū legionum, scilicet mediæ aciei (de quibus modò dixerat) parte cohortiū collocauerat. Præterea ex tyronū legionibus paucas adiecerat. Tertiam autē acie in sinistrū suū cornu contulerat.) Quandoquidē non nisi tres principales aciei partes ab Aeliano (ut supra quoq; nonnihil attigimus) recensentur: nihil absurdi me adferre putauerim, si per tertiā acie, mediā acie partem intelligendam existimē. Etenim quū ipse Hirtius modò dextrū cornu secundā uocet acie: dubio procul læuū cornu prima uocabatur acies. Vt sit sensus, mediā aciem à Cæsare in sinistrum cornu (in quo ipse uersabatur) reflexā. Quo autē consilio id fecerit, Hirtius in textu exponit. Aduersariorumq; excursionibus iter efficere nō intermittit.) Hoc est, efficiebat, ut aduersarij excurrere possent. Atq; ita Beroaldina, & Vuolffiana lectio habet: sed dubio procul quàm mendosissime. Non enim uerò consentaneum est

hosteis

hosteis à Cæsare ad pugnandū prouocatos: quippe qui nuper inferior ex pugna equestri discesserat. Nam quod modò eius equites frumentatū missi Numidas, ac Getulos aliquā multos de improviso occiderāt: respectu prioris pugnae parū momenti habebat. Aldinus autem, & Gryphianus codex pro efficere rectius officere, legit: Sed nec illa lectio mendo uacat: pro iter namq̃ interim legendū cēsuerim, ut sit sensus: Cæsarem nō intermisisse hostium excursionibus officere. Modò enim excursionum hostiliū meminit Hirtius. Legionis septimæ, & octauæ.) suple Cæsaris comitatus sui, id est, transportationis tertiæ ex Sicilia, de qua ante aliquot paginas in hoc eodem libro. De hac uoce & supra lib. 5. de bello Gallico annotauimus nonnihil.

Ex Cothone egressus.) Cothon hic nauium stationem significare uidetur, quæ in angusto maris sinu erat: qualis in Cumensi lacu circa castrum Lect (unde Mysitanus ille regulus, alter Viriatus ab Heluetijs non ita pridē eiectus est) uisitur. Eiusmodi nauium receptacula nostrates *μικροπικρὸς* ollas uocant, *hafen*. Quemadmodū enim olla liquoris, & carniū: sic Cothon nauium receptaculum est. Et sicut illa in summo angusta, & in imo lata: sic & Cothonis forma est. Quanquam si quis inferiorum Germanorū dialectum consideret, Vernacula uox *hafen* in isto significato non ab olla *hafen*, (quæ illis *top*) sed ab habendo, siue retinendo dicitur. Quod receptaculum superioribus Germanis *ein hab* uocatur. Illi ergo *b inf*, seu *β* mutantes, *haf*, & mollius quidem quàm nos pronuntiant. Cuius sanè rei Benedictus Vmslerus Tigurinus homo naris non obesse, summaq̃ mihi necessitudine iunctus me commonefecit. Si quis

quis autem translationem uel ab olla uel à Cothone Spartanorum poculo sumptam esse putauerit: cū illo nulla mihi pugna erit. Hesychio namq; exponente, κόθων μόνον ποτήριον, καὶ ποδμήιον ἐστὶ ποτηρίου δεξι, hoc est, poculū unius ansæ, figulina poculi species est. Et P. Ligarius Afranianus.) Ligarium ideò Afranianum uocat, quod in Hispanijs sub Afranio, & Petreio meruerat. Quem ob periuriū, perfidiāq; Cæsar iussit necari &c.) Ligarium ideò perfidum, ac periurum indubiè uocat, quod fidem, & iusiurandum uiolasset, quo se in Hispania obstrinxerat. Nam (ut Cæsar ipse lib. 1. de bello Ciuili memoriæ prodidit) Afraniani, & Petreiani milites ita dimissierant, ut posthac à neutris partibus in bello Ciuili starent. Suam causam Cæsari probauerat. id est, se sufficienter expurgauerat, quo autem pacto, in orationis contextu sequitur.

Est in Africa consuetudo incolarum &c.) Eadem consuetudo Italica (ut audio) rusticis, Africanorum consuetudo in recondendis frumentis & superioribus, & inferioribus Pannonijs iam est: ut hi non tantum frumentum, uerum etiam uina, & pretiosissimas quasq; res suas in subterraneis terræ meatibus condant: & adeò humilibus casulis super eos structis habitent, ut non admodum laborent, etiam si incendio conflagrent. Si quando enim incendiū earum forte fortuna fit, iocularibus illud dictis prosequuntur dicentes: aranearum telas tandem expurgatas esse. Eandem consuetudinem ueteribus Germanis fuisse Cornelius Tacitus in libello de illorū moribus in hæc asserit uerba. Solent & subterraneos specus aperire, eosq; multo in super fumo onerant, suffugium hyemi, & receptaculū frugibus:

quia rigorem frigorum eiusmodi locis molliunt, & si quando hostis aduenit, aperta populatur, abdita autem, & de fossa aut ignorantur, aut eo ipso fallunt quod quærenda sunt. Postero die Iuba Numidas eos, qui loco amisso.) Eos nimirum à Iuba in crucem actos innuit, quos supra in hoc libro à turma Hispanica ex collis præsidio, qui ad Ruspina est, deturbatos legimus, & in fugam coniectos. Ipse castris incensis.) suple quæ propter Vxitam posita erant. Et peruenit ad oppidū Agar.) De hoc oppido nihil apud Geographos inuenio. Nā quod Pli. & alij Agræ in Arabia sitæ meminerunt: nihil ad hunc locū facit. Neq; enim hic de Arabico oppido ab Agaribus D. Abrahami ancillæ, & concubinæ nomenclatura nominato, sed de Africano sermonem haberi contextus circumstantia satis ostendit. Statim namq; subiungit, id à Getūlis diu, multumq; opugnatum. At illi non ita pridem (ut Hirtius paulo ante testatur) à Iuba defecerāt, & proxima quæq; ipsius loca inuasferant. Per iugum Cæsarem subsequi cæpit.) id haud dubie iugum innuit, quod ingens à mari propè Ruspina ortum in campo planissimo ueluti theatri speciem efficiebat. In huius namq; iugi colle quodam Scipionianum præsidium fuisse, & utriusq; partis castra non procul à iugo superius commemoratur. Iis legionibus.) suplendum, quæ frumentatum profectæ erant. Occurrere suppeditas.) id est auxilio uenire. Quam loquendi formam ut infrequentem, & mutilam obseruabis. Deest enim, adferendum: aut simile quiddam. Ac iumenta sibi perirent.) Aldi, Gryphij, & Beroaldi exemplar siti, & meo iudicio rectius legunt quàm V uolffianum. Cæsar contra eiusmodi

eiusmodi hostium genera.) suple qui per insidias tantummodo, & tumultarijs pugnis cum ipso congredierentur.

Anxiū exercitum nostrum, atq; sollicitum habebat.) id est, reddebat. Quæ locutio Latinis perfrequens est, ut quum dicunt: hæc res me sollicitum habet. Grauis armaturæ.) id est, grauibus armis induti Cæsareani uidelicet, simulatq; id est, postquam, ab his scilicet leuis armaturæ Numidis, infectatus.) hoc est, impetitus. Passiue nanq; hoc loco participium deponentale accipitur, sicuti apud uetustos plura alia uerba huiusmodi Elephantos in Italiam transportari iusserat.) Plinius lib. 8. naturalis historiae cap. 6. tradit elephantes Pyrrhi regis Epirotarum bello primum in Italia uisos. Quæ pars eius corporis nuda.) Idem eodē lib. 1. ca. 7. docet, ex prælijs cum eodem Pyrrho cōmissis cognitum esse: elephantorū promuscidem facillimè amputari posse. Largiter erat consecutus.) id est, uoti compos factus. Equitesq; in eos pila præpilata conijciebant.) Idem autor in præcitato loco cap. 6. refert, Elephantos à L. Pisone in circum Romæ ductos esse: atq; ut eorū cōtemptus incresceret, ab operarijs hastas præpilatas tenentibus per totum actos circū. Cæterū præpilata pila (si Grapaldo credimus) hastæ sunt, quæ ferreas habent cuspides: aut quæ absq; ferro in mucronē ut sudes exascutæ sunt. Transfuga suos ciues.) Nimirū Vaccenses, qui cū rege Iuba militabant. At 12 Calendarū Aprilis.) Hoc est, 21 die Martij. Processus à suis castris.) Processus aut participiū præteritū uerbi deponētalis à procedor est: aut mendū in omnibus exemplaribus (quæ mihi saltem uidere contigit, est; & uice processus, progressus legendū.

Signorum conspectu perterritus.) suple expeditorum
 Cæsaris militum. Atq; in antiqua castra copias redu-
 cit.) supplendum quæ non procul ab Agare millia passuum
 sex longe à Cæsaris castris posuerat ita, ut dispertitis co-
 pijs, trinis in castris confederit. Aut commeatu dato.)
 id est iure commeandi, hoc est, proficiscendi ad suos : quod
 & missionem Latini uocant. Ad hunc modum Liuius li.
 1. secundi belli Punici in oratione Hannibalis ad Hispanos
 usurpauit: ubi Hannibal sic inquit. Itaq; quum longin-
 qua à domo insiet militia, incertumq; sit, quādo domos ue-
 stras, & quæcumq; ibi sunt chara uisuri sitis: si quis uestrū
 suos uisere uult, commeatum do. Obseruabis itaq; commea-
 tus uocabulo tria significari, missionem uulgò ein urlab,
 seu passport: cibum publicum, quo milites in expeditione us-
 untur: & transportationē. Minutatimq; cædebant.)
 Sic Vuolffij exemplar cædebant cum diphthongo, Aldi
 uero, & Gryphij cum e simplici legitur. Beroaldus autem
 cædebantur & ni fallor rectius habet. Modò enim uerbum
 passuum uulnerabantur etiam positum est. Cæsar
 alteram alam mittit, qui satagentibus.) Alam scilicet equi-
 tum, satagentibus, hoc est laborantibus, anxijs: & ut nos-
 trum uulgus loquitur, satis quod agerent habentibus.

Stagnum salinarum.) id est, fossarum, in quibus sal fit
 in maritimis locis. De quo lege Plinium lib. 31. cap. 7.

Lunatis castris.) id est, in lunæ formam positis, quem-
 admodum & lunati uocantur calcei. Sic & Virgilius pel-
 tas lunatas uocat, quod (ut Seruius exponit) in modū Lu-
 næ mediæ essent formatæ. A' castris.) suple Iulianis,
 præsidioq;, quod supra memorauimus. In prima naq; pa-
 gellæ

gellæ istius facie ait, Vergilium Thapsensi præsidio à Scipione præfectum esse. Et animaduertit aciem pro uallo Scipionis, castris elephantisq; dextro, sinistroq; cornu collocatis.) Sic uulgata exemplaria habent, sed Beroaldina castigatio ad hunc modum: aciem pro uallo Scipionis contra elephantos dextro, sinistroq; cornu collocatâ. Quorum lectionum posterior geminam ob causam mihi magis arridet. Primo quod absurdum esset, si quis castra in sinistro, aut dextero cornu locaret. Id quod tamen prior lectio præferre uidetur. Deinde quod supra etiam in hoc libro legimus, aciem à Scipione ita instructam esse, ut ante eam triginta elephantos turritos constitueret. Quam sententiam & sequentia astruunt, si modò rectè cum distinguas, tum intelligas. Cæsar namq; triplici Scipionis aciei, triplicem quoq; suam opposuit, decima uidelicet legione, secundaq; dextro: octaua, & nona sinistro suple Scipionis cornu oppositis, (Sic enim Beroaldus distinguit) quinque legionibus in quarta acie ante ipsa cornua scilicet dextrum & sinistrum, suple Scipionis aciei oppositis: quinque cohortibus contra bestias collocatis, id est ita, ut quinque cohortes ex singulis quinque legionibus, elephantis opponerentur. Cætere cœpit.) suple classicum. Contra principes ire contendit &c.) De legionum principibus superius (nisi me fallat memoria) annotauimus locū ex Vegetij lib. 2. cap. 8.

Interim Thapso qui erant præsidio.) Redit ad Thapsensem Cæsaris obsidionem. Umbilici fine.) id est, usq; ad finem umbilici. Significare enim uult Thapsensibus mare ingressis aquam ad umbilicum usq; pertigisse. Ducem aliquem requirunt &c.) Scipio enim (testante Appiano
lib. 1.

lib. 2. de bellis Ciuilibus) per mare duodecim cathaphrat-
 tis nauibus aufugerat. Salutationem more militari fa-
 ciunt. id est, Facta salutatione, admonent aduersarios ui-
 cissitudinis rerum humanarū: quippe quod ea calamitas,
 qua ipsi tunc premebantur, alijs quoq; accidere posset. Ide-
 oq; quemadmodū secū in simili casu agi uellent, idem cum
 ipsis nunc agant: atq; ultrò ipsos armis abiectis in deditio-
 nem accipiant. Nanq; milites Veterani ira, & dolore
 incensi &c.) Veteranorū isthæc siue inclementia, siue cru-
 delitas inde orta est, quod Scipio ante commilitones ipso-
 rum crudeliter necauerat. Quum enim ex secundo Cæsa-
 ris commeatu duæ naues forte fortuna in Scipionianos
 duces incidissent, militesq; Veterani in illis uecti ad Sci-
 pionem deducti essent: ad unum omnes ab eodem interfecti
 sunt, eo quod Cæsari imperatori suo fidem datam seruans
 tes, in illius uerba iurare nollent. Porro quod in textu se-
 quitur, tantum abfuisse, ut Cæsareani Scipionianis par-
 cerent, uti etiam urbanos quosdam de suo exercitu, quos
 autores appellabant, interfecerint, hunc habet sensum: eos
 etiam in Iuliano exercitu in capitis discrimen coniectos,
 qui alijs autores erant, ut Scipioniani in deditionem ac-
 ciperentur, eisq; parceretur. Quod si iuxta Beroaldinum
 codicem legas actores, in eundem sensum cum superiore
 exponi potest. Actores enim inter alia significata, ij quoq;
 dicuntur, qui aliorum causas agunt, eosq; defendunt.

Cæsar trinīs castris potitus. id est, tripertis: nempe Sci-
 pionis, Iubæ, & Labieni castris. Re diuina fa-
 cta. id est, quum Dñs suis sacrificasset, & ut Papistici lo-
 quuntur sacrifici, quum missasset.

Legis Iuliae.) Iulius Cæsar multas leges tulit, at Hirtius de ea nimirum hic loquitur, qua cautum erat: ut liberis populis libertas non auferretur. De qua consule M. Ciceronem in 38 oratione, quam in L. Pisonem habuit. Quum ergo & Vticensis suam, hoc est, ciuium Romanorum libertatem Cæsaris beneficio retinuissent: ad illius partes eo facilius declinabant. Eorum castra L.

equites.) suppleto Scipioniani è fuga (ut modo dixit) Vticam delati Singulis centum.) scilicet numerum diuisit.

Idem Sylla Faustus fecit &c.) Sylla Faustus (ut Cæsar supra lib. 1. bellorum Ciuium testatur) inter belli initia ex senatusconsulto in Mauritaniam missus erat Atque in regnum iue contendit.) Beroaldus legit, atque in regnum Iubæ tendit. Quæ lectio uel ob hoc mihi magis probatur, quod in iam citato Cæsaris libro, & loco, statim superioribus annectitur: nempe quod ad eundem senatum extra urbem coactum relatum sit de rege Iubæ, ut populi Romani socius esset, atque amicus.

Vnà cum trecentis, qui pecuniam Scipioni &c.) Ex Plutarchi Catone minore constat trecentos illos Romanos ciues fuisse, ac Vticæ negociatos esse: eosque Catoni adeò familiares, ut de rebus grauib. deliberaturus, eosdem in consilium adhiberet.

Et sine suspitione, uultu, atque sermone &c.) Quo uultu Cato apparuerit, & quem sermonem ante obitum suum habuerit: item quo pacto sibi mortem consciauerit cum Plutarchus, tum Appianus Alexandrinus luculenter describunt. Et quia ad hæc Hirtij uerba intelligenda non parum faciunt, idcirco illius (utpote breuius

breuius totum negotium complectentis) huc transcribere uisum est. Circa uesperam, inquit, à balneo ad cœnam transiit. Discumbens porrò conuiuatus est eo more, quo à Pompeij nece consueuerat, nihil solitæ conuersationis omittens: neq; plura, aut pauca conuiuio inferens. Cum astantibus etiam de his, qui enauigauerant, sermonem protulit, rogans an prospero uterentur uento. Postremo in cubiculum delatus, cæteros omneis, filio excepto, à se dimisit: quem solito arctius complexus est. Posthæc ensem lecto assidere solito minime intuens, exclamare cœpit: se hostibus ab domesticis inermem prodi. Amicis autem illum adhortantibus, & se nihil in eum machinari profitentibus, uerum ut sine ense quiescere uellet suadentibus, apertius hæc inquit: non mihi mori cupienti, ense opus est, facillime quidem uel ueste spiritum licet opprimere, uel caput parieti ultrò impingere, uel in collum præcipitare me ipsum, ut peream, uel retento spiritu obire mortem. Multaq; alia elocutus, ut ensem perferrent, exorauit. Quo allato, Platonis librum, qui de anima inscribitur, ab illis poscens, legere perseuerauit. Cum à lectione desisset, qui portis præsidebant, quieti indulgere monuit. Ipse autem se sub pectore impresso ense uulnerauit. Effluentibus itaq; uisceribus, cum strepitus insecutus esset, qui ad portas morabantur subito accurrunt. Medici quoq; adhuc uiscera illæsa reducere, & uulnus colligare tentabant. Ille reassumpto spiritu, dissimulare iterum, ac seipsum increpās, quod minus altè uulnus impressisset, gratias illis ueluti salutis suæ autoribus ultrò reddere, demum se quiete indigere dixit. Illi arrepto ense discesserunt, & quasi quieturo præcluserunt portas. Cato dormientis

mientis similitudine praelata obligationes uulneris silens ipse manibus diripuit ambabus, & suturas corporis perfregit feræ in modum. Vultus præterea & uentrem unguibus, digitisq; lacerauit, uisceraq; disiecit: quoad tandem extinctus est, annum iam quinquagesimum ætatis agens.

Messala ut erat imperatum &c.) Hirtius paulò superius meminit, M. Messalam à Cæsare Vticam esse præmissum.

Bonorum uenditionem indicturum. id est, se denuntiaturum, quando bona ipsorum uenditurus esset: sicuti indicimus bellum, comitia, & iustitium. Virobiq;.) suplen-
dum, & Viica, & Zamæ. C. interim Virgilius.) scilicet qui Thapsensi præsidio præfectus erat. Saburam.) scilicet regis Iubæ præfectum, ut supra habuimus, & statim sequitur. In Faustum.) suple Syllam, quem paulo ante Hirtius in Mauritaniam ex Vtica profectum scribit.

Qua Vticam diripuerant &c.) Quinquaginta indubie equites innuit, qui & Vticensium castra extra oppidū posita oppugnauerant, & deinde etiam oppidanorū bona diripuerant.

Hipponem regium deferuntur.) suple oppidum minoris Africæ, de quo Mela lib. 1. Quod sanè uel hinc maximè nobilitatum est, quod D. Aurelium Augustinum inter ecclesiasticos Latinorum doctores facile principem pastorem, ac episcopum integerrimum, doctissimumq; habuit.

Triginta centenis millibus ponderis olei &c.) Hinc illud Plutarchi in Cæsaris uita, quod tantum agri ab eo in ditionem subactum sit, ut annuo prouentu percepturus esset fiscus tritici quidem ducenta millia modium Atticorum: olei uerò pondo trities cetera millia. Caraleis.) scilicet oppidum, de quo Strabo lib. 5. Cæterum

si Mela

318 IN LIB. VI. DE BELL. HISP.

¶ Melæ, & Plinij lectio mendis uacat, pro Caroleis, Calaris legendum est. Ille naq; li. 2. urbium in Sardinia, inquit, antiquissimæ sunt Calaris, & Sulchi: hic uero libro tertio cap. 7. Calaritanos, & Sulchitanos populos eiusdem insulæ uocat. Et ante diem tertium calendarum

Quintilis.) Hoc est, 29 Iunij.

Ad urbem Romã uenit.) Plutarchus in Iulij uita
asserit eum, de Alexandrinis, Phara
nace, & rege Iuba triumphasse
postquam ex Africa do
mum redierat.

IN AVLI HIRTII AVT OPII
LIBRVM VI. DE BELLO
HISPANIENSI AR.

gumentum Ioannis
Rhellicani.

Libri istius summa in tribus consistit. Primum belli Hispaniensis occasio describitur. Dein prælium ad Munda
dam, in quo Pompeiani inferiores facti sunt. Postremo
quum Corduba, & Hispalis à Cæsare essent captæ, quo pa
cto Sextus Pompeius hinc inde fugiens tandem in speluna
ca quadã latitans interfectus sit. Porro quia de libri istius
autore cum ueteres tum recentiores dubitant: ego quæstio
nis nodum ita enodandum censuerim. Primum quando
Suetonius Tranquillus in Cæsaris uita inquit, belli Alex
andrini, Africani, & Hispaniensis incertum autorem esse
ac non

ac non tantum Aldi, sed omnium eruditorum, qui Sextum hunc librum perlegerunt calculo, ultimi libri stilus à reliquis *δ'is δ'ια τ'α σ'ω'ν* distat: quid si dicamus, Hirtiū quartū, & quinti de bello Ciuili historiam scripsisse, & sexti ab Oppio descriptam? Tametsi nanq; Hirtius in octauī librī de bello Gal. præfatiuncula meminerit, se ab rebus gestis Alexandriæ usq; ad finem uitæ Cæsaris historiam persecutum: tamen quia posteriores libri de uitæ exitu desiderantur, uero simile est, & illum sextum Hirtiū librum de rebus Hispanicis iniuria temporis interijisse, aut quod uero magis consentaneum est, nusquā esse scriptum, eumq; ab Oppio qualicunq; dicendi genere seu de nouo compositum seu amissum esse restitutum. Etenim quando C. Oppius Cæsaris in bello Africano legatus fuit, ab eoq; (ut in superiori libro legimus) Zetensi præsidio præfectus est: apparet eum nominis Iuliani, & laudum eius promouendarum æque studiosum fuisse, ut Hirtius. A qua sententia nec Volaterranus longe abesse uidetur. Quum enim in libris suis *τ'ῶν ἀντρωπολογίας* inscriptis Gn. Oppij tribuni plebis, & Q. Oppij Asiæ proconsulis meminisset, lib. 17. inquit, C. Oppium uerum Iulij Cæsaris amicissimum fuisse, ab eoq; commentarium de bello Hispaniensi scriptum. At dixerit aliquis, probabile non esse, quenquā aut Iulij, aut Octauiani Cæsaris seculo tanta barbarie usum, quanta in hoc commentario depræhenditur. Cui responderim, Oppio illi in Latinè scribendo idem accidere potuisse, quod multis alijs in sua uernacula cōtingit. Qui enim ab adulescentia se in commentando, & stilo exercendo in quacunque tandem lingua non exercuerunt:

dum

dum id in matura iam ætate tentant, præter unum, eundemq; sermonis colorem, innumeros barbarismos, & solæcismos cōmittunt, orationemq; crebris hyperbatis, & ἀνὰ τὰ πλεονάζοντα obscurant, & hiulcam reddunt. Id quod huic auctori (quippe magis exercitato in militia quàm in foro, & historia scribenda) usu uenisse in aliquot infra locis indicabimus.

EIVSDEM IO. RHELLI

CANI IN EVNDEM LIB.

BRVM DE BELLO HISP.

nienti Annotationes.

VM Cæsar muneribus dandis in Italia detinetur.) Quibus Cæsar munera dederit, ac quæ spectacula post uarios triumphos Romæ ædiderit: Cum Plutarchus, tum Apianus declarant. Quorum ille in Cæsaris uita sic inquit. Post triumphos ingentia militibus donaria dedit. Ad conciliendum sibi plebem spectacula ædidi, conuiuiaq; celebravit: uno die in duobus, ac uiginti millibus triclinijs epulū præbens uniuersis. Hic uerò lib. 2. bel. Ciuiliū ad hunc modum. Militi drachmas quinque mille Atticas, turmæ ductoribus totidem: tribunis militum, equitibusq; in duplo maius. Adhæc singulis ex populo minā unam Atticam. Spectacula quoq; multifariam ædidi equorum, & musici, pedestrisq;

destrisq; certaminis: uirorum mille ad totidem certantium,
 & equestres pugnas ducentorum pariter: & aliud ex pediti-
 bus, equisq; præludium subinde immiscens, elephantorum
 uiginti bellum utrinq; locatorum. Naualem præterea pu-
 gnam remigum quater millium: mille bellatoribus utraq;
 ex parte insidentibus. Hæc illi. Vnde apparet, quibusnam
 artibus, & cuniculis homines ambitiosi remp. circumue-
 niant ac suffodiant: nimirum ut primum omnium plebis
 animos muneribus, & spectaculis sibi deuinciant, ac dein-
 de oppressa libertate, eis medium ostendant digitum. Quod
 tandem à Cæsare quoq; factum esse, supra in eius uita osten-
 dimus. Aliqua ei inferebatur causa.) id est, alicuius

criminis accusabatur, græca dicendi forma. Græci namq;
 dicunt, ἐπιφέρειν τὴν αἰτίαν, id est, intentare crimen. La-
 tronum largitio fieret.) id est, ut latronibus suis inde satis-
 faceret Cn. Pompeius quorum opera adiutus (ut modò au-
 tor meminit) prouintiam Hispanicam uastabat. Ita
 paucis commodis hoste hortato. id est, latronibus reip. Ro-
 manæ hostibus lucri spe alleclis. Atq; hæc prima barba-
 rismi species est, qua autor iste utitur. Deponēt ali nanq;
 participio pro passiuo abusus est, ueterum tamen more.

C. Cæsar dictator tertio, designatus quarto.) Plutar-
 chus ait, Cæsarem quarto consulem, non dictatorem desi-
 gnatum in Hispaniam contra Pompeij liberos profectum.

Prouintia.) supplendum ulterioris Hispaniæ, quæ eadem
 & à fluuio Bethi Bethica uocatur: cuius metropolis Cor-
 duba (ut autor iste infra scribit) erat. Qua de re supra li. i.
 bellorum Civilium plura si quis uolet, legere potest. Ibi enim
 totius Hispaniæ diuisionem ex Plinij sententia annotauim-

mus: & ex textu inibi patet, ulteriorem Hispaniam Pompeij partibus fauisse. Qui certiozem Cn. Pompeium arcerent. Et hæc ταντολογία satis indicat, scriptorem istum parum exercitatum in scribendo fuisse. Quum enim relatiua pronomina in hoc reperta sint, ut eandem rem modò dictam sine ambiguitate, & fastidio referant: ille Battologum magis quàm Brachylogum agere uoluit. Ex prouintia.) suple citerioris Hispaniæ, quam Cæsar supra lib. 1. bellorum Ciuium ab ipso stetisse cõmemorat. Clam præsidia.) Sic Aldus, & Vuolffius legunt: Gryphius autem clam præsidio, & Beroaldus legati clam præter præsidia. Et priorum quidem duorum lectio uitiosa est, posteriorum uero tametsi utraq; ferri queat: tamen huius lectionem illi ob hoc anteposuerim, quod uideã in Aldinis, & Vuolffianis exemplaribus lectionis germanæ uestigia adhuc superesse, ita ut non nisi præpositio præter omissa sit. Illa enim si addatur, clam non præpositio, sed aduerbiũ est, & constructio grammatica belle habet. Sextus Pompeius frater.) scilicet Cneo iunior, autore Appiano lib. 2. bellorum Ciuium. Ad equitatum concidendum cum exisset.) id est, quum putaret multitudo ex oppido egressa sibi cum equitibus solummodo rem fore. Ad Cordubam.) Et hic parum latine præpositionem nomini loci minoris autor noster adiunxit. Cæsar quum ad flumen Betim &c.) Hic fluuius (ut supra quoq; nonnihil annotauimus) toti prouintiæ nomen dedit, & Hispanice nunc Guadachibir uocatur. Tenebant aduersus oppidum è regione pontis trabes.) aduersus oppidũ suple Cordubam, quæ nõ longe à Beti fluuio sita est, ut in secunda Europæ tabula cer
nere

vere licet. Cæterū quia ambigū est, utrum trabes accusan-
ci, an nominandi casus sit: oratio quoq; ambigua redditur.
Nescias enim an castra tenuerint trabes, an trabes castra.
Constructionem ergo impeditam, huiusmodi coniectura
expedire tentabimus, ut quum modò dixerit autor, Cæsa-
ris copias tripartitò ad castra per pontem traductas esse,
in uerbo tenebant, subaudiendum sit castra, & sit sensus:
castra Cæsaris tenebant, hoc est, pertingebant trabes è re-
gione pontis aduersus oppidum. Siquidem & Cæsar supra
libro primo de bellis Gallicis non dissimili forma loquen-
di utitur (nisi quod hic simplex, illic uerò compositum uer-
bum ponitur) quando ait: pontem ex Genéua oppido ad
Heluetios pertinuisse, hoc est, pertigisse. Quod autem sibi
cum hoc uelit, quod addit: ut supra scripsimus, bipartitò,
ingenuè fateor me ignorare. Nusquam enim neq; hoc, neq;
in alijs libris (quantū ego memini) huius traiectionis, &
castrametationis recordatur. Nisi forte pro bipartitò, tri-
partitò legendum sit, & supra aduerbio usus sit autor pro
modò. Atq; hanc expositionē quæ sequuntur non friuolam
esse comprobant, quando ait pari ratione à Pompeio cis
Betim castra esse fixa.

Sed tumulos tumulis exe-
quabant. Id est, quantum aceruum & stragem cæsarum
unus faciebat exercitus, tantum & alter. Circumclu-
dunt Cæsaris equites.) Et hic ambiguum est, utrum Pom-
peiani Cæsaris equites circluserint, & cōciderint: an Cæ-
sareani equites Pompeianos. At cum præcedentiā tum
subsequentia magis arguunt Pompeianos à Cæsareanis
cōcisos esse. Modò enim ait, aliquot castella in hoc à Cæsa-
re occupata, ut Pompeij adueni, & insultū reprimeret:

Et mox subiungitur, post cædem illam, Pompeiū in sequenti nocte trans flumen Salsum fugisse. Quod minime facturus fuerat indubie, si qualicunq; uictoria ad Ateguam positus esset. Propter terræ fœcunditatem inopem &c.)

Ante inopem comma ponendum est, non post, ut V uolffianum, & Gryphianum exemplar distinguit. Grummus est excellens natura. Grūmus, expositore Nonio Marcello, agger à cōgrie dicitur. Accius Enomao, Quemcunq; institeram grumum, aut præcisum iugum. Is signa

Saguntinorum retulit quinq;. Saguntini à Sagunto Hispaniæ citerioris oppido dicuntur, ut apud Plinium lib. 3. ca. 3. patet. De quorū indubitata erga Romanos cōfœderatos suos uide Liuium, consulito li. 1. secundi belli Punici: & prouerbium apud Erasmus, Saguntina fames.

Rex nomine Indo &c.) Plutarchus in uita Alexandri Magni tradit, Cæsarem Athenis comitem quendam habuisse nomine Indum. In oppido acerrimè pugnatum est. Ateguam haud dubie intelligit. Hanc enim supra munitionibus, & brachijs à Cæsare circumdatam: aggeres, uineasq; ab eodem actas esse legimus ad oppidū oppugnandum. Quibus ignis per iactus solitus est mitti. Vt scilicet in cupis pice, ac seuo completis: quemadmodum supra lib. 8. de bello Gallico legitur. Pari consuetudine uigilia secunda &c.) Redit ad Ateguæ oppugnationem, ac propugnationem. Quiq; præsidij causa præpositi oppido à Pompeio orabant.)supplendum, ut Cæsaris pace liceret cū suis impune decedere. Statim nāq; sequitur, à Cæsare responsum: uictoris esse condiciones dare uictis nō ab eis accipere.

Hospites, qui in oppido erant.)scilicet Ategua

Ategua. Sic enim Sabellicus intellexit, eumque non falsum esse cum sequentia tum præcedentia accuratè perpensa declarant.

Quum bene magnam partem muri.) scilicet munitionum Cæsareanarum consumpsissent. Siquidem murus (teste Lau. Vall.) non tantum lapideus urbis ambitus est sed urbis quoque similium, ut munitionum, castrorumque. Præterea argentum, & uestimenta.) scilicet extulerunt. Hoc enim uerbum ex superioribus repetendum est.

Nam quod existimabat eos posse conatum efficere.) Existimabat scilicet tabellarius, de quo iam dixit.

Eos.) supple milites, cum quibus in Pompeij castra perupturus erat.

Oppido represserunt.) id est in oppidum, ut sit septimus casus iuxta Seruij expositionem in illo Vergilij carmine: Inferretque Deos Latio. Et hominem.) scilicet C. Antonium.

Appræhendit.) supple Tibullius Tullius. Refugerunt ad Cæsarem.) scilicet Tullius, & Cato Lusitanus. Et qui uitam sibi peteret.)

scilicet aliquis ex tabellarijs depræhensis. Ita facturus de ligno.) id est, lignea turri, uti modo præcessit, ut sit *πύργος* materia promateriato. Turris lignea, quæ

nostra fuisset ab imo uitium fecit.) id est, ruinam minata est, seu hostili incendio corruit. Sic enim Boetius philosophus, & orator Christianus cum pius, tum disertus illud

Ciceronis exemplum in Topicis ex iure Ciuili sumptum: Si ædes exesæ corruerint, uitium uero fecerunt &c.) interpretatur.

Vnde mirari haud immeritò quispiam posset, quoniam pacto tam elegans Iureconsultorum dicendi forma putido illi scriptori in mentem uenerit.

Reliquos in oppidum iussit deduci.) In oppidum scilicet. Vcubim. Modò

namq; dixit, castra à Pompeio V' cubim mota esse, ac deinde V' cubensibus conuocatis, ab eodem edictum, ut diligentia adhibita expiscarentur: quinam suis, & qui hostiū partibus studerent. Qui quum ad oppidum uenissent.)

Scilicet Ateguam, id quod ex præcedentibus, & consequentibus colligi potest. Oppidanorū bona uendere.) suple

eum, qui legatos Cæsareanos iugulauerat. Profugere

in Berhuriam.) Pl. li. 3. naturalis historiae ca. 1. Beturiam

in duas partes, totidemq; genteis diuidit: Celticos, qui Lu

sitaniam attingunt, Hispalensis conuentus: & Turdulos,

qui Lusitaniam, & Terraconensem accolunt. Nostri

cessere parumper.) μέωσις est, profugam dederunt. Hic

fertur Achilles, Memnonisq; cong.) Quo pacto Achilles

cū Memnone congressus sit, nusquam me legisse fateor. At

quantū ex Cælio coniectare licet, hoc prouerbiū ex anti

qua Ennii tragœdia citatum est. Li. enim 14 lectionum an

tiquarū cap. 48. ait se ex Pompeij Festi fragmentis colle

gisse, quandā Ennii Tragœdiam fuisse, cui titulus Achil

les Aristarchi. Vnde (quantū ex huius quoq; cōtextus Op

piani circumstantia depræhendi potest) non diuersum ab

eo adagio esse uidetur, quod Erasmus ex Virgilio, & D.

Hieronimo annotauit: nempe Dares contra Entellū. Dū

enim Turpionem uiribus corporis fidentem, & quemlibet

prouocantē Oppius tradit: necessū est, ab Ennio, aut alio

quocunq; tandē poëta, Achillē contra Memnonem intro

duci, sicuti, à Marone Dares aduersus Entellum. Quam

eius autem Achilles ποδ' ἀς ὀνύς ab Homero, hoc est uiribus

præstans fingatur: nihilominus tamen Memnone inferior

putandus est. Quippe de cuius fortitudine passim tam

multa

multa prisce sermone omnes commententur. Qua de re consulto eundem Cœlium li. antiquarum lectionum 12. ca. 4.

Equites Romani hastenses.) Et Sabellicus, & Beroaldus Astenses absque aspiratione legunt: & si quid ego iudicare possim, melius. Siquidem Pomponius Mela lib. 3. Astam procul à littore dissitam coloniam in Hispania ponit. Quod huc maximè quadrat. Quippe quum & Oppius eos hic Romanos equites uocet, & paulo inferius equitum Ro. ex Hispaniensibus coloniis, & oppidi Astæ meminerit. Nostrisque adhuc freti præsidij.) Vt Ateguæ, unde Pompeianum præsidium deiectum est à Iulianis.

Bellum ducunt.) id est, producunt, quæ à quodam præis per quam familiaris est Liuius, & alijs historicis. Equites.) Indubie Cæsareani. Serui.) supple Pompeiani transfugerunt scilicet ad Cæsarem. Vexillum proposuit.) Hoc est, pugnae signum dedit. Etenim (sicuti ex superioribus de bello Gallico libris, & ex Plutarcho discimus) quoties Cæsar pugnam indepturus erat, rubro proposito uexillo suis pugnam denuntiabat.

Idcirco enim copias eduxerat, quod Versaonensium ciuitati fuissent factores.) Eandem ciuitatem nunc Versaonem appellare uidetur: quam paulò superius Saonem uocat. Idque ex eo collegi, quod mox subiungit, Fausto (sic enim Beroaldus legit) antea literas esse missas, in quibus continebatur: Cæsarem nolle in conuallem descendere. Apparet autem Faustum illum (ad quem Pompeius hæc scripserat) Saoni præfuisse: etiamsi hoc in superioribus literis non deprehendatur. Quum ergo Cæsarem audiuiisset in campestris se contulisse, Pompeius

æquum dimicandi cum eo locum nactus: ea, quæ Sænen-
sibus pollicitus erat, præstare uoluit, dum copias in aciem
eduxit. Etenim & natura loci defendebatur.) suple

Pompeius. Et ipsius oppidi.) scilicet Mundæ. Ut

superius demonstrauius.) Ab exordio fermè istius libri

Oppius narrat, ulterioris Hispaniæ regionem, propter æ-
dita loca, & ad castrorum munitiones non parum idonea,

difficilem oppugnatu esse. Nonnulli etiam timere.)

Apparet historicū illum historiæ Cæsareanæ de hoc præ-

lio Mundensi aut non peritum fuisse: aut maligne eam, in-

fideliterq; ne dicam insulse literis mandasse. Plutarchus

nanq; , & Appianus tantum terrorem exercitui incussum

esse scribunt, ut pugna etiam incepta, eis excuti nequiret:

donec Cæsar militis cuiusdā clypeo arrepto, duces circum

sidentes in hunc modū affatus est. Erit hic mihi uitæ finis,

uobis aut rei militaris dies ultima. Causam autem tanti ti-

moris multitudinem, experientiam, desperationemq; hos-

tiū fuisse perhibent. Quo fit ut non pauci (ut Oppius hic

ait) sed magna exercitus pars adeò perculsa fuerit, ut Cæ-

sar post pugnam ad familiares suos cōuersus dixerit: sæpe

numero pro uictoria, nunc autem primum pro uita dimica-

ui. Eum locum definire cœpit.) nimirum ut milites

ipsius nossent quatenus progrediendum esset, dum hostem

insequerentur. Ut magno tamen periculo accessus

eorum haberetur.) id est, ut tamen non sine magno Cæsa-

reanorum periculo aditus pateret. Hic decumani.)

Hoc est, milites decimæ legionis, quam Cæsar (ut in bellis

Gallicis uidere est) maximo semper amore prosecutus est.

Quibus oppidū fuit subsidio.) Mundam innuit. Supra

enim

enim ait Pompeij castra huic oppido propinqua fuisse.

Ita ipsis liberalibus. id est, ijs, qui liberaliter, ingenue, ac fortiter pugnantes occubuerant. Quum oppidum Mundam sibi constituisſent præſidium. Appianus refert Pompeianos fugientes Cordubã se recepisse: eamq; à Cæsareanis tandem expugnatam esse. Atq; quominus eius variationem miremur: antea tradit, pugnam illam non procul à Corduba esse factam. Cæsar ex prælio munitio ne circundata.) supplendum Mundæ oppido: quod modo hostium cadaueribus, pilis, & scutis loco cespitum à Cæsareanis circumuallatum esse dixit. Cæsar flumen traiecit.) Betim haud dubie, supra nanq; ex secūda Europæ tabula Ptolemaica diximus, Cordubam nō longe à Beti disſitam. Scapula totius seditionis &c.) Appianus Scapulam unum ex Pompeij ducibus fuisse tradit. Ipse de tempore cœnauit.) Et hic autoris barbaries elucet, quando inquit, de tempore, pro in tempore. Vinum, & nardum identidem sibi infundit.) Beroaldus uinum, resinam, & nardum legit. Ne cui autem mirum uideatur resinam Romanis olim in delitijs fuisse, Plinius lib. 14. naturalis historiæ autor est: uina asperiora in aliqua Italiæ parte rabulana, pice, ac resina mitigata esse. Porro per nardum uel unguentum nardinum, uel factitiū uinum ex nardo intelligere possumus. De quo uideto eundem Plinium. Quos circummunitos superius demonstraui mus, Mundense præſidium innuit. Supra enim ait eos, qui ex prælio effugerant, se Mundam recepisse: eamq; dein à Cæsare circumuallatam. Erat bene magnum intra Pompeianas partes.) Apparet locutionem istam alioquin non ille-

pidam aut plus satis auctori huic arrisisse: aut eum præ nimia uerborum inopia nequiuisse alia ad uitandam ὁμοιοπαλίαν uti. Nunc enim decies & infra aliquoties illā usurpauit, & quod maiorem nauseam facit, aliquoties in duabus periodis per pusillo spatio inter se distantibus: ut hic luce clarius cernitur.

Clam cuidam Philoni in &c.) Beroaldus aliter ad hunc legit modum, clam erga quendam Philonem illum: sed (nisi totus fallor) utraq; lectio uitiosa est. Si namq; priorem sequamur, constructio grammatica parum obseruata est. Clam enim non cum Dandi sed auferendi casu construitur. Sin posteriorem, æque inepta fermè uestrorum structura, & oratio imperfecta est. Quo circa illam sic emendauerim, clam quidam Philone illo. Nam quidem etiam pro quodam secundum Donati grammaticā dicitur. Hanc uerò (quam etiam magis probabo) ad hunc modū: clam ergo Philonem illum, supplendum præsidium Pom. amandat, ut clam adverbialiter ponatur. Hic clam præsidio.) suple Cæsareano. Lusitaniam proficiscitur, Beroaldinus codex, præpositionē in additam habet. Quod Pompeium in potestate haberent.) Cnæum innuit Pompeium. Supra namq; refert. Oppius, Cnæum cum equitibus paucis, nōnullisq; peditibus ad nauale præsidium Carteiam contendisse. Saucius Pompeius.) suple Cnæus. Appianus namq; scribit illum à Cartheis lætica ablatum esse. Pompeius humero, & sinistro crure uehementer erat saucius.) De eodem adhuc loquitur Cnæo. Cæterum quo maior lux obscuræ huic descriptioni addatur, dilucidiora Appiani uerba de illo sautiat huc adscribam. Cum autem, inquit, & eos, qui ipsum
in læ-

in lectica portabant desperantes intueretur, ueritus ne ab illis traderetur hostibus, fuga denuò inita scapham ingressus est: pede casu à funibus implicito, dum funem gladio secare nititur, pedis plantam gladio abscidit &c. Vnde iam facile etiam Vuolffianæ æditionis mendum tolli potest, quæ pro talum, telum intorsisset, legit. Nam quemadmodum & Sabellicus interpretatur, nihil aliud Oppius significare uult, quàm pedem Pompeij luxatum esse.

Lusitanus more militari.) Hoc est, quum Pompeius Lusitani militis habitu à Iuliano præsidio conspectus esset.

Exclusa munitione, amissisq; auxilijs &c.) Et hunc locum, Appiani uerba planiorem facere possunt: quæ sic habent. Quum denuò quæreretur ab hostibus, per iter profundum, dumisq; obsitum, fuga elabatur: sentibus uulnus stimulantibus, sub arbore tandem fessus, constitit. Deprehensus itaq; ab his, qui illum inquirebant, non ignaue se protegens interfectus est.

Pridie Iduum Aprilis caput.) scilicet Cnæi Pompeij allatum suple à Didio ut Plutarchus scribit. Vt autem Appianus addit, Cæsar illius caput ad se perlatum humanandum curauit. Interfecto Cnæo Pompeio adolescente.) suplegendum maiore natu ut supra ex Appiano citauimus. Nam (eodem autore) eius frater adulescentior fugæ reliquias in unum cōgregabat: & ipse Pompeius appellabatur Sextus prænomine, uerum idem latitans, & fugiens prædabatur.

Lusitani qui ex pugna.) suple tumultuaria ad Hispalim commissa superfuerunt. Erant parati.) scilicet Lusitani.

Incensisq; qui subsidium repeterent.) id est, qui se in subsidium suum reciperent.

Ac de

Ac deinde Vrsaonem proficiscuntur.) Idem oppidum esse uidetur, quod autor supra cum Saonem, tum Versaonem, & Plinius Versonē appellat. Nam & isthic exemplaria quædam pro Verso Vrsō habēt. Ponitur autem in Hispania Betica. Commemorat initio quæsturæ suæ.) Oratio hæc expostulatorij generis est. Primum namq; ingentia beneficia non solum in Hispalenseis, uerumetiam totam ulterioris Hispaniæ prouintiam Cæsar commemorat: ac deinde eorundem maleficia uicissim recenset, atq; immanem ingratitude eis exprobrat. Cæterum quod Oppius Quæsturæ, ac Præturæ eiusdem apud Iberos gestæ mentionem esse factam tradit, non friuolum, & commentitium est. Siquidem Plutarchus in illius uita recenset, Cæsarem Quæstorem cum Tuberone prætore in Iberiam profectum esse: & postea ipsum quoq; inibi præturam gessisse. Multis legibus abs se in senatum inductis.) Beroaldina repastinatio legationibus (& ni fallor) rectius habet. Quanquàm enim multæ leges à Iulio latæ sint: melius tamen, & cōuenientius dicitur legationes in senatum introductas, & earum causas à Cæsare susceptas esse. Tales namq; leges non ad senatum tantum, sed etiam ad populum ferebantur. Vos iure gentium, & ciuium Rhomanorum institutis cognitis &c.) Quoniam hic locus cum in Vuolffianis tum Aldinis, & Gryphianis exēplaribus deprauatissimus est: idcirco historiæ istius studiosis haud ingratum fore arbitror, si ex. n. ex Beroaldi castigatione rectiorem fecero. Sic ergo ea, quæ modò adduxit continuanda sunt, more barbarorum populi Romani magistratibus sacrosanctis uim semel, & sæpius attulistis &c. Quando autem

ANNOTATIONES.

119

autem luce clara Ro. magistratum ab eis internitioni destinatum dicit: haud dubie illam taxat perfidiam, quæ à Pompeiano præsidio orta, eò euasit, ut Lusitanis Hispalim Philonis opera receptis, magna clades à Cæsareano præsidio accepta sit. Quanquàm id non interdium, sed noctu factum esse superior Oppij descriptio ostendat.

Quarum laudibus, ac uirtute.) Nemo non uidet orationem illam, & totum librum mutilum esse. Neque enim illa perfecta est, neque hic ut decebat finitur.

F I N I S.

BASILEAE PER HIERONIMUM
CURIONEM MEN-
SE FEB. ANNO
M. D. XLIII.

Müller, Johannes,

In C. J. Caesaris ... Commentaria de Bello gallico ... Annotationes

Basilea 1543

A.lat.b. 198

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10995696-8

VD16 M 6588